
8
އީމާންކަމާއި
އިސްލާމްކަން

ޙަޤީޤަތު ކިތާބެވީ ޕަބްލިކޭޝަންސް ނަމްބަރު 8

ޢީމާންކަމާއި އިސްލާމްކަން

مولانا ضياء الدّين خالد البغدادي

ގެ

إعتقاد نامه

ގެ

ދިވެހި ތަރުޖަމާ

ޑރ. ޢަބްދުލް ޙަންނާނު ވަޙީދު

ތުރުކީ ބަހުން ލިޔުއްވީ: ޙުސައިން ޙިލްމީ އިޝިކް

އިނގިރޭސިބަހަށް ތަރުޖަމާކުރީ: ޙަޤީޤަތު ކިތާބެވީ

މި ފޮތް އެޑިޓްކުރެއްވީ: މަކްތަބަތު ޙަޤީޤާ

ތުރުކީގެ އިސްތަންބޫލްގެ ފާތިޙް 57 ގެ ދާރުއްޝަފަޤާ މަގުމަތީ ހުންނަ މަކްތަބަތުލް ޙަޤީޤާ އިން ޗާޕުކުރީ

މީލާދީ	ހިޖްރީ ޝަމްސީ	ހިޖްރީ ޤަމަރީ
2014	1392	1435

ނޯޓް

މި ފޮތް **إعتقاد نامه** ގެ މުއައްލިފު ކަމުގައިވާ مولانا ضياء الدّين خالد البغدادي العثماني (އުފަންވީ 1192 ހ./ 1778 މ.) ގައި އުފެދުނު ބައްދާދުގެ ޝަހްރަޒޫރު ގައެވެ؛ އަވަހާރަވެ ވަޑައިގަތީ 1242 ހ.[1826 މ. ގައި] ދިމިޝްޤުގައެވެ. އޭނާ އަކީ އުތުމާނީ ހިލާފަތުގެ ތިންވަނަ خليفة عثمان ذوالنورين (رضي الله عنه) ގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭފުޅެކެވެ ވާތީ އެވެ. އެ ކިތާބުގެ ތަރުޖަމާ ކޮށްދެއްވީ حضرة مولانا محمود صاحب އަކީ މަޝްހޫރު އިމާމު ވެރިޔާ النّووي ލިޔުއްވި **الحديث الأربعون** ގައި ވާ ދުވަސް ބަރަކާތް ކަމުގައިވާ މަޝްހޫރު **حديث الجبريل** ޝަރަހަދެއްވުމުގެ ތަރުޖަމާގައި، حضرة صاحب އެ ކިތާބުގެ ބޭބޭފުޅުގެ އަރިހުން އުރުދޫބަހުގައި، އެ ބަޔާން ބައި ދެފޮތް ކަމަށް ކުރެއްވުމަށްވެސްވެއެވެ. އެ ކިތާބުގެ ބޭބޭފުޅުގެ ހިތް ތުއްސަވާފައިވާ ބަޔަކީ، އެ ކަން ފޮނުއްވުމުގެ މަގުސަދަކީ، އެ ބަޔާން ފެނިސް ބައެއް ފޮތްތަކުގައި ޝަރަހަހަކުރައްވާ އެވެ. އެ ފޮތަށް ދެއްވި ނަމަކީ، **إعتقاد نامه** އެވެ. އެ ފޮތުގެ ތަރުޖަމާ ތަރުޖަމާ ކަމުގައިވާ **ހަޤީޤަތް ފާޅުވާ ޢަޤީދާ އީމާން** އިނގިރޭސި ބަހަށް (މި ފޮތް ކަމުގައިވާ Belief and Islam)، ފަރަންސޭސި ބަހަށް، ޖަރުމަން ބަހަށް 1969 ގައި އަދި ފަހުން ތަރުކީ އާއި، އުރުދޫ އާއި، ހިންދީ އާއި، މަލައާޅަމް އާއި، ބޮސްނިޔާ ފަދަ އެތަކެއް އެހެން ބަސްބަހަށް ވެސް ތަރުޖަމާ ކުރެވިފައެވެ. މި ފޮތް ކިޔާވާ أهل السنّة ގެ ތަރުތީބުތަކާއި ގެ ފިކުރުން ދީނުގައި ހަމަޖެހިވަޑައިގަތް ބޭފުޅުންނަށް ތަރިކަ ހޯއްދަވާ ދެއްވާ الله تعالى ހެޔޮ ތަރުބިދު ދެއްވާށިވެ!

ތަރުޖަމާކުރާ ފަރާތުގެ ނޯޓް:

މި ފޮތް އޮތީ އަޞްލު ގޮތުގައި ޖާހިލުން ނުވަތަ އެހެން ކާފަރު ބަހަކަށް ތަރުޖަމާކުރުމުގެ ހެއްދެވި އަޅުގަނޑުމެން ދޭވެ. އަދި މި ފައިދާހުރި ތަރުޖަމާ މުސްލިމުން الله تعالى ގެ ދަރުމަހުރިތަކެއް ބުނާ ބިނާ، އެފަދަ ފަރާތްތަކަށް އަޅުގަނޑުމެން ވަރަށް ބޮޑަށް ޝުކުރު ވެރި ވާނެ. އެކަމަކު، މި ހުރިހާ ދުވަހަކީ، ތާޒާކުރުމަށް ބޭނުންކުރެވޭ ކުރުގަޑީގެ ފޮނުވަނީ ތަރުޖަމާކުރާ ފަރާތަށް، ލިޔުމުގެ ޙިމާޔަތް ފާނެ ހަޤްޤު ހުރި ހުކުމް ޝަރުޢީ ގޮތުން ސަލާމަތްކުރެވިފައެވެ.

ނޯޓް: މިޝަނަރީތަކުން މަސީހީ ދީން އިސްލާމިކުރުމަށް މަސައްކަތްކުރާ އިރު، ޔަހޫދީ ޒާނީސްގެ މަސްލަހަތުވެރިވާ ބަސްތަކުގައި ފޮތްތަކުން ޔަހޫދީން މަސައްކަތްކުރަމުން ދާ އިރު، އިސްލާމްގެ ތުއްތުގައި ހުރިހާ ބަޔާންވާ ޙަޤީޤީ (ނޯޓް ވިޔަސް) އިން އިސްލާމް ދީނާ ބެހޭ ފޮތްތަކަށް ތަރުޖަމާކުރެވޭ ތަރިއްޔަތާއި އުފެއްދުން ބާރަށް؛

ޕްރޮފެސަރުން މަސައްކަތްކުރަމުން ދަނީ، ދީނީތަޢުލީމު ނަޝްރުކުރުމަށް. ޕާކިސްތާނު، އިންޑިއާ، ސަޢޫދީގެ ވެރި މިޞްރާ
އަދި ވިލާތް، އިންގިރޭސިވިލާތުގެ ސަރުކާރުތަކުން ބަލައި، މި ކަންކަމުގެ ތަޢުރީފު ތަރައްގީގެ ކަންކަން އިސްލާމީދުނިޔޭގައި
އެވެ. އިންގިރޭސިވިލާތުގެ ރަސްމީބަހުގައި ބަލައި، މިކަން ކުރުމަށް ފުރި މީހުން ފުރި ތަރައްގީ އެދި މީހުން ފުރި
އަޅުގަނޑު ކަމުގެ ޝުކުރެވެ.

سبحان الله و بحمده سبحان الله العظيم މި (ދުޢާ) كلمة التنزيه ހިނދުނާއި ހަވީރު ސަވާބަކީ ފަހަރު ކިޔުމުން އެ
ކިޔާ މީހުންގެ ފާފަ ފުއްސަވާދެއްވަން ގަދަފަދަވެ، އިތުރު ފާދަވަވަށް ކުރުމުން ދަރުމަފަތުން އެވެ. މި ދުޢާ ވަނީ (މަޤާމު
ފަތުވަދީއާ އަދި އިތުރުފަދައާ إمام ربّاني) **مكتوبات** މި ނަން ކިޔާ ފޮތުގެ (ފުރަތަމަ ބަޔަށްވުރެ) ތިން ސަތޭކަ
ހަތް ވަނަ އަކުރު (307) އަދި ތިން ސަތޭކަ އަށް ވަނަ އަކުރުގެ ފޮތުގައި އަދި އެ ފޮތުގެ ތެރޭގައި ތަފްސީލާ ގައި
ފެނޭ ލިޔުއްވާފައެވެ.

يا رحمن يا رحيم يا عفو يا كريم

ބަޔާޒް ކަލާބިލީ (އިސްލާމީންތަކުގެ ފޮތެއް ގައި ހުރިހާ ބަރަކާތެއް ލިބިވަޑައިގަންނާނެ ފޮތް ބިޔާރަ) ގެ މި ސަފުން
އަދި، އަޅުގަނޑުމެންގެ ބަރަކާތް ކަމުގައިވާ އިސްލާމް ދީނަށްހިދުމަތްކުރުމާއި، އަޅުގަނޑުމެންގެ ބަރަކާތްލިބިވަޑައިގަންނާ
ވަޒީފާ ދުނިޔާގެ މީހުންގެ ކުރިމަތީގައި ތަކުރާރު ފާއިދާކުރަ ފަހުމަކަން ހުރުމެވެ. އަޅުގަނޑުމެންނަށް އިހުސާނާކަން ދޭ
ފަހަރެއްހަކަން الله تعالى ރައްކާތެރި ދެއްވާށިއެވެ! އާމީން.

ތަޤުވާ ލިބެންދޭރާ އެވެ. السّلام عليكم ورحمة الله.

މި ފޮތުގައި ލިޔެފައިވާ ހުރި ލިޔުމަކީ ފެނު އިސްލާމީ އިލްމުފެދޭން ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތްތަކުން ނަގާފައި
މަޢުލޫމާތެވެ. އެ ފޮތުން އެހެން ފޮތްތަކުން ނަގާފައިވާ މަޢުލޫމާތަށް އަޅުގަނޑުމެން އެއްފެނޭ އެއްޗެއް
އިތުރުކޮށްފައެއް ނުހުންނާނެ އެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މި ފުރިހަމަ މަސައްކަތް ކުރެވުނީ، ދީ ބޭނުމަކަށްވެއެވެ. އެއް
ބޭނުމަކީ، އިންގިރޭސިބަހުން ހުދުމަތްކުރުމާއި، މިސްރުކަތުގެ އިލްމުވަރުކަމާއި، މިސްރުކަތުގެ ބަޔާނުތައް
ރައްކާތެރިކުރުމަން މަސައްކަތްކުރާ މީހުންގެ ފައިދާން ރުހުން ލިބިގަތުމެވެ. މި ފޮތް ދުނިޔޭގެ ފުރުސަތުގައި
ފަހަރުގެ ދަންނަބާކަމުގެ ލިޔުއްވުންތައް ލިބޭ ރައްކާ އިރު، الله ގެ އިޙުސާނުގާ އޮވެ، މާލިކު އަދި މަޢުނަވީ
އިތުރު ލިބޭ އަނެއް ދަސްކުރެއްވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ ސަލާމަތް ލިބި ލިބޭ އަނެއް އަރިސްކުރުމެވެ. މާތް الله تعالى
ލިބޭ އަނެއް ރަނގަޅު ސިއްރުތަކާއި، ދީގެ އުފާވެ މިންވަރު ކުރައްވާނި އެވެ! އާމީން.

و صلّى الله على سيدنا محمد وعلى آل محمد وبارك على سيّدنا محمد وعلى آل محمد. اللّهم ربّنا آتنا في الدُّنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النّار برحمتك يا أرحم الرّاحمين! آمين.

ހަޤީޤަތު ކިތާބެވީ

ދުރުޝި ގައި ބައިޒްޕާން ގާޑުރާއީ:

އިސްތާމް ގަޒިބަސިތީން ޓާ.ޑުސް.

ނަމްބަރު: 11 A/41 ސާކާޑް އިސްތާމް ކަވޭ. ޑިހިމް 29 .ވާ މާހަޗް

ޓެލިފޯން: 90·212·454 3000 ޑިސިޕޭސާން-އިސްތަންބޫލް 34197

މުޤައްދިމާ

بسم الله الرحمن الرحيم

الله تعالى ބިންމަތީގައި އުޅޭ ހުރިހާ އިންސާނުންނަށް އާޚިރަތުގައި ލިބޭނެ ފައިދާ. އެކަލާނގެ، ފައިދާހުރި އެއްޗެހި އުފެއްދެވި، އެ ނިޢުމަތް އިންސާނުންނަށް ފޯރުކޮށްދެއްވިއެވެ. ނިމުމެއް ނެތް އުފާވެރިކަމުން ބަރަކާތް އެކަލާނގެ ގޮތުގައި ދެއްކެވިއެވެ. އަމިއްލަ ނަފްސާއި، ނުބައި އެއްޗެހިންނާއި، ގެއްލުންދޭ ގޮތްތަކާއި، މީހާ އިން މަސައްކަތް ކުރުމުގެ ދަރުމަ ހާސިލްކުރުމަށް ދެއްކެވި ގޮތްތަކާއި މީހުންގެ ބޭނުން އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި ކަންތައް މީހުން ދަރުމަގެ ދަރުމަ ދެއްކެވިއެވެ. އަށާރަވަނަ އަދި ބައްދަލުކުރައްވާ މީހުން އެކަލާނގެ މި ތަރުތީބު ނިޔަތުގައި ލިބޭ ހުރިހާ ކަމެއް ކުރެއްވިއެވެ. އެހެން މީހުން އެ މީހުން ހަމަތަކާ ހިތްހަމަ ލިބޭނެ ކަމަށް ދެއްކުމުގެ މީހުންގެ ބައިވެރިވާ އެކަލާނގެ އިޙްތިރާމްކުރައްވާ ކަންތައް މީހުންގެ ރަހުމަތާއި ސުވަރުގޭ އަށް ވައްދަވައިދެއްވިއެވެ. ކަންތައް ދިރިޔާ އެއްކަލަ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އުޅުއްވައިދެއްވި، ހުރިހާ ވަގުތެއް ގައި ދިރިހުރި ކަންތައް އެއްކަލަ ތިލަވެއްޖެ، ހުރިހާ އެއްޗެއް ބިނާކުރެއްވިއެވެ. الله تعالى ގެ މަތިވެރިވުމާ ނަސޭހަތް އަޅުގަން އިތުބާރުކުރުމަށް، އެކަލާނގެ ހިތާމަ ދެދުލު އެކުރުމަށް ދެ ޓަކަ ފިޔަވައި ވަރަށް ވެއެވެ.

الله تعالى އެން ބަރުވަރު[1] ހުށައްޓެވި. ފަރުވާ ނަބިއްޔާ محمّد (عليه السّلام) އަށް ބަރަކާތްތެރި ސަލާމް ވެއްޖެން އެދި ދަރާލުކުރަމުލެ. އެކަލާނގެ އަރިހު ބައިތުންނާއި، ކަންމު ބަރާބަރަކަށް ވާކަމަކަށް މަތިވެރިވުމާ ހާބު ދުރާލަށް ހުށަޅެ.

އިސްލާމީ ޢަޤީދާގެ މަބްދައުތަކާއި، އަޚުލާޤީ މާއްދާފާއިދާ ކަންތަކާއި، ނަފުސާނީ މާއްދާތަކާ ކަންތައްތަކުގެ މައްސަލަ އެތަކެއް ހާސް އަދުހަރު ފޮތްތަކާއި ލިޔުންތައް ވާ އިން، އާދެ ތިލަކުރުން ގިނަ ފޮތްތަކާއި ވަނީ ބާރު ބަސްބަހުން ތަރުޖަމާކުރުމަށް ހުރިހާ ފާހަގަކަމަށް ޖަސްބީރުބަނޑުން ކުރެވިފައިވެއެވެ. އަސްއަލާކުރެވުނު، ހިތް ނުބައި އަދި ދުރު ނުލިބިސް މީހުން ގެދުނުކުރުމުގެ ދައި ފައިދާހުރި ގިނަ، އަދި އުޖާލާކަން މަތީގައިވާ އިސްލާމް ދީނުގެ ރިވެތިކަން ބަހުގެ ބަލަނާ ދީ އަދިވައްބާލައި، ބަޔާނާކަން ދުސްތޫރުންނަށް އާދަމާވަރަށް ވަރަށް ބޭނުން މަސައްކަތް ކުރަމުންނެވެ.

[1] ބައިބަލްގައި ސުރުކުރު

އެކަމަކު، އުފެދާ އެކި ފިރުޤާތަކުންވެސް ޢަމަލުކުރަނީ، ގޮތްގޮތަށް ކަންތައް ދެއްކުމުގެ އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިން އަދިވެސް މަސައްކަތްކުރައްވަމުން ގެންދަވަނީ، މިގޮތް ދިފާޢުކުރައްވަމުންނެވެ. އަސްލުކޮށްވެސް، أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިން ތިއްބެވީ ފުޅާ ދާއިރާއެއް ނިޒާމާ ނުވަތަ ނުވިސްނާ ބަދަލު – ނުނިދި ހިތި - ކަރާމި ޤުރުއާނާއި ބަދުރުވެރިން ނަގާފައިވާ ކަމަށް ދަޢުވާ އެކަށީގެންވާ ޖަމާޢަތުގެ ވެރިޔާއަށް ދަންނަވާށެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، މި ފަދަ ޖަމާޢަތްތަކާ، އެ މީހުންގެ އަޤީދާތަކުގެ ތަރުޖަމާ އެނގޭނެ ދިރާސާތަކަށް ގެންދާ އެގޮތުގެ މުސްލިމު އަޙްކާމުގެ ވަރުގަދަ އިސްލާމީ ކަރަޞްޓަރުގެ ދަލީލުތަކާ އަސާސީ ކުރާ ނަޒަރިއްޔާތު ތެރެއިން އެއްކޮށް ނުކުތެވެ.

މުސްލިމުން ކަމަށް ދައުވާކުރާ މީހާ އެއީ، ޖަމާޢަތުގައި ނަމާދުކުރާ މީހާ އަދި މުސްލިމުން ކަމަށް ބެލެވޭން ޖެހޭ އެވެ. ފަހުން އެފަދަ މީހުންގެ ތަފާތުތައް ބެހިގެން، ނުވަތަ ދީނާ ދީނުގެ ގޮތް ނުވަތަ ސުންނާ ހުރިހާ ޖަމާޢަތް أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ފަރާތުން ވަކިވެގެން އުޅުއްވައިވާ އިޖްތިހާދީ ޚިޔާލު ކަމެއް ފުރިހަމަ ނަމަ، އެއީ ކުފުރު ނުވަތަ މުޝްރިކުން ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭ ބަސްބުނުން ނޫނެ އަދި ކުރަމުން ދަރުވެ، ބައްޕާއިލިއްސް އެއްޗެހި މިހާރު މުޝްރިކުން ކަމަށް ބަލައިގަނެވޭ ބަސްބުނުން ނޫނެވެ. ޖަމާޢަތް ނުވަތަ ސުންނަތަށް ކޮޅުމާއި، ފާޅާ ޖާހިލު ދެކެ ދިޔަ ނުވަތަ ކުރިއެރުމަށް ނުދިޔައިން، ކަރަ ކުރުޢާންމެއް ނުވަތަ ނުކުޅެދެނީ ފަހަރު، ފިލާސަފީ ގުޅުން ވާކަމަށް ބައްޕާއާއި ފޮތްތަކުގެ ހިސާބުން، މި މުޙާސަބާތަ އެވެ. ކާފިރުން ހަމައެކަނި މުޝްރިކުން ކަމަށް ނުވާނެއެވެ. ހާލަތު މުސްލިމުކަމުގެ ނުވާނެ އެވެ. ކުފުރުވާ ފުރަ ކަމެއްކޮށް ބަލާ ކަމަށް ބަހުރުވާ ކުފުރާ ޢަމަލު، ޖަމާޢަތް މުސްލިމުކަމާ ބެލުމަށް ކުފުރުގެ ދަރަޖައިން ބަލައިގަނެވޭން ޖެހޭ އެވެ. އަދި ކާފިރުންނާއި، މުސްލިމުން ކަމަށް ދަޢުވާ އުޅޭ ދީނުގެ ވެރިން، ތާއީބުކަމާ އިސްލާމް ޖަމާޢަތް ނުވަތަ ފިރުޤާ ބެލުމަށް ހަމަ ނިސްބަތް ދޭ އެ ފަދަ މީހުން ނޫ ގެންދިއުމުގެ ދަރަޖައިން ބަލައިގަނެވޭން ޖެހޭ އެވެ.

الله ގެ ރަސޫލާ محمّد (صلى الله عليه وسلم) ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ޔަހޫދީ ފިރުޤާތައް، ބައިވަރު ފިރުޤާއަކަށް ބެހޭނެކަމަށެވެ. އެގޮތުން، ދީން ފުރަގަސްކުރާ 72 ފިރުޤާއެއް ފާރުވާނެ އެވެ. މި ބައިވަރު ވަނީ، (މަޝްހޫރު ދެ ޞަޙީޙް ފޮތް ކަމުގައިވާ) بخاري އާއި مسلم އާ ބަލާލާފައިވާ البريقة އަދި الحقيقة މި ނަން ދީގެން ފިރުޤާގައި ސަނަދާކުރެވިފައެވެ. "އިސްލާމް ދީނުގެ މަގު އިލްމުވެރިޔާ" ނުވަތަ "ދީނީ އިލްމުގެ ފިޤްހުދަރުސް" ފަދަ ނަންތަކާ އެކު ނިކުންނަ މި ފިރުޤާތަކުގެ މީހުން ގެ ފޮތްތަކާއި، ފުރަގަސްކޮށް އަޤީދާތަކެއް ދަސްކުރާ ފިރުޤާތަކެއް

[1] (ޙިޒްބު ފިރުޤާތަކުން) ބައްޕާއާއި ދުވަސް ފަދަ އަދި، ފާފަ އަރާ އަމަލުގެ ނުސީހަތް އެކަމަކު ދުޢާވެ، މިސާލަކަށް މި އަރަނަ ދުޢާ ކިޔައިގެން الله ތަޢާލާގެ ރަޙްމަތާއި އަމާނާތް އެދުމެވެ: "أستغفرالله العظيم الذي لا إله إلاّ أنت هو الحيّ القيّوم وأتوب إليه"، އަދި ދުޢާ ފަދަ ނުކުތާ ކަމަށް الله ގެ ރަޙްމަތުގައި ވައްދުވާށެވެ.

ނުވާނެ އެވެ. އަދި މިފަދަ އީމާނާއި އަޤީދާގެ ވަގުތުގެ ދަރުމަދަރަޖަކާގައި ނުޖެހުމަކީ އަޅުގަނޑުމެން ވަރަށް ސަމާލުވާން ޖެހޭނެ އެވެ. މި ފަދަ ދީން އުނގެނިފައި ނެތް މުސްލިމުންނާއި، ކާފިރުސޫފީންނާއި، ފިލޯސަފަރުންނާއި، ކިރިސްޓިޔަނުން މިޝަނަރީ ބަރަކާތްތަކުގެ މީހުންގެ އިލްމުވަރުން، އަހުލު ކާފިރުން، އިނގިރޭސިންނާއި، ޔަހޫދީ ޒަޔޮނިސްޓުން އުފައްދާފައިވާ ވައްހާބީން ދީނީ، އާ ގޮތްތައް ބޭނުންކޮށްގެން މުސްލިމު ކުޅަކުދިން މަގުއަރުވާލުމަށް މަސައްކަތް ކުރަމުންދެއެވެ. މީހުންގެ ބާކީގަ ކަރަދަ މަޖުމޫނުތަކާއި، ފިލްމުތަކާއި، ރިޕޯޓު ގައި ކުޑަ ޖަރާމަތަކާއި، ތަޖުރިބާ އާއި، ޓީވީ ބަރޮޑްކާސްޓުތަކުންނާއި (ވެބްސައިޓުތަކުގެ) ޒަރިއާ އިން އިސްލާމް ދީނާއި، އިސްލާމީ އަޤީދާ ނަސޭހަތްދީމަން އެބައި މީހުންނަށް ކުރުވުން އެންމެ ބޮޑު ކަން ދަނީ މަސައްކަތް ކުރަމުންނެވެ. އެ ބޭނުމަށް ޖާހިލު، އެބައި މީހުން ދަނީ އެތައް މިލިޔަނުން ފައިސާ ހަރަދުކުރަމުންނެވެ. الله ރަޙްމަތްތެރިއެއް އިސްލާމީ އިލްމުވެރިން ވަނީ އެ ފަދަ ހުރިހާ އެއްޗެއްސަށް ދޭންޖެހޭ ޖަވާބުތައް ދީ، الله تعالى ދީނުގައި ހުރި ގޮތް ދައްކުވައިދީ، އުފެދިފައިވާ، ދީނުގެ ދަސްކަމާއި ގުޅުންހުރި ޙަޤީގަތް ލިޔުއްވައިދީފައެވެ.

އެފަދަ ފޮތްތަކުގެ ތެރެއިން، އަޅުގަނޑުމެން އިޢުތިޤާދުކުރި އިސްލާމް ދީނުގެ ވަރަށް ފާހަގަކުރެވޭ ބިރުވެރިއެއް ކަމަށް ވާ مولانا ضياء الدّين خالد العثماني البغدادي ލިޔުއްވާފައިވާ **إعتقاد نامه** މި ނަމަށް ކިޔޭ ފޮތެވެ. **إعتقاد نامه ޝަރަޙް ކަމަށް** ތަރުޖަމާކޮށް ތަރުޖަމާކުރެއްވިފައި ވަނީ **فرائد الفوائد** މި ނަމުގައި المرحوم الحاج فيض الله أفندي الكماخي އެވެ. މި ފޮތް ޗާޕުކުރެވިފައި ވަނީ މިޞްރުގައި 1312 ހ. ގައެވެ. މި ތަރުޖަމާ ފަސޭހައިން ކިޔާލެވޭ ގޮތަށް **ދީނާއި އަދި އިސްލާމް** މި ނަމުގައި ވަނީ ލިޔުއްވާފައެވެ. އެ ފޮތުގެ ފުރަތަމަ ޗާޕުކުރި ނަމަވައިވަނީ 1966 ގައެވެ. އަޅުގަނޑުމެންގެ އަމިއްލަ ޝަރަހަކޮށް ދެކިފައިވަނީ ހަތަރުސްކަން ތަރުޖަމާ ތަރުގައެވެ. މި ފޮތް އެއްޗިއްސަ ވަނަ ފަހަރު ގައި އިނގިރޭސި ބަހަށް ތަރުޖަމާކޮށް ގޮސް ޙަޤީޤަތާ ސާފުކުރުމުގެ ހަރުދަނާ ހަމަޖެއްސުމަކަށް މިންވަރުކުރެއްވި الله تعالى އަށް ޝުކުރު ކުރަމެވެ. މި ފޮތުގެ އަސްލު **إعتقاد نامه** ނުރުވަނީ ފާރިސީ ބަހުންނެވެ. އަދި އެ ފޮތް ފޮތީ އިސްތަންބޫލު ޔުނިވަރސިޓީ ކުތުބުޚާނާ ގައެވެ (އިބްނުލް އަމީން މަޙްމޫދު ކަމާލް ޖިލްދު ނަންބަރު އެކު. 2639).

دُرُّ المُخْتَار ގެ 'ދީން ޓަބްލިގުކުރާ މީހާގެ ކައިވެނި' މި މައުޟޫޢު ނިމޭ ތާނގައި ލިޔެވިފައިވާ ގޮތުގައި، "نكاح އެއް (އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގާފައިވާ ވާ ގޮތަށް ހެދޭ ކައިވެނީގެ އެއްބަސްވުން)[1] ގައި ވާ މުސްލިމު އަންހެން ކުއްޖަކު ބޮލިގޮވާ އިރު، އިސްލާމީ ދީން ނެތްކުރާ ނަމަ، (ދީނުން ބޭރުވެފައިވާ މީހެއްގެ ގޮތުގައި ބެލެވި) އެ ކުއްޖާގެ ކައިވެނި ބާތިލުވާނެ އެވެ. الله تعالى ގެ ސިފަތަށް އެ ކުއްޖާ އަށް ދަސްކޮށްދެވި، އެ ކުއްޖާ އެ ކަންތައްތައް އަންގަދަރުން ކިޔައި 'އަހަރެން މި ކަންތައްތައް ޤަބޫލުކުރަން' ބުނަންވާނެ އެވެ. މި ކަން

[1] Endless Bliss ގެ ފަސް ވަނަ ބައި ގެ 12 ވަނަ ބާބު ބަލާށެވެ.

އޮޅުންފިލުއްވައި ދެއްވަމުން، إبن عابدين (رحمه الله تعالى) ވިދާޅުވެއެވެ. "އެ އަންހެން ކުއްޖާ ކުޑަ ނަމަ، އޭނާ ނިސްބަތްވަނީ އޭނާގެ މައިންބަފައިންގެ ޢަޤީދާ ގައި؛ އެ އަންހެންކުއްޖާ އަދި މުސްލިމެކެވެ. އެ އަންހެން ކުއްޖާ ބާލިޣުވުމުން ދުރުން އޭގެ ފަހުން އޭނާގެ މައިންބަފައިންގެ ޢަޤީދާ އަކަށް ނިސްބަތެއް ނުވާނެ އެވެ. އެ އަންހެން ކުއްޖާ ބާލިޣު ވާ އިރު، އޭނާ އަށް އިސްލާމް ދީން ނޭނގުމުގެ ސަބަބުން، އޭނާ ވާނީ ދީނެއް ބާކީވެފައިވާ މީހަކަށެވެ. އެ އަންހެން ކުއްޖާ އިސްލާމް ކަމުގެ 5 ރުކުން ތަސްދީޤު އުޅޭ އީމާން ވެ، އިސްލާމް ދީނުގައިވާ ގޮތަށް އުޅުމަށް ބަދައި އެއީ ކޮންމެހެން ޖަހުރީ ކަމެއް ކަމަށް ތަޢުލީމުކުރާ ހިނދަކު، 'لا إله إلاّ الله محمّد رسول الله' ކިޔައި **كلمة التوحيد** ހީ ކަމުގައި ވިޔަސް އެ އަންހެން ކުއްޖާ މުސްލިމުންގެ ގޮތުގައި ދެމި ނުހުންނާނެ އެވެ. ' الله އަކީ .... އީމާން ވެއްޖައީން' މި ހެން ކިޔައި އެ ހަ ރުކުނަށް އެ އަންހެން ކުއްޖާ އީމާންވެ، 'الله تعالى އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކޮންމެއްޗަކާއި، ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކޮންމެއްޗެއް އަޅުގަނޑު ތަޞްދީޤުކުރަން' މިހެން ކިޔަން ޖެހޭނެ އެވެ. إبن عابدين ގެ މި ސަބަބަ އިން އަންގައިދީ، ދީން ތަޞްދީޤުކުރުމަކީ މިހާރު كلمة التوحيد ކިޔައި އެއަށް އީމާންވުމާ އެކު އެ މިހާރު މުސްލިމުކަމަށް ވާ ކަމެވެ. އެކަމަކު، އެހެން މުސްލިމުވާ އެއް ގޮތަށް، ފުރިހަމަ ގޮތަކީ އެއީ، އަންނަނިވި ކަލިމަތަށް ހިތުން ތަޞްދީޤުކޮށް އޭގެ މާނަ ބަހުން ދަސްކޮށް ޖެހޭނެ އެވެ: آمنت بالله و ملائكته و كتبه و رسله واليوم الآخر و بالقدر خيره و شرّه من الله تعالى والبعث بعد الموت حقٌّ. أشهد أن لاإله إلّا الله و أشهد أنّ محمّدا عبده و رسوله". ހަމަ އެހެންވެ، މުސްލިމު ކިޔުންތެރިންނަށްކަމަށް މި ހަ ރުކުން ތަސްދީޤު ކުރު މިމަނަ އެ ރުކުނުތަކަށް ތަޞްދީޤުކުރަމުން ނަމަ، ބާލިޣުވާ އުމުރު ހަމަވުމުން އޭނާ ވާނީ ދީން ބާކީވެފައިވާ މީހަކަށެވެ. (އީމާންކަމުގެ މި ހަ ރުކުން ތަސްދީޤު) އީމާން ވުމަށް ފަރު، އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގާފައިވާ ކަންތައްތައް، ފަރު އަދި، (އިސްލާމް ދީނުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތައް ކަމުގައިވާ) **ފަރުޟުތަކާއި**، (އިސްލާމް ދީނުގައި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތައް ކަމުގައިވާ) **ޙަރާމް** ކަންތައްތަކާއި، މުސް ތަޙައް ގޮތައި، ހިނގާ ގޮތައި، ނަފުލުކުރާން ގޮތައި، ބަރު ނަމާދުކުރަން ގޮތެވެ. އެ ކުއްޖާ މިހާރު ކަލިކި ގައި (މި އަންގާފައިވާ ބާރު ގޮތުން) ސުވާލުކޮށްފި ނަމަ، އެ ކުއްޖާ އަކީ ކިޔުވައިދީ އަދި/ ނުވަތަ ތަނަށްގެ އިސްލާމީ ފޮތެއް ހިދުމަތް އުނގެނިފައިވި، އެ މީހެއްގެ މައްސަލަ ބޮޑު ފާހަގަކޮށްލެވޭ (އިސްލާމް ދީނުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމުގެވެ). އެ ކުއްޖާ އަކީ އުޅެދޭ މިހާރު ނުވަތަ ފޮތެއް ސަޢީދީ އާ ނަމަ، ޢަލީ އިލާހު ކުއްޖާ، އެ މީހެއްގެ މައްސަލަ ބޮޑު ފާހަގަކޮށްލެވޭ. (މުސްލިމު އަންހެން ކުއްޖާކަން ވާސް ހަމަ މި ބިރާޗަލް ކުރުރުސް އެވެ.) ޢަބްދުއްރަޙްމާން ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެ މިހާރު ވާ ދީނުގެ ބަޔާނު ވިހާނުވެ. މި ބިޗާރަލް ނާތަހަލުގައި، ޢަބްދުލްހާ ހަމަހަމަ (މާނަ އަށް، މި ބިރާޗަލް ކިޔުއްވާ އިންސާފުގެ ގޮތުން، މިހާރު ނުވަތަ ތަނަށްގެ އިސްލާމީ ފޮތެއް ޢަބްދުލްހާ ހަމަހަމަ) އެއާ އަދި އެއް އުޅޭގުރާޅުވެ. (އުޅޭރަށް، މިސާލަކަށް މުސްލިމުވާ އިސްލާމް ދީނުގައި ކުރުމުގެ ކަމުގައި ނުވާކުރަމަށް ގުޑުފިލާ ކަމުގެވެ.) ކުރުމުގެ ވަގުތު ގައި ފުރާ ކަމުގައި ނުވާކަ އަދި/ ނުވަތަ ބަހާނެ ކުރައްވާފައިވާ

ކަންތައް ކުރާ މުސްލިމުކަން ނަރަކައިގެ ޢަޒާބު ލިބޭނެ އެވެ. މި ފޮތް **ޢީމާން އަދި އިސްލާމް** ގައި މި ހަ ރުކުންގެ ތަފްސީލު ވަނީ ހިމެނިފައެވެ. ކޮންމެ މުސްލިމަކު ވެސް މި ފޮތް ރަނގަޅަށް ކިޔައި، އޭނާގެ ދަރިންނާއި، އޭނާގެ ހުރިހާ ރައްޓެހިން ކިޔަވައި މި ފޮތް ކިޔެވުމަށް ކުރުވުން އޮތް އެންމެ ބޮޑު މަސައްކަތެއް ކުރަންވާނެ އެވެ. ޢުމުރައިގެ ބައިބަލް ވަނީ Endless Bliss ގެ ހަތަރު ވަނަ ބައިގައި ޝާއިޢުކޮށްފައެވެ.

ލިޔުމުގައި، ދީނީ ފުޤަހާއުންގެ އާޔަތްތަކުގެ މާނަ ލިޔުއްވިފައިވަނީ، مآل ގެ ގޮތުގައެވެ. المآل ގެ މާނައަކީ، ތަފްސީރު އިލްމުވެރިން ކުރައްވާފައިވާ މާނަ އެވެ؛ އެހެނީ، ދީނީ ފުޤަހާއުންގެ އާޔަތްތަކުގެ މާނަ ހަމައެކަނި އެނގިވަޑައިގަތީ رسول الله (صلى الله عليه وسلم) އަށް އެކަނިކަމެވެ. އަދި އެއާއެކު، އެ މާނައަކީ އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޙާބީންނަށް އުނގަންނަވައިދެއްވި އެވެ. ތަފްސީރު (ދީނީ ފުޤަހާއުންގެ ޝަރީޢަތުގެ އިލްމު) އިލްމުވެރިން ވަނީ މިފަދަ ބަދިޢަތުކަމެއް، މުޖުތަހިދުންނާއި، އިސްލާމީ ޢާލިމުން އުފެއްދައި ދީނީ މީހުން ކަމަށް ވަކި މަޒްހަބެއް ނަތީޖާ ގޮތުން ކަމުގެ ފަހުމު ތަކުރާރުކުރި ޖަނަތްތަކުން ގެ ފަހުމުން މާނަ ކުރުމުގެ ބަދަލުގައި ބަޔަކު ކިޔާ މާނަ ތަފްސީރުކުރުމަށް. އަދި އެ އިލްމުވެރިންނަށް ނުފެނުނު އެ ބަދަލުކަމަށް ގޮތްދޫކުރި އާއްމުކަމުގެ މާނަ އެ އިލްމުވެރިން ކުރައްވާފައިވެނީ ތަފްސީރުގެ އިލްމު ގެ (ހަމަކަތާއި، އުސޫލުތަކުގެ) މިންގަނޑުތަކާ އެއްގޮތަށް ގޮތުގެ މަތިންނެވެ. އިސްލާމީ އިލްމު ނުއުނގެނި މިތި ޢަރަބިން ވާހަކަދައްކާ އެކަމަކު ތަފްސީރު އިލްމު ނޫނީ މިންނަށް ވިސްނާ ވިސްނުމަކަށް ދީނީ ފުޤަހާއުންގެ ތަފްސީރުކާ (ޝަރީޢަ) ނުބަދަލުވެއެވެ. ޝީޢީ ރަސޫލާގެ ބަދިލުއް ގައި މިހެން ބަދިލު ކުރައްވާފައިވަނީ އެހެން ވެގެންނެވެ: 'ޝީޢީ ފުޤަހާއުންގެ މާނަ އެ މިހެއްގެ އަމިއްލަ ވިސްނުމާ އެއްގޮތަށް ދޭ މިހާ ވަނީ ދީން ގަބޫލުނުކުރާ މިހަކަށެވެ.' އަރަބި އަދި އިނގިރޭސި ބަހުން ކިޔާ މިހަކަށް ބިރައްޗިހި އިނގިރޭސި ނޫން ބަސްބަހުގެ މާނަ **ބަސްތަކުގެ މާނަ** މި ބައިގައި ހިމެނިފައި ވާން އެވެ.

أهلُ السنّة ގެ އިލްމުވެރިން ދެއްކެވި ތެދު މަގުގައި މާތް الله އަޅުގަނޑު ގެންދަވާށިއެވެ! އިސްލާމް ދީނުގެ އަދުއްވުންގެ ދަރުވެރި، އެބުވާރުމުގެ އަދި ނޫނާގަނި ދަރުމަކުންނާއި، 'ފުންނާތް ދުސް އިސްލާމީ އިލްމުވެރިޔާ' ގެދަ ގަޔާބަކު ބޭނުންކުރެއްވިން އެކި މަޤު ސަރުކަކު ބާސިލުކުރާ މަޖަލަހު ނުކު މިނުގެ ކިބައިން އެކަލާނގެ އަރަވުން ރައްކާތެރިކުރައްވާށިއެވެ!

ދިނަ އަދަދުތަގެ ބަސްތަކުން ޝާއިޢުކުރެވިފައިވާ ހުރިހާ ފޮތްތަކުގެ ވަނީ އިންޓަނެޓްގެ ޖަރީދާ އިން ފެންނަވައެވެ.

ނޯޓު: ކްރިސްޗިއަން މިޝަނަރީތަކުން ނުވަތަ މަސީހީ ތަބްޝީރީ ޖަމާޢަތްތަކުން މަސައްކަތްކުރަމުންދަނީ ކްރިސްޗިއަން ދީން އިސްތިޢްމާރުކުރުމަށެވެ. ޔަހޫދީން މަސައްކަތްކުރަމުންދަނީ، ތަލްމޫދު

ޖެހޭތޯބެ ކުރުމަކަށެވެ. ރަޟިޔަﷲ ޢަބްދުﷲ އިބްނު ޢުމަރާ ރިވާކުރެއްވި ޙަދީޘެއްގައި މިފަދައިން ބަޔާންކޮށްފައިވެއެވެ. ދީނާ ބެހޭ

ގޮތުން ފުރިހަމަ ޤާނޫނުތަކުން ކުރަމުންނެވެ. ފެށިގެންދިޔަ ގޮތުން މުސްލިމުންގެ ކުރަމުންދަނީ ދީނުގެ ނަސޭހަތްތަކެވެ.

ވިސްނުންތެރި، ހިތްވަރުގަދަ އަދި ބަހަދަރުބާރު މީހުނާ ނުވަ، އެބައި ބައެއް ބޭނުންތެރިން، ބަޔަކު ގޮތް

އިސްލާމްދީނުގެ ކުރަމުންނެވެ. ބަޔަކު ގޮތް ފުރިހަމަކޮށް ތަޢުލީމުދީގެ އެކު، އެ ފަރާ މީހުން ބެހިގެންދާނެ، އިންސާނިއްޔަތަށް

މި ދީނުގެއާއި، އާޚިރަތުގައި އުފާވެރިކަން ލިބިގަތުމުގެ ގޮތްތަކެއް ދައްކައިދެއެވެ.

އަދުގެ ދީނާގެ މުސްލިމުން ބައިބައިވެގެން ދިޔަ ގޮތް ކިޔައިދެނެވެ. ފުރަތަމަ ގޮތުގައި، ސަޙާބީން ދެއްކެވި

މަގުން ހިނގާމުން އަންނަ ރަސޫލު މުސްލިމުންނެވެ. އެފަދަ މީހުންނަށް ކިޔުނީ أهل السنّة، ނުވަތަ **ސުންނީ**

މުސްލިމުން ނުވަތަ فرقة النجية އެވެ. މީނަ އަދި، ނަޖާތްލިބޭ އެބައިމީހުންގެ ނަފްސުތަކެއް މިންވަރަކަށް ގޮތުގެ.

ދެވަނަ ގޮތުގައި، ސަޙާބީންގެ ދަރަޖަތަކުގެ ނިޔަތްތަކެވެ. އެ މީހުންނަށް ކިޔުނީ **ބިދުޢަތީން** ނުވަތަ فرقة الضالّة، މީނަ

އަދި، މަގުގެ އިތުރުގައިވާ ގޮތުގެ. ތިން ވަނަ ގޮތުގައި، ސުންނީންނާއި ބިދުޢަތީންނާ ވެސް ދުރުވި ބަޔަކުވެ. އެ

މީހުންނަށް ކިޔުނީ، **ލާމަޛްހަބީން** ނުވަތަ އިރުތިޔާ ކުރަހެން އުފެދުނު އަދި ނަސާރާގެ **ނަޞާރާން** އިންނެވެ. އެބައި

މީހުންނަށް فرقة الملعونة އާ (ލަޢުނަތް ލެއްވިގެންވާ މީހުން) ވެސް ކިޔެއެވެ. އެގޮތަށްގޮތް ޝަރީޢަތްތަކުގައިވާ

ގޮތްތަކުގައި، އެ ގޮތްގައިވާ ކިތުވިހުރިވާ Endless Bliss އާއި، The Rising and the Hereafter ގައި

ހިމެނޭ މީހުން މުސްލިމުންނަށް ކިޔަނީ ދީނާ ފަހުދުވަސްކުރާ މީހުން އެވެ. އަދި ރަސޫލުއްލާހު ލައިބޭގެން އަނގަބޭގެ

ނަޞާރާ ވަނީ މުސްލިމުންނާ ދިމާވެގެން އެފަދައިން ބޭނުމީ މީހުންނަށް ލަޢުނަތް ލަތްވާލައެވެ. އިސްލާމީ ދީނުގެ މި

ގޮތަށް ތިން ބައިބަށް ބެހިގެންދިޔައީ، ތަފާތު އަދި އިންސާނިއްޔަތު މުއާމަލާތުގެ ނަތީޖާ އެވެ.

ކަލިމާ މުސްލިމުކަމާ އަޅަމު ވެސް އެއްގެ ނަފްސުގެ ޝަރީޢަތަށް ބާކީއި، لا إله إلاّ الله ކިޔަންޖެހޭނެ އެވެ.

އެއީ، އެއްގެ ހިތްތަކުގައި ހިފެހެއްޓުމަށް ތަސްދީޤުކުރާނެ މީހުންނާއި، ޤަބޫލުކުރުން އެއްގެ ނަފްސު ތާއަތުކަން،

އެއްގެ ހިތުގެ ޝަރީޢަތަށް ބާކީއި، أستغفر الله މި ދުޢާ ތައުބާކުރަން ކިޔުމެވެ. އެއާއެކު، ހަލާލު ޙަލާލާ،

ޝަރީޢަތުގެ ވަޞްލުވާ ސަބަބުތަކުގެ، ނުބައި ނުރަގަޅު މީހުންނާ އެކު އުޅުމާއި، ގެއްލުންދޭނުވެ އެއްޗެހި ކިޔުމުގައި

ގެއްލުނުގެން ގޮތް ވިސްނުމުގެ މީހުންނާއި، ޤަބޫލުކުރުން ރައްކާތެރިކުރަމުންނެވެ. އިސްލާމް ދީނަށް ބޮޑަށް މީހުން

ކުރާ ދުޢާ އާއި، އެ މީހުންގެ ގޮތަކަށް ވާ ތައުބާ (الله تعالى) ޤަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ. މިހެން އެއާ ކަލިމާ ދުވަހަކު

އަދާކުރަންޖެހޭ (ފަރުޟު) ނަމާދު ނުކުރާމީ ނަމަ، ބަޔަކަށް އެ މީހުންގެ ހިތުގައި ނިޔަތްކުރާ އަންނަނީނުވާނީ،

ޤައުމު ކުރުގައިވާ ބައިތަކު ކަޝްފުކުރެވިގެންދާނެ ފައިން މީހުންނާ ދިމާވެގެން ބަޔާ ކުރުގައި ވާ ނަމަ، ކުރުމާއި،

ބައިމަގު ޤަދާކުރާއިވާ ތަކެތި ކައި ބޭއް އެދޭ ކުރުގައި ވާ ނަމަ، އެ ފަދަ މިހެން އިސްލާމް ދީނަށް

ބޮޑުވަނީ ކުރުގައި ނިންމަވާނެ އެވެ. އެއްގެ ދުޢާ އިޖާބަ ނުކުރައްވާނެއެވެ.

ހިޖުރީ ގަމަރީ	ހިޖުރީ ޝަމްސީ	މީލާދީ
1422	1380	2001

حسين حلمي އިސްމާ

رحمة الله عليه

ދިވެހިރާއްޖޭގެ ތާރީޚީ ޝަޚްޞިއްޔަތުން ގެ ތާރީޚީ ޝަޚްޞު حسين حلمي އިސްމާ، 'رحمة الله عليه' އުފަންވެ ވަޑައިގަތީ ގައި އިސްކަންދަރުކޯޅުގެ އަހަރުގެ ސުލްޠާނުން ގައި 1329ހ. (1911މ.) ގައެވެ.

އޭނާ ޝާއިރުކޮށްގެން ސަލާމަތް ސާދިސް ގޮތުގެ ތަޢުލީމު ދެކިފައިވާ ގޮތުގައި، ޢަރަބި ބަހުން ލިޔުންތެރިއާ ގޮތުގައެވެ. ދިވެހިސިފަ ގޮތުގައި، ދިވެހި ބަހުން ލިޔުންތެރިއާ ގޮތުގައެވެ. ސާދާ ގޮތުގައި ތަރުޖަމާ ބަހުން ލިޔުންތެރިއާ ގޮތުގައެވެ. ދަންނަ ބަސް ތަކަކީ ގޮތުގައި ލިޔުންތެރިވެސް، ދިވެހިސްޓޭ ބަހުންނާއި، ޢަރަބިއަސް ބަހުންނާއި، އިނގިރޭސި ބަހުންނާއި، ސިންހަލާ ބަހުންނާއި، އުރުދޫ ބަސްބަހުންނެވެ.

حسين حلمي އިސްމާ (رحمة الله عليه) (ދިވެހިރާއްޖޭގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ކުރިއެރުމަށް ޚިދުމަތް ކުރުމުގެ ތެރޭގައި ދިވެހި ތަރުޖަމާނުން ދިނުމުގެ ދަސްކޮށްދިނުމުގެ ގޮތުން ދިވެހިންނަށް ކުރިއަރާ ގެ ފަރާތުން ވެސް، ޢަރަބި ދަރުސް ދިނުމުގައި (رحمة الله عليه) ގެ ޚިދުމަތް އިސްކަމާ) ވާ، ދެވަނަ ޤައުމީ ޚިދުމަތުގެ އިސްކަމުގެ ބަދަލުގައި ދެވޭ ގައުމީ އިނާމް، ދިވެހިރާއްޖޭގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އިސްކަމުގެ އިނާމް ލިބިވަޑައިގެންފައިވެއެވެ. އޭނާ ނިޔާވެވަޑައިގަތީ 25 ނޮވެމްބަރު 2001 (8 ރަމަޟާން 1422) އާ 26 ނޮވެމްބަރު 2001 (9 ރަމަޟާން 1422) އާ ދެމެދު ގެ ރޭގަނޑު ގެ ވަގުތެއްގައެވެ.

ތަޢާރުފު

[ބަރަކާތްތެރިވެގެންވާ ރިވެތި ޝުހުރަތަކަށް ބަލައި، خالد البغدادي ދާނާގެ ތޮއް ތަރްޖަމާކުރި ވަނީ، الإمام الربّاني أحمد الفاروقي الشّرمندي[1] (رحمة الله عليه) ލިޔުއްވާފައިވާ مكتوبات ދި ފޮތުގެ ތިން ވަނަ ވޮލިއުމް ގެ 17 ވަނަ ސިޓީ ގެ ނަޤްލު ތަރްޖަމާކޮށްފައެވެ. إمام ربّاني ގެ ސިޓީ ގައި ތަރްޖަމާކޮށްފައިވާ ތިރިގައިވާ ފަރާތެއްނެވެ.]

އަޅުގަނޑުގެ ސިޓީ ފެއްޓެނީ ބިސްމިއްލާހުންނެވެ. ނިމުމެއް ނެތް ޙަމްދު ތަޢުރީފުކުރަމާއި، ޝުކުރު ހުރިހާ الله تعالى އަށެވެ. އެކަލާނގެއަށް، ހުރިހާ ވަރުގަދަކަމެއްގެ ރަސްކަލާނގެ ދެއްވައި، އަޅުގަނޑު މުސްލިމުންގެ ގޮތުގައި ދެއްވުމުގެ ޝަރަފު ދެއްވައި، އެންމެ މަތިވެރި ނަބިއްޔާ ކަމުގައިވާ رسوا الله محمد (صلى الله عليه وسلم) ގެ އުއްމަތުގެ ގޮތުގައި އަޅުގަނޑު ލެއްވި ކަލާނގެ އެވެ.

އެންމެންނަށް ހުރިހާ ނިޢުމަތްތައް ދެއްވީ ހަމައެކަނި الله تعالى ކަން އަޅުގަނޑުމެން ވިސްނައި ދެނެގަންނަން ޖެހެއެވެ. ހުރިހާ އެއްޗެއް ހައްދަވައި ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އެވެ. ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ދިރިއުޅުއްވައި ހަމައެކަނި އެކަލާނގެއެވެ. މަތިވެރިވެގެންވާ ސިފަތަކުގެ ވެރި އެންމެންނަށް އެކަލާނގެ ދެއްވި ނިޢުމަތުގެ ދަރުމަ އެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ދިރިހުރުމާއި، ސަލާމަތާއި، އިލްމާއި، ބާރުވެރިކަމާއި، ވާހަކަދެއްކުމުގެ ހިއްސާއި ހުރިހާ ކަމެއް، އެކަލާނގެ ދެއްވި ކަންތައްތަކެވެ. އިންސާނުން ދަރީ އުނދަގޫ ކަންތައްތަކާއި، ހެޔޮ ނުބައިވަސްކަމުން ސަލާމަތްވެވެނީ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެކަލާނގެއީ، ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވައި، ހިތްވަރުދެއްވާ މުސީބާތުން ދުރުކޮށްދެއްވާ ރަޙްމަތްތެރި ކަލާނގެއެވެ. ޙަޤީޤަތުގައި އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ ސަބަބުން އެއްގޮތަކަށް އެކަލާނގެ އުނދަގޫތައް ފިލުވައިދެއްވައި، އެކަލާނގެ ދެއްވާ ހަރުދަނާ ޙަޤީޤަތުގެ މަގުން ނުފެނިގެން ގޮސްފައި ދިޔައިރު ދެއްވާ ނިޢުމަތް ފިލުވައިދެއްވާ ކަލާނގެއެވެ. މިނިވަން ކުރެއްވި ރަޙްމަތްތެރި ގޮތުން ނިޢުމަތްތަކެއް ދެއްވި ކަލާނގެއެވެ. ނިޢުމަތް ދެއްވާފައިވާ ނިޢުމަތްތަކެއް ނުލިބުނު ބަޔަކަށް ނިޢުމަތް ދެއްވުމުގައި ލާބަޔާ ރަޙްމަތްތެރިކަމުގެ ތެރެއިން ވިސްނުންތެރިކަން ދެއްވީ އެކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެ ހިތްވަރުން މިނިވަންކަމާއި، ހަމަ ވަރުގަދަކަމުގެ އަރިހުން ފާހަގަކޮށްލަދެއްވާ ވާހަކަ ދެއްކެވުމުގެ ނިޢުމަތްތައް ދެއްވީ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ މީސްތަކުންނެވެ. އެހެން އެއްޗެއް އެނގިފައިވާ ވިސްނަން ވަނީ އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ ނިޢުމަތުގެ ބޭފުޅުންނަށެވެ. ހަމަ އެކަލާނގެ ނިޢުމަތްތަކުގެ

[1] الإمام الربّاني އަވަހާރަވީ 1034ހ. [1624މ.] ގައެވެ.

ބޭރުއިން އެންމެ މަތިވެރި އަދި އެންމެ އަގުހުރި ނިޢުމަތެއްގެ ގޮތުގައި އަހަރެންނަށް އުފެއްދެވިކަމާއި، ދިރިއުޅުމުގެ
ތެރޭ މަގު ދައްކަވައިފި. އެކަލާނގެ އަޅުގަނޑުމެން އިންސާނުން ދެއްވައި މަގުދައްކަވާން ނުދިއުމަށެވެ. އެއީ،
އަޅުގަނޑުމެން ސުވަރުގެއަށް ދެވޭނީ ހެދުންތެރިވެ. އަދި އެކަލާނގެ އަޅުގަނޑުމެން އަމުރުކުރައްވާފައިވާ، ނިމުމެއް
ނެތް ނިޢުމަތްތަކާއި، ސުވަރުގޭގެ ނިމުމެއް ނެތް އަރާމު ލިބިގަތުމަށް ޓަކައި، އެކަލާނގެ ކީރިތި ރަސޫލާ محمد
(صلى الله تعالى عليه وسلم) ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް އުޅުމަށެވެ. އެހެނީ، الله تعالى ގެ ނިޢުމަތްތަކީ، އިރު
ފަތިސް ސާފުކޮށް އެނގެން ހުރި ކަންތައްތަކެވެ. އެހެން ފަރާތްތަކުގެ ކަޑައިން ލިބޭ ދަރުމަތަކީ، ރަޙްމަތްގެ
އެކަލާނގެ ކަޑަފުޅުން ލިބޭ ކަންތައްތަކެވެ. އެހެން މިހެން ގެދޮރުންތަކާއި ކަމަކީ އެކަލާނގެ ޙައްޤުވައި،
ދަރުމަހުރި ކަންތައްތައް ކުރުމުގެ އިރާދަފާއި، ބާރާއި، ހިތްވަރު ދެއްވައި އެކަލާނގެއެވެ. މި ސަބަބަށް ބަކާއި،
އަބުރުވެސް ނިޢުމަތްތައް ހުރީ ތިނާއި، ހުރީ މިހެނެއްގެ ފަރާތުން ލިބޭ ނިޢުމަތްތައް ފޯރުއްވައި އެކަލާނގެއެވެ.
އެކަލާނގެ ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް މިހެއްގެ ފަރާތުން ހެޔޮކަމެއް ލިބޭނީ ކަމަށް ބެލުމަކީ، ކަމެއް
ރަސޫލުންގެފާނުވައިވާ މިހެއްގެ ފަރާތުން ކަމަކަށް އެދުމަކީ، ނުވަތަ ފަރާތްގެ ފަރާތުން ބަލާއި ހިތުން އެދުން ފަދަ
ކަމެވެ. ބޭރުވެރިކަމުން، ކަނޑައެޅިގެން ތިބޭ މިނިސްޓަރުން، ގަވާއިދުނޑައިން، ވިސްނުންތެރިކަމުން، ފަރުވާތެރި މިހުންނަން
ވެސް އަދުގަނޑުމެން މިތާނގައި މި ބޭނާ އެއްޗަކީ ސިޔާ ޤާނޫނުބަސް ބޭނާ ވާހަކައެއް ކަމަށް ވެފައި، ބޭނުމަށް
ކަންމަ އެއްޗަކީ ކަނޑައެޅިގެން ހުރި ރަށްތޮޅުތަކެއް ކަމަށް އެނގިގެން އެވެ. އެ ކަންކަމާ ދޭތެރޭ އިޢުތިރާފު ވިސްނުން
ވެސް ނުދެކެން އެވެ.

ހުރިހާކަމެއްގައި ކަންތައް މިހާ ރަނގަޅު ސުލޫކު އަދާކުރެވި އިބްރާހީމް ކުރުވެރިކަމުގެ ހަމައެވެ. އެހެންކަމުން، އެ
ހުރިހާކަމެއްގައި ވިސްތަކުރުވާނެތެރިޔަށްވެ الله تعالى ގެ ސުލޫކު ފަރުވާލީ ކަމުގެ މިހާރުގެ މައްޗަށް އެއް އިންސާނާ
ވާޖިބުވެއެވެ. އެއީ، ދަރުމަޖެހެވެ. އަދި ހިކުމަތްތެރިކަމުގެ ދަރުމަ އަދާކުރުމަށް ވާޖިބުވެއެވެ. އެކަމަކު، އެކަލާނގެ
ގެ ދަރުމަވެރިޔަށް މި ސުލޫކު ދޭންނުވާނެ، ކުރަން ފަސޭހަ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެން، ނަތީޖާގެ ބޭނުމަކީ
ހުރިހާފައިދާ މި އިންސާނުންނަށް، ބަލިކަމު، ނިކަމެތި، ކަންކުރުވާ އަދި އުނިކަމެއް ހުންނަ ބައެއްވެއެވެ. އެހެނީ، الله
تعالى އަށް، އަބަދުވެސް ދެއްވަން ފޮނުވާ ރަސްކަލާނގެ އަމުރެވެ. އެކަލާނގެ އަށް، އުނިކަމެއް ހުރުން ދަރުމަވެހޭ
ރަސްކަލާނގެ އެވެ. ހުރިހާ ވައްތަރުގެ މަތިވެރިކަމާ ލިބިދޭ ގެނެސް ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އަތުވެ. الله تعالى
އާ އެއްވެސް އެއްގޮތްކަމާ ނުވަތަ ކަރިޔާކަމާ އިންސާނުންގެ ކިބައިން ނެތެވެ. އެހާ ދެރަ ނިކަމެތި އިންސާނާ
އަށް، މިހާ މަތިވެރި الله تعالى އަށް އަކަމިނޭތާ ގޮތަކަށް ސުލޫކު ދެއްވުމަށް ހުއްދަވެ؟ އިންސާނުން ރަސްމީ
ކަމަށާއި، އަދުހުރި ކަމަށް ބަލާ އެބައް އެއްކިބައިސާއް ވެއެވެ. އެކަމަކު، އެކަލާނގެއަށް އެއްކިބައިސާ ނުސިފަކުން
އެއްޗިހިކަން އަންނަފޭބޭނުވުމާއެކު އެ އެއްކިބައިސާ ގެނު ހުރިފޭބޭއެއް ނުގަނޑުވަތެވެ. އަޅުގަނޑުމެން މާތް ކަމަށް

ބަލާ އެއްކިބައިސަކީ، ނުވަތަ ޝުކުރުއަދާކުރުމަކީ، އެއްގޮތަކަށް ވެސް ކަމުނުދާ އާދައިގެ އެއްކިބައިސަކަށް ވެދާނެ އެވެ. މި ސަބަބަކަށް ޓަކައި، އިންސާނުންނަށް އެ މީހުންގެ އުޅުން ސިވިލައިޒްކޮށްދެއްކެވި، ހަނި ވިސްނުމަކަށް الله تعالى އަށް ޝުކުރުއަދާކުރުން، ކުރިއަސްކޮށްކުރުމަކީ ކުރާ ކަންތައްތައް ދެނެވަޑައިގަންނަވާނެ އެވެ. الله تعالى އަށް ޝުކުރުއަދާކުރުމާއި، އިޙްތިރާމްކުރުން ގޮތުގައި އަޅާގެ އަމުރުފުޅުތަކާއި، ކަންތައް ތަޤުރީރުކުރުމަށް ބޭނުންކުރާ ކަންތައްތައް ބެލެވޭ، ތަރުތީބުކޮށްފައެވެ.

އެހެންކަމުން، الله تعالى ގެ ހަނދުމަފުޅު އަދާކުރަންޖެހޭ ޝުކުރާއި، ހެޔޮއި، ދުޢާއި، ހަދިޔާއި ކުރަންޖެހޭ އިންސާނީ ވާޖިބު الله تعالى ވަހީ ކަނޑައަޅުއްވައި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ (صلى الله عليه وسلم) ގެ ފަރާތުން އަންގަވާފައެވެ. الله تعالى ދައްކަވައި، އަންގަވާފައިވާ އިންސާނީ ވާޖިބުތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ إسلام އެވެ. އެކަލާނގެ އަށް މިހާރު ޝުކުރުއަދާކުރުމަކީ، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ އުނގަންނައިދެއްވި ގޮތަށް ތަބާވުމެވެ. މިގޮތާ ހިލާފު އެއްވެސް ޝުކުރެއް އަދި އަޅުކަމެއް الله تعالى ގަބޫލުކުރައްވާނެ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެއީ، އިންސާނުން ރަވާލި ކަމަށް ބަލާ އެބައި ކަމަކީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ހުއްދަކުރެވިފައިވާ އަދި ހުރުމަ ކަމަކަށް ބެލެވޭ ކަންކަމެވެ.

އެހެންކަމުން، الله تعالى އަށް ޝުކުރު ދަންނަވާލުމައި، ބެއްލެވި ހަމައެއް ގެތުޅުކުރާ މީހުން، ޚާއްޞަ ރަސޫލާ محمد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް އުޅެންވާނެ އެވެ. އެކަލާނގެ ދާއިމީ މަގަށް ކިޔާ ނަމަކީ، އިސްލާމް ދީނެވެ. محمد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ތަބާވާ މީހާ އަށް ކިޔާ ނަމަކީ މުސްލިމް އެވެ. الله تعالى އަށް ޝުކުރު ދަންނަވާލުމުގެ ގޮތުން محمد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ތަބާވުމަކީ، عبادة (އަޅުކަންކުރުން) އެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ ކަންތައްތައް ބެހިގެން ދެބައިކަމަކަށް ވެއެވެ. އެއީ: ދީނީ އަދި އިޖުތިމާޢީ އަންގަވާފައިވާ ކަމެވެ.

1) أصول الدّين ނުވަތަ އިމާންގެ އަންގަވާފައިވާ ކަމަކީ ބެހިލާ ހިތުގެ އަޤީދާ ގަބޫލުކުރަންޖެހޭ އަންގަވާފައިވާ ކަމެވެ. ކުރިމަތިލާ ތަރުތީބާ ނަމަ، އިމާން ގެ މާނައަކީ، محمد (صلّى الله عليه وسلّم) އުނގަންނައިދެއްވި ހަ ރުކުނެއް، އިސްލާމް ދީން ގަބޫލުކުރުމާއި، ދީން ގަބޫލުކުރުމުގެ ވާހަކަތަކާއި، ޝަރީޢަތާއި ބެހޭގޮތުން ދެނެގަތުމެވެ. ދީން ގަބޫލުކުރުމުގެ (ކުރިއެރުގެ) ޝަރީޢަތަކީ ކޮބައިކަން ކޮންމެ މުސްލިމަކު ވެސް ދަސްކޮށް އެ ޝަރީޢަތް ބެހެއްޓުމުގައި ދެނެގަންނަންޖެހެން އެވެ. އިމާންވާ މީހަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ މުސްލިމް އެވެ.

2) ހެދިގެންދާއި ހިތުން އަދާކުރަންޖެހޭ އަޅުކަމާ ބެހޭ އަންގަވާފައިވާ ކަމެއް، ހެދިގެންދާއި ހިތުން ދެނެގަނެގަންނަންޖެހޭ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ އުނގެނުމެވެ. އަދާކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ އަންގަވާފައިވާ ކަމަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ ފިޤްހު އެވެ. އަދި ނުކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ ހަރާމް ކަންތަކެވެ. މި އަންގަވާފައިވާ ކަމަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ، **فروض الدّين** ނުވަތަ **أحكام الإسلاميّة** ***އިސްލާމް ދީނުގެ އަންގަވާފައިވާ ކަންތަކެވެ.***

[كلمة التوحيد ހިދުމާއި، އެ ކަލިމައިން ފުރުޤާނުގެ ބަޔާނާއި ޞަޙީޙް ޙަދީޘުތަކުގަޔާ، ކަންތައް މިހާރު ވެސް ފުރަތަމަ ކުރުން ސަބަބީ ކަމެކެވެ. كلمة التوحيد އަކީ لا إله إلاّ الله محمّدٌ رسول الله އެވެ. އަދި މާނައަކީ: "الله ފިޔަވައި އެހެން އިލާހަކު ނުވެއެވެ. محمّد (عليه السّلام) އެކަލާނގެ ރަސޫލާ އެވެ". މި ބަޔާނާއި ޤުރުއާނުގެ މާނަ އަކީ، "އިލާހެއް ނެ" "ރަސޫލެއް ވެސް". އިލާހަކަށް ޢިބާދަތްކުރާ މީހާ އަށް ހިތާ ނަމަކީ، **މުއުމިން** (ދީން ޤަބޫލުކުރާ މީހާ) އަދި **މުސްލިމު** އެވެ. އިލާހު ކަމަކީ، މުދުނުކަމާ ވާންޖެހޭ އެއްޗެއްކަމެވެ. އެއްނަކަމުން، ދީނުގެ ކަމާއި ކަންތައްތަކާއި، ދީން ޤަބޫލުކުރުމުގެ (ކަލިމާ) ތަފްޞީލުތަކުގެ ކަންތައްތަކުގެ ތުރުމަކަމަށް ކަންތައް ސަބަބީ ކަމެކެވެ.

ޤުރުއާނަކީ الله ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅެވެ. الله تعالى އެކަލާނގެ ވަޙީ ބަސްފުޅު مُحمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ވަޙީގެ ގޮތުގައި ފޮނުއްވީ جبريل (عليه السّلام) މި ނަން ކިޔާ މަލާއިކަތް ބާވައްލާ ޖިބްރީލް އިންނެވެ. ޤުރުއާނަކީ ގައި ބޭނުންކުރެވިފައިވާ ބަސްބަހާ ވަހީ ޢަރަބި ބަހުންނެވެ. އެކަމަކު، އެ ބަސްބަސް އިންސާނުންގެ ބަސްތަކާއި ތަފާތު ކަމަށް ވާނެ ކަމެއް الله تعالى އެވެ. ޤުރުއާނަކީ މި އަސްލުވަނީ ކަލާމުއިލާހީ ކަލާމެކެވެ. ޤުރުއާނަކީ كلام الله (الله تعالى ގެ ބަސްފުޅު) އެވެ. މި އަސްލުވަނީ ކަލާމުއިލާހީ (ޤުރުއާނަކީ ގޮތެއް ގައި) ހިތާ ނަމަކީ قرآن الكريم އެވެ. كلام الله އިން ދޫކޮށް މާނަ އަކީ ވެސް قرآن الكريم އެވެ. قرآن الكريم ގެ މި ހާސިލްކުރެވޭ؛ މާނަ އަކީ، كلام الله އަކީ މަޚްލޫޤެއް ނޫނެވެ. އޭގެ، الله تعالى ގެ އެހެން ސިފަތަކާ އެއްގޮތަށް ޤަދީމު އަބަދުން ދެމިހުރި ކަމެކެވެ. ކަންތައް އަހަރެމެ جبريل (عليه السّلام) لله ގެ ރަސޫލާ އަރިހަށް ވަޙީގެން، އާޚިރަށް ބާވައިލައްވާފައިވާ ހިރިގޮ ޤުރުއާން (ގެ އައުތިޤާދު) لوح المحفوظ[1] ގައި ލިޔެވިފައިވާ ތަރުތީބުން ހިތާއިރުއްވުން، ބަލާނާލާއިފިޔަވޭނާ ރަސޫލާ މަލާއިކަތް ބާވައިލާނެ ރައީސް އަޅުގަ ދަރުން ހިތާއްވައެވެ. އިންސާނިއްޔަތުގެ އެންމެ މަތިވެރި ބާރުގާ މި ދުނިޔެ ދުނިޔައްވައި ސުވަރުގޭ ވަޙީގެތެރެން ކައިރިވެފައި ވަނިކަން އެންމެ މަތިވެރި މަލާއިކަތް އެކަލާނގެ ފޮނުވުމުގެ އަރިހަށް ދެ ފަހަރަކު ވަޙީގެން ހިރިގޮ ޤުރުއާން އައްކަން ދެ ފަހަރު ހިއްސާ އެވެ. އަދުގެނޑުމުގެ ބަރަކާތްލިބިވޭނާ ރަސޫލާ އާއި، ސަޙާބީންގެ ދިނަ ބާކަލުން ވަނި ހިރިގޮ ޤުރުއާން އައްކަން ހިތްޕަސް ކުރައްވާފަ އެވެ. الله تعالى ގެ ލޮބި ލިބިވަޑައިގެން ހުންނެވި ރަސޫލާ ސުވަރުގެ ވަޑައިގެންނެވި އަހަރެ، الله تعالى ގެ ނަބިއްޔާގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ހަޔާތާ ޤުރުއާން ހިތްޕަސްކުރައްވައިގެން ލިޔުއްވި ސަޙާބީންނާއި، އާއިލާނަށް ލިޔުއްވިފައިވާ ޤުރުއާން ގެ ބައިތަކާއި އެއްކުރައްވައި، އެޖަމާ ކަމާޖެހިއެއް އެކުލަވާލެއްވި، މުޅި ހިރިގޮ ޤުރުއާން އެއްކޮށް ލިޔުއްވި އެވެ. އެއާއެކު، مصحف ނަމަކަށް ހިދުން މުޤައްދަސް ފޮތެއް، މާނައަކީ، ލިޔުއްވިފައިވާ (ނުވަތަ ލާޒިމުކުރުވިފައިވާ) ހިރިގޮ ޤުރުއާން ގެ ކޮޕީއެއް ނުކުއްތި އެވެ. ތެއްޕިރިސް ސަޙާބީން

[1] އިންޖެލިސް ބެލިސް ގެ ތިން ވަނަ ބައި ގެ ތިރީސް ހަވަނަ ބާބު ބައްލަވާ.

އެއްވެވަޑައިގެން އިއްތިފާޤުވުން އެއްބަސްވެ ވަޑައިގަތީ، އޭރު އޮތް مصحف ގެ ކޮޕީގެ އަސްލަށް ވެސް އޮތީ، އެ އޮންނަންޖެހޭ ތަރުތީބު އަސްލުގެ ތަރުތީބާ ކަމަށެވެ.

مُحمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ބަރީޢުކުރައްވި ބަސްފުޅުތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ، **حديث الشّريف** އެވެ. مُحمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ބަރީޢުކުރައްވިއަސް، الله تعالى ގެ ބަސްފުޅެއް އިލްހާމް ލިބިގެންވާ މާނަ އެކުލެވޭ حديث الشّريف އަށް ކިޔާ ނަމަކީ، **حديث القدسي** އެވެ. حديث الشّريف ގެ މަތަން ގިނަ ފޮތްތަކެއް ވެއެވެ. **بخاري** އާއި **مسلم** އަކީ އެންމެ މަޝްހޫރު ދެ ފޮތެވެ. الله ގެ އަމުރުފުޅުތަކާގެ ބުރައިން ޙަޤީޤީ ހުރިހާހިސާބު ކޮޅު އަންގަވާފައިވާ އެންގެވުންތަކަށް ކިޔާ **ޝަރީޢަތް** އެވެ. ކޮންމެ ދާއިރާ އެކަށީގެ ކަންތައްތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ ފަރުޟު އެވެ. އަދި ކުރުން ހުއްދަ ނޫން ކަންތައްތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ **ޙަރާމް** އެވެ. ފަރުޟުކަންތަކާއި ޙަރާމްކަންތަކަށް ޤަވާޢިދު ގޮތުގައި ކިޔާ **أحكام الإسلاميّة** (އިސްލާމީ ޙުކުމްތައް) އެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ އެންމެ ކުޑަ ނަމާޒުވެސް ފަރުޟުވެގެންވާ މީހަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ، **މުކައްލަފު** (ދީން ފަރުޟުވެގެންވާ މީހާ) އެވެ.

މީހަކު ކުރަންޖެހޭ ދުވަހަކަ ނަން އެންމެ ސަމާލުވާ ކަމަކީ، އެ މީހާގެ ހިތް ސާފުކުރުމެވެ. "ހިތް" ބޮޑުވުން، ދެ ކަހަލަ ގޮތަކަށް ވާނެއެވެ. އަޑުގަނޑުވުމުގެ މާކަމާއި މަސައްކަތް ގިނަ ބައިކަމު ކިޔާ ނަކަމަ "ހިތެވެ". މި މާނައިގައި، ހިތަކީ ޖިސްމާނީގެ ކިބައިގައި ވެސް މާ އެއްޗެކެވެ. ދުވަހަ ހިތަކީ، (މާއްދީ) ހިތުގައި އޮންނަ ނުފެނަ ހިތެވެ. ދުވަހަ ހިތަށް ވެސް ކިޔަނީ "ހިތެވެ". ދީނީ ފޮތްތަކުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ހިތަކީ މި ހިތެވެ. އިސްލާމްދީނުގެ އެންގެވުންތައް ބަލައިގަންނަނީ މި ހިތެވެ. ދީން ފަރުޟުކުރެވޭ އަދި ނުކުރެވޭ ވެސް މި ހިތެވެ. ދީން ފަރުޟުކުރާ ހިތަކީ ސާފު ހިތެކެވެ. ދީން ފަރުޟުކުރެވޭނާ ހިތަކީ މުޑުދާރު ހިތެކެވެ. އެއީ މަރުވެފައިވާ ހިތެކެވެ. ގަދައަޅައި މަސައްކަތްތެރިވެގެން ހިތް ސާފުކުރަމުން، އަޅުގަނޑުމެންގެ ފުރަތަމަ ވާޖިބެވެ. އަޅުކަން ކުރުމުން، ހާއްސަކޮށް ނަމާދު އަދާކުރުން (ޒާއްސަ ދުޢާ ކުރުމުގައިވާ) އިސްތިޣުފާރު ކުރުމުން، ހިތް ސާފުކުރެވިގެންދެއެވެ. ރަސޫލު ކަލާނގެ އަޅުގަނޑުމެންނަށް ހިތް ފުޅޭޅުކުރުމުގެ ކުރަންހަނި އެ ދިގެން ދައްކަވައިދެއްވި ވާޢަޒް ރަސޫލުﷲ ބަރީޢުކުރެއްވި އެވެ:

(من أكثر من الإستغفار جعل الله له من كل همّ فرجا و من كلّ ضيق مخرجا و رزقه من حيث لا يحتسب)

މާނައީ، "އިސްތިޣުފާރު ކިޔުން ގިނަކޮށްފި މީހަކަށް الله تعالى ހިތާމަ ބަލިކަމާއި މުސީބާތުތަކުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވާނެއެވެ. އެކަލާނގެ ގާތްއަށް އެއްގޮތަކަށް ވެސް އުއްމީދުނުކުރާ ގޮތަކަށް ތަނަވަސް ރިޒްޤު (ކާނާ، ބަނޑުފުރާނެ ތަކެތި) ދެއްވައެވެ". އިސްތިޣުފާރަކީ **(أستغفرالله الذي لا إله إلّا هو الحيّ القيّوم و أتوب إليه)** ކިޔުމެވެ. ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާނެ ސަބަބުތަކެކެވެ، ދުޢާކުރާ މީހާ މުސްލިމަކަށް ވުމާއި، ހަރާމްއެއްޗެއްގެ ތެރެއިން ތަނަވަސް ބޭއްބަވާއި، މާނަ އެނގިގެން، ފަރުޟުކުރުމާ އެކު ދުޢާކުރުމެވެ. ކަށި ހިތަކާ އެކު ކުރާ ދުޢާތައް (الله تعالى) ބައްލަވާނުލައްވާނެކަމެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު ތިން ގަޑިއަށް ދުޢާކޮށް ސަބަބެއްގައި އެކު ފަސް ނަމާދު

ކުރާ މީހަކު ކާފަރެއް އެވެ. ހިތުން ހިއްވަރާ ނުލައި، ހަމައެކަނި އަނގައިން ކިޔާ ދުޢާ އަކީ ބޭނުމެއް ހުރި އެއްޗެއް ނޫނެވެ.

އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ ދީނީ އަސްލުތަކަށް، **أهلُ السُّنّة** ގެ ދަންނަބޭކަލުންގެ ޖަމާޢަތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ އަސްލުތަކަށެވެ. ވަރަށް ސާފު އަދި ހުއްދަވެފައިވާ މާނަބުދާ އުސޫލުގައި ވާ أهلُ السُّنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ފަތުވާތަކާއި ވަކިވާފައިވާ ޢަޤީދާ އަދި އިސްލާމީ އުސޫލުތަކުގެ ދަލީލުން **نَصٌّ** ގެ ގޮތުގައި ބުނެވޭ ޔަޤީން ދެކޮޅުގެ އާޔަތްތަކާއި، ޔަޤީން ޙަދީޘްތަކެއް ފެނިގެން ދަލީލުން އެންމެ ކަށަވަރު ގޮތުގައި ދެކޮޅުހަދާ ވީމާ **ކާފިރުކަމަށް**. އެގޮތަށް ދީން ދޫކޮށްލުމުން ނިކުމެގެން ދިޔަ، އެފަދަ މީހަކަށް ކިޔަނީ **منافق** އެވެ. އަދި އެ ފަދަ މީހާ ދީން ދޫކޮށްލުމުން ނިކުމެ، މުސްލިމުން ކަމަށް ދައްކައިގެން މުސްލިމުންނަށް އުޅުއްވާން އުޅޭނަމަ، ކިޔަނީ **زنديق** އެވެ. އެކަމަކު، އެހެ މާނަ ސާފު ނޫން نص އެއް ނުވަތަ ގޮތަކަށް މާނަކުރެވޭން އޮތްކަމަށް ދޫކޮށްލުމުގައި، މީހާ ކާފިރުކަމަށް ވާން ސަބަބެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، أهلُ السُّنّة ގެ ތެރެ ގޮތުން ދެކުނުމަކީ، ނަތީޖާ އަށް ވަންނަން ސަބަބެކެވެ. އެއީ ގޮތަށް މާނަކުރެވޭ ގޮތަށް ހުންނަ نص އަށް ދޫކޮށްލުމުގެ ސަބަބުން އެ މީހާ ދެއިމަށް އަޅާބާ ލިބިދިޔުމުގައި ނުހުރެ؛ ނަތީޖާއިން ސަލާމަތްކުރުމުގެ ސަބަބު ވަކިކަމާނުލެވެ. މި ވައްތަރުގެ މުސްލިމުން ކިޔާ ނަމަކީ، **ބިދްޢައިގެ މުސްލިމް ނުވަތަ ދަރަޖަތުގެ ގުނަހުގާރުންނެވެ.** ދަރަޖަތުގެ ގުނަހުގާރުންގެ ގޮތުގައި ބެލެވޭ ހަމަޖެހެ ދީ ގުނަހުގާރު ވެއެވެ. މި މުސްލިމް ނުވަތަ ދީން ދޫކޮށްލާ މުސްލިމް ނުވަތަ ދީނުން ބާއްވާފައިވާ މުސްލިމް ކާފިރު އެއްވެސް އަޙްކާމުގެ ނުވަތަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތަށް ނުވަތަ ދީނުވަމުވެސް ހުކުމުތަކުގައި ނުވަތަ ޖަޒާދިނުމުގެ (الله تعالى) ބަރަކާތްތެރި ނުވަތަ ދުރުކުރުމަށް ކެތްތެރިވާން އެވެ. އެކަމަކު މުސްލިމުން ހިތްވަރާ މަސައްކަތްކުރައްވާން އެ މުސްލިމުން އާޚިރަތުގައި ވާން ފައިދާއެއް ނުނިމުނުވާން އެވެ. ސަހަބާ ރަޟީއްލާގެ ފަހު މުސްލިމުން ކިޔުނު **أهل السُّنّة والجماعة** ނުވަތަ **ސުންނީ** މުސްލިމުންނެވެ. ސުންނީ މުސްލިމުން އެ މުސްލިމުންގެ އަޤީދާތަކަށް އަދާކުރުމުގައި ބޭރުވެވޭނީ (ތަޤުލީދު ކުރުމުގައި) ހަތަރު ސަބަބު ގުނަވޭކަމެވެ. އެ މުސްލިމް އެއްބަސްވެ އަހުލު ބަސްތައް ވިދާ (ޢަޤީދާގެ މުޢައްމަރު ގުނަވޭ ކަމުގައިވާ) أهل السُّنّة ގެ މުސްލިމުން ކަމަށް ދިޔަ، އެއްބަސްވެ އަހުލު ބަސްތައް ދިޔަ ފާހަގަކުރެވެއެވެ.[1] މި ހަތަރު މަޒްހަބު (މަޒްހަބު) ގެ ތަރުތީބުގައި ނިސްބަތް ވާނީ ސުންނީ މުސްލިމް ކިޔާ މުސްލިމުން ނުވެއެވެ. ސުންނީ މުސްލިމުންކަމަށް ނުވާ ވާނީ، ކާފިރުވާ ނުނީ ބިދްޢަ މުސްލިމް ހުރި ވާލް ކަމަށް الإمام رَبّاني ލިޔުއްވާފައިވާ ސިފަތަކުގައި ވަނީ ލިޔުއްވާފައެވެ. މިގެ ތަރުތީބު ގޮތުގައި، އެ ކިތާބުގެ (މާލާ ރޮތި ކަމުގައިވާ مَكتُوبات ގެ) ދެވިސްނާތަ އަކަމް ހަ ވަޒި ސިފާ އާއި، دُرُّ المُخْتَار ގެ އެއްކާސަފްހާގެ ގޮތުގައި ތަރުތީބު ލިޔުއްވާފައިވާ ރޮތުގެ ބަޔާނުގެ ގެ ސަރަހަ ދެވިފައިވާ ބަޔާއި، البصائر لمنكري التوسل بأهل المقابر ވަކިން ހާމަކުރެވިފައެވެ. މި ސިފަ ލިޔުއްވާފައި އިންޒާރުދެއެވެ. އަދި

[1] މި ހަތަރު މަޒްހަބު (ނުވަތަ މަޒްހަބު) އަކީ: 1- حَنَفِي މަޒްހަބު؛ 2- شَافِعِي މަޒްހަބު؛ 3- مَالِكِي މަޒްހަބު؛ 4- حَنْبَلِي މަޒްހަބު

ޝަހާދަތްނާމާ ހޯދުއްވީ 1395 ހ. (1975މ.) ގައެވެ. ތަޢުލީމާއި ދަޢުވަތުގެ ދާއިރާގައި ހިދުމަތް ކުރައްވަމުން އިން
މި ޢާލިމު އަޅުގަނޑު ދެކެވަޑައިގަތް ޝަހާދަތް އެހެން ދަރަޖަތަކުގައިވެސް ބޭނުންކުރައްވައެވެ.

ހަމަ މަޝްހޫރު ކުރީގެ ޢާލިމުން ބުނާ ގޮތުގައި، އެ ޢާލިމުން އިސްލާމްދީނަށް ނުވަތަ ތައުހީދަށް ދަޢުވަތު ދެއްވައި، ނަމަވެސް
އެކަމާ އަޅުގަނޑުމެންގެ އިޚްތިލާފު ހުރެއްޖެ ނަމަ، އެކަމާ ގުޅިގެން الله تعالى އެކަމާ އަދި
އިސްލާމްދީނުގެ ޢަޤީދާ ގެންގުޅުމަށް ޝަރުޢީ ހުކުމް އަންނަ ނަމަ، އެކަމާ ޙައްޤު ދީނުގެ ރުކުނުތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވި ނަމަ، އެކަމާ އަދި
އިސްލާމްދީނުގައި އެކަމާ ނުބައިކަމެއް ނެތްކަމަށްވެއެވެ. އެކަމަކު، އެކަމާބެހޭ ޙުކުމް ބަޔާންކޮށްދެއްވި ނަމަ، އެކަމާ އަދި
އިޖުތިހާދުކުރައްވައެވެ. އެކަމަކު، ވީހިނދު އެ ޢިލްމުވެރިން ޤުރުއާނާއި ސުންނަތުން ހޯދައްވައެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި ފުރިހަމަކަމާއެކު ބަޔާންކޮށްދީފައި
ވާ ޙުކުމްތަކަށް މީހުން ތަބާވުމަށް އަދި ޢަމަލުކުރުމަށް ސަބަބުވާނެ ގޮތެއް ލިބިގެން އަޅުގަނޑުމެން ނަސޭހަތް ދޭނީ ފުރިހަމަ
މީހުންނަށް ކަމުގައި **ކާފިރުން** (ދީން ދޫކޮށްލާ މީހުން) ނެވެ. އެކަމަކު މީހުން ނަބަވީ ސުންނަތާ ދެކޮޅު
ހަދައިގެން ނުދާށެވެ.

ދެ ވައްތަރެއްގެ ކާފިރުން އުޅެއެވެ. އެއީ، ސަރީޙަ ކުފުރާ އެކު ވާ ކާފިރުންނާއި، މުނާފިޤު ކުފުރާ
ނުލައި ތިބޭ ކާފިރުންނެވެ. މުސްލިމު މައިންބަފައިންގެ ދަރިއަކު އިސްލާމް ދީން ދޫކޮށްލި ނަމަ، އެ މީހަކަށް
ކިޔަނީ **މުރުތައްދު** (ދީނުން ބޭރުވެއްޖެ މީހާ) އެވެ. إبن عابدين (رحمه الله تعالى) ސިފަކުރެއްވުމުގެ (الله އަށް
ސިފަކުރެއްވުން، ދީން ދޫކޮށްލުން) ސަލާމަތްވުން އެ ބައެއްގެ ނިޔަތް (އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކުގެ
ބަޔާންވެފައިވާ (ކުރީގެ ނަބީން، ބާރީގެ) މީހުންނާ މުޢާމަލާތްކުރުމުގެ ބާބުގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ.
މުސްލިމުންގެ ބައެއްގައި ވާ ދަލީލުތަކުގެ ހުކުމާ ދި ގޮތުގެ ބާބުގައި ގޮތްތަކުގެ ގައި ހިމެނޭ މީހުން އަދި އުމުރުންގެ
މުރުތައްދުކަމަށް ލާޒިމުވެފައިވާ ވެސް، "ދީނުން ބޭރުވެފައި މީހުންނާއި، މުލްޙިދުންނާއި، ޒިންދީޤުންނާއި، އަހްލުކިތާބު
އަޅުކަންކުރާ މީހުންނާއި، [ބުދަށް އަޅުކަންކުރާ މީހުންނާއި، ބުތުޕަރަސްތުން ފަދަ] ކާފިރު މީހުންނާއި، ބާޠިނީންނާއި، އިބާޙީންނާއި،
ދަހްރީންނާއި، ބުދަށް އަޅުކަންކުރާ މީހުންނާއި، ފަލްސަފާ ގޮތުން ފައިލަސޫފުންނާއި، މުނާފިޤުން އެންމެހައި
ސަރީޙު ކުފުރު ނެތް ދީން ދޫކޮށްލާ މީހުންނެވެ". ކާފިރުސްމީނުންނާއި، ފިރުޢައުނުދަރިކޮޅު ވެސް ސަރީޙު
ކުފުރާ ނުލައި މިވި ދީން ދޫކޮށްލާ މީހުންނެވެ. އެހެން ބަޔަކު ކިޔަނީ **ބަޢުޟުންގެ**، **އިންކާރު** ކުރި
ބާވަތްތަކުގައިވާ ސަރީޙު ކުފުރުތަކެއް އިޢުތިރާފު މަޖޫސީންނާއި، ދަހްރީންނާއި، ސަރީޙު ކުފުރުވާ އެކު ވާ ދީން
ދޫކޮށްލާ މީހުންނެވެ. އެކަމަކު މީހުން ވަކި މަޒްހަބެއް އިޚްތިޔާރު ކުރާ ނަމަ، އެ މީހުން ފެށުނީ
މުޝްރިކުންނެވެ. صفات الثبوتية އަދި صفات الذاتية ގެ ނަމުން ނަންދެވިފައިވާ الله تعالى ގެ ސިފަތަކުގެ ތެރެއިން
ކިޔަނީ **އިލާހީ ސިފަތައް** (ألوهيّة) އެވެ.

ސަލަފީ ފޮތެއްގެ ވެރި ނުވަތަ ސަލަފީ ފޮތަކާ ނުލައި ހުރި ދީން ޤަބޫލުކުރާ މިހާރު އިސްލާމް ދީން
ޤަބޫލުކޮށްފި ނަމަ، އޭނާ ނަކަލުކޮށްގެން މިންޖުވާން އެވެ. އޭނާ ވެރިންނާއި ދެކެވޭ ނޭވާ ސަލަފު މުސްލިމުންނެވެ.
އެކަމަކު، އޭނާ ސުންނީ މުސްލިމުން ވަންޖެހޭނެ އެވެ. ސުންނީ މުސްލިމުން ފުރުގެ މާނަ އަލީ، (ތަފްސީރު މަގު
ކަމުގައި ބުނާ) أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިޔާކު ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތެއް ކިޔައި ދަސްކުރުން، އެ ފޮތުން އޭނާ ދަސްކޮށް
ދެމެން އޭނާގެ އިމާންތެރިކަމާއި، އަމަލުތަކާއި، ބަސްމަގު ބޭއްބޮޑުވެ. މުސްލިމުން ފިޔަސް ނުވަތަ ނުފިޔަސް،
ދީނުގެ އިރުގެ ސަލާމަތާ (ފަރުން މުއްމިނު ނުވަތަ ކަރުނުޖޭހޭ ކަމާ) ނުލައި ބުނާ ބާކީ، ކަލާ އަމަލުން
ކަންތައްތަކާ ދޭހަވެއްވެ. މިހާގެ ފަރު ނާދާ ގައި ހަރުއް ދީނުދަކަން ދިރައި އިމާންތެރިކަމާ އެކު ގައި ކަމަނ
ވާ ނަމަ، އެކަން ހަދީނުވާނެ އެވެ. ބޭނުން ފުރުތަކަން ހަރުއިގެންފުއިވާ މުސްލިމުކު އެ ފުރުތަކަން ތައްބާފެއްޖެ
ނަމަ، އެ މިހާކަން އަފުރުކުރުން، ފުފައިއް ނުތަތް މިހާކަން ފެ، ސާފު މުސްލިމުކަން ވެނީ އެވެ. علم الحال ގެ
ފޮތްތަކުގައި މިސާލަކަށް، އީމާން އަދި އިސްލާމް ގެ ނަމުން ނަންދޮވިފައިވާ (މި) ފޮތާއި، Endless Bliss ގެ
ހަ ބައިގައި ތަފްސީލު އަދި ކުރުކޮށް ކިޔާއި، ތަފްސީލު ވާނީ ދޮތް ވަނީ ވަރަށް ތަފްސީލްކޮށް ކިޔައިދީފައެވެ.

އީމާންކަމާއި އިސްލާމްކަން

މި ފޮތް، **إعتقادنامة**، ގައި އީމާންކަމާއި އިސްލާމްކަމާ ބެހޭ ޔިރިހި ރަސޫލާ (صلّى الله تعالى عليه وسلّم) ގެ ހަދީޘް އޮޅުންފިލުވައިދޭފަށް އެވެ. އަޅުގަނޑު އުއްމީދުކުރަނީ، މި ހަދީޘްގެ ބަރަކާތްތެރިކަމުން، މުސްލިމުންގެ އީމާންތެރިކަން ފުރިހަމަވެ، އެބައިމީހުންނަށް ދިންނުވުމާއި، އާޚިރަތުން ލިބޭގެންދާން ކަމުނެވެ. އަދި ގިނަ ފުރުޞަތަކަށް އަޅައިގެންފިލުވިވާ އަޅުގަނޑު ހާދިޘް ދިރިނަރުވާނެ ކަމަށް ވެސް އަޅުގަނޑު އުއްމީދުކުރަމެވެ. އަޅުގަނޑު އެ ފުރުޞަތަށް އީމާންވާ، އެފުރުޞަތް ބޭނުމެއް ނުވާ އަދި އެކަލާނގެ ދަރުމަވާއި، ނިޔުމަތްތަށް ގިނަވުމަށް ދުޢާކުރަމެވެ، އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންނަށް ހެވްދެއްވި ދެ ޖަހާނުގެ ރަސްކަލާނގެ الله تعالى، ކުރިމަތިވާ ހިތްކަސްތަކުން މަދު އަދި ދަތުރުކަތިވާ ކަމުންދާ މާދަކަށްވާގެ ސަލަފުން ކަފި ހިތަދާނުކޮ ވާ މި ނިކަމެތި ހާލަތަށް އިލްތިމާސްކުރަމެވެ، މި އަޅާގެ ފުރިހަމަ ޙީލަ އަޅުކަށްތަކުން ޚާލިޤުކުރެއްވި ރަސްކަލާނގެ އަށް ދުޢާ ކޮށްދިނުމަށް، ދުނިޔެއާއި ސަބަބުންވާގެ ނަޞީޙަތްތަކާ [އަދި އިސްލާމު ދީނުގެ އަދަބުތަކާ ދުނިޔޭގެ، ހާސް ބަސްކަތައި، ޖިހާދުކުރަން މަގުއަލުގަން ދީއުމަން] އެކަލާނގެ އަޅުގަނޑު ރައްކާތެރިކުރެއްވުމައި، އަޅުގަނޑުގެ ފަރުވާގަ ރަޙުމަތްވާނު އެވެ! އެކަލާނގެ އަރި، އާޚިރަތުގެ ޢަޒާބުން އަރާމާ އާޚިރަތާ ހަރުދި ފަރުމަތުގެ ޢަޒާބުން އަރާމާ ހަރުދި ފަރުމަވެ.

އިސްލާމް ދީންދޭތެރިން ދީނުގެ ޢަދަދުގައި، ޤަދީމް ގުޑުމު ހަމަވެފައިވާ ކާމިލު މުއައްމަދު ފުރިހަމަ ނުވަތަ ޢަރުޒަން މުސްލިމުގެ ވާޖިބު الله تعالى ގެ **صفات الذاتية**[1] އާއި **صفات الثبوتية**[2] ރަނގަޅަށް އޮޅި ގުޅުވާ ތަރުތީބުން އެވެ. ކާމިލު މިހުރިގެ މައްސަލަ ވާޖިބު ކަމުދެނެގަތުމަށް ހަރަނީދުގެ (ފަރުޟު) ކަމެއް އެއީ އެވެ. ނުހަމަކަމެއް އުފެދުނު ނުރަކުވީ؛ އެއީ ފަރުޟު އެވެ. މި ފޮތް ހާމަކުރު ޒިން ޢަބްދަލު ޤަލްބުއްދީނު ބިންއްލާފައިވާނީ، އޭރުން ދީމުނަހަކަށް ގަދަކަމާއި، އެނގޭކަން ދުވަހުން ހަމަވަމުން ހުރުވަން ގަބޫލުކުރުކަމަށް ޖުމްލަ. އެކަމަކަ، ރަނގަޅު ކާފިރި ހެދިބުމީ ދަކުއްލުކަލޫ. الله تعالى ނިކަމެތި ހާދިޘަން[3]، އެކަލާނގެ ބާރައި، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ ގެ ބަރަކާތްތެރި ތުރުން ދެރިތެރިވެ ދޭހަކަންނަވާނީ އެވެ! އާމީން.

---

[1] الله تعالى ގެ ޒާތުގެފަދައި الصّفات الذّاتية ގެ ނަން ތިރީގައިވާ ހަ ސިފަތަކީ ވެއެވެ. އެއީ: الوجود، ވޭއިގެންވުން؛ القِدَم، ފުރަތަމަ ނުވުން އަދި ވާހެއް ޙަދަޘާއި ތިބަވޭގެންވުން؛ البقاء، ނިމުމެއް ނުވުން އަދި ހަރަމުތާއި ރާއިމަން ތިބަވޭގެންވުން؛ الوَحدانيّة، ބައިވަރަށް ނުވަތަ އެއްވަރު ފަރާތެއް ނެތުން؛ المخالفات للحوادث، ހުރިހާ ޚަލްޤުން ވެސް ކަމުގެ މަޚްލޫޤާ އެއްގޮތްނުވުން؛ القيام بنفسه ޤާއިމްވުން ވޭގެންވުން ނުވަތަ އެކަލާނގެ ވޭގެންވުމަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ބޭނުންނުވުން. އެއްވެސް މަޚްލޫޤަކަށް މި ހަ ސިފައެއް ކުޅަ ސިފައިއް ނުވަތަ ވުވަތް ލިބިގެން ނުވެއެވެ. މި ސިފަތައް ލިބިވޭގެންވުން ހަމައެކަނި الله تعالى އަށެވެ. ބައެއް އިސްލާމު އިލްމުވެރިން ވުރުޖުވުއިވާ ޢުލަމާއި، المخالفات للحوادث އަދި الوحدانية އަރި އެކަތްލާގެއް. އެހެންކަމުން، الصّفات الذّاتية ގެ އަދަދަކީ 5 އެވެ.

[2] ސަބަޢާ 6، 19 އަދި 33 ބައްޔަވާ

[3] ހުސައިނު ބައްދާދީ އަބްދުއްރަޙީމް ދިމިޝްޤީ ގައި 1247ހ. (1826މ.) ގައެވެ.

الله تعالى ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ އެއްޗަކަށް ކިޔަނީ ما سِوَى ނުވަތަ މިހާރު ޖަވާހިރާ ކިޔާ عَالَمْ (އުފެއްދެވުން، ޔުނިވަރސް) އެވެ. ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ކުރިން ނެތެވެ. އެ ހުރިހާ އެއްޗެއް ހެއްދެވީ الله تعالى އެވެ. އެއީ مُمْكِنْ (ނެތުމުގެ ފަހުން ވުޖޫދުވެވާން) އަދި حديث (ނެތުމުގެ ފަހުން ވުޖޫދަށް އައި)؛ މާނަ އަކީ، އެ ބައިމީހުން ވުޖޫދަށް އައީ އެ ބައި މީހުން ވުޖޫދުގައި ނެތް އިރު ކަމަށް ވާހަން ކަމާއި، އެ ބައިމީހުން ވުޖޫދަށް އައީ ވުޖޫދުގައި ނެތުމުން ކަމެވެ. **"الله تعالى ވޮޑިގެންވިއެވެ. އެއްވެސް އެހެން އެއްޗެއް ނެތެވެ"**، މި ބަޔާނުން އެއީ، ބޭނުންކަން އިނގިގެން ދޭއެވެ.

މުޅި ކައުނާއި (ޔުނިވަރސް) އެންމެހާ މަޚްލޫޤުންތަކަކީ، ނެތުމުގެ ފަހުން ވުޖޫދަށް އައި އެއްޗެހި ކަން ކަން އަންގައިދޭ ބަޔާނެކަމަކީ، މަޚްލޫޤުން ދަރީ އަހަރު ވެސް އެކަތި އަނެއްކަތިކަމަކަށް ބަދަލުވަމުން ކަމަށް ވާ އިރު؛ قديم (ފުރަތަމަ ނެތް) އެއްޗެއް އެއްވެސް ޒަމާނަކަށް ބަދަލުވެ ނުވާނެ އެވެ. الله تعالى ގެ ذات (މިހާ، ޞިފަތަކު) އަދި ސިފަތަކާ قديم އަދި އެއްގޮތަކަށް ވެސް ބަދަލުނުވާ[1] އެއްޗެކެވެ. މަޚްލޫޤުންނަށް އަންނަ ބަދަލުތަކާ، ނިމުމެއް ނެތް މާޒީއަކުން އަންނަނީ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެ އެއްޗިހި އުފެދުމުގައި ފަށައި، ވުޖޫދަށް އަންނަނީ ނެތުމުގެ ފަހުން އުފެއްދުމުގެ މާއްދާ އިންނެވެ.

ކައުނަކީ مُمْكِنْ ކަމުގެ އަސާސް ހެއްކަކީ، މާނަ އަކީ، ވުޖޫދަށް އައި ނެތުމުގެ ފަހުން ކަމުގެ ހެއްކަކީ، އަލުގަނޑުތަންތަން ފެންނަ ފެތުރިން މަޚްލޫޤުންނަކީ ނެތުމުގެ ފަހުން ވުޖޫދަށް އައި އެއްޗެހި ކަމާއި، އެއްއެއްޗެހި ވުޖޫދުވެގެން އައި ނެތުމުގެ ފަހުން ކަމެވެ.

ދެ ވައްތަރެއްގެ މަޚްލޫޤުން ވެއެވެ. އެއީ: **مُمْكِنْ އާއި واجب**[2] އެވެ. ހަމައެކަނި مُمْكِنْ ވުޖޫދުގައި ވީނަމަ، ނުވަތަ واجب الوجود ނޫން ނަމަ، އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުވީހެވެ[3]. މި ސަބަބަށް ޓަކައި، مُمْكِنْ އަށް

[1] އެކަމަކު، ކައުނު ގައި މާއްދާތަކުގެ ޒާތުގެ ހިސާބު ޒާތިސްތަކުގައި ބަދަލުވެއެވެ. ކެމިކަލް 'ރިއެކްޝަންތަކުގައި'، މާއްދާތަކުގެ ޖައުހަރު ނުވަތަ ސުބްސްޓެންސް ބަދަލުވެއެވެ. ތަކެއްޗަށް ނުވަތަ މާއްދާތަކުން ނޫން ޒާތުން ކުރެ އެހެން މާއްދާތަކަށް ބަދަލުވާ ތަން އަލުގަނޑުތަންތަން ފެންނަތެވެ. މިސާލު، ފަނަކަށް އައިސް ކުލައިގަނޑުފަދަ އޮކްސިޖަން ބަދަލުވެގެން، ހައިޑްރޮޖަން ރިއެކްޝަންތަކުގައި މާއްދާ ވެސް ނޫނީ ކަނަތަ އަން ބަދަލުވެގެން ދެއެވެ.

[2] وُجود ގެ މާނަ އަކީ، 'ދިރިހުރުމެވެ'. ދިން ވައްތަރުއްގެ ވުޖޫދު ވެއެވެ. ފުރަތަމަ ވައްތަރަކީ، واجب الوجود، ޒާތުގެހުން ސަބަބުން ދިރިހުރުމެވެ. އެކަލާނގެ އަބަދުވެސް ވޮޑިގެން ވެއެވެ. ކުރިން އެއްވެސް އިރެއް ގައި އެކަލާނގެ ވުޖޫދުނުވެވައި ނެތެވެ. އަދި ކުރިއަށް ވާތީ ނިމުމެއް ނެތި މުސްތަޤްބަލު ގައި ވެސް އެކަލާނގެ ވުޖޫދުވުމަށް ނިމުމެއް ނެތެވެ. واجب الوجود އަކީ ހަމައެކަނި الله تعالى އެވެ. ދެވަނަ ވައްތަރަކީ، **ممتنع الوجود**، ވުޖޫދުނުވުވާ އެއްޗެއްސެވެ. އެ އެއްޗެއްސަށް އެއްގޮތަކަށް ވެސް ވުޖޫދުވެވޭނެ އެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ شريك الباري (الله تعالى އަށް ބައިވެރިއަކު ހުރުން) އެވެ. الله تعالى އަށް އެހެން އިލާހީ ބައިވެރިއަކު ނުވަތަ އެކަލާނގެއާ އެއްވަރުގެ ކަލާނގެ، ވުޖޫދުވާން ކަމެކެވެ. ތިން ވަނަ ވައްތަރަކީ، **ممكن الوجود**، ވުޖޫދުވެވާން ނުވަތަ ނުވެވާން އެއްޗެއްސެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ، ކައުނާއި، އެއްވެސް އިސްތިސްނާއެއް ނެތި ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންތަކެވެ. ވުޖޫދުގެ އިދިކޮޅަކީ **عدم** (ވުޖޫދުގައި ނެތް) އެވެ. ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންނަކީ، عدم އެވެ. އަދި އުފެއްދުމުގެ ކުރިން ވުޖޫދުގައި ނެތެވެ.

[3] އެއީ، ނެތުމުގެ ފަހުން އައި ބަދަލެއް، ހިނގި ބާރުގަދަކަމެވެ. އަދި ފިޒިކްސް ގެ އިލްމަށް ބަލާ އިރު، މާއްދާއަކަށް ބަދަލެއް އައުމަށް ސަބަބެއް، އެ މާއްދާ އަކަށް އެ މާއްދާއަކަށް ވުރެ ކުރިން އުފެދުނު ބާރަކަށް މަސައްކަތްކޮށް އިސްތިއުމާލު ބޭނުމެއް ބަރަކަތެއް އެއަށް ބާރުގެ ބަދަލެއްވާނެއެވެ.

ވުޖޫދު ނުވެވޭނެކަމެވެ. ނުވަތަ އަދިއްޔަތަށް ވުޖޫދުނުވެވޭނެކަމެވެ. ކޮންމެވެސް ބާރަކަށް އަސަރުފޯރާފައި ނުވާ ނަމަ، އެ އެއްޗެއް ވީ ހެދުނު ތިބޭނެއެވެ. އަދި ވުޖޫދު ނުވެވޭނެއެވެ. مُمْكِنْ އަށް އަދިއްޔަތަށް ވުޖޫދުންކުރުވާ އިލާ، އެހެން مُمْكِنْ އެއްޗެއް ވުޖޫދުންކުރުވާފަށް އެވެ. އެފެއްދަވާފައިވާނީ واجب الوجود އެވެ. عالَم ވުޖޫދުވުމުން އެއިން ދާހަކާދެނީ، ނުހުރުމުގެ ތިބުއިން އެ އެއްޗެއް އުފެއްދެވި ހުރިހާ ބާ ކަމެވެ. އެހެންކަމުން، އެ ހުރިހާ مُمْكِنْ އެއްޗެއް، މައުޖޫދުނުވުމަށް، އުފެއްދެވި ހުރިހާ މަޚްލޫޤާތު، ނުހުރުމުގެ ތިބުއިން ވުޖޫދަށް އައުމުގެ ނުވަތަ مُمْكِنْ ވުމުގެ ނިޔަތު އެކަމަކު ވުޖޫދުގައިވާ އަދި قديم (ފުރަތަމަ ނެތް) ހަމައެކަނި واجب الوجود އެވެ. واجب الوجود ގެ މާނަ އަކީ، އެ އެއްޗެއްގެ ވުޖޫދަކީ އެހެން އެއްޗަކަށް އަރިސްފައިވާ އެއްޗެއް ނޫން ކަމެއް، އެކަމަކު އޭގެ ޒާތުގައި އުފެދިފައިވާ އެއްޗެއް ކަމެވެ. މިއީ ވެފައިވާ ގޮތް ނޫން ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެވެފައި އޮތް ގޮތަކީ، މަޚްލޫޤު (مُمْكِنْ އާއި حديث) އުފެއްދަވާފައިވުން އެހެން ފަރާތަކުން ކަމެވެ. މިއީ، ތަޤުލީދު ހުއްޖަތްކުރުވައިވާ ގޮތް އިދިކަމެވެ. ފިޔަސީ ބަހުގެ (ލިރިމި الله ގެ ނަމުއްގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރާ) 'ހުރި' ގެ މާނަ އަކީ، 'އަބަދު ވެސް އަދިއްޔަ ޒާތުގައި ވުޖޫދުވުން، ހާއިމު' އެވެ.

އަލުގަނޑުގެންނަން ފެންނަ ގޮތުގައި، ދިރިހުރި ތަނާއިގެ ދަރަޖަތައް ވަނީ، ޝަރީޢަތުންކުރުވައިދޭ ހާ ތަޢާލާކަމުންނެވެ. އަދި ކޮންމެ އަހަރަކު ވެސް ސައިންސް ގެ ހޯދުންތަކުން މި ތަޢާލާގެ ޙާ ޤުދުރަތް ފެނެއެވެ. މި ތަޢާލާ އުފެއްދަވާފައިވާ ހެދިފައި ހަޤީޤަތް ވެސް حيّ (އަބަދުން ދިރިތިބެވޭނެ)، عالِم (ހުރިހާ ކަމެއް ދެނެވޭނެ)، قادِر (ކުރެވުންވަންތަ)، مُرِيد (ހުރިހާ ކަމެއްގެ އިރާދަކުރައްވާ)، سامِع (ހުރިހާ އެއްޗެއް އަޑުއަހާ ވޭނެ)، بصير (ހުރިހާ އެއްޗެއް ދެކެވޭނެ)، مُتَكلِّم (ހުރިހާ ބަހެއް ދެނެވޭނެ)، خالِق (އުފެއްދެވި)[1] މި ސިފަތަކުގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ އެވެ. އެހެނީ، މަރާއި، ޖެހިލުކައާއި، ޒުވާނުންވުން ނުވަތަ އެހެން ފަރާތެއްގެ މަޖުބޫރުގެ ދަށުގައި ހުރުމާއި، ބޮޑުކަމާއި، ކުޑަކަމާއި، ގޯތިކަމާއި އުނިކަންތައްތަކެވެ. މިފަދަ އުނި ސިފަތައް، މި عالَم ނުވަތަ كائنات (ވާ އެއްޗެއް) މިފަދަ ފުރިހަމަ ތަޢާލާކަމުން އުފެއްދަވައި، އެ އެއްޗިހި ނިޒާމުގެ ދަށުން[2] ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވާ އެ ފަރާތުގެ ހިކުމަތައް ހުރިހާ މުސްތަޤިލް ކަމެކެވެ.

---

[1] الله تعالى ގެ صفات الثّبُوتِيّة ގެ އަށް ސިފަތެވެ.

[2] އުޅޭނު އާއި ތަޢާރަފުކަން ދަނޑުވަން ހުރިހާ އެއްޗެއް ހައްދަވާފައިވަނީ ވަކި ހިސާބަކަށް ތަރުތީބުން ވަކި ހަމަތަކަށްގެ މަތިންނެވެ. ދުނިޔަސް އާއި ކަދިސްބަރު އާއި، އެސިބަރޑިކްސް އާއި، ބަރޯޑިގީ އިލުމުތަކުގައި މިހާތަނަށް އަންގާފައިވާ ފާސްފަތުގެ ހަމަތައް، އިންސާނާގެ ސިކުނޑި ހައިރާންކޮށްލައްވަނެވެ. އަދި ގޮވާން އަށް ވެސް ބަނަސްޕަތި، އޮނާ ޖަވާދީ ސަޤަފަތުގެ ތަޢާރަފު، ނަފްސާނީ ޒާތުތައް އޮނާ ވިސްނުމުން، އޮނާ މަޤްވަރުން ކަމަށް ހިކުރުވަން ކަމަށްވެ. ވައިރޭ، ނައިޓްރަޖަން (78%) އާއި، އޮކްސިޖަން (21%) އާއި، މަލިފާދި (ކަރަބޮންޑައޮކްސައިޑް) ގެސްތަކެއް (1%) އެކުލެވިގެން އުފެދިފައިވާ އެއްޗެކެވެ. އާއި، އެއްކަލޯރީފައިވާ އެއްޗެއް ނުހުރެވެ. އެކުލެވިފައިވާ 21 ޕަސެންޓަށް އޮކްސިޖަން ވުރެ ގިނައިން ހުންނަ ނަމަ، އަލިފާނުގެ ފެއްދާ ހުރިހާ އެއްޗެއް އެވެ. އަދި 21 ޕަސެންޓަށް ވުރެ މަދުން ހުންނަ ނަމަ، ދޫނި ހުންނަ ނެތިގެން ދާނެއެވެ. އެހެން، އިންސާނުންނާއި، ޖަނަވާރުންނަށް ދިރިއުޅުމަށް ކަމަށް ފެނޭ ހަމަ އެވެ. މި ޕަސެންޓޭޖް ހަމަކަމާއި 21 އެއްވެސް ބޮޑަކަށް، އަދި ...

ހަމަ އެއާއެކު، މަތީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ފުރިހަމަކަމުގެ އިތުރު ސިފަތައް މަޚްލޫޤުންގެ ކިބައިން ވެސް އަޅުގަނޑުމެންނަށް ފެނެއެވެ. މި ސިފަތައް އެ ފަރާތުގެ ކިބައިގައި ނެތް ނަމަ ވެސް އެ ފަރާތުން ހައްދަވާ މަޚްލޫޤުންގެ ކިބައިގައި އެ މަޚްލޫޤުން އެކަލާނގެ އަށް ވުރެ މަތިވެރިވެއެވެ.

ހަމަ އެއާއެކު ދަންނަވަންޖެހެނީ، މި ހުރިހާ ޢާލަމްތަކެއް އުފެއްދެވި ފަރާތަކީ ހުރިހާ ފުރިހަމަކަމަކާއި، މަތިވެރި ކަމެއްގެ ވެރި ފަރާތްކަމާއި، އެނޫން ސިފަތަކުން ދުރުވެގެންވާ ފަރާތް ކަމަށާއި، އެހެނީ، އެނޫން ސިފަތައް ހުންނަ ފަރާތެއް އުފައްދަވާ ފަރާތަކަށް ނުވާނެ ކަމަށެވެ.

މި ހެކިތަކުގެ އިތުރަށް ވެސް، ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ އާޔަތްތަކާއި، ކީރިތި ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްތަކުގައި ބަޔާންވެގެންވާގޮތުން ވަރަށް ސާފުކޮށް އަޅުގަނޑުމެންނަށް އޮޅުންފިލުވާދެއްވައިދީ، الله تعالى ގެ ކިބަފުޅުގައި ހުރި ފުރިހަމަ ސިފަފުޅުތަކެވެ. އެހެންކަމުން، އެ ސިފަފުޅުތަކާ ގުޅޭ ޝައްކުކުރުން ޖެހިގެން ނުޖެހޭނެއެވެ. އެހެނީ، އެ ކަމާ ގުޅޭ ޝައްކުކުރުމަކީ، ކާފިރު ވާ ސަބަބެކެވެ. މަތީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ 8 ސިފަފުޅުތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ، الصِّفات الثُبُوتِيّة އެވެ. الله تعالى ގެ ކިބަފުޅުގައި ފުރިހަމަކަމުގެ ހުރިހާ އަދި ސިފައެއް ވެއެވެ. الله تعالى ސިފަކުރެވިފައިވާ ހުރިހާ ފުރިހަމަ ސިފަތަކުންނެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ޒާތުފުޅާއި، ސިފަތަކާއި، އަމަލުފުޅުތަކުގައި އެއްވެސް އުނިކަމެއް، މުޅިން ނުވަތަ ބަޔަކުން ނެތެވެ. صفات الذاتية އާއި صفات الثبُوتِيّة އަށް ކިޔަނީ أُلُوهِيّة ގެ ސިފަތައް ކަމަށެވެ. މަޚްލޫޤުންގެ ކިބައިގައި أُلُوهِيّة ގެ ސިފަތައް ހުރި ކަމަށް ގަބޫލުކުރާ މީހަކު ވާނީ މުޝްރިކަކަށެވެ.

[illegible] ވަރަށް ގިނައެވެ؟

އިސްލާމްކަމުގެ ރުކުންތައް

ހުރިހާ ދުނިޔެއް ހައްދަވައި، ހުރިހާ ހެވަކާއި، ރަނގަޅުކަމެއްގެ ނިޢުމަތް ދެއްވައި، ދުވަހަކު ވެސް ނިދި އަރައިގަތުމެއް ނުވާ ރަސްކަލާ الله تعالى ދެއްވި ބާރާ އެކު، އަޅުގަނޑުމެން މި މަސައްކަތްކުރަނީ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ (صلّى الله تعالى عليه و سلّم) ގެ ޙަޟްރަތުގައި ސަލަވާތާއި ސަލާމް ގެނެސްއެވެ.

ތާބިޢީންނާއި، ތަބަޢު ތާބިޢީންނާއި، ހެޔޮގޮތުގައި ކަމަށް މަސްއޫލު އަދި ޞަޙާބީ ބޭކަލުންގެ (رضوان الله عليهم) ތެރެއިން އެކަކު ވަތަގެ އެއް ބޭކަލަކު ކަމުގައިވާ މުސްލިމުންގެ އިމާމް حضرة عمر بن الخطاب ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ:

"އެއް ދުވަހެއް ގައި އަޅުގަނޑުމެން ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން މަދު ބޭކަލުންތަކެއް ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ އަރިހުގައި އިށީ ދެވަޑައިގެންނެވެ. އެ ދުވަހު ގެ އެ ގަޑި އަޔަ ވަރަށް މާތްވެގެންވި ދުވަހަކާއި ގޭއަކަށް ވިއެވެ. އެކަސް، އެ ދުވަހަކު، އެ ދުވަހެއް ގައި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ އަރިހުގައި އެކަކާގެފާނު އުޅު ވެ، ތުރުތަކުގެ ކާނާ ކަމުގައިވާ، ނަފްސުތަކުގެ ހެތަރަކާތްތަކުން ކަމުގައިވާ އަދި ހެތަރަކާތުގެ ޝަރުޢީ ކަމުގައިވާ އެ ކަކާގެ ފާނުގެ ރިޔާގެ މުސްކުޅި ވިއްސަނުވާ ދުވަހެއް. އެ ދުވަހު الله تعالى އަޅުގަނޑުމެންނަށް جبريل (عليه السّلام) އިންސާނުންގެ ސިފައިގައި ފޮނުއްވި، އެކަކާގެ ފާނުގެ އަށް އިށީދުގެ ނިޔުމަތް ފިޔަވަޅުނުވަ އެވެ. އަދި އަޅުގަނޑުމެން ފެނުމުގައި ކަނޑައެޅި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ އަށްވުރެން ވަރަށް ސާފު ބަޔަކަށް ރަނގަޅުވެ އެވެ. އެ ދުވަސް ވެފެށުނީއަށް ވަރަށް ވެސް މަތިވެރި ދުވަހަކަށެވެ". إبن الخطاب (رضي الله عليه) ވިދާޅުވިއެވެ.

"އެ ދުވަސް އަޅުގަނޑުމެންގެ ކައިރިއަށް އައުމުން އަށުން ހަނދުވެ ދުވަ ބޭކަލަކު ވަޑައިގަތެވެ. އެ ބޭކަލެއްގެ ހުދުން ވަރަށް ހުދެވެ. ބޮލުގެ އިސްތަށިގަނޑު ވަރަށް ކަޅެވެ. ދަތުރުކުރާ މީހުގެ އެއްވެސް އަސަރެއް އެ ބޭކަލުގެ ގައިގައިން ނުފެނުނެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ޞަޙާބީންގެ އެއްވެސް ބޭކަލަކު އެ ބޭކަލަކު ނުދަނެއެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ކުލުނބަށް ކައިރިވާ ގޮތަށް އިށީދެވަޑައިގަތެވެ. އިންސާނާއް ގޮތަށް ފެނުނު މި ބޭކަލަކީ جبريل (عليه السّلام) އެވެ. އެކަލޭގެފާނު އިށީދެވަޑައިގަތް ގޮތަކީ، އިށީނުމުގެ އަދަބާ ހެޔޮ ގޮތަކަށް ވިއްސާ، އެއިން ވަރަށް މުހިއްމު ކަމެއް ދަސްކުރެއްވުނެވެ. އެއީ، ދީނީ ޢިލްމު އުނގެނުމުގައި ތަޢުލީމުކަމަށް ޖާގައެއް ނެތި ކަމާއި، ޢިލްމު އުނގަންނައިދޭ مُعَلِّمْ ގެ ކިބައިގައި ވެސް ކިބައިތުރިކަމާއި ބޭއަދަބުން ހުރުމަކީ ނުރަނގަޅު ކަމެއް ނޫން ކަމެވެ. ޖިބްރީލުގެފާނު ސަޙާބީ ބޭކަލުންނަށް ދައްކަވަން ބޭނުންފުޅުވި ކަމަކީ، ކޮންމެ މީހަކު ވެސް އިސްލާމް ދީނާ ބެހޭ ގޮތުން އެނގެން ބޭނުން ކޮންމެ ކަމަކާ ބެހޭ ގޮތުން ސުވާލުކޮށް އުނގެނުމަށެވެ.

އެހެން، އިސްލާމް ދީން އުނގެނުމާއި، އުނގަންނައިދިނުމުގައި ވަރަށް ނުދެވޭ. ހަމައެހެންމެ، الله تعالى އަށް އަޅުކަންކުރަންޖެހޭ ވާޖިބުތަކަށް އަޅުކަމުގައި ވެސް އެއްވެސް ފަރުވާލި ކަމެއް ނުދޭގޮތަށްވާން ކަމެވެ.

"އޭ މާތް ކަލޭގެފާނު އެކަލޭގެފާނުގެ ކުރިމަތީގައި ރަސޫލާ (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ ބަރަކާތްތެރި ކަކޫކޫ ގައި ބާއްވާލުމަށް ފަހު ވިދާޅުވި އެވެ. **"އޭ الله ގެ ރަސޫލާ އެވެ. އިސްލާމް އަކީ ކޮބައި ކަމާއި މުސްލިމަކަށް ވެވޭނީ ކިހިނެއްކަން ވިދާޅުދެއްވާށެވެ."**

ދެއްވި ޖަވާބު އިސްލާމް ގެ މާނަ އަކީ، "މިހާރުގެ ބި ހިތަކަށްކަމުގެ ޖަވާބު ތިރިކުރުމެވެ". އަދި ޝަރީޢާ ގައި އިސްލާމް މި ކިޔަނީ، އިސްލާމް ކަމުގެ 5 ރުކުނަށް ޢަމަލު ކުރުމަށް ގައި ހިތް ނަގުމެވެ.

އިސްލާމްކަމުގެ ފުރަތަމަ ރުކުން

رسول الله (صلّى الله عليه و سلّم) ބަޔާންކޮށްދެއްވުމާއެކު ޖަވާބު ގައި އިސްލާމްކަމުގެ 5 ރުކުން ގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ރުކުނަކީ، ޝަހާދަތުގެ ދެ ކަލިމަ ކިޔުމެވެ. އެއީ،أشهد أن لا إله إلاّ الله وأشهد أنَّ محمّداً رَسُولُ الله މިހެން ކިޔުމެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ދަންނަވާނަމަ، ބާރުން އުމުރު ހަމަވެފައިވާ އަދާނުކޮށްނުވާ މީހާ އަނގައިން ބުނެދީފާ، **"ޙަޤީޤަތުގައި ނުވަތަ ޙަޤީގައި الله ފިޔަވައި އަޅުކަންކުރެވެން ޙައްޤު އެހެން ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އަޅުކަންކުރެވުން ހަމައެކަނި ފަރާތަކީ ހަމައެކަނި الله تعالى އެވެ."** އެކަލާނގެ އަކީ واجب الوُجود އެވެ. ހަމަ ވެއްޓިގެން ބޯވެރިކަމާ އެކަލާނގެ އަށް ފިޔަވަޅެއްގެ ވެސް ވެއެވެ. އެކަލާނގެ ބަރަކަތްތެރިގައި އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނެތެވެ. އެކަލާނގެ ނަންފުޅަކީ الله އެވެ. އެމީހުންގެ ހިތުގެ އަޑިން މިކަން ޤަބޫލުކުރަންޖެހެން އެވެ. އަދި މިއަށްނަ ފަދައިން ބޭނުން ޤަބޫލުކުރަންޖެހެން އެވެ: "ފިރިހެން ޖިންނި ކުލަވައިގެ ފެދި ހަމައި، ހަމަ-ތުރުން އުޅޭތާ އަދި ރިވި ދުނިޔެއި، ކަށް ކުލަވައިގެ ދި ލާދެއިން ދި ބޮޑުކަމާއި؛ ޚުދާ ތަނަވަސް ނިއްކުރިކަމުގެ ފެދި އެނގެ މާތް އިންސާނާ، ރިވެތި އަޚްލާޤާއި ސުލޫކާއި ފެދި؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ހިތަނި ބަނގަޅުތަކާ އެއްގޮތަކަށް ވެސް ނުގެ، މަޖުމާއިރިކާއުކު ވާހަކަތަކުގެއްކައި، މައްކާގެ ޤުރައިޝް ވަންސާ އަށް އުފަން ވެވެގައިވަތަ ސަބަބުން ޢަބްދުލްމުޠަލިބުން محمد بن عبدالله **އަކީ** الله تعالى **ގެ އިންސާނީ އަޅާ (عبد) އަދި ރަސޫލުކަމެވެ".** ހިރިޔ ރަސޫލާގެ ވަންތަކުރަކީ ބަސްތުރުތޯ އާމިނާ ބިންތި ވަހުބު އެވެ. އެކަލޭގެފާނު އުފަންވެވަޑައިގެން މައްކާ ގައި 20 އެޕްރީލް 571 މ. ގެ ހޮނިހިރު ދުވަހުގެ ހެނދުނު ވަގުތު އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ގެ އުމުރުފުޅު ސާޅީސް އަހަރު ވީ بِعثة ގެ އަހަރުގެ ޒަމާނުގައި ނުބައި އަހަރު ގައި އެކަލޭގެފާނަށް ރަސޫލުކަން އެންގެވުނެވެ. އޭގެ ފަހުން، ތޭރަ އަހަރު ވަންދެން މައްކާ ގައި މުސްލިމުންނަށް އިސްލާމް ދީނަށް ދަޢުވަތުދެއްވިއެވެ. އޭގެ ފަހުން الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅަށް އެކަލޭގެފާނު މަދީނާ އަށް ހިޖުރަކުރެއްވިއެވެ. އެ ތަނުގައި އެކަލޭގެފާނު ހަމަ ތަރަކަށް އިސްލާމް ދީން

ފޮނުއްވީ އެވެ. ހިޖުރައިގެ ދިހަ އަހަރު ފަހުން އެކަލޭގެފާނު ސުވަރުގެ ވަޑައިގެންނެވީ މަދީނާ ގައި 12 ރަބީޢުލްއައްވަލު (ޖޫން 632މ.) ވީ ހޯމަ ދުވަހެއްގައެވެ.[1]

އިސްލާމްކަމުގެ ދެވަނަ ރުކުން

އިސްލާމްކަމުގެ 5 ރުކުން ގެ ތެރެއިން ދެވަނަ ރުކުނަކީ، ކޮންމެ ނަމާދުއެއްގެ ވަގުތު ޖެހުމުން ދުވާލަކު ފަސް ފަހަރު ނަމާދު (صلات) ކުރުމެވެ. ކޮންމެ ދުވަހަކު އެ ނަމާދުތަކަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަގުތުތަކުގައި ފަސް ފަހަރު ނަމާދުކުރުމަކީ، ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މައްޗަށް ފަރުޟުކޮށްފައެވެ.[2] ނަމާދެއްގެ ވަގުތަށް ވުރެ ކުރިން އެ ނަމާދެއް ކުރުމަކީ ބޮޑުވެގެންވާ ފާފަތަކެއްކަން ވާއިރު، މި ބޭޒީ ފާފަ އަކީ އަރައިގަތުމަކުން ގެދޮވެރިވަނީ، ޤާނޫނު އަދި ޙަމަޖެހޭ މީހުން ތަޢާރުފުކުރާ ގޮސް ކަލަންޖެރުދަތަށް ބޯޑުންސަހުރާން ކަމަށް ވާ އިރު، އެ ފަދަ ނަމާދު ބޭއްރަލާއި ނުވާނެ އެވެ. (ރަމަޟާނަށް މިހުންނަށް، ހަމަހަމަ މަޖޯރަކަސް ކުރު އެއްވެސް މަޖޯރަކަކަށް ތަޖާސާ މިހުންނެވެ.) މި ނުބައި ހުރިހާކަމުގެ ސަބަބުން އަބަދު ނަމާދުގެ ބަޔާނުގެ ސޮއްސަރާއި، މައްޗަށް ނަމާދު ކުރާހަމުގެ ވަގުތު ގައި ކުރުމަކީ ގެދުވެރި ވެއެވެ. (ކުރާހަމުގެ ވަގުތު ވަސް އިންސާފުސް ބެލުސް ގެ ހަމަޖު ވަނަ ބާބާއި، مفتاح الجَنَّة ގެ ބާރުގަނޑުގެ އެއްޗަށްގައި ޔޫސުފުފުވައިދިފައެވެ.) ނަމާދު އަދާ ކުރަންޖެހެނީ، ފަރުސާއި، ވާޖިބާއި، ސުންނަތަށް ސަލާމްކަރުވި، الله تعالى އަށް ވަސަށެވެ ކަލާ އެކު ހިތް ހެޔޮ ސަލާމަތްކޮށް، އެ ނަމާދުއެއްގެ ވަގުތު ޖެހުމުގެ ކުރިންނެވެ. ކިރިތި ދެބައިސް ގައި ނަމާދަކަށް ކިޔެނީ صلات އެވެ. ގެ މާނަ އަކީ، އިންސާނާގެ ނަމާދާއި، މަލާއިކަތް ބަރަކާތްގެ އިސްތިޣްފާރާއި، الله تعالى ގެ ރަޙްމަތާއި،ޞަލަވާތާކަން ލިބުމެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި صلات ގެ މާނަ އަކީ،ވަކި ރުކޫޢުތަކާ ކަންތަކެއް ގުޅިފައިވާ ފަރުޟަ ގަނޑެއްގައި ވާ ގޮތަށް ވަކި އެއްކަލަ ކިޔުމެވެ. ނަމާދު ފެށުނީ تكبير الإستقغفار ާ ކިޔުން الله أكبر މި ކަލިމައާ ކަންކޮށްގެން ހަމައަށް ހުރެ ސަލާމް އަރުވައި، (ތިބާރަންނަން) ގެ އަށް

---

[1] ބޭރީ އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، ރަސޫލާ ސަލައްމު ފެނުބައްދައިގެ ހޫނުވައްސް ވެރިވަޑައިގެންނެވީ 27 ބަވާފަރު (622މ.) ވީ ބުރާސްފަތި ދުވަހެއްގެ ހަވީރު ވަގުތުގައި، އެކަލޭގެފާނު އަވަހަށްކަށްލާ މުކައްރަމާ އިން އަވަހަށްހިނގުމާ މަޑިޔަލާ އަށް ހިޖުރަ އަށް ވަޑައިގަތުމުގެ ބޭނުމުގައެވެ. އެކަލޭގެފާނު ހާހަ ދުވަހަށްވުރެ ނުހަމަ ވަޑައިގަތީ ރަބީޢުލް އައްވަލު (ގެރެގޯރިއަން ކަލަންޑަރުން 20 ސެޕްޓެމްބަރ އަދި ޖޫލިއަން ކަލަންޑަރުން 7 ސެޕްޓެމްބަރ) ވީ ހޯމަ ދުވަހެއްގައެވެ. މި އުފާވެރި ދުވަސް ވެގެންދިޔައީ މުސްލިމުންގެ ހިޖުރީ ކަލަންޑަރު ފެށުނުދުވަސް. ހިޖުރީ ސަނަވާ ކަލަންޑަރު ސިޔާން ބޭނުންކުރަން ފެށި އާގެ ހަ މަސް ކުރިންނެވެ. ދިން ޚަލީފާކަމުގެ (އަލިފުނަން އަމީރުލްމުއުމިނުން) މަޤާމުގެ ނަސީބުކަމާ ފެށުމުގައި ފެށި 20 މަސް ގައެވެ. ބައްސަވާފައި ދުވަހު ދުނިޔާގެ ހުރިހާ ތަނެއް ގައި ދުވާލާ ރަގަޅުވާލުގެ ދިފާޢުން އެއްވަރު ވީ އިރު، އެކަލޭގެފާނު މަޑުކުރެއްވީ ގުބާގައި މަޑުކުރެއްވުމަށް ފަހު އެ ތަން ދޫކުރައްވައި ހުކުރު ދުވަހު ވަޑައިގެންނެވުމަށް ފަހު މަދީނާ އަށް ވަޑައިގަތީ ހަމަ އެ ދުވަހު އެވެ. ހަމަ އެ އަހަރުގެ މުޙައްރަމް މަހުގެ 1 ވަނަ ދުވަހަކީ (16 ޖޫން ވީ ހުކުރު) ހިޖުރީ ކަލަންޑަރުގެ ފެށުން ކަމަށެވެ. އެ ދުވަހީ (ހަމަޖު) އަހަރުގެ އާ އަހަރުގެ ދުވަހަކަށް ވީ ޖުލައި 16 ވީ ހުކުރު ދުވަހެވެ.

[2] ނަމާދުތަކަކީ ތަފްސީލީ މަޢުލޫމާތު ހޯދުމަށް **އިންސައިކްލޯ ޕީޑިއާ** ގެ ހަތަރު ވަނަ ބައި ކިޔާށެވެ. ހަމައެހެންމެ، مفتاح الجَنَّة ގެ ނަމުން ނަންދެވިފައިވާ ފޮތް ފަސް ކިޔާށެވެ. އެ ފޮތުގެ އިނގިރޭސި ތަރުޖަމާ ތެރެއިގެ އިސްތަންބޫލުގެ ޙަޤީޤަތް ކިތާބެވީން ޝާއިޢުކޮށްފައިވާނެ އެވެ. ހުކުރުގެ (މީލާދީ) އާ އަހަރީ ދުވަހަކާ ދިމާވާ ހިޖުރީ ޝަމްސީ އަހަރާއި، ހުކުރުގެ އާ އަހަރަށް ވުރެ 622 އަހަރު ކުރީ އަހަރެކެވެ. އަދި ހިޖުރީ ޝަމްސީ އާ އަހަރީ ދުވަހާ ދިމާވާ ހުކުރުގެ (މީލާދީ) އަހަރާއި، ހިޖުރީ ޝަމްސީ އާ އަހަރަށް ވުރެ 622 އަހަރު ކުރީ އަހަރެކެވެ.

އެއަތް އަނެއް އަތް މަތީގައި، ދޫނުގެ ތިރީގައި ބޭއްވާ އިރު ކިޔާ ނިސްބަތާދުމުންނެވެ. ނަމާދު ނިމުނީ، އެންމެ ފަހު އައްތަޙިއްޔާތަށް ފަހު ބޯ ކޮޅުގެ ކަނާތްފަރާތަށާއި، ވާތްފަރާތަށް އަނބުރާލުމުން ސަލާމް ދިނުމުންނެވެ.

އިސްލާމްކަމުގެ ތިން ވަނަ ރުކުން

އިސްލާމްކަމުގެ ތިން ވަނަ ރުކުނަކީ، **އެ މީހެއްގެ މުދަލުން ޒަކާތް ދިނުމެވެ.** زكاة ގެ ލުޣަވީ މާނަ އަކީ، ސާފުކަމާއި، ތަރައްގީވުންކަމާއި، ބަރަކާތް އަދި ރިވެތި ވުމެވެ! އިސްލާމް ދީނުގައި ޒަކާތުގެ މާނަ އަކީ، 'ޒަކާތް ދޭންޖެހޭ މުދާ އޭނާ ބޮޑުމިނާ މިންވަރަށް ވުރެ އިތުރަށް ވަކި މިންވަރަކަށް ނިޞާބަށް ހުރިނަ މީހަކު އޭނާގެ މުދަލުން ވަކި މިންވަރަކުން ވަކިކޮށް ޤުރުއާން ގައި ބަޔާންކޮށްދެއްވާފައިވާ ފަރާތްތަކަށް ދިނުމެވެ! ޒަކާތް ދެވޭނީ ހަތް ވައްތަރެއްގެ މީހުންނަށެވެ. ހުރިހާ ހަމަތަކެއް ފުރިހަމަވުމުން ވާޖިބުވާ ޒަކާތް ފޯރުވެ. އެއީ: ތަކެތި ހިމެނޭ ދާ ޒަކާތް، ވިޔަފާރި މުދަލުގެ ދާ ޒަކާތް، ބަގީ އަސާސަކަށް ފަދަ ދިނުމުގެ ވަރުވަރަށް ހިމެނޭ ގޮތުން ވަނަވަރު ހިމެނޭ ޒަކާތް (ކަނޑުބެހި ބަކަރި، ބަކަރި އަދި ގެރި) ދާ ޒަކާތް، އަދި ބިމުން ނަގާ ހިތާމަ ވަނަ ތަކެތިގެ މައްދަރުން ޒަކާތެވެ. عشر ގެ ނަމުން ނަންދޫވިފައިވާ މި ހަމަ ވަނަ ތަކެތީގެ ޒަކާތް ދެވޭ ދަރަޖަތްތަކާއި ކަނޑައެޅިފައިވެއެވެ. އަނެއް ތިން ވައްތަރުގެ ޒަކާތް ދައްކަންޖެހޭ ނިސާބު ހަމަވާ ގޮތް އަހަރު ފުރުމުންނެވެ.

އިސްލާމްކަމުގެ ހަތަރު ވަނަ ރުކުން

އިސްލާމްކަމުގެ ހަތަރު ވަނަ ރުކުނަކީ، **"ރަމަޟާން މަހުގެ ކޮންމެ ދުވަހަކު ރޯދަހިފުމެވެ"**. ރޯދަ އަށް ކިޔަނީ **صوم** އެވެ. صوم ގެ މާނަ އަކީ، އެއްޗެއް އެހެން އެއްޗަކުގެ ކިބައިން ހުއްޓުވައިލުމެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި صوم ގެ މާނަ އަކީ، الله تعالى އަންގަވާފައިވާ ފަދައިން ރަމަޟާން މަހުގެ ދުވަސްތަކުގެ ތެރޭގައި މީހަކު ތިން ކަމަކުން އެ މީހެއްގެ ނަފްސު ހުއްޓުވައިލުމެވެ. އެއީ: ކެއުމާއި، ބުއިމާއި، ޖިންސީ ގުޅުން ހިންގުމެވެ. ރަމަޟާން މަސް ފެށޭ ހިލާލު ފެނުމުން ނުވަތަ ޝަޢްބާން މަސް ފުރިހަމަވުމުންނެވެ. އެ ރޯދަ ކަމަށްޓަކައި ގައި ފާހަގަކޮށްފައިވާ ރޯދަގައި ނިޔަތް ހިނގައިދާން އެވެ.

އިސްލާމްކަމުގެ ފަސް ވަނަ ރުކުން

އިސްލާމްކަމުގެ ފަސް ވަނަ ރުކުނަކީ، ކަޢުބަތުﷲ ގެ ޙައްޖަށް ދިއުމެވެ. އެއީ ފަހަރަކު ބައިތުﷲ ގެ އަރުކާން އަދާކުރުމެވެ. ޙައްޖު ޢިބާދަތަކީ އަހަރުގެ ވަކި ދުވަސްތަކެއްގައި ވަކި ގޮތަކަށް ބައިތުﷲ މައްކާ އަށް ދިޔުމަށް ޤުދުރަތް ލިބިފައިވާ ކޮންމެ ބާލިޣު މުސްލިމަކަށް ފަރުޟު ޢިބާދަތެކެވެ

ސިއްރުކޮށް ގެއްލުންނުވާނެ ގޮތަށް އުމުރުން އެއްފަހަރު ގެފުޅު ވަރަށްގެން ޖަވާބުދެއްވުމާއި، އަރަފާތް ބިމުގައި ވަޤުފާ އަދާކުރުމަކީ ފަރުޟުކަމެވެ.

"ޔާ ރަސޫލާ (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އަރިހުން މި ޖަވާބުތައް އަޑުއިވުމަށް ފަހު،އެ މީހަކު ބުނީ، **"އާ** الله **ގެ ރަސޫލާ އެވެ! ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވީ ތެދެކެވެ.** عمر (رضي الله عليه) ވިދާޅުވި އެވެ. ސުވާލުކޮށް ކުރައްވައި، އޭގެ ޖަވާބު ރަނގަޅުކަމަށް ތަޞްދީޤުކޮށްދެއްވި އެ ބޭފުޅެއްގެ ޖަވާބުތަކަށް ސަޙާބީން ވަރަށް ޙައިރާންވި އެވެ. މީހަކު ސުވާލުކޮށް ކުރަނީ ނޭނގޭ އެއްޗެއް ދަސްކުރުމަށް ކަމުގައި ވިޔަސް؛ "މި ވިދާޅުވީ ތެދެއް" މިހެން ބުނުމުން ޙައިރާންވި އެ ޖަވާބު އަހާ ފަރާތް އެނގޭ ކަމެވެ.

މަތީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ފަސް ރުކުނުގެ ތެރެއިން އެންމެ މުހިންމު ރުކުނަކީ، ޝަހާދަތުގެ ދެ ކަލިމަ ކިޔުމާއި އޭގެ މާނަ ޤަބޫލުކުރުމެވެ. ދެން އެންމެ މުހިންމު ރުކުނަކީ، ނަމާދުކުރުމެވެ. އެއީ ޤިޔާމަތް ދުވަހު ކުރިން ހިސާބުކުރެވޭނެ ކަމެވެ. އޭގެ ފަހުން ބައްޓެވެ. އެންމެ ފަހު ރުކުނަކީ ޒަކާތް ދިނުމެވެ. އެންމެފަހުން އިއްތިފާޤުވެވޭ ޙައްޖު ގޮތުގައި، ޝަހާދަތުގެ ދެ ކަލިމަ އަދި އެންމެ މަތިވެރި ރުކުނެވެ. އަސާސީ ރުކުނުގެ ތެރޭގައި ދެން ދިނީ އިސްލާމީ އިޢުތިޤާދުން ވިދާޅުވީ މަތީގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ގޮތަށެވެ. އިސްލާމް ދީން ފުރިހަމަ އަދި އިތުރު، އެންމެ ފުރަތަމަ ފަރުޟުކަމަކީ މި ޝަހާދަތުގެ ދެ ކަލިމަ އެވެ. ކަނޑައެޅި ފަސް ރަނގަޅު ނަމާދު ފަރުޟުކަމަކީ މި، މިއުރާޖު ރޭ ގައި ބުއްރާޤު ގެ ބޮޑަ ވަނަ އަހަރު އަދި ހިޖުރައިގެ މަސް ކުރިންނެވެ. ޖަމާޢަތުންނެވެ. ފަރުޟުކަން މި ރޯދަ ސޫރަތް ނާދެ ފަސް ފަރުޟުކަން މި އަހަރުގައެވެ. އަދި ބައްޓު ފަރުޟުކަން މި ހިޖުރައިން[1] ނުވަ ވަނަ އަހަރުގައެވެ.

މީހަކު މި ފަސް ރުކުނުން ކުރު ރުކުނެއް ފަރުޟުވާކަން، ދީނެއް ނެތެ، އަޅުކަން އިރުކުރާގަތުއި، ޤަބޫލާ ހަމަ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެ މީހަކު ކާފިރެއް ތަޞްދީޤުނުކުރާ މީހެއްކަމުގައި ބެލެވެއެވެ. الله އަޅުގަނޑުމެން ރައްކާތެރިކުރައްވާށިއެވެ! ހަމަ އެއާއެކު، ޢިބާދަތް ހަދާ ކަމަށް ނުވަތަ ހަދާނެ ކަމަށް ސާބިތުނުކޮށް ކަންތައް ކުރެއްވުން އެއްފަސް ކަމެއް ފަރުޟުކަމުގެ ނުވަތަ ހަދާނެ ހަދާ ކަމަށް ބުނާ މީހާ ވާނީ ކާފިރު ފަރުޟުކަމުގެ މީހަކަށެވެ. އިސްލާމް ދީނުގައި އަސްލުވެރިކަމާ ކަމަށް ފުރިހަމަ ފިކުރުކުރުމުގެ ދަރަޖަ މީހުންނާއި ނުދަރަނި މީހުންނަށް ފަސް އެނގޭ ފަދަ ކަންތައްތައް ފަރުޟުކަމުގެ ނުވަތަ ނުބުނާ މީހާ ވާނީ ކާފިރު ފަރުޟުކަމުގެ މީހަކަށެވެ.

1 ނަމާދާއި، ޒަކާތާއި، ރޯޒާއި، މިއްރާޖު ބޭނުން ތަރުތީބުން ވަޙީވާތު، **އިސްލާމްދީން ބޮޑެތި** މި ޤުރުއާނުގައި ބަޔާން ވަކި ބޯހާއި، އެ ޤުރުއާނު ފަސް ވަކި ބައިގެ އެއްވަނަ، ދުވަހު އަދި ހެޔޮވަނަ ބާބުންނާއި، އެ ޤުރުއާން ދީން ވަކި ބައިގެ ހޯދަނަ ބާބުން ބިލާނު ކުރުން އެވެ. بِعثة ގެ މަހަ އަހަރު، الله تعالى ބަރަކާތްތެރިކުރެއްވި جبريل (عليه السّلام) އެކަލޭގެ ތަރުތީބު ރަސޫލާ ގެ އަރިހަށް، އެކަލޭގެފާނަށް އެންމެ ފުރަތަމަ ރަސޫލާކަމަށް ވަޙީގެނެސްދެއްވުމަށް ފޮނުއްވެވިއެވެ. هجرة ގެ މަހަ އަހަރު، رسول الله (صلّى الله عليه وسلّم) މައްކާ އިން މަދީނާ އަށް ހިޖުރަކުރެއްވިއެވެ.

އާދައިގެ މީހަކަށް އިސްލާމް ދީނުގައި އެންގެވިގޮތުގައިވާ އެކަމަކު އެހާ ޢާއްމުކޮށް މީހުންނަށް ނޭނގޭ ގަދަ ކަމެއް ނޭނގޭ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެހާ ކާފިރަކަށް ނުވާނެ އެވެ. އަދި ފާފަވެރިއެއް ނުވާނެ އެވެ.

މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، އޭރު މަސް ކެއުމާއި، ރާ ބުއިމާއި، ޒިނާ ކުރުމާއި؛ އަންހެނަކު ނަމަ، ބޯ ބުރުގާއި، އިސްތިރިކަނބަލުން، އަތާއި، ފައި ނިވައި ނުކޮށް އެހެން މީހުންނަށް ދެއްކުމާއި؛ ފިރިހެނަކު ނަމަ، ކަކުލާއި ކުރާ ދުލުދު ނިވައިނުކުރުން އެހެން މީހުންނަށް ދެއްކުމަކީ ހަރާމް ކަންކަމެވެ. އެހެނީ، الله تعالى ވަހީ އުތާރުއްވައިގެން ހަރާމް ކަމަށް ބަޔާންކޮށްދެއްވި ކަންތައްތަކެކެވެ. الله تعالى އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކާއި، ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތައް ޝަރީޢަތުގެ ހުކުމް މުޅިން ގެ ބުރިކަމުގައި ފިޔަވަޅުތަކުގެ ހުކުމްތަކަށް މި ބަޔާން ވެސް، މާނަ އަދި، ފިޔަވަޅުތަކުގެ ހުކުމްތަކެއް ނުވަތަ ދިގުކަމުގައި ނޫނެކޭ ކަމަކަށް ވަނީ އެހެން މީހުން ބޭނުން ބަޔާން ވާ ގޮތަށް ހުކުމްތައް ވާގޮތް ނުބުނާކަމުގައި ވެއެވެ. ހުކުމްތަކުގެ ނިޔަތުގެ މަސައްކަތް ކުރުމުގައިވާ ހުކުމްތަކުގެ ބައިބައިން ނިޔަތްކުރުމަށް، ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ މަސައްކަތް ފަރުޟެއްވެއެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، މި ބައިބައި ނިޔަތްކުރުމަށް މިކަމަށް މީހުންގެ ހުކުމްތަކުގެ އެ ބައިބައި ބޭނުމަށް އެހެން މީހުންގެ މަސައްކަތް ވެސް ބަޔާން ކަމެކެވެ.
كيمياء السعادة މި ފޮތުގައި ލިޔެފައިވާ ގޮތުގައި، ބޮޑުއި، ބޮޑުގެ އިސްތިރިކަނބަލުން، އަތާއި، ފައި ނިވައިނުކުރުން ބޭރަށް ދައްކާ، ޙަޔާ، ގަދަ ކާފިރުވާ ގޮތުގައިވާ، ބާރު އަދި ސަލާމަތް ޙައްޤުވެރިވާ ހުރިހާ ތަރިކައެއް ބޭރަށް ނުކުމެ އުޅުމަކީ އަންހެނުންނާއި، އަންހެނުންގޮތުގެ މަސައްކަތް ބަޔާން ކަމެކެވެ. މި ކުރަށް ނިވައިނުކުރުން ބޭރަށް ނުކުމެ އުޅުމަކީ ހުރަސްތަކެއް މީހުންގެ ބަރުވެރިންނާއި، މަސްތުވެރިންނާއި، ފާސިދުންނާއި، ބޭބޭފުޅުންނާއި، ފާހިޝް ކުރަނީ ފަސް، އެ މީހުންގެ ފުރުޞަތު، އަޅާބެ ގައި ބައިވެރިވާން އެވެ. މާނަ އަދި، އެ މީހުން އެކިގައި ނަރަކައިގެ އަޒާބުގައި އަނބުރާ އެވެ. އެ މީހުން ބައްޓަނބަޔޭ ނަމަ، އެ މީހުންނަށް އަޒާބުދެއްވައި، އަޒާބުން ނިކަމެތިކޮށްވާ. ބައްޓަބާ މީހުން ދުށް الله تعالى ގެ ރަހުމަތް ނުލިބޭނެއެވެ. ރިޔާއިން ވިސް ވަނަ އަހަރު، ސާލިޙު އަމުރު ހަމަވެފައި މިޙު އަންހެނުންނާއި، އަންހެނުން، މަޖަލީ ސޫރަ ފިރިހެނުންނަށް އެ މީހުން ނިކަމެތިކުރާނެ، އެ ބައި މީހުންގެ ހަރާމް ނިޔަތުކުރަން އަމުރުކުރެއްވި އެވެ. (Endless Bliss ގެ ހަތަރު ވަނަ ބައިގެ އަށް ވަނަ ބާބު ކިޔައްވާށެވެ.)

އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އެ މީހުން ކާފިރުން އެ މީހުންގެ ނުވާ ފާފަތަކުގައިވާ މީހުންގެ ފަރާތުން ތަކުރާރުން ބުނާ ގޮތެއް ނަމަ، އާދަކުރަ ދިޔަބ ބާވައިލާއްވުގެ ކުރިން އަންހެނުން އެބައިމީހުންގެ ހަރާމް ނިޔަތުކުރާ ކަމާއި، އެ އަމުރަކީ ފޯނު އިސްލާމީ ފިޤްހު އިލްމުފުރިން ބަދަލުކޮށްފައިވާ އެއްބައި ކަމަށް ފަރާތަ ދުވަހު އަހަރެމެން ޖަބުރުކޮށްގެން ނުވާނެ އެވެ. މިހަކަ އެހާ އަދި މުސްލިމަކަ ކަމަށް ބޭނާ ނަމަ، އެހާ ކުރާ އިމަލެއް އިސްލާމީ ދީނުގައި ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ނޫ ބަދަލުގެނެސް އެވެ. އެހާ އަށް ނޭނގޭ ނަމަ،

އަހްލުއްސުންނާ ގެ އިލްމުވެރިން އަނެހެން އަހަރެމެންނާއި، އެ ކަމަކާ ބެހޭ ގޮތުން އިލްމުވެރިން ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތްތައް ކިޔައިގެން އެ ކަމެއް އުނގެނެންޖެހޭނެ އެވެ. އެ މިހެންގެ އަމަލުތަކެއް އިސްލާމް ދީނާ ފުށުއަރާ ނަމަ، އެ އަމަލުތަކުން ދުރުވާ ފަދަ އާއި، ބިދުޢައިން އެއްކޮށް އިސްލާމީސަޤާފަތް ނުވާނެ އެވެ. ހިތް ނިކަމެތި ހާލުބިސްކަފާ އެކު، ކަންތައް ދުވަހަކު އެނގޭ ތަޢުލީމާތު ޖެހޭނެ އެވެ. ތަޢުލީމާ ވުޒަން ފަހަރު، ތަފާސީލް ވެސް (އެ އަމަލުތަކުން ގެދުވެރިވި) ހާފަ ނުވާތީ ބިދުޢަ އިން އެ މިހެން އިބާދަތްތަކެއްކޮށްގެން ނުވާނެވެ. ޖަހާ ތަޢުލީމު ނުވާނަމަ، ޖަހާ ޖަހާ އަޅާ، މި ދުނިޔެއާއި ނަޖަހާއިގައި ދަރުމަތަން އެވެ. (ޖަހާ އަށް ދަރުމަތަން) އިޖާބަގެ ވަރުބަދުބަރު މި ފޮތުގެ އެކި ބައިބަޔާ ވަނީ ލިޔެވިފައެވެ. (ހަމަ އެއާއެކު Endless Bliss ގެ ހ ވަނަ ބައިގެ ދިހަ ވަނަ ބާބު ވެސް ކިޔުއްވާށެވެ.)

ފިރިހެނުންނާއި، އަންހެނުން ނަމާދުކުރާ އިރާއި، އެހެން ތަންތަނުގައި ތިބޭ އިރު، ނިވައިކުރަންޖެހޭ ބައިތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ **އައުރަ ގުނަވަންތަކެވެ.** އިސްލާމް ދީނުގައި އައުރަ ކަމަށް ވަކި ގުނަވަންތަކެއް ކަނޑައަޅުއްވާފައި ނުވާ ކަމަށް ބުނާ ނަމަ، އޭނާ ވާނީ ދީން ޤަބޫލުނުކުރާ މީހަކަށެވެ. ދަންނަބާކުރެންގެ ހަނަފީ މަޒްހަބުގެ އިމާމުން (އިމާމުއަޢްޒަމް) އެނގޭ ގޮތުގައި، މިހާރުގެ ހަނަފީ (ފިޤުހުގެ ގޮތުން ބަޔާން ގޮތަށް) ބައެއް ގުނަވަންތަކަކީ، އައުރައެވެ. މިހާރު، އެހެން އާއި، އެހެން މީހުންގެ ހަނގަނޑުގެ ގުނަވަންތައް ނިވައިކުރުމާއި، އެހެން މީހުން އަޅައި ނުބެލުމާއި، ކަމަށް ދެކޭ ކަމަށް ނިކަމެތިކުރުމަށް ކޮށް (ހަރާމްކުރައްވާފައިވާ މިކަމަށް އަހަރެމެންގެ ދީން) ފިޤުހު އިޖްމާޢު ވެސް ބުނެ ނިސްބަތްވާ ނަމަ، އެ މިހާރު ވާކަށް ނުވެސް ދީނުން ބޭރުވެއްޖެ މީހަކަށެވެ.
ފިރިހެނުންގެ އަދިހެނުންގެ ދޫނީ ކަރާބު ދުވަހުގެ ބޮޑު ހަރާމް މަޒްހަބު ގައި އަޅުއްވާފައި ނުވެއެވެ.

މިހާރު "އަހަރެންނަކީ އަދި މުސްލިމެއް" މިހެން ބުނާ ނަމަ، އޭނާ އިސްލާމް ކަމުގެ ރުކުންތަކާއި، ފަރުޟު ކަންތައްތަކާއި، ހަނަފީ މަޒްހަބުގެ އިޖްމާޢުން ޙަރާމް ކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކެއް އުނގެނި މި ކަމަށް ދަންނާ އަރިހުއްތައްކަން ދަންނަވާނެ އެވެ. ނަމާދުކުރަން، ފަރުޟުކުރައްވާ ފަދަ ސަރަޙައްދު ނޫނެވެ. ހަރަން ބޮޑުވަނީ، ގަސްދުގައި ދީން ދޫކޮށްލުމުގެ ކަމަށެވެ. ހަނަފީ މަޒްހަބުގައިވާ ގޮތުން ވެސް އަޅާއި ދޫނު ފިޔަވައި އަންހެނާގެ ހުރި ހަރަކާތެ ވެއްޖެއެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، ފިރިހެނުންގެ ހުރި ތަނެއް ގައި އަދިވަ ކަޝްފުކުރުމާއި، ތަފާތުވުން ނުވަތަ ބޭރަށް ފާޅުކޮށްގެން ވެސް އަދިވެއެވެ. މިހާރު އެންމެ ހަރަކާތްތެރި ވަގުތުގައި އަދިވައަށް ކަމަށް އިޖްމާޢު ނުވި ބައިއް ކުރެވުނު ކަށްފުކުރުމެއް، މާނަ އަޅާ، (އެ މިހާރުގެ މަޒްހަބުއާއި، އަށްއް ދީން މަޒްހަބުން ދެ މަޒްހަބު ގައި އަދިވަ ކަމަށް ވިދާޅުވި) އަށްއް ދީން މަޒްހަބު ގައި އަދިވަ ނޫން ކަމަށް ވާ ނަމަ، އެހެން ބޮޑު ފާފައަކަށް އެއް ކަމަށް ވާނެ އެވެ. އެކަމަކު، އެހެން ސަރަޙައްދު އެހެން ގޮތުން ޖަހާފައިނުވާ މިހާރަށް ނުވާނެ އެވެ. މިގެ މިސާލަކީ، ފިރިހެނުންގެ (ކަކުލު ބަރަހާއިން، އަށްއް ދީން މަޒްހަބު ގައި އަދިވައަށް ވިދާޅުވި، ހަނަފީ މަޒްހަބު ގައި އަދިވައަށް ނުވާ)ގޮތުގެ ތަފާތު ކަރާބު ދުވަހުގެ ބަދަލުގެ މިންވަރުގެ ކަށްފުކުރުމެވެ. އެ މިހާރަށް ނުނިގާ އިސްލާމް ކަމުގެ

ހުކުންތައް އުނގެނުމަކީ، ފަރުބަސްލެވެ. އެކަންކަން އުނގެނުމާ އަވަހަކަށް ތައްބާވެ ޖައްރަ ގުނަވަންތައް (ޖައްރަކަން ނޫނީގޮތު ނިވާނުކުރެވި ހުރި ބައިތައް) ނިވައިކުރަންޖެހޭނެ އެވެ.

ދޯދުކުޅުމާއި، ދަބަތޯފުމާއި، އިބަބަސްނުމާއި، ބުރުމާން ދޯދު ކުޅުމާއި، ވައްކަންކުރުމާއި، އާދުވާފުމާއި، ހިނގާބޯތަށިފުމާއި، މިހުރިގެ ހިތަށް ތެޅޭވާ ފަދަ ކަންތައް ކުރުމާއި، ފެތުން އުފުލުމާއި، އިޖިނަ ނަފީ އެހެން މީހުންގެ މުދަލާގެ ބޭނުންކުރުމާއި، މަސައްކަތްކުރުމުގައި ފަރު މަސައްކަތްތެރިންނަށް އަޑުތު ނުދިނުމާއި، ބައިވަރުކުރުން؛ މާނަ އަކީ، ސަރުކާރުގެ ޤާނޫނުތަކާއި އަމުރުތަކަށް ބޯލަނބާމާއި، ތެދުވެ ނުތެދުކުރާ މި ހުރިހާ ކަންކަމީ ޖުމުލަވާން ދަރަހަ ކަންތައްތަކެވެ. މި ފަދަ ކުރުތަކަށް އަރިހު މުސްތަޚް ޤައުމުތަކުގައި ނަމަ ފެސް އަރައިގަތުމަކީ، ދަރަހަ ކަމެކެވެ.

އީމާން ކަމުގެ އަސާސްތައް

އެ ބަރަކާތްތެރި ބޭކަލަކީ އަންހެނާ ވެސް އެއްސަލާމް އެވެ. ދެން ﷲ ގެ ރަސޫލާ އެހިއެވެ. އީމާން އަކީ ކޮބައި ކަން ކިޔައިދެއްވައިދެއްވާށެވެ! އިސްލާމް ކަމަކީ ކޮބައި ކަމާ ސުވާލުކުރެއްވުމަށް ފަހު، އޭގެ ޖަވާބު ދިނުމުން، جبريل (عليه السّلام) އަދުވަސްގެ ގެ رسول الله (صلّى الله عليه وسلّم) އަރިހުން އެދިވަޑައިގަތީ އީމާން ކަމުގެ އަސާސްތަކާއި، ބަޔާންކޮށް އޭގެ ޖަވާބު ދެއްވައިދެއްވުމަށެވެ. ދެން ބޭކަލުން އީމާން ގެ މާނަ އަކީ، "މާތްﷲ އާއި ފަރިއްތުންނާއި ތެދުވެރި އަދި ބަސްމަގު ސިފަ މިހުރިގޮތް ގޮތުގައި އެންގުމެވެ". އަދި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި އީމާން ގެ މާނަ އަކީ، رسول الله (صلّى الله عليه وسلّم) އަކީ الله تعالى ގެ ރަސޫލާ ކަމަށާއި، އެކަލާނގެ އިލާހީ ރުބޫބިއްޔަތު ނިޢުމަތާ ކަމަށް ޤަބޫލުކުރުމާއި، ހިތުގެ އަޑިން ޤަބޫލުކުރުމާ އެކު އެކަން ބަސްމުން؛ އެކަލާނގެ ގެންގުޅުއްވި ރިސާލަތު ޤަބޫލުކުރުމާއި، الله تعالى ގެ ބަންދަގަތުން އެކަލާނގެ ގެންގުޅުއްވި ކަންތައްތައް ތެދުކުރުމާއި ގަބޫލުކުރުމާއި؛ ޝަރުޢީ ދީން ކަމުގައި ވިދާޅުވެސް ގެންގުޅުން ކިޔުމެވެ. ފަހުގައި އީމާނަކީ، އެކަލާނގެ އާއި އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުން އެކީ ހިތުގެ އަޑިން ޤަބޫލުކޮށް އެކީ ތެދުކުރުމާއި، އެކަލާނގެ ޙުކުމްތަކަށް ކިޔަމަންތެރިވުމެވެ. މާތް ގޮތް ކަނޑައަޅާ ގޮތުން މި އީމާންތެރިކަން އަދާކުރުމުގެ ހިތްތިރިކަމާއި ބެހިގެންވެގެންވާ ކަންތައްތަކެވެ.

އީމާން އާއި އިސްލާމް އަކީ އެއްކަމެކެވެ. ދެ ކަންތައްތަކުގައި ވެސް، މީހަކު ޤަބޫލުކުރަން ޝަރުޢީ ގޮތުގެ ދެ ކަމުގައެވެ. ދެކަމުގެ ގޮތެއް ގައި، އަދި ވަކިވަކިން ބަލާ އިރު ތަފާތު ފަރަގެއް، ތަފާތު ދެކަމެއް ކަމުގައެވެ، އިސްލާމް ދީނުގައި ޝަރުޢީ މާނަ އެއްގޮތެވެ.

އީމާން އަކީ އެކަމެއްތޯ ގެއްލޭތޯ، ނުވަތަ ވަކި ބައިތަކަކުން އެކުލެވޭ އެއްޗެއް ގެއްލޭތޯ؟ އޭގެ ބައިތަކަކުން އެކުލެވިފައިވާ އެއްޗެއް ނަމަ، އެކުލެވިގެންވަނީ ކިހާވަރެއްގެ ބައިން ގެއްލޭތޯ؟ ބަހުރުތަކާއި، عبادات[1] އީމާން ގެ ތެރޭގައި ހިމެނޭ ގެއްލޭތޯ؟ "އަޅަންނަނީ މުއުމިނުން"، މިހެން ބުނާ އިރު، އެ ބުނުމުގެ ތެރެއިން إن شاء الله ކިޔުމުން އެއީ ޖާއިޒު ކަމެއް ގެއްލޭތޯ؟ އަދި އީމާން ކަމުގައި ކުޅަ މީހުވަރެއް ނުވަތަ ބޮޑު މީހުވަރެއް ވޭ ގެއްލޭތޯ؟ އީމާން އަކީ، މަޚްލޫޤެއް ގެއްލޭތޯ؟ އީމާންވުމަކީ، އިންސާނާގެ ބާރުގެ ދަށުގައި ވާ ކަމެއް ގެއްލޭތޯ؟ ނުވަތަ އީމާންވީ މީހާ އީމާންވީ މުޖްތަހިދުން ގެއްލޭތޯ؟ އީމާންވުމުގައި މުޖްތަހިދުވުމެއް ވާ ނަމަ، އެންމެން އީމާންވުމަށް މުޖްތަހިދުވުން ކިޔޭގޮތެއް ގެއްލޭތޯ؟ މި ހުރިހާ ކަމެއް ވަކިވަކިން ޝަރަޙަކޮށްދީފައިވަނީ ވަރަށް ގިނަ ވަގުތު ނަގާފައެވެ. އެހެންކަމުން އަޅުގަނޑު އެ ސުވާލުތަކަށް ވަކިވަކިން ޖަވާބު ދޭނަމެވެ. އެކަމަކު،

---

1 އަޅުކަންކުރުމުގެ ގޮތުން ކުރާ ހެޔޮކަންތައް

الاشعرية އާއި المعتزلة އާއި މި ދެ މަޛްހަބުގައި އޮންނަ ގޮތުން، ނުކުރެވޭނެ ކަމެއް ކުރުމަށް الله تعالى އަމުރުކުރެއްވުމަކީ ޖާއިޒު ކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމައެއާއެކު، المعتزلة އިން ދެކޭ ގޮތުގައި، ކުރެވިދާނެ ކަމެއް އިންސާނާ އެކަމެއް ކުރުމަށް ނުކުޅެދޭނަމަ ވާ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެ ކަމެއް ކުރުމަށް الله تعالى އަމުރުކުރެއްވުމަކީ ޖާއިޒު ކަމެއް ނޫނެވެ. الاشعري މަޛްހަބުން ދެކޭ ގޮތުގައި އެއީ ޖާއިޒު ކަމެކެވެ. އެކަމަކު، އެކަލާނގެ އެފަދަ ކަމަކަށް، މިސާލަކަށް، އިންސާނާ ޖެއްސުމުގައި އުދުރުން ފަދަ ކަމަކަށް އަމުރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. ހަމައެހެންމެ، އަޅުކަންކުރުމާއި، ހެޔޮ ޢަމަލުކުރުމުގައި ވެސް، އެކަލާނގެ މަޚްލޫޤުންނަށް ނުކުޅެދޭ ވަރުގެ ކަންތައްތައް ކުރުމަށް އަމުރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. މި ސަބަބަކުން ބަލާއިރު، މިހާރު ގެންދާ މީހާއާއި، އާދިއްލާ (ހަނދާންނެތުން، ވަރުވާ ނޭނގުން) މީހާ އާއި، ނިދާފައި އޮންނަ މީހާ އާއި، މަޖުނޫނާއި ކުއްޖާ މީހާ، އެ ބާވަތްތަކުގައި އިމާންވާކަން ތަކްލީފުނުކުރެވޭ، ވާނީ މަސްއޫލުކަމުން.

މި ރިސާލާ ގައިވާ އީމާން ގެ ރުކުނު ވާނީ ހަ ދަރަޖަ އަކަށް ބެހިގެންވާ ވިސްނާން ކަމެއް ނެތެވެ. އެހެނީ، އެ ރިސާލާގެ ރުކުނު ވާނީ ކަމުގައިވާ 'އީމާންވުމަކީ ޤަބޫލުކުރުން" މި ވާނީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާއާއި ޞަޙާބީންނަށް ވެސް، ސަޙާބީންނަށް (رضوان الله تعالى عليهم أجمعين) އަދި އަޅުގަނޑުމެން އެނިގަވަޑައިގަންނަވާން އެވެ. އެހެނީ، جبريل (عليه السّلام) ޤަބޫލުކުރެއްވީ އިސްލާމް ދީނުގައި އީމާންގެ މާނައީ ކަށަވަރު ސާބިތުކުރައްވައިގެން، ސަޙާބީންނަށް އީމާންގެ މާނަ އަންގަވައިދެއްވިއެވެ. އަދި ރިސާލާކުރެއްވި އީމާންވުމަކީ ކިހިނެއް ޤަބޫލުކުރުމެވެ:

އީމާންކަމުގެ ރުކުންތަކާއި ތަފާސީލު ހުރިހާ ކަމެއް

ނަބިއްޔާ (صلّى الله عليه وسلّم) ރިސާލާކުރެއްވި، އީމާންކަމުގެ ހުރިހާ ރުކުނެއް الله تعالى އަށް އީމާންވުމެވެ. އީމާންވުމަކީ، ހިތުގެ އަޑިން ހަ ހެދިފައިވާ ޤަބޫލުކުރާ ކަމަށް ދޮގުނެތި އިޤްރާރުވުމެވެ. އެއީ، ވަކި ބަސްތަކުން އަންގަވާފައިވާ ގޮތް ނުވަތަ އަދިއެކު ސަލާމު ބަސްބުނުންތަކުން ނުވަތަ ބުއްދީގެ ހެކިތައް ބަސްބުނުންތަކުން ނުވަތަ އިތުބާރުކުރެވޭ ފަދަ ބާރަށްއޮތް ޖަރީމާއިން އެކަން އިންގުމަށް ފަދަ ދޮގުނެތި ހިތާއިގެންނެވެ.

މި ހަ ރުކުންތަކުގެ ތެރޭގައި ފުރަތަމަ ކަމަކީ، الله تعالى އަކީ واجب الوجود ކަމާއި، ރައްކާތެރިކަން އަޅުކަންވާ ފަރާތަކަށް ކަމާއި، އެކަލާނގެ ޛާތަށް އެހެން އިލާހަކު ނުވާކަމާއި، ހަމަ އެކަކަށް ގެންދިއުމަށް ހާލިތުކަން ފުރިހަމަކަން ޤަބޫލުކުރަނިކޮށް އަދި ފުރިހަމަކަން އީމާންވުމެވެ. ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތުގައި ވާހާ އެއްކަލާނގެ (ހިރާ ވުޖޫދާއި، ޤިދަމް ނުވަތަ އަޒަލީއާއި، މަޚްލޫޤާތާއި ތަފާތުވުމާއި، ޤިޔާމު ބިނަފްސިހީއާއި، ހަޔާތް ގެ ބަޢީދުކަމާއި، ސަމްޢުކަމާއި، ޤުދުރަތާއި، ހިކުމަތް ބަޞަރާއި، ޢިލްމު ކަލާމާއި، ކަލާމު ތިރުކޮށްލަވަދޭކަމާއި، ހިރާ ވަޙްދާނިއްޔަތުގެ

ބާރަކާއި ހަކަތައާއި ބަރަކާތްތަކާއި ޤުދުރަތްތަކާއި ފުރާނަތަކާއި ހުރިހާ މަލާއިކަތުން ބާކަލުންނާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި،
ގަސްގަހާގެހިއްސާއި، ޖަމާދާތު ނުލުތުގެ ތަކެތިން) އުފެއްދެވީ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ ކަން ޔަޤީންކަމާ އެކު
އީމާންވާން ޖެހެއެވެ. ކަމުން ގައިވާ ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން (ނުލުތުގެ ތަކެތިން ހިނދުކޮޅެއްގެ ތަކެތިގައި) އެކަލާނގެ
އުފެއްދެވުމި، އާގެ ތަކެތިން ބަޔެއް މަޚްލޫޤުން އެކަކު އަނެކަކުން އުފެއްދެވި އިރު، ޤިޔާމަތް ދުވަސް އައުމުން،
ހިނދުކޮޅެއްގެ ތަކެތިގައި އެކަލާނގެ އެ ހުރިހާ އެއްޗެއް ނެތިކުރައްވާނެއެވެ. ހުރިހާ އެއްޗެއް އުފެއްދެވީ ފަނާވެދާ
އަދި ހުރިހާ އެއްޗެއްގެ ސާބިތުވި އަދި ޔާބިވި އެކަލާނގެ އެވެ. އެކަލާނގެ މައްޗަށް އަލުން ކުރާނެ އަދި ނުވާޖެ
ހިންގެވި އެހެން ފަރާތެއް ނުވާކަން ޤަބޫލުކުރުމަކީ އީމާންކަމެވެ. ހުރިހާ ބާރަކާއި، ހުރިހާ ފުރިހަމަ
ސިފަތަކެއް ލިބިގެންވާ ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އަށެވެ. އެކަލާނގެ ކިބަފުޅުގައި އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނުވަތަ
އުޖުރު ލިބިކަމެއް ނެތެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަފުޅު ކުރައްވާ ކޮންމެ ކަމެއް ކުރައްވަވައެވެ. އަދި އެއްވެސް ކަމެއް
ކުރައްވަން، އެކަލާނގެ އަށް ނުވަތަ އެހެން ފަރާތަކުން ފަރާއިދާއި ހުއްދުގެ ބާރުދީގައި ނުވަތަ އެކަމުން އެކަލާނގެ
ޖެހޭ ހުއްދަކުރުން ކުރައްވާ ކަމެއް ނުކުރެވެ. އެކަމުން، އެކަލާނގެ ކުރައްވާ ކަމުގެ ކަމެއް ގައި ވެސް ހިކުމަތެއް،
ފައިދާއާއި، މަސްލަހަތާއި، އިންސާނުންނަށް ހިތްހަމަޖެހުން ވެއެވެ.

އެކަލާނގެ ރުބޫބިއްޔަތާއި އުލޫހިއްޔަތާއި އަސްމާއު ސިފާތާއި ޖަލާލްވަންތަކަން، އަދި ފާފަށް އަރުވުން
އަޖީބުގެ ދަރަޖަތަކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ހުރިހާ ފަރާތަކީން ސުވާލުގެ އަށް ވެއްދިގަތާ، އެކަލާނގެ ފަސްގުވަސްތަބިކަމާއި،
އެގޮތަކަށް ނުހަނު ގެރި ކަމެއެވެ. ހަމަ އެހާމެ، އެކަލާނގެ އަށް ބާރުހަތި އުލޫހިއްޔާ އަހުރެން ނަކަށ
އަށް ވެއްދުމަކީ ފުރަ އެކަލާނގެ އަރުގެ ފުރިހަމަކަން ކަމުގައި ވާން ވެވެ. އެކަމަކު އެކަލާނގެ އިރާދަތުކަމެއް
އަހަރުމާވެއްގެ އުލޫހިއްޔާ މުއްމިނުން ސުވާލުގެ އަށް ވަންނަން ކަމަށާއި، އެ ސުވާލުތަކުގެ އަޖީލު ހުއްޖަތްތަކެއް
ވެދާން ކަމަށާއި، ދޭން ޒަމާނުގެ ހާލަތާ ނަގައްވާ ހުރިހާ އަޖީލަށް ކަމަށާއި، އެ ނަހަރަކާލާގައި ދަރިއަކު އަޖީލު
ދުވަހިވެދާން ކަމަށެވެ. އެކަލާނގެ ވަލަދުގެ ހުވާފުލާއި ނުވެއްވެއެވެ. ދިރިހުރިހާ އެއްޗެއް އެކަލާނގެ އަށް އީމާން ވާ
އުލޫހިއްޔަތު ފަހަނާ، އެކަލާނގެ އަށް ވާން ފައިދާއާއި ނަޞީޙަތް އެވެ. އަދި ހަމަ އެކަނިކަމު، ހުރިހާ ފުރިހަމަކަން ދިހަ
ދާހަޒާރު ފަހަރު، ކާފިރުވެ، އެކަލާނގެ އަށް ޝަރީޢަތް، ނުލިބޭހަމަކަށް ޝިކާސް، އެކަލާނގެ އަށް ވާން ދުޢާފުޅުމާ
ހާހާހާން އެވެ. މިހަކު ކަލާއި ހުރަސް ބާރަން ޝިކާސް، އެ ކަލާއި ވާނީ، އެކަލާނގެ އެކަލާނގެ
އީމާންކުރުމުގެ ފުދިގެންނެވެ. އެކަލާނގެ އީމާންކުރުމުގެ ފުދޭން ދުނި، ވުޖޫދުގައި ވާ އެއްވެސް އެއްޗެއް ބަރަކާތެއް
ނުކުރާން އެވެ. އެކަލާނގެ އީމާންކުރުމަށް ނަކަ، އެއްވެސް ދިހަނު އެކަލާނގެ ކާފިރުވެ އެއްވެސް ދިހަނު
އެކަލާނގެ އަށް އުޖުރުދޭން ނަހަރު އެވެ. އުޖުރުދާއި، ފާފަ އަދި އެކަލާނގެ އުފެއްދެވުން ޝިފާސް، އެކަލާނގެ
އުޖުރަކުން ކާފިރުވެގެން ޖަހަތޫއިން ހަމަވުމެވެ. އެކަލާނގެ ބާރުގައި ފުރިހަމަކަމާއި ޒާތުފުޅު ކަލާއި

ކުރައްވައެވެ. އެއްވެސް ކަމަކާ ބެހޭ ގޮތުން އެކަލާނގެ އާ ސުވާލުކުރުމާއި، އެކަލާނގެ މިލްކި ކަމެއް އެވެސް ކަމެއް ކުރެއްވީ ކީއްވެގެން ހެ އެހުމާއި، އެކަލާނގެ ކަންތައް ކުރައްވާނީ ގޮތާ މެދު ކޯޗެއްސުމުކުރުމުގެ ކުޅަދާނަކަމެއް ނުވަތަ ޙައްޤެއް އެއްވެސް މީހަކަށް ލިބިގެންނެއް ނުވެއެވެ. (لَا يُسْـَٔلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْـَٔلُونَ * الأنبياء: 23) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ކުރައްވާ ކަމަކާ މެދު، އެކަލާނގެއާ سؤال އެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ. (އެއުރެން ކުރާ ކަންތައްތަކާ މެދު) އެއުރެންނާ سؤال ކުރައްވާނެތެވެ". އެކަލާނގެ އިންޞާފުކުރައްވައިދީ ނަމަ، އެކަލާނގެ ޙައްޤު އުޅުދުން ދިނަވައި ބޮޑު ފާފަތަކަށް އެބި މީހަކު މަރުވީ ތައުބާ ނުވެ ކަމުގައި ވިޔަސް އެކަލާނގެ ޢަފުކުރައްވާނެ އެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިންޞާފުކުރައްވައިދީ ނަމަ، ކުޅަ ފާފަތަކަށް އެބި މީހަކު ނަމަ ވިޔަސް ޢަޛާބު ދެއްވާނެއެވެ. (إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِۦ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُ * النساء: 48) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، الله، އެކަލާނގެ އަށް شريك ކުރުމުގެ ފާފައެއް ނުފުއްސަވާނެއެވެ. އެ ނޫން ފާފަތައް، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް ފުއްސަވާނެއެވެ". އެކަލާނގެ ހަބަރުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ކާފިރުންނަށް ގަދަފަދަ ޢަޛާބު ދެއްވަން ލިބޭނެ އެވެ.

އެކަލާނގެ ޙައްޤު އިމާންވެ އަޅުކަންކުރި މީހުންގެ ތެރެއިން، ބޮޑުބައެއްގެ ފާފަވެރިންނާއި، ތޯބާވުމަކާނުލާ ދެކޮޅު ވަރަކަށް ޝަފާޢަތްކުރުމުގެ އަނގަ ސުންނަތް އިޖްތިހާދު ފުރުޞަތު ގޮތަށް އުފެދުން ތަޢުބާ ނުވާ މީހުންނަށް ނަރަކައިގައި ޢަޛާބު ދެއްވާނެތެވެ. އެކަމަކު، އެ މީހުން މަރުވީ އެ ކާފިރުގައި ކަމަށް ވާ ނަމަ، އެބައި މީހުން އެ ނަރަކައިގައި ދާއިމުން ތިބޭނެ އެވެ.

މި ދުނިޔޭގައި الله تعالى ދުށުމަކަށް ވެދާން (ރުޢުޔާ) ކަމަކަށް ނުވަތަ، އެއްވެސް މީހަކަށް މި ދުނިޔޭގައި އެކަލާނގެ ފެނިވަޑައެއް ނުވެއެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހު މަޙްޝަރު ބިމުގައި ކާފިރުންނާއި، ފާފަވެރި މުސްލިމުންނަށް އެކަލާނގެ ފެންނާނީ މަތިވެރިކަމާއި، ހަރުކަށިކަން މަތީގައެވެ. އަދި ސާލިހު މުއުމިނުންނަށް އެ ދުވަހު އެކަލާނގެ ފެންނާނީ އާދަރި ކަމާއި، ރީތިކަން މަތީގައެވެ. މުއުމިނުންނަށާއި، މަލާއިކަތް ބޮކާރުންނަށް ސުވަރުގޭގައި އެކަލާނގެ ފެންނާނީ ރީތިކަން މަތީގައެވެ. ކާފިރުން މި ނިޢުމަތުން މަޙްރޫމްވާނެ އެވެ. މުއުމިނަކަށް ހަބަރުދިނުމަކީ އެންމެ ގޮތުގައި، ޖިންނީން ވެސް މި ނިޢުމަތުން މަޙްރޫމްކުރެވޭނެ އެވެ. ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، الله تعالى ދެކިވަޑައިގަތުމަށް މުސްލިމުންނަށް ކޮންމެ ހަފްތާއަކު އެކަލާނގެ ފެންނާނެ އެވެ. މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން އެއަން ފެދި ދަނީ ދަރަޖައިގެ މީހުންނަށް އެކަލާނގެ ފެންނާނީ ކޮންމެ ހެނދުނު ދުވަހަކު އެވެ. އަދި އަންހެނުންނަށް އެކަލާނގެ ފެންނާނީ މި ދުނިޔޭގެ މުނާސަބަތުތަކަށް[1] ފަދައިން ކޮންމެ އަހަރެއްގެ

[1] الشيخ عبدالحق الدهلوي އާއި ފާރިސީ ބަހުން ލިޔުއްވި تكميل الإيمان ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ޙަދީޘް ޝަރީފުގެ ބަހަކީ މިއެވެ. "إنكم سترون ربّكم كما ترون القمر ليلة البدر يوم القيامة". މާނައީ، ސާބިތުވާހަކަ ... ، ކިބައިން އެބައިމީހުން ... ކަމަކަށް ... ، ... އެކަލާނގެ ... ، މި ދުނިޔޭގައި الله تعالى ... ގޮތަށް ... ، ... ވެސް އެ ކަލާނގެ ... ވިދާޅުވެއެވެ. ... أبو الحسن الأشعري އާއި، الإمام البقيهي އާއި، الإمام السيوطي އާއި

ތެރޭގައި މަތީ ފަހަރަކު އެވެ. الله تعالى ފެންނަން ކަމަށް އިސްތިސްނާ ޖެހެއެވެ. އެކަމަކު، މިކަން ވާނެ ގޮތް ތަބާވުން ކުރަން އުޅޭގޮތް ނުވާނެ އެވެ. އެކަލޭފާނުގެ ކަންތައްކުރައްވާ ގޮތް ބެއްލެން ވިސްނައިގަތުމަށް ފަސޭހަ ކަމެއް ނުނުވެ. އެއީ، ދުނިޔެމަތީގެ ކަންތައްތަކެއް ނުނުވެ. [އެ ކަންތައްތައް ޖިސްމާނީ ނުވަތަ ކުރިކަމް މިންގަނޑުން ވަޒަނެއް ނުކުރެވޭން އެވެ.] ވަކި ދިމާލަކަށް ހުރުމައި، އެއްބަސް އެހެން އެއްބަސް ދިމާލާ ގޮތަށް ހުރުމައި، ކުރިމަތިވާ ގޮތަށް ހުރުން ފަދަ ވިސްނުންތަކެކި، الله تعالى އާ ގުޅޭ ވިސްނުންތަކެއް ނުނުވެ. އެކަލޭގެ އަކި، މާއްދާ ނުވަތަ ޖިސްމާނީ އެއް ނުނުވެ. އެކަލޭގެ އަކި، އެއްބަސް [ނުވަތަ އެއްޗެއް، މައްޗަށް ނުވަތަ އެއްކިވިފައިވާ] ނުނުވެ. އެކަލޭގެ ނުވޭނޭ އެވެ. އަދި އެކަލޭގެ މިން ނުވަތަ ހިސާބު ނުކުރެވޭން އެވެ. އެކަލޭގެ އަށް ބަދަލެއް އައުމެއް ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެ ވަކި ވަކި ތަނެއްގައެއް ނުނުވެ. އެކަލޭގެ ވަކި ވަކި ވަގުތެއްގައެއް ނުނުވެ. އެކަލޭގެ އަށް މާސިވާއް ނުވަތަ މުސްތަޤްބަލެއް ނުވަތަ ކުރިމައްޗެއް ނުވަތަ ފުރަގަހެއް ނުވަތަ ތިރީއް ނުވަތަ މައްޗެއް ނުވަތަ ކަނާތްފަރާތެއް ނުވަތަ ވާތްފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އެހެންކަމުން، އެކަލޭގެ އެއްވެސް ކަމަކީ، އިންސާނުންގެ ބެއްލެން ވިސްނައިގަނެވޭން ކަމެއް ނުނުވެ. އަދި އިންސާނުންގެ ވިސްނުމައި، އިލްމަކީ އެކަން ކުރުމަށް ފުދޭ އެއްޗެއް ނުނުވެ. އެހެންކަމުން، އެކަލޭގެ ފެންނަން ގޮތެއް އިންސާނާ އަށް ވިސްނައިގެން ނުގަނެވޭން އެވެ. އަޚާއި، ފައްޓި، ވަކި ދިމާލަކަށް ހުރުމައި، ތަން ފަދަ الله تعالى އާ ނުގުޅޭ ބަސްތަކެއް މުތަޝާބިހާއި ބަދަލުތައްތަކާއި ހެއްޗެސް، އެ ބަސްތަކެއް ބޭނުންކުރެވިފައިވަނީ، އަޅުގަނޑުމެން މިއަދު ބޭނުންކުރާ މާނައިގައެއް ނުނުވެ. މިފަދަ މުތަޝާބިހާތާއި، ބަދަލުތަކަން ހިއްސީ، المُتشابهات މިހެންނުވެ. އަޅުގަނޑުމެން އެކަންތައްތައް ޤަބޫލުކުރަންޖެހޭން އެވެ. އެކަމަކު، އެކަންތައްތަކީ ކޮބައިތޯ ނުވަތަ ހެންނެވި ކިހިނެއްތޯ ވިސްނަން އުޅުން ކަމެއް ނުޖެވެ. ނުވަތަ އެ ކަންތައްތައް ކުރުކުރަން ނުވަތަ ތަފްސީރު ކުރަކަން؛ މާނަ އަކި، الله تعالى އާ ގުޅުންހުރި ގޮތަށް މާނަކުރުވެ. މިސާލަކަށް، އަތަކީ ކުރުދަންތެރިކަމާއި، ބާރު ކަމަށް މާނަކުރުވެ.

އެހެނިހެން ފަދަ މާތް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، ސަލަފުން ވިދާޅުވާގޮތުގައި الله تعالى ފެންނަން އެވެ. الإمام أبو حنيفة އާއި އެހެން ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، ޖަންނަތުގައި ފެނިވަޑައިގަންނަވާނެ ކަމަށް ވިދާޅުވެއެވެ. އެކަމަކު، ޖަންނަތުގެ ތެރެއިން ފުރަތަމަ ނަބިއްޔާ ވިދާޅުވާ އެވެ. އަންހެނުންނަށް الله تعالى ފެންނަން މުޖްތަހިދުން ބޭނުންވާ ގޮތް ބަޔާނެއް ނުވެއެވެ. ފިރިހަކަ ބަޔަކު އިޙްސާނާ މިންވަރު ކުރެއްވި ގޮތްތަކުގައި ފެންނަން ވާ ބަޔަކަށް އެކަލޭގެ ފެންނަން އެވެ. އިޙްސާނާ އެހެން މިންވަރު އެކަލޭގެ ފެންނަން ކިހިނެއް ކުރާތޯ އެވެ. ގުދި މި ހިސާބުގައި އިންސާނާ އަށް، މި އުފެދި ހަމަ ގައި އިޙްސާނެއް އަންހެނުންނާއި، މަޝްހޫރު ބަސްފުޅަކީ، ޖަންނަތުގެ ފަދަ ހިތްވަރެވެ. فاطمة الزهراء އާއި، خديجة الكبرى އާއި، عائشة الصدّيقة އާއި އެހެނިހެން ފަދަ ބޭބޭ އަންހެން ބަޔަކަށް ކަމުގައިވާ مريم ގެފާނާއި، آسية ގެފާނަށް ހާއްސަ މަޤާމެއް ލިބޭނެ ކަމަށް الإمام السيوطي ފަދަ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެއެވެ.

معراج[1] ގެ ޤިއްޞާގައި محمد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް الله تعالى ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެކަމަކު އެއީ މި ދުނިޔޭގައި ލޯލުން ފެންނަ ގޮތަކަށް ނޫނެވެ. މި ދުނިޔޭގައި الله تعالى ފެނިވަޑައިގަތް ކަމަށް ބުނާ މީހަކީ زنديق އެކެވެ. ވަލީވެރިންނަށް ތަޖްރިބާކުރެވިފައިވާ ފެނުމާ، މި ދުނިޔޭގައި ފެންނަ ފެނުމާ، އަންނަން އޮތް ދުނިޔޭގައި ފެންނަ ފެނުމާ ތަފާތު ފެނުމެކެވެ. އެހެން ޖޯހަރަށް ދެންނެވޭ ނަމަ، އެއީ رُؤيَة (ފެނުން) ނޫނެވެ، އެކަމަކު އެއީ އެ މީހުން ތަޖްރިބާކުރާ شُهُود [މިސާލަކަށް އެ މީހުންގެ ހިތުގެ ތެރެއިން ފެނުން] އެވެ. ބައެއް ވަލީވެރިން ވިދާޅުވުމުގައި ތަޖައްލީގައި، އެ ޝުހޫދުތަކުގައި الله تعالى ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެކަމަކު އެ ޝުހޫދުތަކުން ނޫރާނީ ހިތް ތަޖްރިބާކުރުން شُهُود ވަނީ رُؤيَة ކަމަށް ގޮވައިލައެވެ. ނަމަވެސް އެ ޝުހޫދުތަކުގެ އެ ތަޖުރިބާތަކީ އިލްހާމް ސިފަކުރުވަނީ ވަނީ ދެކިލައެވެ.

ސުވާލު: "ހަމަ ތިބޭން الله تعالى ފެނިވަޑައިގަތުމުގެ ކަމަކީ މަގު ގައި ބޭނުމެއް ވޭތޯ. އެހެން ކަމަށް ވާ ނަމަ، ފެން އޮނިގަނޑާ ކަމެއް ވީ ކަމަށް ބުނާ މީހަކު زنديق އަކަށް ވާނީ ކީއްވެގެން ހެއްޔެވެ؟ އެހެން ބުނާ މީހަކު ދީނުން ބޭރުވާ ކަމަށް ވާ ނަމަ، އެއީ ފެން އޮނިގަނޑާ ކަމެއް ބޭނުމެއް ހެއްޔެވެ؟"

ޖަވާބު: ތިޔައީ ގޮތުން 'ޖައިޒު' ގެ މާނަ ކިޔާ، ފެން އޮނިގަނޑުވުން ނުވަތަ ނުފެން' މިއެވެ. އެކަމަކު، مذهب الأشعري [أبو الحسن علي ابن إسماعيل އަލްއަޝްޢަރީ ބައްޖާރު ގައި 330ހ. (941މ.) ގައި] ގައިވާ ގޮތުން، رُؤيَة އަކީ ފެން އޮނިގަނޑާ ކަމެއް ކަމުގެ މާނައަކީ، އިންސާނާގެ ހިބައިގައި މި ދުނިޔޭގައި ފެނުމުގެ ޤުދުރަތް ހިމެނިފައި އުފައްދަވާފައިވާކަން الله تعالى ކުރެއްވުމަށް ޤުދުރަތްލެއްވުމެވެ. އެއީ، މުޢާޒު ތުން ދިމާވާ ގޮތަކަށް ފެނުނު ނޫނެވެ. އަދި މިދުނިޔޭގައި އެކަލާނގެ އުފެއްދެވި މާއްދީ ހުރިހާ އެއްޗެހި ފެނުނު ހެން ފެނުމަކީ ފެނުމަކަށް ނުވާނެއެވެ. މި ދުނިޔެ ހަވާނުގައި އެކަލާނގެ އެވެ. މިސާލަކަށް ދަރަންޏަ ނަގަ، އެކަލާނގެ ކުރެއްވުން ޤުދުރަތެއް ދިނުމަށް އެބަ ހުރި ގޮތަކަށެވެ. ޒާތްޖައްސާ ނަމަ، ހަމަ ގޮތަށް އިއްޔެކޭ ބަލާ ތާއަކު މީގާ ކުރަނީ ކަރަތް ގާތްތަކެއް ފެނުމުން ވަޒަން ދިމާވެއް ކޮން ހަމަ ހެނދުނެ ހަމަ މީހަކު ގާތްތަކެއް ފެނުމުން ފެން އޮނިގަނޑާ ކަމެކެވެ. މިފަދަ ބާރު، ހަމައެކަނި الله تعالى އަށް ޚާއްޞަ ބާރުކަމެކެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، "އެކަލާނގެ މި ދުނިޔޭގައި ދުނިޔެ" މިހެން ބުނުމަކީ، الله ގެ ޞިފަތް އާދަމް އަދި އިންސާނުންގެ ޞިފަތާ ވައްތަރު ހަދާ ކަމެކެވެ. އެހެންކަމުން، އެފަދަ ވާހަކައެއް ބުނާ މީހަކީ، مُلْحِد އެއް ނުވަތަ زنديق އެކެވެ. ދީން ވަނަ ކަމަކަށް، "މި ދުނިޔޭގައި الله تعالى ފެނުމަކީ، ފެން އޮނިގަނޑާ ކަމެއް" މި ދިޔަކަމުގެ މާނައަކީ، "މި ދުނިޔޭގައި މާއްދީ ޤުދުރަތުގެ ތެރެއިން އެކަލާނގެ ފެނުން އޮނިގަނޑުވުން" މިއެއް ނޫނެވެ. އެހެންނަމަވެސް، الله تعالى ފެނުން ކަމަށް ބުނާ މީހާ އެ މާނަކުރަނީ، އެހެން އެއްޗަކި ފެނުނު ގޮތަށް އެކަލާނގެ ފެނުން ކަމަށެވެ. މިއީ، ފެން އޮނިގަނޑާ

---

[1] 'މުޙައްމަދު ނަބިއްޔާ ސިއްރުވެރިކަން'، 'އިސްރާޢާއި މިޢުރާޖު' ގެ ދިވެހި ވާހަކަ ބައިގެ ހ ވަނަ ބާބު ބައްލަވާށެވެ.

(ޤާއިމު) ފެންނުމެއް ނުހުރެ. ދިރުން ބޭރުވާ ފަދަ ބާރުހުރިއަށް ދީ ހަދާ މިހާރަނު ލާދީނީ مُلْحِد ނުވަތަ زنديق[1] އެވެ. [މި ޖަވާބުދީފައި ފަހު، ބަސްތަރުމާ ކަމުގޮސް ގޮތުގެ ވިދާޅުވި އެވެ. "ސަލާމުވާލައިކުމް!" އެހެންކަމުން، އެ ކަންތައްތަކާއެކު ސަވާލުކުރި އަނބުރާލުމުގެ ދައުރު ޖަވާބުގެ ބައްބަރާރުގެ ދޭތެރެއަކުން.]

ވަގުތު، ދުވަހު ނުވަތަ ރޭގަނޑު ހަރަމުން الله تعالى އާ ނުގުޅުވާނެ އެވެ. އެކަލާނގެ ބަސްބަހަނަށް އެއްވެސް ގޮތަކަށް ބަދަލުވެއް ނާންނާނެ އެވެ. އަދި ހަމަ އެހާއެކު، މިފަދަ ގޮތަކަށް މާތް ގައި ވާހަކަތަކުގެ ކަމަށް ނުވަތަ މަސްއަލަތަކަށް ފަރި ގޮތަކަށް ވާހަކަ ނުބެހޭވާން އެވެ. އެކަލާނގެ އެއްވެސް އެއްކަމެއްގެ ތަޢާރަފު (حُلول) ނުވަންނަވާން އެވެ. [نُصيرِيّة އާ ހިއްޕި ޝީޢާ ގޮތުގެ ބަތިނީ ގައި ބަނދަލަތްގައި، ބަރީގެ ފަރާގެ ހަލާނާ ފެންނަ އެވެ. މި ގޮސް ބަތިނީގެ ސަޤަބަނ އުބައިދީން ވެގެންދިޔަ ގޮތެއްނަގަތެވެ.] އެކަލާނގެ އެއްވެސް އެއްކަމާ އެއް ނުވާން އެވެ. އެކަލާނގެ އާ އިދިކޮޅު އެއްކަމެއް، އެކަލާނގެ ހުރިހާ އެއްކަމެއް، ވަރަށް ބޮޑު އެއްކަމެއް، ބައިވެރިއެއް، އަރިހުގެ އިރުޝާދުދޭ ފަރާތެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އަށް ބަރާބަރެއް، މަންމައެއް، ފިރިހެން ދަރިއެއް، އަންހެން ދަރިއެއް، ނުވަތަ އަނބިއެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ އަބަދުވެސް އެންމެހާ އަށް ބޭނުން ވެއެވެ. އަދި ހުރިހާ އެއްޗެއް ވަޒަނެއް އެއްކަލަ ފެނުނަ ގޮތަށް ބޭނުން ވެއެވެ. ކަނޑައެޅިގެން ބޭބޭ ހާޒިރު ވެއެވެ އެކަލާނގެ އެއްވެސް ކުއްޔެއް ބޭނުން ވެއެވެ. އެކަމަކު، އެކަލާނގެ އަޑުއެހުން ވަރަށް ބޭނުން ވެއެވެ، އެކަލާނގެ ބަލާ ބޭނުންވުމާއި، އެކަލާނގެ އެނގުމަށް ބޭނުންވުމާއި، ކުޅަދާނަ ބޭނުންވާ، އެ ބަސްއަކުން ދުނިޔާ ޖެހޭން ވާ ކަމެއް ނުހުރެ. އެކަލާނގެ ކުޅަދާނަ ވިޔަސް ބޭނުމެއް ނުވެވޭ، އިލްމުފުރިހަމަ އިލްމެން، ސައިންސްގެ ނޫން ވިސްނުމުން ނުވަތަ ވަހީފުރި ބާކީވުމުގެ كَشْف އިން ނުވަތަ شُهُود އިން ދިރާސާކުރާން އެއްކަމެއް ނުހުރެ. އިންސާނުންގެ ބުއްދީގެ ހަމައަކުން އޭގައި ފުރިހަމަފައިވާ ފަރަ ވިސްނައިއް ނުގެނުވާން އެވެ. ޖަޢުފަރާ، ސިފަފުޅުތަކުގައި الله تعالى އެހެން އެއްކަމާ އެއްފަދަ އެއް ނުހުރެ. އެއްވެސް ބަދަލެއް ނުވަތަ ތަފާތުވުމެއް އެކަލާނގެ ޖަޢުފަރާ، ސިފަފުޅުތަކަށް ނާންނާނެ އެވެ.

الله تعالى ގެ ނަންފުޅުތަކާއި، توقيفي އެއްކަމެކެވެ. މާނަ އަކީ، ހުއްދަކުރެވިގެންވާނީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ބައިސްފައިވާ އެކަލާނގެ ނަންފުޅުތައް ކަމާއި، އެހެން ބަސްތަކަށް[2] އެކަލާނގެ ނަންފުޅުތަކުގެ ގޮތުގައި ބޭނުންކުރުން

1 مُلْحِد ނުވަތަ زنديق ބުނަނީ، ކާނާ އަކީ މުސްލިމުން ކަމަށެވެ. مُلْحِد ކާނާ ބުނި ބަހުގައި ތެދުވެރި އެވެ؛ ކާނާ އަކީ، މުސްލިމެއް ކަމަށާއި، ރަނގަޅު މަގުގައި ހުރި ކަމަށް ކާނާ ހާބުރުކުރާއެވެ. އެކަމަކު، زنديق އަކީ އިސްލާމް ދީނުގެ ބަދަލުވެކެވެ. މުސްލިމެއް ކަމުގައި ވާ ކަން ކާނާ ދައްކާނީ، އިސްލާމް ދީނަށް އެތެރެއިން ގެއްލުންދީ މުސްލިމުންނަށް ޒުލުމްކުރާނެވެ.

2 މިސާލަކަށް ދަންނަވާނަމަ، الله تعالى އަށް ޢާލިމު (ޢިލްމު ކަމުގެ ދެންތިބޭގޮތާ) މި ނަން ދެވިދާން އެވެ. އެކަމަކު، ޢާލިމުގެ މާނަ ދޭހަވާ فقيه (އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ޢިލްމުވެރިޔާ) ނުކިޔޭން އެވެ. އެހެން، އިސްލާމް ދީނުގައި الله تعالى އަށް ނިސްބަތްކޮށް فقيه ނުކިޔާނެއެވެ. ހަމަ އެއާ އެކު، الله ގެ ބަދަލުގައި ކަލާނގެ (God) ކިޔުން ވެސް ހުއްދައެއް ނުހުރެ. އެހެނީ، ކަލާނގެ މި ބަހުގެ މާނަ އަކީ، ބޮޑު؛ މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، Ox އަކީ ހިނދޫންގެ ކަލާނގެ އެވެ. "الله އަކީ އެއްކަލައުވެންތަ ފަރާތް ކަމަށް؛ އެކަލާނގެ ލިޔުމަށް އެހެން ކަލަކު ނުވެއެވެ" މިހެން ބުނުމަކުން ހުއްދަ އެވެ. Dieu

ހުއްޓަ ނޫންނަމަވެ. الله تعالى ގެ ނަންފުޅުތަކަކީ ހިމެނުނު ނޫން ނަންފުޅުތަކެކެވެ. އެކަލާނގެ އަށް އެއްޗާސް އެއް ނަން ވާ ކަން އެނގެން ވެއެވެ. މިސާ އަދި، އެކަލާނގެ ނަންފުޅުތަކުގެ ގޮތުގައި އެއްޗާސް އެއް ނަން އެކަލާނގެ އިންސާނުންނަށް އަންގަވާފައި ވެއެވެ. محمد (عليه السلاّم) އަށް ބާވައިލެއްވި ޙަދީޘްގައި އާގެ ބޮޑުއިން ނުވަތަ ނުވަތަ ނަންފުޅު الأسماء الحُسنى ގެ ނަމުގައި ވަނީ ބާވައިލައްވާފައެވެ.

الماتريدية މަޛްހަބުގައި ވާ ގޮތުން صفات الثبوتية ގެ ނަން ދީފައިވާ الله تعالى ގެ އަށް ސިފަފުޅެއް ވެއެވެ. އަދި عشيرية މަޛްހަބުގައި ވާ ގޮތުން ހަތް ސިފަފުޅެވެ. އެކަލާނގެ މި ސިފަފުޅުތަކަކީ، އެކަލާނގެ ޛާތުފުޅު ފަދައިން އަބަދީ އަދި ޤަދީމީ ސިފަފުޅުތަކެކެވެ. އެއީ، މުޠުލަޤު ސިފަފުޅުތަކެކެވެ. އެއީ، މަޚްލޫޤުންގެ ސިފަތައް ފަދަ ސިފަފުޅުތަކެއް ނޫނެވެ. އެއީ، ބޭރުގެ ހަމައިން ނުވަތަ ހިލާމަކުން ނުވަތަ ދުނިޔޭގައިވާ އެއްޗެއްސާ އަޅާކިޔުމަކުން ވިސްނައިގަންނަވާނެ ސިފަފުޅުތަކެއް ނޫނެވެ. الله تعالى ވަނީ އެކަލާނގެ ކަމާލު ސިފަފުޅުގެ މިސާލެއް އެކަލާނގެ އަޚްލާޤުތަކުންނަށް ދެއްވާފައެވެ. މި މިސާލުތަކެއް ނެތި، الله تعالى ގެ ސިފަފުޅުތައް ކަންމެހެން ވަރަކަށް ދެނެގަންނަވާން އެވެ. އިންސާނާ އަށް الله تعالى ވިސްނައިނގަތުމާ ކަމަށް ވާއިރު، الله تعالى ވާ ގޮތް މިހާ މިހާ ވިސްނައި ނުވަތަ ވިސްނުމަށް މަސައްކަތްކުރުމަށް ހުއްދަ ކުރާ ނޫނެވެ. الله تعالى ގެ އަށް ސިފަފުޅު، އެކަލާނގެ ޛާތުފުޅާ އެއްގޮތް ނުވަތަ ތަފާތު ސިފަފުޅުތައް ނޫނެވެ؛ މިސާ އަދި، އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތަކާއި އެކަލާނގެ ޛާތުފުޅު ކަމަށްވާ އަދި އެކަލާނގެ ޛާތުފުޅާ ވަކިންވާ ސިފަފުޅުތައް ނޫނެވެ. އެ އަށް ސިފަފުޅަކީ:

حيات (ދިރުން)، عِلم (ހުރިހާ ކަމެއް ދެނެވޮޑިގެންވާ)، سَمع (އަޑުއިވުން)، بَصَر (ފެނުން)، قُدرة (ހުރިހާ ކަމަކަށް ކުޅަދުންވަންތަ)، كَلَام (ވާހަކަދެއްކެވުން)، إرَادة (އިރާދަކުރެއްވުން)، تكوين (އުފެއްދެވުންތެރިކަން) މިއެވެ. عشيرية މަޛްހަބުގައި، تكوين އާއި قُدرة އަކީ އެއް ސިފަފުޅެވެ. إرَادة އާއި مشيّة އިން ޢިބާރަތް އެއް މާނައެކެވެ.

الله تعالى ގެ އަށް ސިފަފުޅުތަކުގެ ތެރެއިން ކޮންމެ ސިފަފުޅަކީ، އެކަލާނގެ އަށް ޚާއްޞަ އަދި އެއްގޮތަކަށް ވާ ސިފަފުޅުތަކެވެ. އެއިން އެއްވެސް ސިފަފުޅަކަށް ބަދަލެއް ނާދެއެވެ. އެކަމަކު، އެއިން ކޮންމެ ސިފަފުޅެއް ވެސް މަޚްލޫޤުންގެ ސިފައިގައި ވާ ގޮތް ސިފަތަކާ ތަފާތެވެ. އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތައް، މަޚްލޫޤުންގެ ސިފައިގައި ހުންނަ ސިފަތަކާ ގޮތެއްގެ ތަފާތުތަފާތުވުމާއި، އެބައި މީހުންނަށް ކުރާ އަސަރުގައި ތަފާތުތަފާތުވެ، އެކަލާނގެ ސިފަފުޅުތަކުގެ ހާއްސަކަމަކަށް އަސަރުކުރުމެއް ކަމެއް ނޫނެވެ. ހަމަ އެހެންކަމުން، الله تعالى ވަރަށް ގިނަ ވަސްފުތަކުގެ

(ފަރަންސޭސި) އަދި Gott (ޖަރުމަން) ފަދަ ބަސްތަކަށް God ނުވަތަ ބުދުގެ މާނަ ދޭހަކުރުމަށް ބޭނުންކުރެއެވެ. އެކަމަކު الله ގެ މާނަ ދޭހަކުރުމަށް ނުބޭނުންވޭ އެވެ.

މަސްތުވުން އުފެއްދެވީ، އެ ފަރާތް މަސްތުވުން ނުވިދާޅުވުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވިއެވެ، އެކަލާނގެ ހަޤީ، އެއްކަލާނގެ ރަސޫލާއާ އިގެ. އެކަލާނގެ ޙަޤީގަތް އެއްވެސް ބަދަލެއް ނުވެއެވެ. ކޮންމެ މަސްތުވާކަން، ކޮންމެ ހިނދުކޮށްލާއިގައި، ފަރާތް ގުރުބާން ވެސް އެކަލާނގެ ބާރުންނެވެ. އެއްވެސް ގުރުބާން އެކަލާނގެ އަށް އެއްވެސް ފަރާތެއް ބާރުން ނުކުރެވެނެއެވެ.

އީމާންކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ދެވަނަ ރުކުން

އީމާންކަމުގެ ހަ ރުކުނު ގެ ތެރެއިން ދެ ވަނަ ރުކުނަކީ، **އެކަލާނގެ މަލާއިކަތުންނަށް އީމާންވުމެވެ.** މަލާއިކަތުންނަކީ، ލަތީފު ނޫރާނީ ޖިސްމުތަކެކެވެ. ފެނޭ ނުވަތަ މާއްދާގައި ހިފޭނޭ ގޮތަކަށް ވުޖޫދު ވެސް ލަތީފު އެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ، ނޫރާނީ ބައެކެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ ދިރިހުރި ބުއްދިވެރި ބައެކެވެ. އިންސާނުންގެ ކިބައިގައި ހުންނަ ނަފުސާނީކަން މަލާއިކަތުންގެ ކިބައިގައި ނުވެއެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ ކާންބޯން ސިފައެއް ވެސް ޖެހިއްސާފައިން އެވެ. ގޭސް ދިރާއްޖެކަމަކަށް އަދި ހަމަ އެއްގޮތަކަށް ބަދަލުވާ ގޮތަށް، އަދި ހަމަ އެއްގޮތަކަށް ބަދަލުވާ އިރު ކޮންމެ ސިފައެއް ވެސް ޖެހިއްސޭ ގޮތަށް، މަލާއިކަތުންނަށް ވެސް ހިތި ސިފަތަކަށް ބަދަލުވެވޭނެއެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ، އިންސާނުންގެ ހަށިގަނޑު ވަރުގަދަކަމާ ޤުދުރަތުގައި ނުވެއެވެ. މަސައްކަތް ދެކުމުގައި، މަލާއިކަތުންނަށް، އެފަދަ ޤުދުރަތްކަމެއް ކަމަށެވެ. ހަކަތައާއި، ކަރަންޓް ޒިފާފައިން، މަލާއިކަތުންނަށް، މާއްދާއެއް ނުތާ ބައެއް ނޫނެވެ. ތަރުތީބު ބައެއް ފައިލަސޫފުން ދަރި އެ ގޮތަކެވެ. އެ ފަރާތް ބޭކަލުންނަށް ހާދަ ނަމަކީ، **ملائكة** އެވެ. ގެ މާނަ އަކީ، 'މަސްދަރު'، ރަސޫލާ' ނުވަތަ 'ބާރުވެ'. މަލާއިކަތުން އުފެއްދެވީ އެހެން ފަރާތް ދިރުންގެއްވި މަސްތުވުންނަށް ވުރެ ކުރިންނެވެ. އެހެންކަމުން، މަލާއިކަތުންނަށް އީމާންވުމަކީ އަޤީދާއަށް އަސާސީ ރުކުނުތަކުންވެސް، ސަލާމީ ތަޢުލީމުތަކަށް އީމާންވުމުގެ ކުރިންނެވެ. ސަލާމީ ތަޢުލީމުތަކަށް އީމާންވުން ވެސް، ރަސޫލުންނަށް އީމާންވުމުގެ ކުރިންނެވެ؛ އަދި ހިރީ ޤުރުއާން ގައި މި ރުކުންތަކުގެ ނަންތަކެއް ބަޔާންކުރައްވާފައިވެސް، މި ތަރުތީބުންނެވެ.

މަލާއިކަތުންނަށް އީމާންވާން ޖެހޭ ތިރީގައި ބަޔާންކުރާ ގޮތަށެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ، الله تعالى ހެއްދެވި ޢަޖީބުކަންތަކެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ، އެކަލާނގެ ބައިވެރިންނެއް ނޫނެވެ. އަދި ހަމަ އެއްވާތް، މަލާއިކަތުންނަކީ، ދަރިން ޚާއްޞަކުރުމާ މީހުންނާއި، ޚާއްޞަކުރެވި ގޮތުން އެކަލާނގެ އަންހެންދަރިންނެއް ވެސް ނޫނެވެ. މަލާއިކަތުން ދުޢާ الله تعالى ލާބަލިވާ ގަނޑުވަރެވެ. މަލާއިކަތުން އެކަލާނގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް ކިޔަމަންތެރިވެ، އަބަދުވެސް ފަރުމާނަށް ކިޔަމަންވެއެވެ. އަދި އެއްގޮތަކަށް ވެސް އެކަލާނގެއަށް ނުކިޔަމަންތެރިވެއެއް ނުވެއެވެ. (**لاَ يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ*** التحريم: 6) މާނައީ: "الله އެބޭކަލުންނަށް ކުރައްވާ أمر އަކަށް އެބޭކަލުން ނުކިޔަމަންވާކަށެވެ. އަދި އެބޭކަލުންނަށް أمر ކުރައްވާ ކަންތައްތައް އެބޭކަލުން ކުރައްވާނެއެވެ". މަލާއިކަތުންނަކީ، އަންހެން އަދި ފިރިހެން ޖިންސެއް ވެސް ނޫނެވެ. މަލާއިކަތުން ކައިވެނިކޮށް ނުކުރައްވައެވެ. އަދި ދަރިންނެއް

ނުލިބެއެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ ފުރާނަ ލައްވާފައިވާ ދިރިއުޅޭ ބަޔެކެވެ. އެކަމަކު، ޢަބްދުﷲ ބިން މަސްޢޫދު (رضي الله عليه) ގެ ރިވާޔަތުން ވާރިދުވެފައިވާ ޚަބަރެއް ގައި ވާ ގޮތުން، ބައެއް މަލާއިކަތުންނަށް ދަރިން ލިބުން އިނު، އޭގެ ތެރޭގައި ޝައިޠާނާ އާއި، ޖިންނިން ހިމެނުން ކަމަށާއި، އޭގެ ސަބަބަކީ ތަކުލީފު ޚަލްޤުކުރެއްވުމުގައި ވަނީ ޖިހާދުގައެވެ. އިންސާނުން އުފައްދަވާނެ ކަމަށް ﷲ تعالى އިޚްބާރުކުރެއްވުމުން، މަލާއިކަތުން ސުވާލުކުރެއްވި އެވެ. (قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ* البقرة: 30) މާނައީ: "އެބޭކަލުން (އެހިނދު) ދަންނަވައެވެ. އެ ބިމުގައި ފަސާދަކޮށް ލޭއޮހޮރުވާނޭ ބަޔަކު ނިޔާބަތްކާރެއްގެ ގޮތުގައި އެ ބިމުގައި ލައްވަވަނީތޯއެވެ؟" މިފަދަ زلّة އާ ހިއާ ފަދަ ސުވާލުތަކަށް މަލާއިކަތުންގެ ފަރާތުން ކުރެއްވި ތަނަށް، އެއީ ކުރެއްވުމާބެހޭ ބަޔާނުގެ ބަދަލެއް ނުވެއެވެ.

ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންގެ ތެރެއިން، ޢަދަދުގެ ގޮތުން އެންމެ ގިނައީ މަލާއިކަތުންނެވެ. ﷲ تعالى ހައްދަވައި އެކަން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް މަލާއިކަތުންގެ ޢަދަދު ނޭނގެއެވެ. ޤުރުއާނުގައި، މަލާއިކަތުން އަދުވަކަން ނުކުރައްވާ ހުސް ތަނެއް ނުވެއެވެ. އުޑުތަކުގައިވާ ކޮންމެ ތަނެއް ވެސް ވަނީ، މަލާއިކަތުން ރުކޫޢު ގައި ނުވަތަ ސަޖިދަގައި ތިއްބަވާ ތަންތަނެވެ. އުޑުތަކުގައާއި، ބިން މަތީގައާއި، ވިލާގަނޑުގައާއި، ތަރިތަކުގައާއި، ކޮންމެ ދިރިހުރި އަދި ދިރުން ނެތް މަޚްލޫޤެއްގެ ކައިރިގައާއި، ކޮންމެ ވާރޭ ތިކެއް ގާއި، ކޮންމެ ގަހެއްގެ ފަތެއްގައާއި، ކޮންމެ ޖަނަވާރެއްގައާއި، ކޮންމެ އިންސާނެއްގައާއި، ކޮންމެ އެއްޗެއް ގައި މަލާއިކަތުންނަށް އަދާކުރަންޖެހޭ ވާޖިބުތަކެއް ވެއެވެ. ﷲ تعالى ގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް މަލާއިކަތުން ހުރިހާ ތަނެއް ގައި އުފުލައްވައެވެ. މަލާއިކަތުންނަކީ، ﷲ تعالى އާއި މަޚްލޫޤާތުން ދެމެދުގައި ވާ ވާސިޠާ އެވެ. ބައެއް މަލާއިކަތުންނަކީ، އެބަޔަކު މަލާއިކަތުންގެ މައްޗަށް އަމުރުކުރައްވާ މަލާއިކަތުންނެވެ. ބައެއް މަލާއިކަތުންނަކީ، އިންސާނުންގެ ތެރެއިން ޚާއްޞަވި ރަސޫލުންނަށް ވަޙީ ގެނެސްދިނުމަށް ބޭނުންކުރައްވައެވެ. ބައެއް މަލާއިކަތުން، إلهام އާ ރިޒުޤު ބަހައްޓަވާ ވަސީލަތަކަށް އިންސާނުންގެ ހިތަށް ގެނެސްދެއްވައެވެ. އަނެއް ބައި މަލާއިކަތުންނަކީ، ﷲ تعالى ގެ ރިސާލަތު ފުރި، އެންމެހާ އިންސާނުން ތިބޭކަން ބެލެހެއްޓެވުމުގައިވާ ބައެކެވެ. މިއިން ކޮންމެ މަލާއިކަތަކަށް، ވަކި ތަނެއްގައި ތިއްބެވުމާ އަދި އެތަނަށް ނުކުމުމަށް ބެލެއެވެ. ބައެއް މަލާއިކަތުންގެ ދެ ފިޔާ ހުންނަ އިރު، އަނެއް ބައި މަލާއިކަތުންގެ ހުންނަނީ ހަތަރެއް ނުވަތަ އެއަށް ވުރެ ގިނަ ފިޔައެވެ.[1]

---

[1] ކޮންމެ ވައްތަރެއްގެ ދުނިޔެ، މަތިންދާ ބޮޑުގައި ހުންނަ ފިޔަވަޅު ހުންނަނީ ވަކި ހެއްކަކާ ބޮޑަކަށް ކަމަށް ވީ އިރު، މަލާއިކަތުންގެ ފިޔަ ވެސް ވަކި ހެއްކަކާ ބޮޑަކަށެވެ. އަހަރެމެންނަށް ނުފެނުނަސް ނުވަތަ ނުދަންނަ އެއްޗެހީގެ ނަން އިވުމުން، އަހަރެމެންނަށް ސިފަކުރެވޭ އަހަރެމެންނަށް އެނގޭ އެއްޗެއްސާ ވައްތަރު އެއްޗެހީގެ ބޮޑުގައި ކަމަށް ވީ އިރު، އެއީ، ޖަބަލް ބޮޑުން ބަލާ އިރު، ގެސް ވިސްނުމެއްކަމެވެ. އަހަރެމެން ޚިޔާލުކުރާ ބޮޑުގައި، މަލާއިކަތުންގެ ފިޔަ ވައްތަރުވާނީ ވެސް ވެއެވެ. އެކަމަކު، އެއީ ކޮން ބޮޑަކަށް ކަމެއް ނޭނގެއެވެ. ވައްދިވަގާއި، ފީމަޖަގާއި، ފިޔަލުބޮޑުކަމުގައި ފިޔަ ފާރާއި ހުންނަ އެންމެންގެ ކުރެހުން މަލާއިކަތުންގެ ބޮޑުގައި ދެއްކާލައި ހުންނަ ހުރެވެ ދޭހެވެ. ޚިޔާލުން މިފަދަ ކުރެހުންތަކަށް ނުކުރަހައެވެ. އަދި ޚިޔާލުން ކުރަހާފައި ހުންނަ މިފަދަ

ސުވަރުގޭގެ މަލާއިކަތުން ތިއްބަވަނީ ސުވަރުގޭގައެވެ. އޭގެތެރެއިން އެންމެ އިސް މަލާއިކަތަކީ رضوان އެވެ. ނަރަކައިގެ މަލާއިކަތުން ކަމުގައިވާ ޒަބާނިޔާނުންނަކީ ހުރަސް އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތައް ކުރައްވައެވެ. ކަނޑުގެ ތޫނުން މަސްވަރާމެއްސަކަށް ގެއްލުން ނުވާ ފަދައިން، ނަރަކައިގެ އަލިފާނުން އެ މަލާއިކަތުންނަށް ގެއްލުމެއް ނުވާނެ އެވެ. އެ މަލާއިކަތުންގެ ވެރިޔަކީ، مالك އެވެ.

ކޮންމެ އިންސާނަކަށް، އެ އިންސާނާ ކުރާ ހެޔޮ ރަނގަޅު ކަންތައްތަކާއި، ނުބައި ކަންތައްތައް ލިޔުއްވާ ހަތަރު މަލާއިކަތުން ތިއްބަވައެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ދެ މަލާއިކަތުން ވަޑައިގަންނަވަނީ ރޭގަނޑު ވަގުތުގައެވެ. އަނެއް ދެ މަލާއިކަތުން ވަޑައިގަންނަވަނީ ދުވާލު ވަގުތުގައެވެ. މި މަލާއިކަތުންނަށް ކިޔާނީ كرام الكاتبون ނުވަތަ الحفظة އެވެ. ބައެއް ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، الحفظة ގެ މަލާއިކަތުން كرام الكاتبون ގެ މަލާއިކަތުންނާ ތަފާތެވެ. މީހެއްގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ވާ މަލާއިކަތާ، ވާތްފަރާތުގައި ވާ މަލާއިކަތާ އަށް ވުރެ އިސްވާނެ އެވެ. އަދި ލިޔުއްވަނީ މީހާ ކުރާ ރަނގަޅު ކަންތައްތަކެވެ. ވާތްފަރާތުގައި ވާ މަލާއިކަތާ ލިޔުއްވަނީ މީހާ ކުރާ ނުބައި ކަންތައްތަކެވެ. ކާފިރުންނާއި، މުނާފިޤުންނަށް ކަންވެގެން އުޤޫބާތްދެއްވުމަށް މަލާއިކަތުން ތިއްބަވާ އިރު، ކަންވެގެން ސުވާލުކުރައްވަން ޤަބުރު ދެ މަލާއިކަތުން ތިއްބަވައެވެ. އެ މަލާއިކަތުންނަށް ކިޔާނީ المنكر އަދި نكير އެވެ. ކަންވެގެން މުސްލިމުންނާ ސުވާލުކުރައްވާ މަލާއިކަތުންނަށް ކިޔާނީ المبشر އަދި البشير އެވެ.

ބައެއް މަލާއިކަތުން އެހެން މަލާއިކަތުންނަށް ވުރެ، މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ. އޭގެ ތެރެއިން ތަރުތީބުން އެންމެ މަތިވެރިވެގެންވާ ހަތަރު މަލާއިކަތުންނަކީ: جبرائيل އާއި، إسرافيل އާއި، ميكائيل އާއި عزرائيل އެވެ. جبرائيل (عليه السّلام) ގެ ވަޒީފާ އަކީ، އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކާއި، ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތައް އެންގެވުމަށް ޓަކައި، ރަސޫލުންނަށް ވަޙީ ތަބްލީޣުކުރެއްވުމެވެ. إسرافيل (عليه السّلام) ގެ ވަޒީފާ އަކީ، ދީ ފުރުމު الصور (ތަޅަފިލި) ގޮއްވުމެވެ. ފުރަތަމަ ތަޅަފިލި ގޮއްވުމާ އެކު الله تعالى ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ ދިރޭ އެއްޗެއް މަރުވެގެންދާނެ އެވެ[1]. އަދި ދެވަނަ ތަޅަފިލި ގޮއްވުމާ އެކު، މަރުވެފައިވާ ހުރިހާ އެންމެން އަލުން ދިރުއްވާނެ އެވެ. ميكائيل (عليه السّلام) ގެ ވަޒީފާ އަކީ، މުދަލުގެ އަގުހެޔޮވުމާއި، މުދަލުގެ އަގު ބޮޑުވުމާއި، މޫސުން ނުބައިވުމާއި، މޫސުން ރަނގަޅުވުމާއި، ހިތްހަމަޖެހުމާއި، އުފާވެރިކަން ފަދަ އިޤްތިޞާދީ އިންތިޒާމް ހަމަޖެއްސެވުމާއި، ހުރިހާ މާއްދާއެއް ބަރަކާތްލެއްވުމެވެ. عزرائيل (عليه السّلام) ގެ ވަޒީފާ އަކީ، އިންސާނުންގެ ފުރާނަ ހިއްޕެވުމެވެ. މި ހަތަރު މަލާއިކަތުންނަކީ ވެސް، މަތިވެރިވެގެންވާ ހަތަރު ފަރިއްކޮޅުގެ މަލާއިކަތުން ވެއެވެ. އެއީ،

ޝަރީޢަތާ ހިލާފު ކުރުހުނަކަށް، ތެދެއް ކަމަށް އަހަރެމެން ގަބޫލުކުރަންޖެހޭނެ އެވެ، އަދި އަހަރެމެންގެ ޢަޤީދާގެ ބަސް އަހަރެމެން ގަބޫލުކުރަންޖެހޭ ނުވާނެ އެވެ.

[1] ތުރުޖާގެ އިސްތިޤާމަތުގައި ހުންނަ ޝަރީޢަތް ހިލާފުވެގެން ތިބެނުވަހި ދަ ރަސޫލާ ދީނުގެ އެއްޗެއް ދަ ހިޔަނިކަމެއްކަމަ މި ފޮތް ކިޔުއްވާށެވެ.

ޒިޔާދަކޮށް ދެވަނަ އަރިހަކަށް އިތުރުވާ حملة العرش ގެ ނަންދެވިފައިވާ އަރުޝި އުފުއްލަވާ ހަތަރު މަލާއިކަތުންނާއި؛ الله ގެ ހަޟްރަތުގައި ޤުރުބަވާ المقربون ގެ ނަންދެވިފައިވާ މަލާއިކަތުންނާއި، الكروبيون ގެ ނަންދެވިފައިވާ ޢަޛާބުދެއްވާ އިސް މަލާއިކަތުންނާއި، الروحانيون ގެ ނަންދެވިފައިވާ ރަޙްމަތުގެ މަލާއިކަތުންނެވެ. މި ހުރިހާ އިސް މަލާއިކަތުން، ނަބިއްޔުން ފިޔަވައި، އާދަމު އިންސާނުންނަށް ވުރެ މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ. ސާލިޙު މުއުމިނުންނާއި، ވަލީވެރިން އާދަމު މަލާއިކަތުން ނުވަތަ އެންމެ ދަށް ދަރަޖައިގެ މަލާއިކަތުންނަށް ވުރެ މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ. އަދި އާދަމު މަލާއިކަތުން އާދަމު އިންސާނުންނަށް ވުރެ މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ. މާނަ އަކީ، އާދަމު މަލާއިކަތުން، މުސްލިމުންގެ ތެރެއިން ފާސިޤުވެރި ފާސިޤުންނަށް ވުރެ މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ. ކާފިރުން ވަނީ، ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންނަށް ވުރެ ދަށް ދަރަޖައިގައެވެ.

ފުރަތަމަ ތާބިޢީ ޢުލަމާއު ބުނެ، އެންމެ އިސް ހަތަރު މަލާއިކަތުންނާއި، އަރުޝި އުފުއްލަވާ މަލާއިކަތުން ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ މަލާއިކަތުން ފަސް މަތިވެރިން އެވެ. އަރުޝި އުފުއްލަވާ މަލާއިކަތުން މަތިވެރިވަނީ ފަހު، އިސް ހަތަރު މަލާއިކަތުން މަތިވެރިން އެވެ. ދެވަނަ ތާބިޢީ ޢުލަމާއިން ފަހު، ހުރިހާ މާލައިކަތުންގެ އަފުޟަލް ދިރުއްވަވާން އެވެ. އަދި ދެވަނަ ތާބިޢީ ޢުލަމާއުގެ ކިބައިން އަރުޝި އުފުއްލަވާ މަލާއިކަތުންނާއި، އިސް ހަތަރު މަލާއިކަތުން އަފުޟަލް ދިރުއްވަވާން އެވެ. މިގޮތަށް މާނަ އަކީ، މި މަލާއިކަތުން އެންމެ ފުރަތަމަ އުފެއްދެވި މަޚްލޫޤުންނާއި ވުރެ ކިބައިން އުފެއްދެވި ޢަމަލެއް، މަރުވާނީ ފަސް ހުރިހާ ދިރިހުރި މަޚްލޫޤުންނަށް ވުރެ ފަހުންނެވެ.

އީމާންކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ތިން ވަނަ ރުކުން

އީމާންކަމުގެ ހަ ރުކުނު ގެ ތެރެއިން ތިން ވަނަ ރުކުނަކީ، الله تعالى **ބާވައިލެއްވި ފޮތްތަކަށް އީމާންވުމެވެ.** އެކަލާނގެ މީގެ ތެރެއިން ބައެއް ފޮތްތައް ނަބީ ބޭކަލުންނާއި، ރަސޫލު ބޭކަލުންނަށް ފޮނުއްވި، މަލާއިކަތާ އެ ބޭކަލުންނަށް ވަޙީ ކުރައްވައިގެންނެވެ. އަދި ބައެއް ފޮތްތައް ފޮނުއްވީ ލަފްޒުތަކުގައި ލިޔުއްވައިގެންނެވެ. އަދި ބައެއް ފޮތްތައް ފޮނުއްވީ މަލާއިކަތާގެ ދުލުވެރިކޮށް އަޑުއިވިގެންނެވެ. ބާވައިލެއްވި މި ހުރިހާ ފޮތްތަކަކީ، الله ގެ ކަލާމްފުޅެވެ. އެ ފޮތްތަކަކީ، ނިމުމެއް ނެތް ޤަދީމު އެއް ޙައްޤު އަދި ތާއަބަދު ދެމިގެންވާ ފޮތްތަކެވެ. ބާވައިލެއްވި ފޮތަކީ މަޚްލޫޤު ނޫނެވެ. އެ ފޮތްތަކަށް ލިޔުއްވި الله تعالى އެވެ. އެއީ، މަލާއިކަތުން ލިޔުއްވި ހަމަ ރަސޫލުން އަލްއަރަފުގައި ވިދާޅުވި ބަސްފުޅުތަކެއް ނޫނެވެ. الله تعالى ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅު، އަރަބިން ލިޔެ އުޅެ، ވިސްނައި، އަދި ވާހަކަދައްކާ އުޅޭ ބަސްތަކާ އެއްގޮތަށް ނޫނެވެ. އެ ވަޙީ ބަސްފުޅު، ލިޔުއްވުންނާއި، ސިފަކުރުމާއި، ތަފްސީރު އިންސާނުންގެ ބަސްތަކުގެ ވާހަކަ އެއްގޮތްވުމެއް ނެތް، އަޅުގަނޑު ނެތް އަދި އަލަށްތަކުން އެކުލަވާ ވަޙީ ބަސްފުޅެއް ނޫނެވެ. الله تعالى ގެ ޒާތުފުޅުގައި، ސިފަފުޅުތަކެއް ވަޙީ ދަރަޖަތަކުން އިންސާނާ އަށް ވިސްނަންދެނިވި ގޮތަކަށް އެވެ. އެކަމަކު، އިންސާނާ އަށް الله ގެ ކަލާމްފުޅު ޙައްޤު، ހިތްޖެހިފައިވާތަކުން، ލިޔެވުނު އުސޫލާ އެވެ. އަދި الله ގެ

ކަލާމުލްލާހު ކިޔާ އިރު، އެ މާނީ ޤުރުއާނު[1] ކަލާމުގެ ގޮތުގައެވެ. ޢާއްމު މާނަ އަކީ، الله تعالى ގެ ކަލާމުލްލާހު ގެ ދެ ގޮތްސިފައެއް ވާ ކަމެވެ. الله تعالى ގެ ކަލާމުލްލާހު އިންސާނުންގެ ކިޔަވާ އިރު، ޤުރުއާން އަކީ މަޚްލޫޤެއްކަން ވެއެވެ. الله تعالى ގެ ކަލާމުލްލާހު ގެ ގޮތުގައި ބަލާއިރު، އެއީ، ދާއިމަން އަބަދަށް ދެމިހުންނަ (قديم) އެއްޗެކެވެ.

الله تعالى ބާވައިލުއްވި ހުރިހާ ފޮތްތަކާ ބަރުދީ ތޯރާ ގޮތުގައި ކަލާމު ނުވަތަ ބަޔާން ކުރެއްވިއެވެ. އެ ފޮތްތަކުގައި ދާދި ނުވަތަ ކާނުގެ ނޫނެވެ. އިންޖީލު ތިރިޔާކުއް ގައި އަޅުބޭ ދެއްވާފައި ކަލާމު ވަޙީކުރެއްވިއިރު ޒަބޫރު، އެކަލާނގެ ބަޔާން އަލުގައި ކަނޑައެޅުމުގެ ވަޙީ ކުރެއްވި ކަލާމު ބަސްތަކުގެ ނިޒާމުވެފައި ހިމަނާފައެވެ. އެކަލާނގެ ޖަލްލަ ޖަލާލުހޫ ކަލާމުގައި ޤުރުއާން އޮތީ ކަމުގެ ތެރޭގައި ހިމެނެއެވެ. ނަމަވެސް އެ ބަސް އިޤުރާ ގައި ބަސްބަހާއި ދިގުވެގެން ވިޔަ، އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިން ބަޔާންކުރާ ޤުރުއާނުގެ ތަރުޖަމާ ކިޔެވުނީ ކަލާމެއް ކަމުގައި ނޫނެވެ. ކީއްވެ ވީ ޤުރުއާނާ އެނގޭގޮތުން ނަޒަރު ޖަހާ ވަކި ދެބަސް ކަލާމެއް ވާކަން ދެނެގަތުމަށް ކިޔެވުމަކީ؟ الله تعالى ވަޙީކުރެއްވީ ގޮތުގައި ޢަރަބިބަހުގެ ނަތީޖާގެ ގޮތުގައި ނުވަތަ ނިމިގެން، ބަޔާ ޤުރުއާންޖެހިގެން ވީމަ، ޤުރުއާނުގެ އަމުރު ތަރުޖަމާ ކުރެވެއެވެ. މި ސަބަބު ހަމަޖެހުމުގެ އިތުރުން މިކަމަށް، ކިޔަވާ ތަފްސީރުގެ އާޔަތްތަކުގެ ފިލާވަޅު ފަހުން ބަޔާންކުރެވިފައިވާ ވާހަކައެވެ.

ނަމަވެސް ކަލާމް ގެދުވަހުގެ ކަލާމު ނުބަހާ ހިންދަވާ، ކިޔަވާ ފުރުޤާނުގެ އާޔަތްތައް، މުޙްކަމާއި ބަޔާން ކުރުމުގެ މުހިއްމު މާނަ ކަނޑައަޅާ ސަޢޫދީ ކަލާނެވެ. މުޙްކަމު މާނައަ[2] އެއްގޮތް އެހެން މާނައެއް ކަނޑައަޅާ ކުރުމަކީ ނުކުރެވޭ. مُتشبِهات އަކީ ކިޔާ ކިޔަވާ ފުރުޤާނުގެ އާޔަތްތަކުގައި ވިސްނައިދޭނެ ގޮތް ފަދަ ގޮތުގައިވާ މާނައެއް ހިނގުމެވެ. އެ މާނައެއް އެނގެނީ އެކަނި الله تعالى އެވެ. އަދި علم اللدنية ލިބިގެންވާ ފަރާތްތަކަށް މިގޮތުން ވަރަށް މަދު ބަޔަކަށް އެ ބަސްތަކުގެ މާނަ އެކަލާނގެ ދެއްވާ މުސްތަޤީމު އެނގިއެވެ. މި ސަބަބުން ބަޔާ، އަހުލުސުންނަ ޢިލްމުވެރިން مُتشبِهات އާޔަތްތަކަކީ الله تعالى ގެ އާޔަތްތައް ކަމަށާއި، އެ އާޔަތްތަކުގެ މާނަ އަހުލުސުންނަ ތަފްސީރުކުރުމުގައި ނުވާނެ ކަމެވެ. أشعري މަޛްހަބުގެ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވިގޮތުގައި ގޮތުގައި، އެފަދަ އާޔަތްތައް ކުރަން ނުވަތަ ތަފްސީރުކޮށް تأويل ކުރުމަކީ ވަކި ހުއްދަވެގެންވެއެވެ. تأويل ގެ މާނަ އަކީ، ތަފްސީރުގެ އެތައް މާނައެއްގެ ތެރެއިން ޙައްޤު ނޫން މާނަ އިހުތިޔާރުކުރުމެވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، الله ގެ ވަކި ބަސްފުޅު ކަމުގައިވާ (يَدُ اللهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ* الفتح: 10) މާނައީ: " الله ގެ يد قدرة

[1] ޤުރުއާ ގެ މާނަ އަކީ، الله تعالى އެ އެއްޗެއް އުފެއްދެވުމުގެ ކުރިން ވުޖޫދުގައި ނެތް އަދި الله تعالى އެ އެއްޗެއް ނެތިކުރެއްވުން ނެތިގެންދާނެ އެއްޗެކެވެ.

[2] ކިޔަވާ ފުރުޤާނުގެ އާޔަތްތަކާއި، ކިޔަވާ ތަސައްވުފުގެ ޙަޤީޤަތާއި ވަނީ ފުރަތިޔު ބަޔާންކުރާ، ބަސްބަހައިހުންނަނީ. އެކަމަކު، އެ ބަސްތަކުން ކުރަނީވާ، ޙިކުމް ކަށަވަރު ކުރު ތަފާސް ގަނޑަކަށް ހަމަ ކުރަނީ ބަސްތަކުގެ މުސްޖާގާ ޙަޤީގަތެވެ. އެވަގުތު ފުރުޤާނުގެ ތަފާސް އަދިސްވެރިން ބަޔާންކުރާ ނަތީޖާ ކަމުގައިވާ މި ޢަމަލުގެ މާނަތަކުން އެ ބަސްތަކު ތަފްޞީލުކުރުން ޝަރީޢަތު ނޫނެވެ.

ފުދު ވަނީ، އެއުރެންގެ އަތްތިލަކަށް ވުރެ މަތީގައެވެ". މި އާޔަތާ ދުރު އަރަބިލުން ބަޔާންވެގެންނޭ، "މި އާޔަތުން الله تعالى ކުރައްވާ ޗެލެންޖު ވާނަވެއް އަރާ ގުޅިފުރުކުރަމުވެ". ބުނުން އެންމެ ރަނގަޅީ، "އަރާ އަށް ނު އާޔަތުގެ މާނަ ނޭނގެއެވެ. ހަމައެކަނި އެނިގެރޭޒިގެންގޮސް الله تعالى އެވެ". ބުނެވުނު އަރަބިލުން ބަޔާންވެގެންނޭ، "الله تعالى ގެ ޢިލްމު ފުރިހަމަ، އަރަބިލުމުގެ ޢިލްމާ ތަފާތު ޢިލްމެކެވެ. އެކަލާނގެ ޢިލްމަށް، އަރަބިލުމުގެ ޢިލްމު ނުބައި ތަފާތެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، الله تعالى ގެ އަތްޓަކާ އެކަލާނގެ ހުވަފެން އިންސާނީ މަނިފުޅުމުގެ އަތްޓަކާ ތަފާތެވެ".

الله تعالى ބާރުއަރުވާފައިވާ ޗެލެންޖުތަކީ ބަހެއް އާޔަތްތަކުގެ ޗެލެންޖްއިންސާނުންނަށް ނުކުތާ މާނަ ނުކުތާ މި ދުބައި ވެސް އެކަލާނގެ ވަނީ ބަދަލުކުރައްވާފައެވެ. އެހެން ޗެލެންޖުގެ ބަދަލުގައި ޤުރުއާން ބާރުވައިލުއްވައި، އެ ޗެލެންޖުގައިވާ ފުރާނައިދެނިވި ސޫރަތްތަކުގެ ބަދަލުގައި ވެސް އުފެއްދުމަށް ކުރިމަތިލާފައެވެ. ދުނިޔޭ ނިމުމަކަށް، ޤުރުއާން ކުރުމަށް، އިލްމުކުރުމަކަށް، ހަށިގަނޑުތަކާއި ބަރާބަރު ނުރައްކާތެރި ނަގަނިފައެވެ. އަދި އެ ޤުރުއާން ހަނދާންކުރެވޭ ނަކަލުކުރުން އެވެ. ޤުރުއާނުގައި ވާ ހޭއި، މުސްލިމުންނަށް ހުރިހާ އިލްމަށް ވަނީ ޤުރުއާނުގައި ހިމެނިފައެވެ. މި ސަރަހައްދު ބަޔަށް، އެ ޗެލެންޖް އެއްޗެއް ހުރިހާ ޗެލެންޖަކަށް ވުރެ މާތްކަމާއި އަދި މާކުރީ ޗެލެންޖުކަމެވެ. رسول الله (صلّى الله عليه وسلّم)ގެ އެންމެ ބޮޑު މުޢުޖިޒާތަކީ ޤުރުއާނެވެ. ހުރިހާ އިންސާނުންނާއި، ޖިންނީން އެއްވެ ޤުރުއާނުގެ އެންމެކުޑަ ސޫރަތް ވަރުގަދަ އެއްބަސްކޮށް ބަޔަކު އެހީތެރިކޮށް، އެ ކަމެއް ނުވާނެ އެވެ. (قُل لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا * الإسراء: 88) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނު ވިދާޅުވާށެވެ! ހަމަކަށަވަރުން، މި قرآن ގެ އެއްފަދަ އެއްޗެއް ގެނައުމަށް އިންސީންނާއި، ޖިންނިން އެއްވި ނަމަވެސް، އެއާ އެއްފަދަ އެއްޗެއް އެއުރެންނަކަށް ނުގެނެވޭނެތެވެ. އެއުރެންގެ އެއްބައިމީހުން އަނެއް ބައިމީހުންނަށް ވާގިވެރިން ކަމުގައި ވިޔަސްމެއެވެ.". އަދި ކިއްލާނަށް، ޢަރަބި ކަބީލާގެ ބަލާޣަތުގެ މަތީ ދަރަޖައިގައި ޝާޢިރުން އުޅެވޭ، ކުރު ޖުމްލަ އާޔަތާ ވަރުގަދަ އެއްބަސްކޮށް ބޮޑުން މުރާރަން ހަސްތަކި ކުރިމަތިލާ އަ ކަމެއް ނުވި އެވެ. ޤުރުއާން ދުރާލާ ދަށުވެގެން ބޮޑުވާކަން އެބައިމީހުން ކަމަށްދަނިއްސަ ނުވީއެވެ. އެ މީހުން ލިބި ޝާޢިރުންވީ، ހަދާން ގޮތް ހުސްވެފައެވެ. އެހެނީ، ޤުރުއާން ތަޙައްދީގެ ބަލާޣަތުގެ ވަނީ އިންސާނުންގެ ފުޅިބަލަމުން ވެސް މަތީގައެވެ. الله تعالى އިސްލާމް ދީނުގެ ޙަޤީޤަތް ޤުރުއާނުގެ ކުރަމުދަގައި ނުކުތާގަނަ އަދި ބަޔާނާއި ބަޔާން ހަދާކުރައްވައެވެ. އިންސާނުންނަށް ޤުރުއާން އެއްފަދަ ފޮތެއް ލިޔުމުގެ ކުރިމަތިލާފައެއް ބިލަގެންއް ނުވެއެވެ. ޤުރުއާނުގައި ވާ ތިމާ އާޔަތްތަކާއި، އިންސާނުންގެ ބައްޔާއި، ގެރަ، ވަޒަނަށް ނުހުނަނަ ޝާޢިރާތަކާ ތަފާތެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ޤުރުއާން ބާވައިލުއްވި، ޝަރީޢަތާއި ފަލަކުލަވާލުން ބައެއް ކަމުގައި ވީ ޝައްކު ވެސް ނެތެވެ. އެއީ، އޭގެ ޢަރަބި ބަލާޣަތުން، ފަސާޙަތާއި ބަލާޣަތުގެ ބައެވެ.

ސަމާވީ ފޮތްތައް

އަހަރުމެންގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވިކަން އެނގިފައިވާ ސަޙީފާ ހަތަރު ސަމާވީ ފޮތެކެވެ. އެއީ: آدم (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި ދިހަ صُحف (صَحيفة - ލިޔޭފޮތް - ގެ ޖަމްޢު) އާއި، شِيت (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި ފަންސާސް صُحف އާއި، إدريس (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި ތިރީސް صُحف އާއި، إبراهيم (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި ދިހަ صُحف އާއި، مُوسَى (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި التَّوراة އާއި، دَاوُد (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި الزَّبُور އާއި، عِيسَى (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި الإنجِيل އާއި، مُحمّد (عليه السّلام) ގެ މައްޗަށް ބާވައިލެއްވި القُرْآن އެވެ.

އިންސާނަކު ކަމަކަށް އަމުރުކުރަން ނުވަތަ މަނާކުރަން ނުވަތަ ސުވާލުއްކުރަން ނުވަތަ ހަބަރެއް ދޭން ބޭނުން ވާ ނަމަ، އެކަމަކާ ދޭތެރޭ ވިސްނައި ތައްޔާރުކުރެއެވެ. ސިކުނޑީގައި ހުންނަ މިފަދަ މާނަތަކަށް ކިޔާއުޅެނީ الكلام النفسي އެވެ. މިފަދަ މާނަތަކަށް، ޢަރަބިބަހުން ބަހާ ނުވަތަ ދިވެހި ބަހުން ބަހާ ނުބަހުން ފާޅުކުރެވޭނެއެވެ. އެއީ ބަސްތަކުން އެ މާނަތައް ބުނުމަކުން އެއީ އެއިން ތަފާތު މާނަތަކެއް ނުކުންނަންޖެހޭ ސަބަބެއް ނުވެއެވެ. މި މާނަތައް ދޭހަވާ ލަފުޒުތަކަށް ކިޔަނީ الكلام اللفظي އެވެ. الكلام اللفظي އަކީ ބަސްބަހުން ކިޔައިދެވޭން އެވެ. މިއިން ދޭހަވާ ކަމަކީ، الكلام النفسي އަކީ ވާހަކަދައްކާ މީހާގެ ކިބައިގައި ހުންނަ ޞިފައާއި، ބޭނުންތެރިކަމާއި، ފަދަ އެއްޗެއް ސިފަކޮށް ފަދައިން، ސާދާ، ސާބިތު އަދި އާދައިގެ ސިފައެއް ކަމެވެ. އަދި الكلام اللفظي އަކީ ވާހަކަދައްކާ މީހާގެ އަނގައިން ނުކުންނަ އަޑު އަދި އަކުރާ މީހާގެ ކަންފަތާ ހަމައަށް ފޯރާ الكلام النفسي ތަރުޖަމާކޮށްދޭ ބަސްތަކެވެ. الله تعالى ގެ ވަހީ ބަސްފުޅަކީ، އެކަލާނގެ ޛާތުފުޅާ އެކުގައިވާ އަޒަލީ އަދި ޤަދީމު ސިފައެކެވެ. އެއީ، الله تعالى ގެ صفات الذاتية އާއި، ދެންނެވިގޮތުގައި، އިރާދަކުރެއްވުން ފަދަ صفات الثبوتية އާ ވައްތަރު ސިފައެކެވެ.

ވަހީކުރެއްވުމުގެ ސިފަ (ވަހީކުރެއްވުން، ވަޙީ) އަކީ ބަދަލުވުމާ ސާފު އެއްޗެކެވެ. އެއީ، އަކުރުތަކެއް ނުވަތަ އަޑުތަކެއް ނޫނެވެ. އަދި އަމުރެއް، ނުވަތަ ނަހީއެއް، ނުވަތަ ހަބަރެއްގެ ޖުމްލައެއް، ނުވަތަ ޢިބާރާތެއް، ފުރިހަމަ، އިބާރާ، ނުވަތަ ސިފަކަމެއް ބަދަލުވާ ކަމެއް ވާ ބަހެއް ކަމަކަށް ނުވާ ކަލާމް ނުވަތަ ތަކެތީގެ ތަރުތީބު ނުވާނެއެވެ. އެއީ، ވިސްނުންތަކުން ކަމުގައި، ބަދަލު ވަކި އެއްވެސް ވަސީލަތެއް ބޭނުމެއް ނުވާން އެވެ. އެކަލާނގެ ކަލާމުފުޅަކީ، އެ ހުރިހާ އެއްޗަކާ ތަފާތު؛ ބޭނުން ކަންތައް ބަޔާން ކުރާން އެއްޗެކެވެ. އެކަލާމުން، އިބްރާނީ ބަހުން ކިޔާ ނަމަ، ކިޔަނީ القرآن الكريم އެވެ. އިބްރީ ބަހުން ނަމަ التوراة އެވެ. ސުރިޔާނީ

ބަހުން ނަމަ، الإنجيل އެވެ. [شرح المقاصد[1] މި ފޮތުގައި ވާ ގޮތުގައި، ގްރީކް ބަހުން ބުނެވޭ ކަލިމައި ވާ ނަމަ އޭގެ الإنجيل އެވެ. އަދި ސުރިޔާނީ ބަހުން ބުނެވޭ ކަލިމައި ވާ ނަމަ އޭގެ الزبور އެވެ.]

އިލާހީ ކަލިމަތުގެން ތަފާތު ހުރި މައުލޫމާތު ބެހޭ ވާހަކަތަކުގެ ޚަބަރުދީފައެވެ. ހިނގާފައިވާ ނުވަތަ ވާން ހުރި ކަންތައްތަކުގެ ވާހަކަ ނަމަ، އެއަށް ކިޔުނީ ޚަބަރެވެ؛ އެހެން ނޫން ނަމަ، ކިޔުނީ إنشاء އެވެ. ކުރަންޖެހޭ ކަމެއް ނަމަ، ކިޔުނީ أمر އެވެ. ދުރުވާންޖެހޭ ކަމެއް ނަމަ ކިޔުނީ نهي އެވެ. އެކަމަކު، الله ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅަކީ ބަދަލުވުމެއް އަދި އިތުރުވުމެއް ނެތްނެތް އެވެ. ބާއްވާލައްވާފައިވާ ކަލާމު ފޮތަކީ ނުވަތަ ކަލާމު ސަފްހާއަކީ الله تعالى ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅުގެ ކަރުދާސްކަމެވެ. އޭގެ މާނަ އަކީ، އެއީ އެކަލާނގެ الكلام النفسي އެވެ. ޖިބްރީލް ވާ އިރު، އެހެން ކިޔުނީ القرآن الكريم އެވެ. މި ވަޙީ ބަސްފުޅަށް ކިޔުނީ الكلام اللفظي އެވެ. އަދި ކިތަމާ ފޮތްތަކަކީ، އިލާހީ ކަލިމަ ކަލަމާއި، އިލާހީ ސިފަ ކަލާމް ކިޔުން ޤާޢިދުވެގެން ވެއެވެ. އެހެނީ، އެއީން ތަޢްބީރުކޮށްދެނީ، الكلام النفسي އެވެ. الله ގެ ކަލާމްފުޅުގައި، އެއް ވައްތަރު ކަލަން ވިޔަސް، މިހުސްނަން ބަލާ އިރު، އެކި ބައިތަކަށް ބަހާލެވެއެވެ. ފޮތްތަކުގެ ބައިތަކާއި، މުޅި ފޮތްތަކަށް ވެސް ކިޔުނީ القرآن الكريم އެވެ.

أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން އިއްތިފާޤުވާ ގޮތުގައި، الكلام النفسي ޤަދީމް އެވެ. ހާދިޘްއެއް ނޫނެވެ. الكلام اللفظي އަކީ ޤަދީމް ކަލަން ނުވަތަ ހާދިޘް ކަލަން ދަންނަބަސްކަލްންގެ އިޚްތިލާފެއް ނެތެވެ. الكلام اللفظي ހާދިޘް ކަލަން ދައްވާކުރައްވާ ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، الكلام اللفظي އަކީ ހާދިޘް ނުވަތަ މަޚްލޫޤެއްވާ އެއްޗެއް ކަލަން އަހަރެމެން ބުނުން ވާޖިބެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، އެއީ މަޚްލޫޤެއްވާ އެއްޗެއް ކަލަން ބުނުމުން އެއިން ފަހުމުވަނީ الكلام النفسي އަކީ މަޚްލޫޤެއްވާ އެއްޗެއް ކަމެވެ. މިއީ، މި ކަލާ ގޮޅި ގޮތުން އޮތް އެކަށް ރަނގަޅު ބަހެވެ. އެހެން މާނައެއް ދޭހަވާ ފަރާކާއެއް އިންސާނާއަށް އަޅައިވެދުން، ހަމަ އެ ވަގުތު އެ މާނަ ހަނދާންވެއެވެ. އަހުލުއްސުންނާގެ އިލްމުވެރިޔަކު ކިތަމާ ފޮތްތަކާ ހާދިޘް އެއްޗެއް ކަލަން ވިދާޅުވި އަޅައިވެދުން، އަހަރެމެންނަށް ވިސްނެންޖެހޭ ކަލަކީ، އެ އިލްމުވެރިޔާ އެ ބަޔާންކުރެއްވި އަހަރެމެންގެ އަނގައިން ބޭރުކުރާ އަޑު ތަކަކާއި، ޙަރުފުތަކަން ކަމެވެ. އަހުލުއްސުންނާގެ އިލްމުވެރިންގެ އިތުފާޤުން ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، الكلام النفسي އާއި، الكلام اللفظي އާ ދެ ވައްތަރުގެ ކަލާމަކީ ވެސް الله تعالى ގެ ކަލާމްފުޅެވެ. މި ބައިތަކީ ބައެއް އިލްމުވެރިން ދެކެވަޑައިގަތް ގޮތުގައި، މަޖާޒީ ގޮތުން ކަލަން ވިޔަސް، ހަޤީޤަތުގައި އިލްމުވެރިން ވެސް އެއްބަސްވާ ގޮތުގައި، އެއީ ވަޙީ ބަސްފުޅެވެ. الكلام النفسي އަކީ الله تعالى ގެ ވަޙީ އާ ގުޅޭ ބަހުގެ މާނަ އަކީ، އެއީ الله تعالى ގެ ކަލާމްފުޅުގެ ސިފަ ކަލަން

[1] المقاصد ގެ މުއައްލިފު އަދި ޝަރަޙަކުރެއްވީ سعد الدين التفتازاني އަވަހާރަވީ 792ހ. (1389މ.) ގައި ސަމަރުޤަންދުގައެވެ.

ވެފައި، الكلام اللفظي އަކީ الله تعالى ގެ ވަޙީ އާއި ބަސްފުޅު ބައެއްގެ މާނަ އަކީ، އެއީ الله تعالى ގެ އުފެއްދެވުމެއް ކަމެވެ.

ސުވާލު: "މަތީގައިވާ ފަދައިން، الله تعالى ގެ އަބަދީ ކަލާމުފުޅުގެ އަޑު ނީވޭނެކަން އެނގިގެންދެއެވެ. މިހާރު ތިމަންނަ އަށް ' الله تعالى ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅު އަޑު އިވުނީ' ބުނުމުން އޭގެ މާނަ އަކީ، 'އަހަންނަށް ވާހަކަދެއްކި އަޑު، ތަކުރާރުވެގެން އިވުނު' ނުވަތަ 'އެ ބަސްފުޅުން އަހަންނަށް އަޑުއިވީ الكلام النفسي ވިސްނުނު' މީހުންނެވެ.

ޖަވާބު: مُوسَى (عليه السّلام) ވަނީ އިލާހީ ޙަޟްރަތާ ތަޖައްލީކޮށް، އެކަލޭގެ އަޑަށް ކަލާމުފުޅު އަހުއްޓު ނުވަތަ އަޑު ނުކުއް އަޑުއަހުއްވާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނު الله تعالى ވަޙީ ބަސްފުޅު އަޑުއަހުއްވާފައިވަނީ، ސުވާލުގައި ފެންނާން ފަދައިން އެ ކަން ހިނގި ގޮތް ވިސްނައިނުގަތް އަދި ސިފަ ވެސް ނުކުރެވޭ ފަދަ ގޮތަކަށެވެ. މޫސާގެފާނު ޚިޔާލުގައި އެހެން ބާކަލާ الله تعالى ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅު އަޑު އެކު އަޑުއަހުއްވާފައެވެ ނެތެވެ. އެއީ، ހަމައެކަނި ކަންތައްތަކެއް ނުނެގެ. އެކަމަކު، އެކަލޭގެފާނުގެ ހިތުގައި ޖެހިގެ ކާނާ ގެނބުނަކަން އަދި ކަންތަ ޖައްރާބާކަން ހިޔާލު ދިމާއަކުންނެވެ. ނުވަތަ އެކަލޭގެފާނު ވަޙީ ބަސްފުޅު އަޑުއެއްސެވީ ގަލާއި ދިމާލުން އެކަށް، އެކަކު އަޑު ނުވަތަ ވައިގެ ވައިބްރޭޝަން ނުވަތަ އެހެން ވަސީލަތެއްކަށެއް ނޫނެވެ. މޫސާގެފާނަށް كليم الله އޭ ކިޔުނީވެސް، އެކަލޭގެފާނު ވަޙީ ބަސްފުޅު އަޑު އިވިވަޑައިގަތީ މި ގޮތް ހާޒިރުގައި ކަމަށް ވާތީ އެވެ. އަޅުގަނޑުގެ ނަބިއްޔާ مُحمّد (صلّى الله عليه و سلّم) އަށް މިއުޖިޒާތް އަރުވައިދެއްވައިގެންނެވީ ޚަބަރާއި، جبريل (عليه السّلام) ގެ އަޑުހުން ވަޙީގެއިވުމުވެސް ފެސް މި ގޮތް ގޮތަކަށެވެ.

އިލާންކަރުގެ ދުކެންތަކުގެ ގޮތުއިން ހަމަހު ވަނަ ދުކެން

އިލާންކަރުގެ ހަ ދުކެން ގެ ގޮތުއިން ހަމަހު ވަނަ ދުކެނަކީ، **الله تعالى ފޮނުއްވި ރަސޫލުންނަށް އީމާންވުމެވެ.** ރަސޫލާ ބާކަލުން ފޮނުއްވީ، މިސްކީނުންނަށް الله تعالى ހިދާޔަތްދެއްވާ ސިފަ މަގަށް ހިދާޔަތް ދެއްވުމަށެވެ. ދުއާއި ފޮނުން ބާވައިދު، الرُّسل އަކީ (رسول ގެ ޖަމާ ނަން) ރިސާލަތާއިގެން ފޮނުއްވުން ރަސޫލުންނެވެ. ސަބަބީ ފޮނުން رسول ގެ މާނަ އަކީ އިންސާނުންގެ ތެރެއިން ފޮނުއްވާ، އެކަލޭގެފާނު އެހެން އިންސާނުންނަށް ވުރެ، އުފެއްދެވުމުގައި، ސިފަތަކުގައި، އިޚުލާޤުގައި ޚާއްޞަކަމެއްވެސް ރަހުމަތުގެ ޒިޔާރަތް ނުވާނެ ދުލާ ދަރަޖައިގައި ހުރި އިންސާނުން ކަމެވެ. ރަސޫލުންނަކީ عِصمة ލިބި ނުވަތަ

މަޢްޞޫމު ބައެއްކަމެވެ. ވަނަ އަކީ، އެ ބޭކަލުންނަށް نبوّة[1] ދެއްވުމުގެ ކުރިން އަދި ފަހުން ވެސް އެއްވެސް ބޮޑު ނުވަތަ ކުޑަ ފާފައެއް ނުކުރައްވާ ކަމެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށް نبوّة ދެއްވުމާއި، އެ ބޭކަލުންގެ ނަބިއްޔަކަން އެނގި ހާމަވެ، ފުރިހަމަ ހަމައަށް އެ ބޭކަލުންގެ ދަރުބާރުގައި، ޖަމާޢަތްތަކާއި، ބިރުކާމާއި، މަޖިލިސްތަކުން ފަދަ އެއްވެސް އުނިކަމެއް ނެތެވެ. ކޮންމެ ނަބިއްޔަކު ބޭކަލަކުގައިވެސް ހަތް ސިފައެއް ވާ ކަމަށް އިމާންވުމަކީ ވާޖިބު ކަމެކެވެ. އެއީ: الأمانة (އަމާނާތްތެރިކަން) އާއި، الصدق (ތެދުވެރިކަން) އާއި، التبليغ (ދީން ފޯރުކޮށްދިނުން) އާއި، العدالة (އިންސާފުވެރިވުން) އާއި، العصمة (ފާފަތަކުން އަރައިގަތުމުން ރައްކާތެރިވުން) އާއި، الفطانة (އެންމެ މަތީ ފެންވަރުގެ ވިސްނުން) އާއި، أمن العزل (ނަބިއްޔަކަމުން ދުރުކުރައްވުމުން ރައްކާތެރިވުން) އެވެ.

މި ސިފައިތަކާއި ބެހޭގޮތުން ނަބިއްޔަކަށް ހިދާ ނަމަކީ رسول އެވެ. މި ދީނަކީ ޝަރީޢަތްތަކެއް، އެހެންކަމުން، ނަބިއްޔަށް ޝަރީޢަތެއް ދީނަކީ ޝަރީޢަތެއް ނެތި، ހިދާ ނަމަކީ نبي[2] އެވެ. الله ގެ އަމުރުފުޅުތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވުމާއި، الله ގެ ދީނަށް ޝަރީޢަތްތަކުގައި رسول އާ نبي އާ ތަފާތެއް ނެތެވެ. ނަބިއްޔުންނާއި، ރަސޫލުންނަށް ހިތްހަމަޖެހުމުގެ ގޮތުން އަދި، އެ ބޭކަލުންގެ ރިސާލަތުގެ ތެދުވެރިކަން ސާބިތުކޮށްދިނުމަށް ނުކި މުޢުޖިޒާތުތައް. އެއީ އެހެން ބޭކަލަކު ކޮށްދެއްވާ ހިސާބު ބޮޑު ހުރި ރަސޫލުންނާއި، ނަބީން މުޢުޖިޒާތް ދިނުމެވެ.

ނަބީ ކަމަކީ، ގަދަފަދަ މަސައްކަތްތަކެއްގެ ބަލާ ހިތްތަކުގެ ރުހުމަށް، ދަރިއުމަތުގެ ތަރައްގީއާއި ކޮންމެ ޖިނސެއްގެ އަޚްލާޤީ ހާލަތު ރަނގަޅުކުރުމުގެ ކަމުގައި ސިފަކުރެވޭ. އެހެންކަމުން، ނަބިއްޔުން ފޮނުއްވީ، الله تعالى ގެ ހިދާޔަތް ފޯރުކޮށްދިނުމަށް، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ އިލާހީ ހުކުމްތައް ބަޔާންކުރުމަށެވެ. ދީނުގައި ރަސޫލުން މުޢުޖިޒާތްތަކާއި ތަޢުލީމު ދެއްވައިފައިވޭ، މި ދުނިޔެއާއި، އާޚިރަތުގެ އިންސާނުންނަށް ބާރުއަޅުއްވާ ވަނީ ރަހުމަތުގެ ބޮޑު ކަމުގައެވެ، އިލާހީ ޤާނޫނުތަކާއި ތަޢުލީމާތުގެ ހިދާޔަތް ދެއްވީ، އަދި ބޭނުންތައް ވާ ތަޢުލީމުތަކުން ހާމަކޮށްދީފައިވެއެވެ. ނަބިއްޔުން، ރަސޫލުން (عليهم السّلام) الله ގެ އަމުރުފުޅުތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވައިފައި، ބުނާއި، ފަސޭހަކުރުމާއި ނިޔާ، އަދި އެ ބޭކަލުންގެ އަޚްލާޤީ ޒިންމާތަކާއި އަދި އިބާދަތުގެ ޤަވާޢިދުތައް، ސިޔާސީ ނިޒާމްތައް ބަޔާންކޮށްދެއްވިއެވެ. الله تعالى ވަހީ ރަސޫލުންނާއި، ނަބިއްޔުންނަށް އެ ބޭކަލުންގެ ތެދުވެރިކަން ސާބިތުކުރުމަށް މުޢުޖިޒާތްތައް ދެއްވިއެވެ. އެއްވެސް ބޭކަލަކަށް އެ މުޢުޖިޒާތަށް ކަމުގައިވާ ކަމެއް ނުކުރެވެއެވެ. ރަސޫލުން ބަލާ

[1] އެބޭކަލުންގެ ބޭނުމަކީ އިސްލާމްދީން ހަރުދަނާކުރުމަށް މަސައްކަތްކުރުމާއި ހިދާޔަތް ދެއްވުމެވެ. نبوّة ގެ ހަގީގަތް ބަޔާންކޮށްދީފައި، مُحمّد (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ ރިސާލަތް ސާބިތުކޮށް އެވެ. އެގޮތުން ދަރިވަރުންގެ ގޮތުން، އެ ބޭކަލުން ރައްކާތެރި މަޤާމެއް ދެއްވިފައިވާ ބޭކަލުންގެ ދަރަޖަ ކަމެވެ. މަތިވެރި މަޤާމުގައި ހުރި އިންސާނުންނަށް، އެ ބޭކަލުންގެ އެ ބޭނުން ހުރި ގޮތް ކަމެވެ.

[2] رسول Prophet ގެ މާނައިގައި ވެސް ބޭނުންކުރެވެއެވެ.

މީހުންނަށް ކިޔައިދީ އެ ރަސޫލުއްގެ أُمَّة ކަމަށެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހު އެ ރަސޫލުއްގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން ގިނަ ފާފަކޮށްފައިވާ މީހުންނަށް ޝަފާޢަތްތެރިވުމުގެ އިޛުނަ ދެއްވި، އެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، އެ ބޭކަލުންގެ އުއްމަތުގެ އިލްމުވެރިންނާއި، ޝަހީދުންނާއި، ޞާލިޙުވެރިންނަށް ވެސް ޝަފާޢަތްތެރިވުމުގެ އިޛުނަ الله تعالى ދެއްވައި، އެ ޝަފާޢަތް ޤަބޫލުކުރައްވާނެއެވެ. ނަބީބޭކަލުންނާއި، ރަސޫލާ ބޭކަލުން (عليهم السّلام) ޙަޔާތުގައި އެ ބޭކަލުންގެ ކަބުރުތަކުގައި އަޅުކަމުގެ ނަމާދު ގޮތަށް ދިރި އެވެ. ބިމުގައި އެ ބޭކަލުންގެ ޖިސްމު ހަލާކުނުވާނެ ކަމާ ނުވާނެ އެވެ. މި ސަޙާބީން ޙަދީޘް، ޝައިޚު ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްތެރިއެއް ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވެސް: **"الأنبياء أحياء في قبورهم يصلّون (ނަބީ ބޭކަލުން ވަނީ އެ ބޭކަލުންގެ ކަބުރުތަކުގައި ނަމާދުކުރައްވަމުންނެވެ)".**[1]

ނަބީން (عليهم السّلام) ގެ މުޢުޖިޒާތް ނިކުމެ ދިރިއުޅުއްވި ވަގުތުގައި، އެ ބޭކަލުންގެ ހިތްޖެހުމާއި އަމާޒަށް ފެއްޓެވެ. ހުރިހާ ނަބީއްތުންނާއި، ރަސޫލުން، ނަބީކަމުގެ ވަޙީ ދާއި، އެއީ ދަރުމަތަށް އުމްއްލަމުގައި އެއްހަމަ އެވެ. ކަންތައް ނަބީއްތަކާއި، ރަސޫލާ (عليهم السّلام)، މި ދުންޔާގެ ހަމަ ބިމުގެ މިބައިގައި ދެނެވިލައްވާ ބޭކަލުންނެވެ. އެ ބޭކަލުންނަކީ، ނަބީކަމުން އެއްގޮތަކަށް ވެސް ވަކިކުރެއްވޭ ބައެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމުން، ވަލީވެރިންނަކީ ވަލީކަމުން ވަކިކުރެއްވޭ ފަރާތް އަމުރުވެރިން އެވެ. ރަސޫލުނަކީ، އިންސާނުންނަށް ހުއްޖަ ކަމެއްވެ. ޖިންނީންނާއި މަލާއިކަތުންގެ ތެރެއިން ވާ ނަބީއްކަމެއް ނުވެއެވެ. އެއީ މަލާއިކަތުން ވެސް ވެއްޓިވަނީ އިންސީންނަށް ބަލައެވެ. ދެގޮތް، މަލާއިކަތުންނަށް، نُبوّة ގެ ދަރަޖައަށް އުފުއްލަވާ ބަޔެއް ނޫނެވެ. ނަބީއްތުންނާއި، ރަސޫލުން، އެއްބަޔަކު އަޅުގަނޑު ބައިކަނޑު ވެރި މަތިވެރި އަދި ދަރަޖައުފުލެއްވޭނެއެވެ. މިސާލަކަށް ދަރަނިވާ ނަމަ، سيد الأنبياء و المرسلين محمد (صلّى الله عليه و سلّم) އަކީ، އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ ޝަރަފާއި، އެކަލޭގެފާނު ފެންމުވުނު ރަސޫލަށް ފޮނުވައިވާ ފުރާނަމާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ޢިލްމު އަންނަ ފުރާނަވާނަ ފަރުވާއި، ވަރަށް ގިނަ ޝަރަފުގެ މުއްޖިޒާތް އެކަލޭގެފާނަށް ފޮނުއްވައި ދުވަސްއްޖެވުމާއި، އެކަލޭގެފާނާއި، ދަރުމަތާއި، އިބްރާހީމްގިޔަމުން ބާރާ

[1] ސަލަފީ ޝަރަޙާ ގައި ދޭދީ ވައްހާބީން މި ޝަރީޢަތް އިންކާރުކުރެއެވެ. އަދި މި ޝަރީޢަތް ޤަބޫލުކުރާ މުސްލިމުން ކާފިރުންނަށް ހަދައެވެ. ސާފު ނޫން އަދި މާނަ އުނދަގޫ ކިޔުމީ ފުރާނާގެ އާދަމީޙާއި، ކިޔުމީ ރަސޫލާގެ ޝަރީޢަތް ސަލަފީ ނޫން ގޮތްތަކަށް މާނަކުރުމުގެ، އެ ބަލިފަހުން ދީނުން ބޭރުކޮށް ނެރެއެވެ. އެ މީހުން ވެގެންދިޔަ ބިދުޢަވެރިންނަށެވެ. އެބައި މީހުންނަށް، މުސްލިމުންނަށް ނުވާނެކަ ގެއްލުންދޭ މީހުންނެވެ. ވައްހާބީއްޔަތު އުފެއްދިއަސްލަކީ محمد ين عبد الوهاب ނަމަކަށް ކިޔާ މީހަކު ނަޖްދު ސަރަޙައްދެވެ. އިނގިރޭސި ޖާސޫސުން ކަމުގައިވާ ހެމްފަރ ވެސް أحمد أبن تيمية (ނިޔާވީ ދިމިޝްގު ގައި 728ހ، [1328މ.] ގައި) ގެ ޢަޤީދާތަކުގެ ފިކުރުތަކުން އޭނާ ވާވައްޔަފައެވެ. މިޞްރު މީހެއް ކަމުގައިވާ محمد عبده (ނިޔާވީ މިޞްރުގައި 1323ހ، [1905މ.] ގައި) ޙަޤީގަތް ގެދަރުވެރިޔާން މިކަން ތެރެއިންގެ ގެދަރުގައި ފެތުރުނެވެ. أهل السنّه والجماعة ގެ ގިނަ އިލްމުވެރިން އެ ވައްހާބީއްޔަތުގެ ގިނަ ޙަޤީގަތުގައި ވާ ގޮތުން، ވައްހާބީންނަކީ ފަސާދަވަނަ މަޒުހަބުގެ އަސްލުވެރިންނެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެ މީހުންނަކީ، ދީން ގުޅުވާލާފައިވާ މަސައްކަތްކުރާ ބައެކެވެ. السعادة الأبدية އާއި، القيامة والآخرة މި ދެފޮތުގައި މި މައުޟޫޢުތަކުގެ މައްސަލަ ވަނީ ވަރަށް ދިގުކޮށް ލިޔެވިފައެވެ. އަދުގަނޑު الله ގެ ރަޙްމަތުން އެދި ދުޢާކުރަނީ، އިސްލާމީ ސަފުގެ ފިކުރު އުފެދިފައިވާ ވައްހާބީންގެ ނުބައިކަމުން ރައްކާތެރިކޮށްދެއްވައި، ވަރަށް ގިނަ ބަލިފަހުގެ ތަކުގައި ތަބާވުމުކުރައްވާށެވެ. أهل السنّه ގެ އިލްމުވެރިން އިން ސީދާ މަގު މަތަން ހިދާޔަތް ދެއްވުމަށެވެ.

އިރު، ރަސޫލުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ޝަރަފުވެރި ރަސޫލާ އެވެ. أولوالعزم ގެ ނަމުން ނަންދެވިގެންވާ ރަސޫލުން އެހެން ރަސޫލުންނަށް ވުރެ މަތިވެރި އެވެ. ރަސޫލުންނަށް ނުވާ ނަބިއްޔުންނަށް ވުރެ ރަސޫލުން މަތިވެރިވެގެން ވެއެވެ.

ނަބިއްޔުންގެ އަދަދެއް ނޭނގެއެވެ. ވަރަށް ބޮޑަށް އެނގިފައިވާ ގޮތުގައި، 124،000 އަށް ވުރެ ގިނަ ނަބިއްޔުން ފޮނުއްވުނެވެ. އޭގެ ތެރެއިން 313 ނުވަތަ 315 ނަބިއްޔުންނަކީ، ރަސޫލުންނެވެ. އޭގެ ތެރޭގައި أولوالعزم ގެ ނަމުން ނަންދެވިގެންވާ ހަ ރަސޫލުން ވެސް ހިމެނެއެވެ. އެއީ: آدم، نوح، إبراهيم، موسى، عيسى، محمّد المصطفى (عليهم الصلات السّلام) އެވެ.

ހުރިހާ ނަބީންނާއި ރަސޫލުންގެ ތެރެއިން ތިރީސް ތިން ރަސޫލުން ވަކިން ބޮޑަށް މަޝްހޫރުވެފައި ވެއެވެ. އެއީ: أدم، إدريس، شيت ނުވަތަ شيث، نوح، هود، صالح، إبراهيم، لوط، إسماعيل، إسحاق، يعقوب، يوسف، أيّوب، شعيب، موسى، هارون، خضر، يوشع بن نون، إلياس، اليسع، ذو الكفل، شمعون، إشموئيل، يونس بن متى، داود، سليمان، لقمان، زكريا، يحيى، عزيز، عيسى إبن مريم، ذو القرنين އަދި محمّد (عليهم الصلات السّلام) އެވެ.

ކީރިތި ޤުރުއާން ގައި ޒިކްރުވެފައިވާ މި 33 ރަސޫލުންނާއި ނަބީންގެ ތެރެއިން 28 ރަސޫލުންނާއި ނަބީންގެ ނަމެވެ. އެގޮތުން، شيت ގާއި، خضر ގާއި، يوشع ގާއި، شمعون ގާއި، إشموئيل ގެ ނަންތަކެއް ކީރިތި ޤުރުއާން ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައި ނުވެއެވެ. މި 28 ގެ ތެރެއިން ذو القرنين ގާއި، لقمان ގާއި، عزيز ގާއި، خضر އަކީ ރަސޫލުން ކަމުގެ ދަލީލެއް ނުވެއެވެ. المكتوبات المعصومية މި ފޮތުގެ ދެވަނަ ޖިލްދުގެ ތިރީސް ހަވަނަ މަކްތޫބުގައި ލިޔުއްވިފައިވާ ގޮތުގައި، خضر (عليه السّلام) އަކީ ރަސޫލެއް ކަމުގެ މުޢުތަބަރު ރިވާޔަތެއް ލިބިފައި ވެއެވެ. އަދި އެ ފޮތުގެ ސަތޭކަ އަށްޑިހަ ދެވަނަ ސިޓީ ގައި ވަނީ: "خضر (عليه السّلام) އިންސާނުންގެ ސިފައިގައި ބައެއް ކަންތައްތައް ކުރެއްވުމަށް (ބައެއް ފަހަރު) ފޮނުއްވާލައި ދިރިހުރިއްބެވި ކަމުގެ ދަލީލެއް ނޫނެވެ. ވީމާ، الله تعالى އެކަލާނގެ ރަސޫލުންނާއި ވަރަށް ގިނަ ނަބީންނާއި، މަލާއިކަތުންގެ ރޫހު އިންސާނުންގެ ސިފައިގައި ފޮނުއްވުމުގެ އިޒުނަ ދެއްވި އެވެ. އެހެން ނަމަވެސް، އެހެން ފޮނުއްވުމަކީ އެއީ، ދިރިހުރިއްބެވި ކަމުގެ ދަލީލެއް ނޫނެވެ. ذو الكفل ގެ ދެވަނަ ނަންފުޅަކީ، هرقل އެވެ. އަދި ހަމަ އެހެންމެ إلياس ނުވަތަ إدريس ނުވަތަ زكريا އާ ވެސް ކިޔައެވެ.

سيدنا إبراهيم (عليه السّلام) އަކީ الله ގެ خليل އެވެ. އެބަހީ، އިބްރާހީމްގެފާނުގެ ހިތްފުޅުގައި الله تعالى އާއި ދޫކޮށް ހިތުގައި އެހެން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް ޖާގައެއް ނުދެއެވެ. موسى (عليه السّلام) އަކީ كليم الله އެވެ. އެބަހީ، އެކަލޭގެފާނު الله تعالى ގެ ބަސްފުޅާ ވާހަކަފުޅުދެއްކެވި އެވެ. އަދި عيسى (عليه السّلام) އަކީ

كلمة الله އެވެ. ސަބަބަކީ، އެކަލޭގެފާނު ރަސޫލާގެ ބަސްފުޅުތަކާ ނުލައި الله ގެ ކަލިމަފުޅުތަކެއް ކަމުގައި ވާތީ އެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކަމުގައި، "ވަޙީ"، ދެން ވެއްޖެއެވެ. ހަމައެއާއެކު، އެކަލޭގެފާނު މުސްތަޤުބަލުންނަށް ވަޢުދުވިދާޅުވި އެކަލާނގެ ހިކުމަތުން ފުރިގެންވާ ކަލާމްފުޅުތަކުންނެވެ.

ހިރާ މަރުޙޫމުން ހައްދުފުށުގެ ސަބަބު ކަމުގައިވާ އަދި އިންސާނުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި، އެންމެ ފާހަގަކުރެވޭ، އެންމެ ޝަރަފުވެރި محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އަކީ، حبيب الله އެވެ. އެހެނީ އެކަލޭގެފާނަކީ، މަތިވެރިކަން ވެރިކަމުގެ ސަބަބެވެ. އެންމެހާ އިންސާނުންގެ ތެރެއިން ވެސް އެންމެ މަތިވެރި އަދި އެންމެ ޝަރަފުވެރި އިންސާނަކީ، އެކަލޭގެފާނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޤާބިލު، ޚުލުޤުވެރިކަމުގެ މަތިވެރިކަމާއި، الله ގެ ރަޙުމަތްކަން އެނގެންދެނީ އެވަގުތު ހުރިވަގުތު ވެއްޖެ. އެހެންކަމުން، އެކަލޭގެފާނަށް ނިސްބަތްވާ "ބަރަކާތްލެވިވޭހޭއި" ނުވަތަ "ބަރަކާތްލެވިވައި" ފަދަ ބަސްތަކެއް ކިޔުން ޖާއިޒު ނުވެއެވެ. ފުރާވަތި ދުވަހުން އެންމެ ފުރަތަމަ ކަށްވަޅުން ތެދުވެވަޑައިގަންނަވާނީ އެކަލޭގެފާނެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހުން އެންމެ ފުރަތަމަ ޝަފާޢަތްތެރިވެވަޑައިގަންނަވާނީ އެކަލޭގެފާނެވެ. އަދި އެންމެ ފުރަތަމަ ސުވަރުގެ ވަދެވަޑައިގަންނަވާނީ ވެސް، އެކަލޭގެފާނެވެ. އެކަލޭގެފާނަކީ ދުވަސް ވަރައް މުޢުޖިޒާތްތައް އިންސާނުންނަށް ދައްކަވައިދެއްވި ރަސޫލެއް ކަމުގައި ބަލަން ޖެހެއެވެ. މިއުޢުޖިޒާތުގެ މުޢުޖިޒާތް ތިއްބެވުން މި ފަދަ ބާރުގެ މުޢުޖިޒާތްތަކެއް ކަމުގައި ވަކިވަކިން ފާހަގަކުރެވެއެވެ:

އެކަލޭގެފާނަށް ދެއްވުނު އެއް މުޢުޖިޒާތަކީ މިޢުރާޖުގައި އަރައިވަޑައިގަތުމެވެ. އެކަލޭގެފާނު مكّة المكرّمة ގައި ނިދިފައި ހުރިހުއްޓާ ވަޙީކޮށް، ނިދިން ހޭލައްވައިގެން، އެކަލޭގެފާނުގެ ހިތްތެރެ ސާފުކޮށް މައްކާއިން ފުރުސަތު ގައި ހުންނަ މަސްޖިދުލް އަޤްސާ އަށް ގެންދެވުނެވެ. އެގެ ފަހުން އުޑުތަކަށް އުފުއްލެވުނެވެ. އަދި ހަތް ވަނަ އުޑަށް ފަހު، އެކަލޭގެފާނު ގެންދެވުނީ الله تعالى ގެންދެވުން އިލާހީކަމްއާ ގުޅިގެން ބައްދަލުވެ ތަނަށެވެ. މިކަމުގެ މިޢުރާޖުން ޙާޞިލްވާ ރަސީލުފުށް ދުށުމެވެ.[1] މިޢުރާޖުގެ ކަންތައް ހިސާބުގައި ގޮތް ވަނީ الشفاء الشريف[2] ފަދަ ފޮތްތަކުން ފެނެއެވެ. އަޅުގަނޑު ތިޔައް ބޭނުންކުރެވޭ ތިރިވާ ބަޔާނަކީ ވެސް. ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ޖިބްރީލުގެ ފާނާ އެކު މަސްޖިދުން سدرة المنتهى އަށް ދެވަޑައިގަތުމެވެ. سدرة المنتهى އަކީ، ހަތަރު އަދި ހަތްވަނަ އުޑުގައި ވާ ގަހެކެވެ. އެ ގަސް ފަހަރަކާ އެއްވެސް އިންސާނަކު އަދި މަލާއިކަތަކު ނުވާނެ އެވެ. ޔަޤީން ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ޖިބްރީލު (عليه السّلام) ދެކެވަޑައިގަތީ سدرة المنتهى ކައިރިން، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްލު ސޫރަކައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ހަސަރަކަ ފިޔަވާ އެކުގައެވެ. جبريل (عليه السّلام) ދެމިހުންނެވީ سدرة المنتهى

[1] މަގުގައި ފިނިވައިވާ އިސްރާއިލިއްޔާ ފިތުނާ އަދި ނިސްބަތްވާ މުޢުޖިޒާތެއް، އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިން ކަމުގައި ހެދިގެން ދުނި އިސްލާމް ދީނުގެ ޢަޤީދާތުން ޖެހޭނެ މަގުފަރާތުން މަސައްކަތްކުރެނި، މިޢުރާޖަކީ ޖިސްމާނީ ގޮތުން ހަޤީޤަތުގެ ދުލުން ވިދާޅުވުން ނޫން ކަމަށް، ތިޔަ ގޮތުން ދުވަހެއްގެ ދުވަހެއްވުމުން ކަމަށް ބަސް އަދި ދިނުގެންނެވެ. މުސްލިމު ޖަމާޢަތް މިފަދަ ގޮތުގެ ކަމަށް މިފަދަ ދަލީލުތަކާ ދެކޮޅުވާ ކުރިމަތިލާ އެވެ.

[2] الشفاء މި ފޮތް ލިޔުއްވި القاضي عياض المالكي އަވަހާރަވީ މީލާދީ ގޮތުން ޙިސާބުން ގައި 1197ހ. [1783މ.] ގައެވެ.

ގައެވެ. މައްކާއިން ޤުދުސް އަށް ޢަރަބީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އިސްރާކުރެއްވީ ބުރާޤު ގައެވެ. ބުރާޤަކީ، ހުދު ކުލައިގެ، ވަރަށް ބާރަށް ދުވާ، ވަކި ޖިންސެއް ނެތް މި ދުނިޔޭގައި ނެތް، ސޫރަތުގެ ޖަނަވާރެކެވެ. މި ޖަނަވާރަކީ، ބަޣްލު އަށް ވުރެ ކުޑަ އަދި ހިމާރަށް ވުރެ ބޮޑު ޖަނަވާރެކެވެ. ބުރާޤުގެ އެއް ފިޔަވަޅުގެ ދިގުމިނުގައި ތޫފާނުގަން ނުފެނުނަ ވަރުގެ ރާސްތާއެއް ހުރެއެވެ. މަސްޖިދުލް އަޤްޞާ ގައި ޢަރަބީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ނަބިއްޔުންނާއިގެން އިމާމުވެ ޖަމާޢަތުގައި އިޝާ ނުވަތަ ފަތިސް ނަމާދުކުރެއްވީ އެވެ. ނަބިއްޔުންގެ ރޫޙުތައް އެ ބާރުގައި ހާޒިރުވެ ދިއްބެވި، އެ ބޭކަލުންގެ އިންސާނީ ސިފަތަކުގައެވެ. އެއަށް ފަހު، ހަތްވަނަ އުޑުން ކުޑަ ހިނދުކޮޅެއްގެ ތެރޭގައި، އުޑުތަކާއި ދުރުވެފައިވި، މިޢްރާޖު ހިނގާ ހަރުގަނޑުގެ ޚަބަރުދެއްވައެވެ. އެ ވަޑައިގެންނެވި މުދުމިޔަރި، މަލާއިކަތުން ކަލާމުކުރެއްވި، ވެރިވުމަށްޓަކައި ސަފުވެފައިވާ އުޑުތަކުގައި ތިއްބެވި މަލާއިކަތުން ސަލާމްކުރައްވައި، މަތިވެރި ދަރަޖައިން ތިއްބެވި އެވެ. ކޮންމެ އުޑަކުން ދެއްވުން، ޢަރަބީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ވަޑައިގަތުމުގެ އެހީގައި ހުރީ جبريل (عليه السّلام) ދެއްވި އެވެ. ކޮންމެ އުޑަކުން އެކަލޭގެފާނާ ނަބިއްޔުން ނުވަތަ ރަސޫލާ ބައްދަލުވެ އެއް ބޭފުޅަކު އަނެއް ބޭފުޅަކާ ސަލާމް ކުރައްވައެވެ. سدرة المنتهى ގައި ޢަރަބީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އަށް ޖިބްރީލުގެ ހަޤީޤީ ކަންކޮޅެއް ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެގޮތުން، ސޫރަތުގެ ނިޔަމަތްތަކާއި، ނަރަކައިގެ ޢަޒާބު ފެނިވަޑައިގަތެވެ. އެކަމަކު، الله تعالى ގެ ރިޔާސަކުން ދެކެވަޑައިގަތުމުގެ ޝަރަފު ލިބިވަޑައިގަތުމުން އެ ނިޢުމަތްތަކަށް ނުބައްލަވައެވެ. سدرة المنتهى ފަހަނައަޅައި، އެކަލޭގެފާނު ވަޑައިގަތީ ނޫރުތަކުގެ ތެރެއިން ޤިނިގަނޑު އެވެ. މަލާއިކަތުންގެ ގަލަމްތަކުގެ އަޑު އިވިވަޑައިގަތެވެ. އަދި ސަބަބަކާ ހެދި ރަސޫލާ ތެރެއިން ވަޑައިގަތެވެ. އެއިން ކޮންމެ ދެ ރަސޫލުންގެ ދެމެދުގައި ފަސްސަތޭކަ އަހަރުގެ ދުރުމިނެއް ހުއްޓެވެ. އަދި އިތުރު ވުރެ އަލިކަން ގަދަ رفرف އާ ކިޔުން ދެވުނުއިރުގެ މަތީގައި ހުރި كرسي ކައިރިން ފާހުގައި ވަޑައިގެން العرش އާ ހަމައަށް ވާސިލުވެ ވަޑައިގަތެވެ. އެކަލޭގެފާނު عرش ފަހަނައަޅައި، ޒަމާނާއި، މަކާނާއި، މާއްދީ ދުނިޔެ އަށް ވުރެ ބޮޑަށް ވަޑައިގަތެވެ. އެ ގޮތުން ހާޟިރުވެ ދެއްތެރި الله تعالى ގެ ކަލާމު ފުޅުގެ އަޑު އިވޭ ހިސާބަށް ވަޑައިގަތެވެ.

އެކަލޭގެފާނަށް الله تعالى ގެ ރިޔާސަކުން ފެނިވަޑައިގަތީ، މުޢުމިނުންނަށް ސުވަރުގޭގައި ލިބޭ ފެނުނެތް ޒަމާނެއް، ގޮތެއް، ޖާގައެއް، ސިފައެއް، ބާނެ ނުހުރެއެވެ. އަދި الله تعالى ގެ ޖަލާލީ ވަރަކަށް ފެނިވަޑައިގަތެވެ އަސްރާރު އަދި އެގޮތް ނެތް ޒަމާނެއް، ބަޔާންކުރަން ފަހިނޫނުވެ އަޑުއިވިވަޑައިގަތެވެ. އެކަލޭގެ ފާނަށް ބުނާ އަރަބިފަހުރަށް ވަރުގެ އިނާމާއި، ޝަރަފުވެރި ދަރަޖަތް ލިބުނެވެ. އެކަލޭގެފާނާއި، އެކަލޭގެ ފާނުގެ އުއްމަތުގެ މައްޗަށް ދުވާލަކު ފަންސާސް ފަރުވާ ނަމާދު ފަރުޟުކުރެވުނެވެ. އެކަމަކު موسى (عليه السّلام) ގެ ދަންނަވައިގެން ދުވާލަކު ކުރަންޖެހޭ ނަމާދުގެ އަދަދު ފަސް ވަގުތަށް މަދުކުރެވުނެވެ. އޭގެ ކުރިން، ނަމާދު ކުރެވުމުން ދިޔައީ، ހެނދުނާއި ހަވީރާއި،

ވެންދުރުވަސް ނުވަތަ ޓްރަސްޓު އެވެ. މިފަދަ ދަށު ދަރުބާރާއި، ހަދިޔާ އާއި، ނިޢުމަތްތައް ލިބިވަޑައިގެން، އަދި ޙަޤީޤަތުގައި ދުރުވަނިވި އެތައް ކަމެއް ފެނި، ވަޙީ ވަޑައިގަތުމަށް ފަހު، އަދި ރޫޙާނީ ފިލާވަޅުތައް އެކަލޭގެފާނުގެ އުނގަންނައިދިނުމަށް އުނބުރި ވަޑައިގަތެވެ. މަކާގައި ދީނުގެ ދަޢުވަތު ފެށުމުން، ކާފިރުވެރިން ދެކޮޅު ހަދާ ވަރަށް ގިނަ ފަރާތްތަކުން އުނދަގޫތައް ދިމާކުރީ ބޮޑެތި ފިތުނަތަކާއި، ސިޔާސީ ހިތްހަމަ ނުޖެހުންތަކާއެކު ވަރަށް ބޮޑު އަނިޔާތަކާއި އުނދަގޫތަކާއި ކުރިމަތިލުމަށް ފަހު، މަދީނާއަށް ހިޖުރަ ކުރެއްވިއެވެ. އެ ހިޖުރައާ ގުޅިގެން ތިން ދުވަސް ވަންދެން ފަރާތްތަކުން، أهل السُّنة ގެ ބޮޑު ބަޔަކު އެ ހިޖުރައާއި ދެކޮޅު ހަދާ އެވެ. މި ރަސޫލާގެ ދީނުގެ ހުރިހާ ގޮތްތައް ވެސް أهل السُّنة ހިސް ވަނީ ކުރިމަތިވި އެވެ. އާދެމެ ނުވަތަ ރަސޫލާ ގޮތްތަކުގެ ރަސޫލާ ބަޔާން ކޮށްދެއްވީ ހިތްހަމަޖެހުމާ ހިފަހައްޓަވައިގެނެވެ.

محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އަކީ ނަބިއްޔުންނާއި، ރަސޫލުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި سيّد المرسلين ކަން ހާމަކޮށްދޭ އެތަކެއް ދަލީލުތައް ޤުރުއާނގައި ގެންގުޅެވޭ ހިނގާނެވެ.

ޤުރުއާނާ ދީނުގެ އެންމެ ނަބިއްޔާ، ރަސޫލުން ހިމާޔަތްކޮށް ހެޔޮމަގު، އެކަލޭގެފާނުގެ ދީނީ ހިދާޔަތް ދެއްވިއެވެ. الله تعالى ހުރިހާ ނަބިއްޔުން ރަސޫލުންނަށް ޙަޤީޤަތުގެ ދީން ދެއްވި، އެ ބާރަކާތް محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ގެ ޝަރީޢަތް ހަމަޖެހިގެން ދިޔައީ ކިތަމެ އެކަލޭގެފާނަށް ހިމެނެވެ، ދީނަށް ގޮވައިލެއްވުމުގައި އެކަލޭގެފާނަށް އިތުރުވެ ވަޑައިގަތުމުން، އަޅުގަނޑުމެންގެ އުއްމަތުގެ ތަކުރާރުވުން، އަބަދު، الله ގެ ރަސޫލު محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އަށް އިތުރުވެއްޖެއެވެ.

محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) އަކީ، އެންމެ ފަހު ނަބިއްޔާ އެވެ. މާނަ އަކީ، އެކަލޭގެފާނަށް ފަހު އެހެން ނަބިއްޔެއް ނުފޮނުއްވާނެއެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބަރަކާތްތެރިކަމުގެ ރޫޙު ހުރިހާތަނަކަށް އެހެން ހުރިހާ ދީނުތަކަށް ވެސް ކާމިލު ވިއެވެ. އަދި އެންމެ ފުރަތަމަ ނަބިއްޔާގެ ދަރަޖަ ދެމުކުރި އެކަލޭގެފާނެވެ. އަދި ނުބައި ގޮތުން ފުރަތަމަ ވަޙީ އެކަލޭގެފާނަށް ދިނުމުން ދުނިޔެއަށް ވަޑައިގަތުމުންނެވެ. ދުނިޔެ ޤިޔާމަތުގެ ކުރިން ދަރިންގެ ފަރާތުން މަދަދު އެބަ، عيسى (عليه السّلام) ނެގުމާ ކުރިއެރުމަށް ބިމަށް ފޭބުމަށް ވަޑައިގަތުމާ ވެސް، محمّد (صلّى اللهعليه و سلّم) ގެ ޝަރީޢަތުން ހުކުމްކުރައްވައި، ވެވަޑައިގެންނެވި، އެކަލޭގެފާނުގެ ދީނުގެ ޚާދިމަކު ވެ، އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ ތެރެއިންނެވެ.

[އިނގިރޭސިން އިންޑިއާ ޙަވާލުކުރެވުނު މީހަ ދެން، ހިޖުރައިން 1297 (1880މ.) ގައި އިންޑިއާ އިން ދާދި މުޅިދުނިޔޭގެ ޚާއްޞަ ދިރިހުރި ދީނީ އަދި ނިޝާނާތްތައް ގެނެސް، ނުވަތަ އަދުވެރިންނަށް، عيسى (عليه السّلام) އާ ބެހޭގޮތުން ދޮގު ވާހަކަ ބުނެއެވެ. މި ދީނުގެ އަދި، މުސްލިމުން ކަމަށް ދަޢުވާކުރި ކަމުގައި ވިއްސެވެ،

އެބައި މީހުންނަކީ އެތެރެއިން އިސްލާމް ދީނަށް ގެއްލުންދިނުމަށް މަސައްކަތްކޮށްދޭ ބައެކެވެ. އެބައި މީހުންނަކީ، މުސްލިމުން ނޫން ކަމަށް ވަކި ފަތުވާއެއް ވަކި ނުކުރެވިފައެވެ.

އިންޑިޔާއިން ފެތުރިފައިވާ މަޝްހޫރުވެފައިވާ އެއް ޖަމާޢަތަކީ جماعة التبليغية[1] އާ ހިދުން ގޮތްތަކެވެ. މި ޖަމާޢަތް އުފައްދާފައިވަނީ، ހިޖުރައިން 1345 (1926މ.) ގައި محمّد إلياس إبن المولوي إسماعيل އެވެ. މީނާ ބޮޑު ޢާލިމެއް، މުސްލިމުން ވަކި ތަރުތީބެއް ގެންގުޅެފައެވެ. އަދި އޭނާ އަށް ފުރުސަތު ހޯދައިދިން ގައި، އިލްމީ އަދުތަ އޭނާ އަށް ލިޔެފައިވަނީ މުސްލިމުން މިންޖުކުރަން ކަމަށެވެ. އޭނާ ބޮޑު ޢާލިމެއް، އޭނާ ވަކި އޭނާގެ އުސްތާޒުން ކަމުގައިވާ نظير حسين، رشيد أحمد الكنكوهي، އަދި خليل أحمد السهرنفوري ގެ ޝާގިރުދުން އިލްމު އުނގެނިފައެވެ. މިލިސްމީހުންނަކީ ވެސް ދީންތަބްލީޣުފައި ދީބީ ބައެކެވެ. މުސްލިމުން ތަޢުލީމުދަން އުޅުމުން ބޭނުންކަނޑައެޅުން އޮކެވެ، އަބަދުވެސް ނަމާދު ޖަމާޢަތުގައި ކުރުމުގެ ތަޢުލީމުކުރުމުގެ ތަރަކަތްކުރެވެ. އެކަމަކީ ޚާއްޞަކޮށް، أهل السنّة ޖަމާޢަތް، ގެއްލުމްފައިވާ ބިދުޢަތްތަކެއް ނަމާދުގައި ކުރާ އަޤީދާތައް ފަތުރުމަށް ކަމުގެވެ.

މިފަދަ ގޮތުގެމަތިން އެންމެ ފުރަތަމަ ކުރަންޖެހޭ ކަމަކީ، أهل السنّة އިންގެ ތެރެއިން އުސޫލުތަކަށް އިތުރުވެރިންގެ ޢަޤީދާ ހިމަނައި، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ހިފެހެއްޓުމާ އެކުގައި މުސްލިމުންގެ ބިދުޢަތްތަކާއި، މަގުފުރެދުން މިންޖުވެ، ތަރުތީބު މުސްލިމުންނަށް ވޭވެ. އެއްގޮތް އާދައިގެ ޢާދަކުރާ ގޮސްދީ މާނަ ނުކޮ މީހުންނަށް ހިތް ނަމަވެ، ބިދުޢަތްތަކެއް ނުވަތަ މަގުފުރެދުން މީހުންގެ. އަދި ހިތްފޮ ފުރުޢާންގެ ޢާދަތްތަކުން މިފަދަ މާނައެއް ނުކެ އިސްލާމް ދީންގެ ޢަޤީދާތަކަށް ހިތް ނަމަވެ ޝިރުކުގެ ޝަކުވާއެވެ. މިފަދައިން އެކުލެން، އެބައިމީހުން ކުރަން އުޅޭ މަސައްކަތަށް، ހިތްތިރި ފުރުޤާނުގައި އިސްލާމް ދީން ބަދަލުކުރަނިވެވެ. މިފަދަ ބިދުޢަތް އުފައްދައި، އެ ފަރާތް އިސްލާމް ދީންގެ ޙަޤީޤީ ޢަޤީދާތަކާ، އެކަމަށް ބިދުޢަތުތެރި ހަރަކާތްތަކާ އިދިކޮޅު ހުށަހެޅުންތަކުގެ ގޮތުގައި ޝަރީޢަތުގެ ހިތް ނަމަވެ ޝަރީޢަތަކުން ހިފާ ނަބީ ޞައްލައްލާހު ޢަލައިހި ވަސައްލަމް ހިތް ހިފެހެއްޓުމަށް ނުކުރައްވާ ނަމަވެސް، ސުންނަތްތައް ކަމަށް ބުނެގެން ހުށަހަޅައި، އެ މީހުންގެ ސުންނަތާއި ދީނުގެ އަގު ދަށްކޮށް ޝަރީޢަތުގެ ޙުކުމްތަކަށް ޖާހިލުވުން ކަމަށް މީހުން ދަށްވެ ބުނެ، ހުކުމް ކުރެވޭ މިނިވަން ދީނާއި ޝަރީޢަތާ ޚިލާފުކުރަން ބައެކެވެ. މިފަދަ މީހުންނަކީ، ނަބަވީ ސުންނަތަށް އަދި ޚިލާފު ފަރާތުގެ ބިދުޢަތް ބިދުއިއްޔަ ބައެކެވެ. ޝަރީޢަތް ބަލައިގަތުމަށް ބުނެ، ހަދީޘް ތަކުގެ، ޙަޤީޤީ ޤުރުއާން، ހިތްތިރި ފުރުޢާންގެ ޢާދަކޮށް ހިތަށް، އެ ޢާދަކުރާ ގޮސްދީ ބަލައިގަނެ ސުވާލުން ކަމަށް، މުސްލިމުން މަގުފުރެދި ގޮސްފައިވާ ބައެއް، ބިދުޢަތްތެރި ޢަމަލުކުރެވެ. އެކަމަށް، ހިތްތިރި ރަސޫލާ (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ ހަދީޘްތަކުގައިވާ ފަދައިން: (إنّ الله لا ينظرإلى صوركم و ثيابكم ولكن ينظر إلى قلوبكم و

[1] އިންގްލިޝް ބަހުން މި ޖަމާޢަތް ދަޢުވަތު ބައިގެ ތިބްލީޣް ހަރަކާތް ތަބްލީޣީ ޖަމާޢަތް ކަމަށްވެސް ނަންދެވެއެވެ.

نياتكم.) މާނައީ: " الله تعالى ބައްލަވާ ވޮޑިގެންވަނީ ތިޔަބާގެ ސޫރަތަކަށް އަދި ހެދުމަކަށް ނޫނެވެ. އެކަމަކު ބައްލަވާ ވޮޑިގެންވަނީ ތިޔަބައި މީހުންގެ ހިތްތަކާއި، ނިޔްޔަތްތަކަށެވެ".

މި ޒަމާނު ޖާހިލުންގެ އޮޅުވާލާފައިވާ ބަސްތަކުން ދީނުގެ ތެރެއަށް ސާބިތުވެ ފަސާދައެއް ވެގެންދިޔައީ، ރަޝީދުގެ ކިތާބުގެ ތަރުޖަމާއިވާ ވާހަކަތަކަށް ޖަވާބުދީން ނުކުރެވުމުގެ ސަބަބުންނެވެ. އެ މީހުން ބުނާގޮތުގައި، "ރަޝީދުގެ ކިތާބުން ޝާއިޢުކުރައްވާ ފަތުވާތަކަކީ، ގޮސް އަދި ބިދުޢައެވެ. އެ ފަތުވާތައް ނުކުޅޭނެއެވެ". މި ބިދުޢަވެރިން ދުންގަސްނާން އެންމެ ބޮޑު ޢިލްމުވެރިޔާ، އަހުލުއްސުންނަތުގެ ޢިލްމުވެރިން ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތްތައް ނުކިޔުމަށް ބުނާލައި، ދީނުގެ މައިގަނޑު ފޮތްތަކާ ދެކޮޅަށް ފިޔަވައި، އެ ފޮތްތަކަކީ ފަސާދައިގެ ފޮތްތައް ކަމަށް ބުނަމުންދެއެވެ. ޢަޤީދާތަކުގެ މުޚްތަޞަރު ފޮތް ކަމުގައިވާ المعلومات النّافعة ގައި އެބައި މިހެން އިސްލާމް ދީނަށް ދިފާޢު ގެއްލުމާއި، އަހުލުއްސުންނަތުގެ[1] ޢިލްމުވެރިން ދެއްކެވިފައިވާ ރައްދުދެއްވުން ހިމެނެއެވެ.]

محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) އަކީ، ނަބިއްޔާއި، ރަސޫލުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި ބޭފުޅާ އެވެ. އަދި އާދަމުގެ ދަރިކޮޅުގެ ކަމުގައި ލޯބި ބޭފުޅާ އެވެ. ދުނިޔެއާއި އާޚިރަ ހުރިހާ ދުނިޔެ އަށް އެކަލާނގެ ނިޢުމަތްތަކުގެ ސަބަބު ލިބެމުންދެއެވެ. އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިންގެ އިޖްމާޢުން އެނގޭ ގޮތުގައި، އެކަލޭގެފާނު ފޮނުއްވީ ހަމައެކަނި އިންސީންގެ މައްޗަކަށް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، ޖިންނިންގެ މައްޗަށް ވެސް ފޮނުއްވިއެވެ. ވަރަށް ގިނަ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި އެކަލޭގެފާނު ރަސޫލުކަމާއިގެން ފޮނުއްވީ، މަލާއިކަތުންނާއި، ގަސްގަހާގެއްސާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި، މާއްދާތަކަށް ވެސް ދޭއެވެ. އެކަމަކު، އެބޭކަލުން ފިޔަވައި، އެހެން ނަބިއްޔުންނާއި، ރަސޫލުން ފޮނުއްވީ، ވަކި ރަށަކަށް އަދި ވަކި ޤައުމަކަށެވެ. އެކަލޭގެފާނަކީ، އާދަމުގެ ދަރިކޮޅުގެ ސަރުދާރެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ އުފުން މީހުންނާއި، އެންމެ ފުރަތަން މީހުންނާއި، ދިރިދިރިބޭންނާއި، މަޚުލޫޤުވުމާ މީހުންގެ ފެށުމާ ނަބިއްޔާ އެވެ. الله تعالى އެހެން ނަބިއްޔުންނާއި، ރަސޫލުން ގޮވާލައްވާފައިވަނީ، އެބޭކަލުންގެ ނަމުންނެވެ. އަދި الله تعالى އަށް ޝަރަފުވެރިކަމާއި، ކަރާމާތްތެރިކަން ދެއްވާފައިވަނީ، "يا أيّها الرّسول" "يا أيّها النّبي" މިފަދައިން ވިދާޅުއްވައިގެންނެވެ. ކޮންމެ ނަބިއްޔަކަށް الله تعالى މުޢުޖިޒާ ދެއްވި ފަދައިން، އެކަލޭގެފާނަށް ވެސް މުޢުޖިޒާތައް ދެއްވި އެވެ. އަދި އޭގެ އިތުރަށް الله تعالى އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) އަށް އެހެން އެއްވެސް ނަބިއްޔަކަށް އަދި ރަސޫލަކަށް ނުދެއްވާ ވަރަށް ގިނަ މުޢުޖިޒާތައް ދެއްވި އެވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބަރަކާތްތެރި އިނގިލިތަކުގެ އިސްތަކުން ފެން ފައިބަމުންދިޔައީ؛ އެކަލޭގެފާނުގެ އަތްޕުޅުގައި ހުރި ހިލަގަނޑުތަކުން الله ގެ ނަންކިޔު ކިޔުއްވީ؛ ގަސްތަކުން "السلام عليكم يا رسول الله" މިހެން ކިޔައި އެކަލޭގެފާނަށް

[1] ޢަޤީދާނެގެން އިސްލާމީ ސުންނަތުގެ ތަރުޖަމާ، ހަޤީޤަތު ކިތާބެވީ، The Sunni Path، ރަޝީދު ބައިން އޭގެ Endless Bliss، Belief، and Islam، އަދި Documents of the Right Word ހިމެނެއެވެ.

ސަވާރުކުރުމާއި؛ އެކަލޭގެފާނު އެބަސް ދޫކުރައްވައި ވަޢުދުގަތުން، ރަނގާ ކިއުން ހިހި ގަސްތޮގަސްތުގައި ޚުރިމާއި؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ބަރަކާތްތެރި ދު އިސްދިޔުމަށް ދޯތެރިއަށް ފުރަތަމަ ގަބުރުން ނިކުތުމާއި؛ ޤިޔާމަތް ދުވަހު އެކަލޭގެފާނަށް ދެއްވުން ކަމަށް ވަޢުދުކުރައްވާފައިވާ، المقام المحمود އާއި، الشفاعة الكبرى އާއި، الحوض الكوثر އާއި، الوسيلة الفضيلة އާ ޚާއްޞަ ކުރެއްވުމާއި؛ ސުވަރުގެ ވަދެވަޑައިގަތުމުގެ ކުރިން الله تعالى ގެ ރުއްޔަތުން ފެނިވަޑައިގަތުމާއި؛ އެންމެ ރިވެތި ސުލޫކާ މިނަގަނޑާއި، އެންމެ ފުރިހަމަ އަޚްލާޤު އާއި، ޢިލްމާއި، ބިރުވެރިކަމާއި، ކެތްތެރިކަމާއި، ޝުކުރުވެރިކަމާއި، ޢާދިލުކަމާއި[1]، ރިއްޔަތްތެރި ކަމާއި، ދަރުމަވެރިކަމާއި، މުރުއްވަތްތެރި ކަމާއި، ހަދިޔާވެރިކަމާއި، ހިތްވަރުގަދަކަމާއި، ތަވާޟުޢުވެރިކަމާއި، ޙިކުމަތްތެރިކަމާއި، އަދަބުވެރިކަމާއި، ސަޚާވަތްތެރި ކަމާއި، ޤަނާޢަތްތެރިކަމާއި، ރަޙްމަތްތެރިކަމާއި، ހަޔާތްތެރިކަމާއި، ޝަރަފުވެރިކަމުގެ ސިފަތައް ފުރިހަމައިން ހިމެނެއެވެ. محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) އަށް ދެއްވި މުޢުޖިޒާތައް ގުނާ އަދަދުކޮށްނުނިމޭ ހިސާބު، އެ ކަން ދެނެވޮޑިގެންވަނީ ހަމައެކަނި الله تعالى އެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޝަރީޢަތް ވަނީ، އާދޭ ކުރީގެ ޝަރީޢަތްތަކަށް[2] މަންސޫޚުކުރައްވާފައެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ދީނަކީ ހުރިހާ ދީންތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ ރަނގަޅު އަދި އެންމެ މަތިވެރި ދީނެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތަކީ، އުއްމަތްތަކުގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި އުއްމަތެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ ވަލީވެރިންނަކީ، ކުރީގެ އުއްމަތްތަކުގެ ވަލީވެރިންނަށް ވުރެ ޝަރަފުވެރި ބަޔެކެވެ.

محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ އުއްމަތުގެ ވަލީވެރިންގެ ތެރޭގައި، އެކަލޭގެފާނުގެ ހަލީފާއަކަށް އިންތިޚާބުވި أبوبكر (رضي الله عليه) އަކީ، ވަލީވެރިންނާއި، ޞިއްދީގުންނާއި، އިމާމުންގެ ތާޖެވެ. އަދި ނަބީންނާއި، ރަސޫލުންނަށް ފަހު މަޚްލޫޤުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި އިންސާނާ އެވެ. އޭނާ، ހަލީފާކަމުގެ ޝަރަފު އެންމެ ފުރަތަމަ ލިބިވަޑައިގެންނެވީ އެކަލޭގެފާނަށެވެ. އެކަލޭގެފާނަކީ، އިސްލާމް ދީން ޤަބޫލުކުރުމުގެ ކުރިން ބުދަށް އަޅުކަން ކުރި ބޭފުޅެއް ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވަނީ، ކުފުރާއި، މަކުރު ޙީލަތުގެ[3] ޖާހިލިއްޔަތުން ތާހިރުކުރައްވާފަ އެވެ.

---

1 ދުނިޔޭގެ އަރާމާއި އުފާފުން ދުރުވެގަތުން.

2 އެކަލޭގެފާނުގެ ދީނަކީ، އެންމެ ފަހުގެ ދީނެވެ.

3 أبوبكر (رضي الله عليه) އާ ބެހޭ ޚަބަރު ވާ މި ބަޔާނަށް ވުރެ އިސްކަންދީ، محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) އެކަލޭގެފާނުގެ ނުބުއްވާގެ ކުރިން ބުދަށް އަޅުކަން ކުރެއްވި ކަމަށް ހީކުރާ މީހުންގެ ނިކަމެތި ކަމާއި، ޖާހިލުކަމެވެ.

أبوبكرالصدّيق (رضي الله عليه) އަށް ފަހު، އެންމެ މަތިވެރި އިންސާނަކީ، الله تعالى އެކަލާނގެ حبيب المصطفى محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ އެކުވެރިއަކަށް އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ދެވަނަ ޚަލީފާއަކަށް އިންތިޚާބުކުރެއްވި عمر بن الخطاب (رضي الله عليه) އެވެ.

عمر بن الخطاب (رضي الله عليه) އަށް ފަހު، އެންމެ މަތިވެރި އިންސާނަކީ، ތިން ވަނަ ޚަލީފާ އަދި ގުޅޭ ކަންތައްތަކާއި، އިޖްތިމާޢީ ކަންތައްތަކުގެ ހާޖާ އަދި ދިރިއުޅުމާއި، އިޤްތިޞާދީ ކަންތައްތަކުގެ މަސްދަރު ކަމުގައިވާ عثمان بن عفّان (رضي الله عليه) އެވެ.

عثمان بن عفّان (رضي الله عليه) އަށް ފަހު، އެންމެ މަތިވެރި އިންސާނަކީ، ޚަތަނު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ ހަތަރު ވަނަ ޚަލީފާ އަޖައިބުކުރުވަނިވި ސިފަފުޅުތަކެއްގެ ވެރިޔާ އަދި الله تعالى ގެ أسد الله علي بن أبي طالب (رضي الله عليه) އެވެ.

علي بن أبي طالب (رضي الله عليه) އަށް ފަހު ޚަލީފާއަކަށް ވެވަޑައިގަތީ الحسن بن علي (رضي الله عليه) އެވެ. ޙަބީބު ރަސޫލާ ގެ ބަޔާންވެގެންވާގޮތުގައި (الخلافة بعدي ثلاثون سنة ثم تكون ملكا عضوضا) ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި ތިރީސް އަހަރުގެ ޚިލާފަތް ފުރިހަމަވީ އެކަލޭގެފާނާ އެކުގައެވެ. الحسن بن علي (رضي الله عليه) އަށް ފަހު އެންމެ މަތިވެރި އިންސާނަކީ، ޙަބީބު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه و سلّم) ގެ ދި ދަރިކަލުގެ ކޮއި ކަމުގައިވާ الحسين بن علي (رضي الله عليه)[1] އެވެ.

މި މަތިވެރިކަން އެ ބޭކަލުންނަށް ލިބިވަޑައިގަތީ، ގިނަގުނަ ޘަވާބު ހޯއްދެވުމާއި؛ ޚިދުމަތުގައި ޒުހުދު ދީނަށް ޚިދުމަތްކުރެއްވުމާއި އިސްލާމް ދީނަށް ބަލާއި ހިޖުރަކުރެއްވުމާއި، އެއުރެން މީހުންނަށް ވުރެ ކުރިން މުސްލިމުންނަށް ވުމާއި، އެންމެ މަތީ ދަރަޖައަށް އަށް ތަބާވުމާއި؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ސުންނަތުގައި ހިތްޖެހުމާއި؛ އެކަލޭގެފާނުގެ ދީން ފެތުރުއްވުމުގައި ގަދައަޅައި މަސައްކަތްކުރެއްވުމާއި؛ ކުރުބާނީ، ފުދުނަރާއި، ޚަސަދަ އާ އިދިކޮޅަށް ނާޞިރުވެ ހިތްވަރާ އެކު ކަނޑައެޅުއްވުމާއި، މި ހުރިހާ ކަންކަމީ، އެއުރެން އިންސާނުންގެ މައްޗަށް މަތިވެރިވީ ސަބަބުތަކެވެ.

أبوبكرالصدّيق (رضي الله عليه) ފިޔަވައި އެހެން ސަޙާބީން (رضوان الله تعالى عليهم أجمعين) ގެ ކުރީން علي بن أبي طالب (رضي الله عليه) އިސްތިޙްޤާޤު ވަޑައިގަތުމަށް، އެކަން ފެނިވަޑައިގެން، އެހެން މީހުންނަށް ބަލާފައިގެ ބޮޑުކަމި، އަދި ހާލަތުތަކުގެ ތަފުސީލު ސިނާޢަތްތަކުގެ ބޮޑުކަމާއި ކަމުންނެވެ. އެހެނީ، އެކަލޭގެފާނު އިސްލާމްވެ ވަޑައިގެންނެވީ އިރު، އުމުރު، ކުޑަކުއްޖެކެވެ. އަދި މުދަލާއި ނަފްސު. އަދި އެކަލޭގެފާނު ދިރިއުޅުއްވި ގޮތުން ގެންދެވީ، ޙަބީބު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ގާތުގައެވެ. އެހެންކަމުން، އަލީގެފާނު

[1] ވިހަދިނުވީ الحسن بن علي (رضي الله عليه) ސަރީރަކުގައި މީލާދީން 669 ގައި މަދީނާގައި މަރުވެވަޑައިގެންނެވެ.

އިސްލާމްދީނަށް ޚިދުމަތްކުރުމުގައި، ޚުލަފާއުއް ރާޝިދީން ވަނީ ކުރިއަށް، ތަރުތީބުން އިސްލާމްގެ ތާރީޚުގައި ނަންދެވިފައެވެ. އެބައި
ޞަޙާބީން ބޭކަލުން، އަދިއެ ހެން ޝަރަފުވެރިން އިސްލާމްގެ ތާރީޚުގައި ތަރީޚީ އިސްލާމްގެ ތަރީޚުގައި މަތިވެރި ތަން ފިލާވަޅުދީފައިވާ
އެވެ. علي بن أبي طالب (رضي الله عليه) އާއި ޚުލަފާއުއް ރާޝިދީނުގެ ފަހަރުން ތަރިން، ނަބިއްޔާއާއި، ރަސޫލުންގެ
ސަޙާބީން ކަމުގައިވާ ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާ އެންމެ ގާތް ބޭކަލުންނަށް ވާއިރު،
ޚުލަފާއުއް ރާޝިދީންގެ ނަސަބުގެ ބޭކަލުންނަށް ވުމުގެ ސަބަބުން، الصدّيق الأكبر އާއި الفاروق الأعظم ގެ މަތިވެރި
މަތިވެރިކަމާ ކުރިމަތި ދަރަޖައިގެ އެވެ. އެފަދައިން، އެ ބޭކަލުންގެ މަތިވެރިކަމާއި، އެހެން ބޭފުޅުން ތިބިނަމަ
މަތިވެރިކަމެއް ނުވެއެވެ، އެހެން މައިދާނުގައި އެ މަތިވެރި ތަން ހާސިލުކުރި ޞަޙާބީން ވެސް ތަރުތީބު މަތިވެރިކަން
ތިއްބެވި ނަމަވެ. އަދި، خضر (عليه السّلام) ، موسى (عليه السّلام)[1] އަދި ކަންކަމުގެ އެއްބައި
އުނގަންނައިދެއްވުން ވެސް ކަމެއެވެ. فاطمة الزهراء، خديجة الكبرى އާއި، عائشة الصدّيق (رضي الله
عنهنّ) އަދި ވެސް މަތިވެރިކަން ވެއެވެ. އެހެނީ، އެ ކަމަށް، ތާގެ ގޮތުން ރަސޫލާ އާ ގާތެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ
محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަދީޘްއެއްގައި ވެއެވެ. "فاطمة سيدة أهل الجنّة إلّا مريم". މި ޙަދީޘް
ކަނބަލުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރިކަން ވެސް ކަނބަލެއް ކަމާ ގުޅޭ އިލްމުވެރިންގެ ގޮތުގައި ހާމަކު
އުފެދިގެންއި ވެއެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަދީޘްއެއްގައި އެކަމާ ގުޅިގެން، މި ޙަދީޘް
ކަނބަލުންނާއި، مريم بنت عمران އާއި، ފިރުޢައުނުގެ އަނބިކަނބަލުން آسية އަށް، ދަރިކަލުގެ ހުރިހާ އަންހެނުންގެ
ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރިކަމާ ހާސް އަންހެން ބާކަނބަލުންނެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه
وسلّم) ގެ ޙަދީޘްއެއްގައި "فاطمة سيدة نساء أهل الجنّة إلّا مريم بنت عمران" އަދި އެހެން ޙަދީޘްއެއްގައި
"الحسن والحسين سيّدا شباب أهل الجنّة" މިހެން ޙަދީޘްގެ މާނަ އަށް، އެންމެ ގާތް ބޭކަލުން އެ ބޭފުޅުން މަތިވެރިކަ
މާނަކަ އެވެ.

ސަޙާބީންގެ ތެރެއިން، ދެން އެންމެ މަތިވެރި ބޭކަލުންނަކީ، ސުވަރުގެ ވަޢުދުވި ކަމުގެ އުފާވެރި ޚަބަރު
ދެއްވާފައިވާ ދިހަ ބޭކަލުން ކަމުގައިވާ العشرة المبشرة بالجنّة އެވެ. އަދިހަ ފަހު، އެންމެ މަތިވެރި މުސްލިމުންނަކީ،
ބަދުރު ހަނގުރާމައިގައި ބައިވެރިވި ފަޟީލަތްތެރި 313 މުސްލިމުންނެވެ. އަދިހަ ފަހު އެންމެ މަތިވެރި
މުސްލިމުންނަކީ، އުޙުދު ހަނގުރާމައިގައި ބައިވެރިވި ފަޟީލަތްތެރި 700 މުސްލިމުންނެވެ. ތާގެ ފަހުން އެންމެ

[1] ތާގެ ގުޅުމަށް، މަތިވެރިކަމުގެ ހަމައެކަނި މިންގަނޑު ކަމަށް ވާ ނަމަ، عبّاس (رضي الله عليه) علي بن أبي طالب (رضي الله عليه) ، އަށް ވުރެ
މަތިވެރިވާނެއެވެ. އަދި أبو طالب އާއި أبو لهب ރަސޫލާ އާ ތާގެ ގުޅުން ވަރަށް ގާތް ވިއަސް، މުއުމިނުންގެ ކިބައިގައި ހުންނަން އެންމެ ދަރަޖައާއި،
ޝަރަފު ވެސް ނުލިބެ.

މަތިވެރި މުސްލިމުންނަކީ، بيعة الرضوان އަށް ހާޒިރުވެ ވަޢުދުވީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ތަބާވުމަށް ގަސް ދަށުގައި ބައިޢަތުގައި ހިއްސާވި 1400 މުސްލިމުންނެވެ.

އެ ބޭކަލުންގެ ނަފްސާއި މުދަލުން ޖިހާދުކޮށް ނަޞްރުކުރައްވައިދެއްވި އަންޞާރީ ސަޙާބީން (رضوان الله عليهم أجمعين) ގެ އިޙްތިރާމާއި އެކު ނަންގަތުމަކީ، އަޅުގަނޑުމެންގެ މައްޗަށް ވާޖިބު ކަމެކެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުންގެ މަތިވެރިކަމާއި، ފަޟީލަތާއި މަތިވެރިކަމާ ނުގުޅޭ ގޮތަކަށް އެ ބޭކަލުންގެ ނަންގަތުމަކީ، ފާސިޤުކަމާއި ގެއްލިގެންވުމުގެ ބެލުމެއް ވާ ކަމެކެވެ.

ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ދެކެ ލޯބިވާ މީހާ، އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބު ސަޙާބީން (رضي الله عنهم) ދެކެ ވެސް ލޯބިވާނެކަން އެވެ. އެހެނީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްޝަރީފުގައި ވާރިދުވެފައި ވެއެވެ.: "فمن أحبّهم فبحبّي أحبّهم ومن أبغضهم فببغضي أبغضهم ومن آذاهم فقد آذاني ومن آذاني فقد آذى الله يوشك أن يأخذه". އެހެން ޙަދީޘެއްގައި "إذا أراد الله برجل من أمتي خيراألقي حبّ أصحابي في قليه".

އެހެންކަމުން، ސަޙާބީންގެ ދުރުގައި ހިންގާފައިވާ ހަނގުރާމަތަކާއި ހިނގައިފައިވީހިން، ހެޔޮގޮތަކުން ފިޔަވައި ނުވާނެ ރަނގަޅުކަމަށް ނުވާތީ ނަޞީޙަތެއް ނުލިބޭނެއެވެ. އުފެދުނު ހަރަކާތްތަކުގެ ސަބަބުން ކަމަކަށް ހިތުން ނުކުރުމަށް، ނިކަމެތިކަމުގެ އިޚްތިލާފުތަކެވެ. އަދި ހަމަގައިމު ސަބަބުތަކެވެ. އެހެނީ، އެ ބޭކަލުންގެ ހިތް ވަކިވުމަކީ ވިސްނުމުން (ހަދިކަށިކަމާއި، ޙަސަދަވެރިކަން). އަދި ތާޢަތް ދުނިޔެ ދެކެ ލޯބިވުމުން ޖެހިދިޔަކަންކަމެވެ. އަދި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އަރިހުގައި އުޅުއްވި ބައި ވަގުތު ތަރައްޤީ، އެކަލޭގެފާނުގެ ބަރަކާތްތެރި ޙަޔާތް ބަސްފުޅުތަކާއި އަޚްލާޤީ ސިފަތައް ނަގައިގަތް ގޮތެވެ. ޝައިޚުލް އިސްލާމް ޢަލީ ހަބީބުގެ ދެކުނުމުގައި ދީނީ ކަންކަމަށް ބަލައިގެން، ބަދުނަސީބު ޙައްޤުތަކުގައި ބަހެއް ނުބެލުން. އަދި ގެސް ވިޔަސް އެ ބޭކަލުން ދެކުމެވެ. އެހެން ނުވާނީ ކީއް ހެއްވެ؟ އަޅުގަނޑުމެންގެ ބެލުމުގައި އެކަކީ ވެސް، محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އުއްމަތުގެ ވިލެއްވިކަމާ އެކު މަޤާމް ދެރަވެސްގެ ކަމަކަށް ނުހަމަވުމެވެ އިތުރުވެއްޖެ ވަގުތު ތަރައްޤީ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެ ބޭކަލުންގެ ކަރާމާތްތެރި އަޚްލާޤީ ލިބި، އެ ބޭކަލުންގެ ރިވެތި ސިފަތަކަށް ސިފަކުރެވި، އެ ބޭކަލުންގެ އިސްލާމްކަމުން ޖެހިދިޔަ، ދީނުގައި އެކުލެވެން ޖެހިދިޔަ ހުއްޓެވެ. އަދި، محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އުއްމަތުގެ މިހާރު ގެން ކަންބޮޑު ހުރި ގޮތް ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އަމިއްލަ ނަފްސާއި، މުޙާ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ޤުރުބާންކޮށް، އެކަލޭގެފާނާ ބައްދަލު އަމިއްލަ ގުޅުމަކީ ދުރުހެއް، ފާހަގަކުރެވޭ ކަމާ ކަމުގައި ވީ އެކަލޭގެފާނާއެކުގައި މުޙައްމަދު ލޯބިވާއިރު، މާތް ސަޙާބީންނާ ދުރު އެ ބޭކަލުންގެ ނަފްސުތަކަށް ޖެހިދި ނުރުހުންކަމަށް އަދި އެބޭކަލުން އެއްބަރާ ބަރަކާތް ހަނދުމަފަތާއި، ޤާނޫނީގެ ދީނީ އުއްމަތުގެ ދީނުގެތެރޭގައި ޤަބޫލުކުރަން ޖެހޭ ކަމަކަށް ހިތްވަރުވަތީ، ކޮންގޮތް ވާ ވަރުގެ ކަމެއް ހެއްވެ؟ މި މަތިވެރި ބޭކަލުންނަކީ، ހަމަ ތަޤުވާން ވެސް ހުރިހާ އިންސާނުންނަށް ވުރެ ޖެހިދި

ބެއްލެވެ. އެބޭކަލުންގެ މެދުގައި އުޅޭ ޚިލާފުތަފާތުވުންތަކާއި، ހަނގުރާމަތަކާއި، އަހަރެމެން ފަދަ ފާސިދު ފިކުރުގެ މީހުންގެ ތެރޭގައި ހިނގާ ކަންތައްތަކާ އެއްވަރުކުރާކަން، ނުވަތަ އެބޭކަލުން ހަނގުރާމަކުރެއްވީ ދުނިޔާވީ އެދުންތަކެއް ހާސިލުކުރުމަށް ކަމަށް ބުނުމަކީ، އަހަރެމެން ކުރުން އެކަށީގެންވާ ކަމެއް ހެއްޔެވެ؟ މާތްވެގެންވާ ސަޙާބީންނާ ބެހޭގޮތުން މިފަދަ ނާއިންސާފު ވިސްނުންތައް ގެންގުޅުމަކީ، ހުއްދަކުރެވިދާނެ ކަމެއް ނޫނެވެ. ސަޙާބީންނާ ދެކޮޅަށް އެއްޗެއް ބުނާ މީހާ އަދި އެހެންގޮތަކަށް ކަމަކީ، ސަޙާބީންނާ އިޙްތިރާމްކުރުމަކީ، ކީރިތި ރަސޫލާ (صلّى الله عليه وسلّم) އާ ވެސް އިޙްތިރާމްކުރުމެވެ. މި ސަބަބަށް ޓަކައި، އިސްލާމް ދީނުގެ ބޮޑެތި އިމާމުން ވިދާޅުވެފައިވަނީ: "ما آمن بالرسول صلى الله عليه وسلّم من لم يوقّر أصحابه رضوان الله عليهم أجمعين". މާނަ އަކީ: "އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުންނަށް ޤަދަރު ކުޑަކޮށް އިޙްތިރާމް ނުކުރާ މީހާ الله ގެ ރަސޫލާ އަށް އީމާންވެ ނުވެއެވެ". "ޢަމްރު" އަދި "ސިއްފީން" މި ދެ ހަނގުރާމަ އަކީ، އެބޭކަލުން ދެބަސްވެރިކަމުގެ ތެރެއިން އުޅޭ ސަޙާބީކަން ހަދައިގެންނުވާނެ އެވެ. ކޮންމެވެސް ދީނީ ސަޙާބީއަކަށް ޢައިބު، އަދިގެ ގޮތާ ދެކޮޅަށް އެ ހަނގުރާމަތަކުގައި ނުކުތް ސަޙާބީންގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ބޭފުޅަކު، ނަމަވެސް ބޭކަލުންނަށް ނޫނެވެ. އަދި ޤިޔާމަތް ދުވަހު ދަރުމަވަންތަކަމާއި، ޘަވާބު ލިބޭން ބަރާބަރު ބޭކަލުންނަށެވެ. ކީރިތި ރަސޫލާ (صلّى الله عليه وسلّم) ޙަދީޘުކުރައްވާފައިވެއެވެ.: "إن أصيبت فلك عشر حسنات وإن أخطأت فلك حسنة واحدة". ސަޙާބީންގެ ތެރޭގައި ބޭކަލުންގެ މެދުގައި ހިނގައިދިޔަ ހަނގުރާމަ އަކީ، އަނިޔާވެރިކަމާއި، ޢަދާވާތްތެރިކަމުގެ ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުން ހިނގައިދިޔަ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، ތަފާތު އިޖުތިހާދު ގެ ސަބަބުންނާއި، އިސްލާމް ދީން އަމުރުކުރެއްވި ކަންތައްތަކާއިގެން ކުރިއަށް ދިޔުމުގެ ބޭނުމުގައި ހިނގައިދިޔަ ކަމެކެވެ. ކޮންމެ ސަޙާބީއަކީ މުޖުތަހިދުންނެވެ.[1]

އެހާ އަށް ވުރެ އިތުރުވެސް މޮޅު ބޭކަލެއްގެ އިޖުތިހާދު ޚަޠާ ވިއަސް، ކޮންމެ މުޖުތަހިދަކަށް ވެސް އެ މުޖުތަހިދުއްގެ އިޖުތިހާދުން ލިބޭން ދަރުމަ ކުރައްވާ މަރުތަބާއެއްގައި އެއްގޮތަށް ދަރުމަވަންތަކަން ލިބޭއެވެ. އެހެން އިޖުތިހާދުގެ ޚިލާފު ހަދައިގެން، ހުއްދަ ކަމެއް ނޫނެވެ. މިސާލަކަށް ދަރަނަވާ ނަމަ، الإمام الأعظم أبي حنيفة ގެ ދަރިވަރުން ކަމުގައިވާ الإمام أبو يوسف އާއި، الإمام محمّد الشيشاني (رحمة الله عليهم)، އަދި الإمام الشافعي ގެ ދަރިވަރުން ކަމުގައިވާ الإمام أبو ثور އާއި، الإمام إسماعيل المزني (رحمة الله عليهم) އެ ބޭކަލުންގެ އުސްތާޛުން ކިޔަވާދެއްވިގައި ފަރަން ގިނަ ކަންކަމުގައި ޚިލާފުވެފައި ވެއެވެ. އެ ގޮތުން، އެ ބޭކަލުންގެ އުސްތާޛުން ޙަރާމް ކަމަށް ފަތުވާދެއްވި ބައެއް ކަންތަކެއް ޙަލާލު ކަމަށް ފަތުވާދެއްވައި، އެ ބޭކަލުންގެ އުސްތާޛުން ޙަލާލު ކަމަށް

[1] މިސާލަކަށް ދަރަނިވާ ނަމަ، الحديقة މި ނަން ދިނީ ފޮތުގެ 298 ވަނަ ސަފްޙާގައި ބަޔާންކޮށްފައިވާ ޙަދީޘުގެ ބަޔާންކުރައްވާ ފޮތުގައި، عمرو بن العاص އަކީ މުޖުތަހިދެކެވެ.

ޙަކަމުވާދެއްވި ބަޔަށް ކަންތައްތައް ހަވާލުކުރަން ޙަކަމުވާދެއްވާގޮތަށް ވެއްޖެ. އެހެންކަމާ ކިޔާދީ، އެ ބޭކަލުން ޚާރިޖުވިއޭ
ނުބަސްވެފައި އޮވެ. އެހެނީ، އެ ބޭކަލުންނަކީ، އެ ބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދުން ފަތުވާ ދެއްވި މުޖްތަހިދުންނެވެ.

معاوية ގެ ފަރާތުން، عمرو بن العاص (رضي الله تعالى عنهما) އަދި މޫސާ علي (رضي الله عنه)
ގެ ފަރާތުން ޙަކަމުވެރިވެވަޑައި، ޙަކަމްވެރިކޮށް ވެއްޖެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޤަބޫލުކުރައްވާ، ޙަކަމްވެރިކަން ދަރާދަރުކޮށްލެއްވި އެ
ދެބޭކަލުންނަކީ ފުރު މާ ޑިސަ ޙަކަމްވެރި ސުލްޙަކާކޮށް ވިޔަސް ބޭކުމަށްކޮށްނުވާއެވެ. އަދި علي (رضي الله عنه) ގެ
އިޖްތިހާދު އެ ދެބޭފުޅުންގެ އިޖްތިހާދަކަށް ފުރު ގާޟީކުރާވަރުވެ، ދެވ. އެކަމުގެ ތަފާތު، ޚިލާފާ ސަޙާބީންނަށް
މުޖްތަހިދުން ކަމަށް ފުރާ ޢުރު، ވަރަކުރަމުން ފަދަ ކަމުގެ ކަމެއް ... علي (رضي الله عنه) ގެ އިޖްތިހާދު ކަޅޭކަން
އަޙަދު ވަކާލާތުގެ معاوية ގެ ފަރާތުން، عمرو بن العاص އަދި ޤާޟީކަމެއް ނުހެދެވ. އެ ދެ ބޭކަލުންގެ މަތްކަން
ފާޚިރުވި އެ ދެބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދު އެއްގޮތަށް ހަމަޖެހިކުރެވެ.

ސުވާލު: "ޙަކަމު" އަކީ "ސިއްފީން" މި ދެ ހަނގުރާމަގައި ބައިވެރިވި ދެބަޔަ ޙަރަކާތްއެގެ
އަންސާރުންނާއި، މުހާޖިރީންނަށް، علي (رضي الله عنه) ގެ އެއް ސަފުގައި އެކަލޭގެފާނުގެ އަޙްކާމް ޙައްޤު
ސަޙާބީންނެވެ. އެ ހިސާ ބޭކަލުންނަށް މުޖްތަހިދުންނަށް ވިޔަފާރި ވިޔަސް، އެބޭކަލުން ދުނިޔޭގައި، علي
(رضي الله عنه) އަދި ޙައްޤުވަން ފާޚިރުކަމެވެ. މިއީ ދައުލަތުގައި، علي (رضي الله عنه) އަދި ޙައްޤުވަން،
މުޖްތަހިދުންނަށް ވެސް ފާޚިރު ކަމެއް ކަމެވެ. އެބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދު علي (رضي الله عنه) ގެ އިޖްތިހާދު އެއް
އެއްބަސް ނުވުވެސް، އެކަލޭގެފާނަށް ޙައްޤުވަންޖެހުނެވެ. އެހެން ނުން ކިޔައިވެ؟

ޖަވާބު: علي (رضي الله عنه) ގެ އެކު ހަނގުރާމަކުރި މުސްލިމުން އެކަން ކުރެއްވީ އެކަލޭގެފާނުގެ
އިޖްތިހާދަށް ޙައްޤުވުގެ ޒަމާނުން ނުރެވ. އެހެނަކު، އެ ބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދު އެކަލޭގެފާނުގެ އިޖްތިހާދު
އެއްބަސްވެވުމުންނެވެ. އަދި އެއިން ދައުލަތުގައި، إمام علي (رضي الله عنه) އަދި ޙައްޤުވަން، އެބޭކަލުންގެ
އިޖްތިހާދަށް ބަލާ އިރު، ފާޚިރުކަމެއް ކަމެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، ބައެއް ސަޙާބީން (رضوان الله عليهم أجمعين) ގެ
އިޖްތިހާދު الإمام علي ގެ އިޖްތިހާދާ އެއްގޮތައް ނުވުމާ އެކު މުޚާލިފުވެސްވާ إمام އާ ހަނގުރާމަކުރެއްވުން
އެބޭކަލުންގެ ކަމަކަށް ފާޚިރުވި އެވެ. ސަޙާބީންގެ އިޖްތިހާދު ބައިގެންވަނީ 3 ބައިކަށެވެ: علي (رضي الله عنه)
ހުންނެވި ޙައްޤު ގޮތުގައި ކަމަށާއި، އެކަލޭގެފާނަށް ޙައްޤުވަނީ ފާޚިރުވެ ކަމަށް ބައެއް ސަޙާބީން ދެއްކެވި އެވެ؛
ބައެއް ސަޙާބީން ދުރު ގޮތުގައި، علي (رضي الله عنه) އާ ހެދުމުގެ މިހާރު ބައި ޙައްޤު ގޮތުގައެވެ. އެހެނަކު،
علي (رضي الله عنه) އާ ދުރުގެ މިހާރު އެކު އެކަލޭގެފާނާ ދުރުގައި ހަނގުރާމަކުރެއްވި، އެބޭކަލުންގެ ކަމަކަށް
ފާޚިރު ކަމަށް އެ މިހާރު ދުރުހެވ؛ ވިސްނައި ގޮތުން ބުނީގޮތުގައި، ދުރުގެން ކުރު އެއްބަސް ނުކުރަން ޙައްޤުވެ

ހަނގުރާމަކުރުމަކީ، ކޮންމެހެން ކުރަންޖެހޭ ސުންނަތެއް ކަމެއްނޫނެވެ. އަދި އެބޭކަލުންގެ އިޖްތިހާދުން ދައްކާ ގޮތުން، ހަނގުރާމައިގައި ބައިވެރިވާކަށް ނުޖެހެއެވެ. މި ތިން ގޮތުގެ ވެސް އަދުލުން ތިބި ޝަރުޢީ ގޮތުގައެވެ. އަދި ސަވާބު ލިބެން ހުއްޓެވެ.

ސުވާލު: "މަތީގައި ވާ ޖަވާބުން ދައްކުވައިދީ، أهل السنّة والجماعة ގެ އިލްމުވެރިން ދެކެދެމޭވާ ގޮތުގައި، ހައްޤުގެ ގޮތް ހުރީ علي (رضي الله عنه) ގާ އަށް ކަމުގައި ކަމަށް ވެފައި، އެކަލޭގެފާނާ ދެކޮޅު ވިރުން ތިބި ގޮސްކޮށް ކަމަށް ވާ އިރު، އިޖްތިހާދު އަޅުވާ އެބޭކަލުންނަށް މާތްކަންދެއްވައި، އެ ކަމަށް ސަވާބު ލިބިވައި ވިދާޅުވޭ، الإمام علي (رضي الله عنه) ގާ ދެކޮޅަށް ހަނގުރާމަކުރި މީހުން ވެސް ތިބި ހުއްޓާ ގޮތުގައި ކަމެވެ. އެކަމާ ދެން ބަސްފުޅެއް ކިޔާ ދީ ބަލާ؟

ޖަވާބު: الإمام الشافعي އާއި، عمر بن عبدالعزيز އާއި އަދިވެސް އެއްމެ ގިނަ ބޭކަލުން އެއްގޮތަށް އިމާމުން ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، އެއްވެސް ސަހާބީއަކު ގެ ކުށް ހުރި ކަމަށް ބުނުން ހުއްދައެއް ނުވެއެވެ. މި ސަބަބަކަށް ބަލާ، ބުނާ ގޮތުގައި: "ބޭކަލުން މީހުން ގެ ކުށް ހަޤީޤަތުގައި ބުނުމަކީ ގެއްލުމެވެ". ދައްކައި ދިނީ މީހުން، އެ މީހުންގެ މައްޗަށް ދިނީ މީހުންނާ ދެކޮ "އެއްކަ ކުރި ހަމަގައިގަން"، "އެއްކަ ކުރި ގޮސްކޮން"، "އަހަރެމެން ހައްޤުގައިވަން"، ނުވަތަ "އަހަރެމެން ހައްޤުގައިވަން" މިފަދަ ބަސްތަކުން ބުނުމަކީ، ހައްޤު ކަމެއް ނޫނެވެ. އެ މީހުންގެ ހައްޤު ޢަމަލުތަކާ ގޮތެއް ވާހަކަތަކުން އަހަރެމެންގެ ދީނަށް ހަރުގާވެރިކަން ޖެހޭނެ އެވެ. ދަރިވަރުންނާއި، ހާދިސާތައް ދިރާސާކުރުމުގައި މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިން، الإمام علي (رضي الله عنه) ހުންނެވީ ސަބަބު ގޮތުގައި ކަމަށާއި، އެކަލޭގެފާނާ ދިރާކުރި މީހުން ވެސް ގޮސް ގޮތުގައި ކަމަށް ވިދާޅުވުމުން، ބަޔަކު ގޮތުގައި އާގެ މާނަ ޢަދުލު، ދިރާކުރި މީހުން ވާހަކަދެއްކުމުގެ ފުރުސަތު ޙަޤީޤަތާ ދިމާވާ އިރުގައި ނަމަ، އެކަލޭގެފާނުގެ އިޖްތިހާދާ އެއްގޮތްވާ ގޮތުގައި އިޖްތިހާދުކުރެއްވި އެ ބޭކަލުންނަށް އިޖުތިހާދު ދެއްވިއެވެ. އޭގެ، "ޖަމަލު" ހަނގުރާމައިގައި زبير بن العوام (رضي الله عنه) އެކުގައި ފުރަމަގަ علي (رضي الله عنه) ގާ ދެކޮޅަށް ހުންނެވިކަން ވިސް، އެކަލޭގެފާނުގެ އިޖްތިހާދު ބަދަލުކުރެއްވިކަން ވިސް، ހަނގުރާމަކުރެއްވުން ހުއްޓާލެއްވި ގޮތަށެވެ. ގޮސް ހުއްޓަ ކަމަށް أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ވިދާޅުވުން މާނަކުރައްވާނީ މި ގޮތަށެވެ. علي (رضي الله عنه) އާއި އެކަލޭގެފާނާ އެކު ތިއްބެވި ސަހާބީން ތިއްބެވި ހައްޤު ގޮތުގައި ކަމަށާއި، އަނެއް ގޮތުގައިވި أمّ المؤمنين عائشة الصدّيق އާއި އެކަމަނާ އާ އެއްބާރުލުންތިއްބެވި ސަހާބީން ތިއްބެވި ބާޠިލު ގޮތުގައި ކަމަށް ބުނުން ސަލާމަތް ނޫނެވެ.

ސަހާބީންގެ ދެމެދުގައި ހިނގައިދިޔަ މި ހަނގުރާމަތަކާ، ޝަރުޢީ ހުކުމްތަކުގެ އެއް ގޮތް ކަމުގައިވާ އިޖްތިހާދު ކުރުމުގައި އެބޭކަލުން ހިތްވަރުދެއްވާގެ ނަތީޖާ އެވެ. އިސްލާމް ދީނުގެ ޙުކުމްތަކާއި، މަޝްވަރާ ޝަރުޢީ

މައްސަލަތަކުގައި އެއްވެސް އިޚްތިލާފެއް ނެތެވެ. މިހާރަކަށް އައިސް، ބައެއް މީހުން، معاوية އާއި عمرو بن العاص (رضي الله عنهما) ދެކެނީ އިސްލާމް ދީނުގެ މަތިވެރި އިމާމުންނާ ދުރު ކުރެވިގެން ސިޔާސަތު އަދި އަޤީދާގައި ފަރާތަކަށް ކަރުދަސް. އެ މީހުންނަކީ ނޭނގޭ ކަމަކާ، ސަހާބީންގެ އަޤީދާ ހުރުމަތް ގޮތަށް ފަރާތަކަށް ކަރުދާސްކަމުގައި، ޚަޒީނާގައި ޝީޢީ ރަސޫލާ (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އަޤީދާއާ ޚިލާފެވެ. الشفاء ގެ ފޮތުގައި الإمام مالك بن أنس ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ: "ޝީޢީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ސަހާބީން ކަމުގައިވާ أبوبكر، ނުވަތަ عمر، ނުވަތަ عثمان، ނުވަތަ معاوية[1]، ނުވަތަ عمرو بن العاص[2] އަށް ހުތުރު އެއްޗެހި ބުނާއި، އެބައިމީހުން ވަނީ ގޮތްހަރާބުވެފައި، ކުފުރު ގައި ކަމުގައި ވިދާޅުވާ، އަދިބައި، މަރުގެ އަދަބެވެ. އަދި އެ ނޫންގޮތަކަށް އެ ބައިމީހުންނަށް ހުތުރު އެއްޗެހި ބުނާމީ ނަމަ ބޮޑުވަރުގެ އަދަބެއް ދޭން ޖެހޭނެ". الله تعالى އަޅުގަނޑުގެ ހިތްތަކުގައި ހުރި ރޮގުން، ހުތުރު ބަސް ބުނުމުން ބަލާ ބެހެއްޓެވުން ވަޑައިގަތުމަށް، އެދެނީ حبيب المصطفى (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ޢާއިލާ އަދި ސަހާބީންނަށް މަރުހަބާ ކިޔަމުން. އެ މަތިވެރި ބޭކަލުން ދެކެ ލޯބިވުމަކީ ސުންނަތުގެ ކުރިޔަށް ހިނގުމެވެ. މާތް ސާބިތުކުރުން ކޮޅަށް އެވެ.

[ޝީޢީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ސަހާބީންގެ މަތިވެރިކަން ދަށް، އެ ގޮތަށް ސަހާބީން ދެކެ ލޯބިވާ، އިޚްތިލާފު ދެކޭ މީހުންނަކީ ޝީޢީން، أهل السنّة އެވެ. ބައެއް ސަހާބީން ދެކެ ލޯބިވާ ކަމަކު ބައެއް ސަހާބީންނަކީ ނުފޫޒު ނެތް، ދީނީ ސަހާބީންނަކީ ހުތުރު އެއްޗެހި ޝީޢީ، އެއްވެސް ސަހާބީއަކަށް ތަބާނުވާ މީހުންނަކީ ޝީޢާ ނުވާ، ސުންނީންނެވެ. އިރާނީންނެވެ، އިސްނާ އާއި، އިރާގު ގައި ފަރަން ދިނާ ސުންނީ ދިރިއުޅެއެވެ. ތިރީގެ ދިރާސާކުރި އެއްވެސް ފަރަކަށް ސުންނީ ނުވެއެވެ. އޮޅުވާލުމަށް ބަޔަކު، ހުރިހާ އެކީ ސާބިތުވާ ޝީޢީ އެވެ. އެކަމަކު، ޚަލީފާ ޢަލީ ވެސް، الإمام علي (رضي الله عنه) ދެކެ ލޯބިވާ މީހާ އެވެ. ޢަލީގެ ފަރާތް ލޯބިވާ މީހުން ބަޔަކު، އެކަލޭގެފާނު ދަރަޖަ ބޮޑުކުރާ ތަފާތުން ދެކެއެވެ. ޢަލީގެ ފަރާތު ހުރި ސަހާބީން ދެކެ ލޯބިވާމީ އެވެ. ޢަލީގެފާނަށް، ހަޤީޤީ ޚިލާފު ތިބި ހަރުއިޖުތަކުގެ މަސްލަހަތު ދެކޭވަރު، އިސްތިރާކުގެ ފަރާތް ބަލަހައްޓާ ކަމެކެވެ. ޢަލީގެފާނާއި، ރަސޫލާގެ ދަރިކަލުންނަށް އެ ދަރިކަލުންނަކީ ދަރިކަލުން ޚިލާފު ޢަލީގެފާނާ ކުރިމަތިލާ މީހެއް އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ދިފާޢު ޒަމާނުގައި ގައި معاوية ގެ ޚިލާފުގައި ވިދާޅުވި އެވެ: "އަޅަގަނޑުމެންގެ އަޚުން އަޅުގަނޑުމެންނާ އިދިކޮޅު ނުވެއެވެ. އެބަލަށް، އެއީ ދީން ގޮތުން ކުފުރުވާ ނުވަތަ ފާސިޤުވެފައިވާ ނޫނެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ޚިލާފުގައި އެބަހީ ފެތިގެން މަނާކުރެއްވި އެކަލޭގެފާނުގެ އިޖުތިހާދުންނެވެ". ޢަލީގެފާނާ ހަނގުރާމަކުރެއްވި ސަހާބީން ޒުބައިރު އާއި طلحة (رضي الله عنه) ގެ މަރުވުމުން ހިތާމަ ބޮޑުކުރެއްވި، އެކަލޭގެފާނުގެ މަސައްކަތް ކުރެވުން ކަނޑައެޅު

---

[1] معاوية بن أبوسفيان އަވަހާރަވީ ހިޖުރީ ގެ ހިޖުރައިން 60 [680މ.] ގައެވެ.
[2] عمرو بن العاص އަވަހާރަވީ ހިޖުރީ ގެ ހިޖުރައިން 43 [663މ.] ގައެވެ.

އިމާދުވެ ކުރެއްވި ވަސް ބަޖެހޭކުރަށްވެ. الله تعالى ވަޙީ ކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (إِنَّمَا ٱلْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ * الحجرات: 10) މާނައީ: "مؤمن ން ވާކަން ކަށަވަރީ، أخ ންތަކެއް ކަމުގައެވެ. ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުންގެ ދެ أخ ން ދެމެދު ތިޔަބައިމީހުން صلح ކުރާށެވެ! އަދި ތިޔަބައިމީހުން الله އަށް تقوى ވެރިވާށެވެ! (އެއީ) ތިޔަބައިމީހުންނަށް ލެއްވުމަށްޓަކައެވެ". ހަމައެހެންމެ سورة الفتح ގެ ވެސް އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (رُحَمَآءُ بَيْنَهُمْ * سورة الفتح: 29) މާނައީ: "އެއުރެންގެ ދެމެދުގައި އޯގާތެރި رحمة ވެރި ބައެކެވެ". ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީންގެ ތެރެއިން ބޭކަލުން، ނުވަތަ އަހުލުބައިތުގެ ބޭބޭކަލުން ގޮތުގައި، ކިހިނެއް ޤުރުއާނުގައި ވާ ގޮތް އަހަރެމެންނަށް ކިޔައިދެއެވެ. ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީންގެ ތެރޭގައި ބޭކަލުން أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންނަށް ރަނގަޅަށް އެނގިވަޑައިގެން، އެ ހުރިހާ ޞަޙާބީންނަށް ލޯބިވެ މުސްލިމުންނަށް އަމުރުކުރައްވައި، މުސްލިމުން ނުރައްކާތެރިކަމުން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވި އެވެ.

ސުންނީ މުސްލިމުންގެ ހަތަރު ޚަލީފާ علي (رضي الله عنه) އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އާލުންނާއި، ދަރިދަރިކޮޅުންނާއި، ދަރިފަސްކޮޅަށް ނުރުހުންވެ، ބަސްތަކެއްގެން ތިބި މީހުންނަށް ކާފަރުވި، ކަމުދިންނެވެ. މިހާރު އެ މީހުންނަކީ ޚާރިޖީ ޢަޤީދާގެ މީހުންނެވެ. އެ މީހުންނަށް، ފަހަރު ބޭނުން މަގުގެއްލިފައިވާ އަދި އިސްލާމީ ޢަޤީދާ އާ އެއްވަސް ގެދުވުން ހުރި ބަޔަކު ނުންނެވެ.

ޞަޙާބީންނަށް ލޯބިވާ ކަމަށް ބުނެ، އެކަމަކު، ޞަޙާބީންނަށް ތަޢުރީފު، އަހުލުބައިތުގެ ދަރިކޮޅުގެ ދިފާޢަށް، ވަހާބީ އެއްބަސް ޖަމާޢަތަކީ ވަކި ބަޔަކު ޖަމާޢަތެއް ކަމަށް ބަހުސް މުސްލިމުންގެ އަދިއްޔާ ބިދުޢަ އަށެވެ. އެބައިމީހުންގެ ދިފާޢަށް، އެއްވަސް ގަޢިދާއް ތަޤްލީދުކުރާ أحمد أبن تيمية ގެ ފޮތްތަކާއި، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ހަލާކުކަރު ގެ ދުނިޔަވީ އެއްވެސް އެޤީދާތަކާއި ދިފާޢުކުރެއެވެ. އެ މީހުން أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންނާއި، ބޭރު ބުދުވެރިންނާއި، ޔަހޫދީން ދެކެ ނުރުހުން ވެ، އެ ހުރިހާ އަޅުވެރިން ގެ އަޤީދާއަށް ބިދުޢަވެރިކަން މަސައްކަތްތަކުގެ ފެށުމެއެވެ. އެ މީހުން ދެކޮޅަށްވާގޮތަށް، މުސްލިމުންނަކީ، އެ މީހުން އެކަހެރިވެ. އެ މީހުން ދެކޮޅަށްވާގޮތަށް، އެ މީހުންނާ އެއްގޮތަށް ނޫން އެންމެންނަކީ، މުޝްރިކުންނެވެ. ވަހާބީން ބޮޑާމޮޑުވާގޮތަށް، އެ މީހުން ނޫން މީހުންގެ މުދަލާއި، ފުރާނަ އެ މީހުންނަށް ހުއްދަ އެވެ. އެއާ އެކު، އެއްބަސް މީހުންނަކީ، އިބާރީންނެވެ. ވަހާބީން ހިނދު ފަތުރާނުން ރަސޫލާގެ ބަރަކާތަށް، ޙަސަދު، ބިދުޢައީގެ މުނާފިޤް ނުކުތާ، އެ މީހުން، ސަޢުދީ ދިނަ ދަރިޔާގެ ގޮތުގައި، ބަރަކާތްތައް ޤަބޫލު ނުކުރައެވެ. ހަމަވެސް މަޒުހަބުގެ ބޭކަލުން ޢިލްމުވެރިންގެ ދިނަ ފޮތްތަކުގައި، ވަހާބީން މަގުގެއްލިފައިވާ ކަމާއި، އިސްލާމް ދީނުން ބޭރުވެފައިވާ ކަމާއި، އިސްލާމް ދީނަށް ވަކަން ބޭރު ގެއްލުމެއް[1] ދެކުނުގެ ކަމުގެ ހެކި ހުށަހަޅުއްވާފައި ވެއެވެ.

[1] އިތުރު މަޢުލޫމާތު ހޯއްދަވަން ބޭކަލުން، އިނގިރޭސި ބަހުން ލިޔެފައިވާ އަރުގަނޑުތަކުގެ ފޮތްތައް ކަމުގައިވާ Advice for the Muslims އަދި Endless Bliss ގެ ބަސް ބޭކަލުން، ޢަރަބި ބަހުން ލިޔެފައިވާ المنحة الوهبية في الرّد على الوهّابية އާއި، التوسّل بالنّبي و بالصّالحين އާއި، سبيل النّجاة އާއި، އަދި ފާރިސީ ބަހުން ލިޔެފައިވާ سيف الأبرار ކިޔުއްވާށެވެ. މި ފޮތްތަކާއި، އެހެން ދަރުސު ދިނުމަށް ލިޔެފައިވާ ފޮތްތައް ޝާއިޢުކޮށްފައިވަނީ، އިސްތަންބޫލުގައި

أيوب صبري باشا ވިދާޅުވި އެވެ.: "ވައްހާބިޒަމް އުފެދިފައިވަނީ ދެއިން ތަކުތަކީފައިވާ، އަނިޔާވެރި
އިންގިރޭޒުން އަރަބި ކަރައިން ގެނައުމާ އުދުގައި ހިޖުރައިން 1205ހ. (1791މ.) ގައެވެ". އަރަބި ކަރައިގައި
ހިޖުރައިން 1205ހ. (1791މ.) ގައި ޝާއިޢުކުރުވައިގެން ގެނައި އިންގިރޭޒުންނާ ގުޅުވި ވައްހާބިޒަމް އަށް ގޮވާލި
އުފަލި، މިޞްރުގެ محمّد عبده އެވެ. އޭނާ ދުނިޔޭގެ ކަންކޮޅުތަކަށް ވައްހާބިޒަމް ފެތުރިފައިވަނީ، އޭނާގެ ފްރީމޭސަންގެ
ޖަމިއްޔާ އިންނެވެ. އަދި، މިޞްރުގެ ޤާހިރާ ގައި ހުރި جمعيّة الماسونيّة ގެ ރައީސް ކަމުގައިވާ جمال الّين الأفغاني
(ނިޔާވީ 1314ހ. [1897މ.] ގައި) އާ ވަރަށް ގާތްކޮށް މިނެނެވެ. محمّد عبده ގެ ފޮތްތަކަށް، ނުވަތަ ޢުލަމާއިން
ޒިޔާރަތް ދަރާޖާތް އުކުތަވާތުވެސް الإتّحاديين ނުވަތަ جمعيّة الإتّحاد والترقّي ގެ ދުރަސްވަރު ތުރުކި ބަހަށް
ތަރުޖަމާކުރުވިއެވެ. އަދި މި ފޮތްތަކަށް ޖާމިޢުއަޒްހަރަށް ހުށަހަޅާފައިވަނީ، އިސްލާމީ ބިދާ އިޞްލާޙުވެރިއެއް އަދި
ކަރިޔާކުރުވަ މުހައްމަދު ޢަބްދުހުގެ ފޮތްތަކުގެ ގޮތުގައެވެ. އިސްލާމީ އިޞްލާޙުވެރިންގެ ނަމުގައި ފޮތްތަކަށްދޭ ގައި أهل السنّة
ގެ މަޛްހަބު ނައްޓާލައި، ހަރާމްކުރުމުގެ ބާބުންވުމުގައި ރިބާ ފޮރުވިގެން ރިބާ މިދި އިސްލާމް ދީނުގެ ބަރާބަރީއިން
މި ފުރުސަތުގެ ބާބުންކުން، ތަޢުލީމުގެ ބަސްތަކުގެނައި، މަޛްހަބު މަޛްހަބުކުރުމުން ފިޤްހުވެރިކަމުގެ އަދިފާން ރަކަތް،
محمّد عبده އާސާރަން އުނގުޅުވެ. އެއާއެކު، أهل السنّة ގެ ބޮޑު ޢިލްމުވެރިން ކަމުގައި މި ހަރުދު މަޛްހަބުގެ
އިމާމުންނަށް، ޖާހިލުން ކަމަށް ބުނަނީ ފުރިހަމަ. އެ ޢިލްމުވެރިންގެ ނަންބަރު ކުރުން ހުއްޓާލުމުގެ ކުރިން. އެކަމަކު،
ރަސޫލް ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި، އިސްލާމް ދީނަށް ބަރަކާ ދެ ބަރަކާތުގެ ބާ ފުރުބަރަކާތްކުރުމުގެ
އަހަރުތަކުގެ ކާބަފައިންގެ ދަރިފަސްކޮޅާއި، އިއްޒަތްތެރި ޝަރީޢަތުގެ ދަރިން، އެބަހާއި މިދިޔަން ޖަމާޢަތް
ހަދަކުރާނެ މި ޚުރާފާތްތަކާ ބޮޑާއި، އިސްތިޢުމާރުގެ ދަރަޖައިގައި ނުލަފާވެ. މި ދީނާ 'އިސްލާމް ދީނުގެ
ބަރަކާތާ ވަރަކަށް އަޅެ ނާހި އެވެ. އަދި އެ ދީނުގެ ގާތްތުލައް ނުކުތި އެވެ. الله تعالى، ޝަރީޢަތުގެ
ދަރިން، މި މަކަރުވެރި ރަޙްމާނީ ޙަޤީޤަތްދެއްކުމުގެ އެވެ. މިއަދު، މަޛްހަބު ގާތްކުރުކަ المودودي[1] އާއި،
سيد قطب[2] އާއި، حميد الله އާއި، تبليغ الجماعة ގެ ފޮތްތަކު ދަރި ޖާހިލުންނަށް ހަރަކާތުގެ ނުކުތް. އެ ފޮތްތަކުގައި
ވަނީ، އިސްލާމް ދީނުގެ ޙަރަކާތަކާ ޒިޔާދަ ގެއްލުވިގެންވާ ފިކުރުތަކެވެ. އަހަރުމެން އަބަދުވެސް

ހުންނަ ރަށްގަނޑު ކިޔާބޯ އިންނެވެ. ވައްހާބީންގެ ގެއްލުންވެދާ، ބޮޑުއަރުވާލަވާގެ ވާހަކަ محمّد أمين أبن عابدين [އަވާރާރު ދުރުޝާދު ގައި ހިޖުރައިން 1252ހ. (1836މ.)] ގެ ފޮތްގެ ތިން ވަނަ ބައިގެ باب البغاة ގައާއި، ތުރުކި ބަހުން ތަރުޖަމާކުރާ نعمة إسلام ގެ باب النّكاح ގައި ވަރަށް ތަފްސީލުކޮށް ތަރުޖަމާކުރާ ފޮތެވެ. އަދި السلطان عبدالحميد خان ގެ އެޑްމިރަލްއެއް ކަމުގައިވާ، أيّوب صبري باشا ތަރުޖަމާ مرآة الحرمين އާއި، ހަމަ އެ މުއައްލިފުގެ تأريخ الوهّابية އާއި، ތުރުކި ބަހުން ތާރީޚުގައިވާ تأريخ جودة باشا ގެ ހަތް ވަނަ ބައި ގައި ތަރުޖަމާކުރާ ފޮތްގައި، ވައްހާބީން ވަނީ ދީނުން ބޭރުވެ، އިސްލާމް
ދީނާއި، މުސްލިމުންނަށް ހާނިކޮށްދިނުމަށް ގެއްލުންދިނުމެވެ. މިޞްރުގައި ޗާޕުކުރި ޢަރަބި ބަހުން ތަރުޖަމާ الشيخ يوسف اللّنبهاني ގެ شواهد الحقّ މި
ފޮތްގައި ވައްހާބީންނާއި، إبن تيمية އަށް ދިން ރައްދުން ދިނުމާ ވެއެވެ. އޭނާގެ ފޮތްގެ ފަންސާސް ސަފްޙާ ވަނީ ޢަރަބި ބަހުން ތަރުޖަމާ علماء المسلمين
وجهلة الوهّابيين މި ފޮތްގައި ހިމެނި، މަކްތަބަތުލް ޙަޤީޤަ އިން ވަނީ އިސްތަންބޫލު ގައި 1970 ގައި ޗާޕުކުރެވެ.

[1] المودودي އަކީ، އިންޑިޔާ ގައި އުފެދުނު الجماعة الإسلاميّة ގެ މުއައްސިސެވެ. އޭނާ ނިޔާވީ ހިޖުރައިން 1399 [1979މ.] ގައެވެ.

[2] މިޞްރުގެ سيد قطب އަކީ މަރުގެ އަރަބް ދެވެނި މިޞްރުގައި ހިޖުރައިން 1386 [1966މ.] ގައެވެ.

ﷲ ބަލާއި، އަށް محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ރަސޫލާ ފޮނުއްވީ އެކަލާނގެ. ސަލާމަތްވެގެންނެވެ، މިޒަންވާނީ
ޤަބޫލުކުރުމުން ޔަހޫދީން، ދީނާއި ނަޞާރާ! ހޯދުމަށްޓަކައިދޭނެވެ ނިޢުމަތް އާޚިރަތުގެ މުސްލިމުން تعالى
އެކަލާނގެ އަޤީދާގެ ބައްޔަކާއި ޚިލާފުވާ ދީނެވެ! ހާމަކަމާ ނަޞާރާދީނާއި އަޤީދާގެ ތަޢުލީމާއި ޝިރުކުގެ
ޢަޤީދާއިން ނުވާ ޖާހިލުކަމެވެ! ސަތޭކަ ތަކެތި ވާހަކަތަކާ ނުލަބި ހަމައެކަނި ދީނުގެ ޢަޤީދާގެ ސަރަހައްދެއް
އެގޮތަށްވެ. އެ ގޮތުގެ ދީނުގެ ޢަޤީދާގެ، ﷲ ގެ ރަސޫލާގެ ސުންނަތާ ޢަމަލުކުރުމަށް އެދި ދީނުގައި ހުރި ކަމެކެވެ. މުސްލިމު
މީހާ ހަމައެކަނި ގެންގުޅެ ދީނުގެ ތަޢުލީމުތަކެއް ވެސް ނުހުރެ އެވެ. ޢަޤީދާގެ ބަލަހައްޓާ ކުރިމަތި އެކި ކަމެއް، ދީނުގެ ތަޢުލީމެވެ.
ދީން ޤަބޫލުކުރުމުން ސަލާމަތްވާނެ އެކި ކުރިމަތި ގޮތަކީ، އިސްލާމް ދީން ރަސޫލާ، ޙަޤީޤަތެއްވެއެވެ. އިސްލާމް
ދީނުގެ ތަޢުލީމަކީ، އަޤީދާގެ ތަޢުލީމުތަކާއި ކަމުގެ ހަމައެކަނި ޝިރުކުތަކާއި، އަސާސީ ދީނުގެ ތަޢުލީމެވެ، މުސްލިމުން
ކޮންމެ މުސްލިމެއްގެ ޢަޤީދާ އެކި މަގުބަލައެވެ. މިއަދު އެ ތަޢުލީމަކީ އަސާސީކަމެއް، ނަމަވެސް ފަސޭހަ
ތަޢުލީމަކެވެ. އެހެން، ދީނު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ދިޔަ ޝަރީޢަތުގެ ބަލަހައްޓާ ކުރިމަތިކަމެއް ވެސް ދިނުމެއްނެވެ.
މުސްލިމުންނަށް އެ ދީނުގެ ތަޢުލީމެއް ދެނެގަނެ ސަލާމަތް ކުރިމަތި ބަޔަކު، އެހެނިހެން ދީންތަކާ އެވެ.

أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ އާއި، ސަޙާބީ ދީނުގެ ބަޔަކާއި ޚިލާފުވާ ނަޒަރިއްޔާ އަދި ދަރަޖަތަށް
ދެނެގަނެވެ ތަބަތް ނަބީއާއި، އިސްލާމް ދީނުން ގަބޫލު ކުރި، ތަޢުލީމު އިސްލާމް ދީނުން ދުރުވުމުގެ
ނަތީޖާއަކީ ހަމަހަމަކަމެވެ. މިފަދަ ގޮތުން ކަށަވަރު ގެންދަވާ ބަލައިގަތުން ދުރުވުމުން ފިޔަވައި، މިފަދަ ގޮތުގެ
ދުޢާ އިޖާބަ ނުކުރައްވައެވެ. ދީން މިފަދަ ގޮތުން ކަށަވަރުން ސަލާމަތްވާނީ ކިހިނެއް ހެއްދެވީ؟ ކީރިތި ރަސޫލާ
محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަދީޘްޝަރީފުގައި މާނައަކީ ވިއެވެ: "އިސްލާމް ވާ ނަމަ، އެ ވަނީ އިސްލާމް
ދީނުގައެވެ. އިސްލާމް ނުވާ ތަނެއް ގައި އިސްލާމް ދީން ނުވެއެވެ". ބަޔަކަށް ކަލޭގައި މަރުވުމުން
ސަލާމަތްވުމަށް ބަލައި، ކަންތަށް ފަރުއިން، ދީނުގެ ތަޢުލީމަށް ބަލައި، އަދި ކާފިރުންގެ ބަސްތަކަށް ހެއްލިގެން
ދުއްވުން ދުރުވުމަށް ބަލައި، އަޤީދާގެ ދީން އުސޫލުތަކެއް، ޙާޞިލު ކަމެކެވެ. އަޤީދާގެ ކާބަފައިން
ގިނަގިނައިން އެއްވެ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ފަތުރާ ދެކުނު ކުޅައި، އެ ބަކަރުގެ ދީނާއި ޢަޤީދާ
ބައްޔާތިރިކަމެއް އެވެ. އަދި އިސްލާމް ދީނުގެ ޝަރީޢަތް ހުއްޓުވާ އެވެ. އަދި އުފެދިކަމުގެ ނުރު އަޤީދާގެ
ހަމައަށް ސަލާމަތާއި، ފިރިހެނަކާއި އަނބި ފުރިހަމަކުރެއްވީ އެވެ. އެހެންކަމުން އަޤީދާގެ މުސްލިމުންގެ ގޮތުގައި
ގެއްލިފައިވަނީ ބަލައި، އަދި ކާފިރުން އެޅުއްވިގެންނާއި، ބަދުނު އަޤީދާގެ ދަރިން ޖަހައިގަތުން ހައްޖުވުމަށް ބަލައި،
އެންމެ ފުރިހަމަ ކުރެވުނު ކަމެއް، أهل السنّة ގެ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް ފަތުރައި ޙަޤީޤަތް ކުރިމަތި ކިޔައި،
މުސްލިމުން ދޫކޮށް ވާނެއެވެ. އެހެނަސް ދަރިވަރު ބަޔަކު މުސްލިމު ދަރިވަރަކު ވާނެ ބަޔަކާ ބައިވެރިވުން، އެ ދަރި
ކީރިތި ޤުރުއާން ކިޔަވައިދީ މުޢާމަލާތްގެ ގޮތަށް ފޮނުވުން ދެނެގަނެ. އެހެންކަމުން، މަތީގެ ފަރާތްތަކުގެ ކުރިން،

އަހަރެމެން ކިޔަވައި، އުނގެނި، އަހަރެމެންގެ ދަރިންނަށް، އަހަރެމެންގެ މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ދަށުގައި ވާ މީހުންނަށް އުނގަންނައިދޭތާ ހިނގާށެވެ. އެހެނީ، އެ ދަރިން ސުވާލުކުރާނެ ވަރުގަދަ ފުރު، އުނގަންނައިދިނުމަކީ، ވަރަށް އުނދަގޫ ކަމެކެވެ. ފަހުން އެކަމާ ދެރަވުމަކީ، މާނައެއް ހުރި ކަމެއް ނޫނެވެ. އިސްލާމް ދީނުގެ ބައްދުއްވުންނާއި، އެ މީހުންގެ އަޤީދާތަކުގެ އަދި ދަރުގެ ޚާއްޞަކާއި، ނުސޫ މަޒްހަބުތަކާއި، ޒިކުރު އާއި، ޠަރީޤާ ޚާއްޞަކުރުމަކާއި، ޖިހާދުތަކާއި، ވެބްސައިޓްތަކުން އަހަރެމެން ޖަވާބުދާރީވެގެން ނުވާން އެވެ. ردّ المحتار على الدرّ المختار ގެ މިސް ވަނަ ޞަފްޙާގައި إبن العابدين ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ: "އެއްބަސް ދީނުގެ ނުއުނގެނި، މުސްލިމުން ކަމަށް ދައްކައިގެން، ކުޑަކުދިންނަށް މުދަލާއި ކަންތައްތައް ކަމަށް، އިސްލާމީ ކަންތައްތައް ކަމަށް ދައްކައިގެން، އިސްލާމް ދީން މުސްލިމުންނަށް ގެއްލުމާ މިކަހާ ޒިނދީގެއް".]

ސުވާލު: "ތަރުޖަމާކުރުވިލަރިވާ ވައްހާބީންގެ ދައުރު ހީ މިޒަމާނު ބޮނާ ގޮތުގައި:

"ޢުލަމާއުންގެ ތަޖްދީދު އަހަރެމެން ކިޔަންޖެހެއެވެ. އަހަރެމެންގެ ދީނުގެ ކަންތައްތައް އުނގެނި، ކިޔަރިމު ޢުލަމާއުން ފަރުމާކޮށް ޖެހޭނެ އެވެ. އެހެނީ، އެ ކަންތައްތައް ހަމައެކަނި ދީނުގެ އިލްމުވެރިންނަށް ދޫކޮށްލެވިދާނެ، ނުކުރައްވާތި ކަމެކެވެ. އަދި ގާސް ފިޔަވަކެވެ. އެހެނި ކިޔަރިމު ޢުލަމާއުންގައި ވަނީ (ياأيها العلماء المسلمون) މިހެނެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، (ياأيّها النّاس) އަދި (ياأيّها الّذين آمنوا) މިފަދައިންނެވެ.
މި ސަބަބަކަށް ބަލާއި، ކޮންމެ މުސްލިމަކު ވެސް ކިޔަރިމު ޢުލަމާއުން އުނގެނި ފަރުމާކޮށްޖެހޭނީ ހުރި އަދިއްޔަ އަށެވެ. އަދި އެހެން މީހުންގެ ފަރާތަކުން ނޫނެވެ."

"މި ޒަމާނު ބޭނުންވަނީ، ކޮންމެ މީހަކު ތަޖްދީދާއި ކިޔަރިމު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ބަރަކާތް ފޮތޮތައް ކިޔަމަނެވެ. އަދި توحيد އާއި فقه އާއި އެހެނިހެން އިސްލާމީ އިލްމުވެރިންނާއި، أهل السنّة ގެ އިމާމުންގެ ފޮތޮތައް ކިޔަމަކަށް ވަސީލަތްތައް ފޯރުކޮށްދިނުމަށް ނެތެވެ. ދީނީ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ އިލްމާގެ ޝަރީސް ގެ ޝޭޚުން 1392ހ. [1974މ.] ގައި ނަމްބަރު 157 ގެ ތަރިޖަމާ ކުރި ގެ ދަރުސް "الوحدة في الإسلام و المذاهب الفقهيّة" މި ނަމުގައި ނެރުނު ފޮތް ޝާއިޢު ގައި "محاورات المصلح و المقلد" މި ނަމުގައި رشيد الرضا[1] ނެރުނުން، ކިޔާ މީހުން އެއްކަލަ ބަޔާންކޮށްދީ އެވެ. އެ ފޮތުގެ ވަރަށް ގިނަ ބަހުރުބަހުދަގައި، ހާއްބަހުތަން، "ހަވަސް ޖެއިލާގެ" ގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ.

"އެ މީހުން މުޖުތަމަޢުގެ ގަދަރު ނަބީންގެ ލޯބި އަށް އެކުލެވެ. އަދި ކިޔައްވާށެވެ؟ އެއަށް ފުރަ ވެސް ކަންތައް ބޭނުކުރި އެވެ. އެގޮތުން، ކިޔަރިމު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ

[1] رشيد الرضا އަކީ محمّد عبده ގެ ދަރިވަރެކެވެ. އޭނާ ނިޔާވީ 1354ހ. [1935މ.] ގައެވެ.

ބަދިއްކުޅުމަކީ ޤުރުއާނުގެ މުޢުޖިޒާތެއްގެ ބަސް ބަދިއްލަން ވުރެ ވެސް އިސްލާހިއެވެ. އެގޮތުން ބަލާ، އެ
ބަދިއްކު ނަސްރުވެފައި ހުވާދާން ކަމަކާއި، އެ މީހުންގެ އިލާހުގެ ރަސޫލުގައި އެހެން ބަދިއްޔާ ހުވާދާން
ކަމަކެވެ. މި މިސްރީހުން، އެބައިމީހުގެ ބުނުމުގެ ގޮސްވެދާން، ނަމަވެސް އެ ބުނުމަށް ނުދަންނަ ބައިވަރުގެ ބަޔަކު
ދެމުމަކުން، އެއްގޮތަކުން ކުރެއް ނޫން ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ބަދިއްކުޅުމަށް
ދުކާތުކޮށެވެ. މި ގޮތަށް މުޤައްދިމުން މުޢުޖިޒާތުގެ ރައްޔާ ވެސް ހުށަހަޅާ އެވެ. އަދި އެގޮތަށް
ދެމުމަކުގެ ސަބަބުން، އެ މީހުން ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ ވެސް ހުށަހަޅާ އެވެ. އެބައިމީހުން ބުނީ، މުޢުޖިޒާތު
އިލާހަކަށް ދެރަވި ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ ކުރުމުގެ ނުވަތަ ކަމަކެވެ. ފަހުން އިތުރުވެރިންނަށް، މުޤައްދިމީންގެ
މި ގޮތަށް ބަސްމަކީ އެ މީހުންނަކީ ހަމައެކަނި އަދިސްފައިވެސް، ދަރުދިންނަށް، ނަސީބާއިރިންގެ ފަރާތުން ނަޑެވެ.
ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ، ރަސޫލާ ގެ ބަދިއްކު ފަހުމުވެސް، ފަހުން އިތުރުވެރިންގެ ހުކުމަކީ ފަހުމުވެސް ވުރެ މާ
ބޮޑަށް ވެސް ފަސޭހަ އެވެ. ރަނގަޅަށް ބުރަޔާ ބަސް ދެނެނަ އަދި ބުރަޔާ ބަހުގެ އުސޫލުތަކަށް ދެނެނަ
މީހުނަށް، ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ އާދަތުބަޔާ، އެއްގޮތް ދަތިކަމަށް އުނދަގޫ ޝައްކު ނެތި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ
ބަދިއްކުޅުމަށް އުނގެނި އެވެ. އެކަލާނގެ ދީން ޙަޤީޤަތުގައި ދަށުވެއްޖެއްވީމާ الله تعالى ގެ
ކަލާމެއްކަމަށް އިންކާރުކުރަނީ ކާކު ހެއްޔެވެ؟ އަދި އާދަތަކަކުގައި الله تعالى ގެ މުޢުޖިޒާ،
އާދަތަކަށް ފަހުމުވެސް އެހެން އެއްގޮތް މިހާރަށް ފަހުމު ބޮޑުކަން ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه
وسلّم) ދަށް އުނގެނެވެއިގެންނަވާން ކަމާ ގުޅު އިންކާރުކުރަނީ ކާކު ހެއްޔެވެ؟ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد
(صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޝަރީޢަތަކީ މުސްލިމުންނަށް ނުފޫޒު ކަމަށް ބުނުމަކީ، އެކަލާނގެ ތަޤުދީރު
ބަލާބަލަން މުޅާ ބަޔާތު ނުކުތުތަކުން ކަމަށް ދަރުވާރުކުރެވެ. އަސްލަކީއަދު މީހުނަކަށް ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ
ސުންނަތް ނުވިސްނާ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ ސުންނަތްގައި ވާރިދުވެފައިވާ ބުނުމުގައި
އެންމެ މިސްރަކުންގެ މަޢުނަވީ ތަކުރާރު ނުކުތައްވިސްނެވެ. އިންސާނާގެ މައުލޫމު ވާޖިބުވެގެންވެސް،
ހިސާ ޤުރުއާނާ ކަނޑައެ ހުރިހާ އަދި ޤުރުއާނުގެ ތަފްސީރުކުރުން ވެސް ހުރިހާ ވެގެންދާ ކަމެއް ކަމަކަށް
الله ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އަދި ބައްޕައިނުގެ، ގާފައިން ޓާރީޚުތަކީ ހުއްދަކަމެއް ނުވެއެވެ. ޓާރީޚުތަކީ،
الله އެއްގޮތް ޤުރުއާނުގައި ކަމެއް ނުން ކަމަށް ނަބިއްޔާ ދަތިއާދޭ އާދަތަކަށް ދޭހަވެއެވެ.
ދަލީލުތަކަށް أصول الدّين (ދީނުގެ އަސާސުތައް) ފަހުމުވުމަށް ވުރެ فروع الدّين (ދީނުގެ ފުރުޢުތައް)
ފަހުމުވުން މާ ފަސޭހަވެގެން ވެއެވެ. އެހެން އުނދަގޫ ކަންތައް ތަކާއިފުރުޤުތައް އިރު، އެހެން ފަސޭހަ
ކަންތައް ތަކާއިފުރުނުކުރެވިދާނެ ހެއްޔެވެ؟ ބައެއް ނާދިރު ބާރިސްތަކުން ބުނުމަކީ ނަހުން
އުނދަގޫވުމުގެ ސަބަބުން، އެ ކަންތައްތައް ނުނިމުނު، އަދި ދަލީލުތަކުން، އުޞޫލުގެ ކަމަށް ވެސް
ހައްލުވެފައިވެއެވެ. ފަހުން އިތުރުވެރިން ވެސް ވެރިން ދީނަ މައްސަލަތައް އެ މީހުން އަމިއްލަ އުފައްދާފައިވެއެވެ.

އެ މިހުން ވަނީ، އެ މިހުންނަށް ޚަވާރިޖުންގެއް ހަދައި، އެ އަށް ޝިރުކުގެއް ހަދާފައެވެ. އަދި ތައުހީދާއި،
القياس الجلي އާއި، القياس الخفي އިން ތަފީލު ދެއްކުމަށް މަސައްކަތްކޮށްފައި ވެއެވެ. މި ކަންތައްތައް
ބޭނުންކޮށްގެން ބިދުޢީގެ ހަމަ ބޭނުންކޮށްގެން ނުވިސްނޭ އިބާދަތް އުނިގުނުމަށް ބޭނުންކުރެއެވެ. އެއާ
އެކު، ދީން ފުޅާކޮށް، އެތައް ގޮތަކުން ބިދުޢަތް، މުސްލިމުން މައްސަލަތަކުގެ ތެރެއަށް ވެއްދި އެވެ.
އަހަރެން ޚިޔާލާ ދެކޭގޮތުގައި ދުރަށެވެ. އަހަރެން މި ބުނަނީ، އިބާދަތް ގައި ޚިޔާލުން ނުކުމެ ކަމަށެވެ. ކިތަމި
ތަސައްވުފުގެ ދުވަސްވަރު އިމާނައި، އިބާދަތް ވަނީ ފުރިހަމަވެފައެވެ. އެއްވެސް މިހާރަށް އެއަށް އެއްކަލަ
އިތުރުއް ނުކުރެވޭނެ އެވެ. އިޖްތިހާދުކުރުމުގެ އިމާމުން ވަނީ ތަޤުލީދުކުރުން މަނާކުރައްވައި،
ބަރާތުކުރައްވާފަ އެވެ).

"ދީނީ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ އިދާރާގެ ރައީސް ގެ އޮފީހުން ޝާއިޢުކޮށްފައިވާ އެ ފޮތުން ނަގާފައިވާ މި
ޖުމްލަ، ހުރިހާ ތާރީޚީ ހެ ފޮތްތަކުގެ ފެދެއިން، ހަތަރު މަޒްހަބުގެ ތަޤުލީދުގައި މިބައިމީހުންކުރާ އިމާމުން މަނާކުރެއެވެ.
އޭގައި ވަނީ، ކޮންމެ މިހަކު ވެސް ތަޤުލީދުކުރާނީ، ހަދީޘް އުނިގުނުން ޖެހޭނީ ކަމަށް އަމުރުކުރުމަށްފަހެވެ. އެ ކަމާ ގުޅޭ
ވިދާޅުވަނީ ކިހާކަމެކޭ އެވެ؟

ޖަވާބު: ތާރީޚަކީ މިހުން ލިޔުއްވައިވާ ފޮތެއްގެ ސަފްހާތަކާ އެކު ހިނގައިދިޔަމަ، ދިރާސާކުރެވުނު ހާދިސާތަކާއި،
ފިލާސަފާ އެކު، އެބައި މިހުންގެ ބާޠިލު ފިކުރުތަކާއި، ވަކިވަކި ގޮތްގޮތުގެ ވިސްނުންތައް ބޭނުންކޮށްގެން، މުސްލިމުންނަށް
ހެދިފައިވާ މަސައްކަތްތަކާ ކަން ވަރަށް ފުސޭހައިކަމާ އެކު ފަރިގަނޑެއް އެވެ. ޖަހެލުން މި ފަރަކަތް ހަރުދިނުކުރި،
އެ ފަރަކަތްތަކި، ބިދުޢައާއި، މަޝްހޫރު މައްސަލަތް ބިނާވެފައިވާ ފަތަކަތްއަށް ކަމަށް ހިތަށްވެ. އެކަމަކު،
ފިތުނަވެރިންނާއި، ބިދުޢީގެ އަހުލުވެރިން އެމީހުންގެ ދީނުގައި ދަމަހައްޓައި ނޭވާކަން އެވެ.

މުސްލިމުން ހަވާލާ ދެބައިން ވެއްދުމަށާ ވެއްޔާބުނާއި، ތާރީޚްގެ ނުރައްކާ ގެދު ޖަވާބުންނަށް
އިންޒާރު ދިނުމަށް ޖަހައި، ސާދަ ސަބަބަކާ ޚަރަދުކޮށްގެން މުސްލިމު އިދާރާކުރިން ވަނީ އެތަކެއް ހަރުގެ ފޮތް
ލިޔުއްވާފައެވެ. އޭގެތެރެއިން އަހަރެމެންނަށް ލިބިފައިވާ ފޮތްތަކުގެ ތެރެއިން ފޮތް ތަކަކީ، ފަރުޖަގާރިގެން،
އެއްކާން، އަހަރެމެންގެ ފޮތްތައް ކަމުގެ އިތުރުން عداوة رجل الدّين للدّين އާއި، النّصيحة للوهّابي އާއި، المجدّدون
في الدّين ގައި ހުޅަސިޓާކުރައި ވާނެއެވެ. އަދި މިތިގައިވާ ސަވާދުގެ ޖަވާބުގެ ފޮތް، ތިރީގައި މި ވަނީ،
الأستاذ يوسف النّبهاني [އަވަހާރަވީ 1350ހ. (1932މ.) ގައި] ލިޔުއްވާފައިވާ **حجّة الله على العالمين في**
معجزات سيّد المرسلين މި ފޮތުގެ 771 ވަނަ ސަފްހާ އިން ފެށިގެން ވާ ބައެއްގެ ތަރުޖަމާ އެވެ.

''ކޮންމެ ކަންތައް މިހާރަކަށް ޤުރްއާނާއި ޙަދީޘުން ނުނިކުމެވޭނެ އެވެ. މުޖްތަހިދު އިމާމުންނަށް ވެސް

ޝަރީޢަތް ބުނެވިފައިވާ ޤުރްއާނާއި ސުންނަތުގެ ކުރިމަތީގައި ތަބާވުމަށް ވާޖިބު އެވެ، އެކަން ކުރާނީ ގޮތް ޤުރްއާން

ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ވަނީ ޝަރީޢަތުގެ އަޙްކާމް ބަޔާން ކުރައްވާފައި އެވެ. ހަމަ އެކަން ވަނީ

ކާމިލު އަންގަވާފައެވެ. އެއީ: (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى * النجم: 3-4) މާނަ ނަމަ: ''އަދި

އެކަލޭގެފާނު އަމިއްލަ އެދުމުގެ މަތިން ވާހަކަ ދައްކަވަނީ ނޫނެވެ. އެއީ އެކަލޭގެފާނަށް އިލްހާމް وحي އެއް

ކަމުގައި މެނުވީ ނޫނެވެ''. ޤުރްއާން މިފަދައިން ޝަރީޢަތުގެ ޤުރްއާން ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه

وسلّم) ބަޔާން ކުރެއްވި ގޮތުގެ ކުރިމަތީގައި ތަބާވުމަކީ ކަމެއް ވާޖިބު ކަމެކެވެ، އަދި ޤުރްއާނާއި

ސުންނަތް ޝަރީޢަތުން، އެއީ ޝަރުޢީ ދަލީލުތަކެވެ، ސަޙާބުންނާއި، މުޖްތަހިދު އިމާމުންނަށް މަތީ

ކަމުގެ ކުރިމަތީގައި ވާޖިބު ކަމެއް ނޫނެވެ. އެ ބަޔާންކުރެއްވީ ޤުރްއާނާއި ސުންނަތް ފަދަ ކަމަކުން

ހުކުމް، الله تعالى ވަނީ، އެކަލާނގެ ބަޔާންވާ އަދި ހަމަ ހުކުމެއް ދީފައި، ޝަރީޢަތުގެ ދަލީލް، ދީން ދިފާޢުކުރުމަށް،

އެހެންނަމަ ފިޤްހީ މަސްއަލަ ހުކުމް ނެރުމަށް ފަރުވާއެވެ. އެ ހުކުމް ހޯދުމުގެ ވެސް އަސާސަކީ އަޤްލާއި

ޤިޔާސް ފަދަ ކަމެއް، އެ މިންވަރު ހުކުމް ދަލީލްތަކަށް ބަލާފައި އިޖްތިހާދު ކުރެވެ. މި ހުކުމް ހޯދުމުގައި، الله

تعالى އާ ވަޙީ ބަޔާންކުރައްވާ، ޤުރްއާން ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަދީޘް ބަޔާންކުރުމަކީ މާނަ އަދަބުތަކުގެ

މުޖްތަހިދު އިމާމުންނަށް ވިސްނުމެވެ. މާނަ ނޫނީ ބަޔާންކުރުމުގެ މާނަ ހުދުމަތް ބާރުއަޅައިގެން ފާހަގަ އެވެ.

ހަމަ އިމާމުން ކުރި ކަންތައް އިމާމަކު ވެސް، އަދިއްޔަ ޙަދީޘް މާނައިންނަކީ ހާމަވެފައިވާ ގޮތެއްގައިވެސް:

''ބަޔާނު ޙަދީޘެއް ފިޤްހުގެ ނަމަ، އަހަރެމެންގެ ބަސް ދަލީލްކަމުގައި، ޤުރްއާން ރަސޫލާގެ ޙަދީޘް ގައިވާ ކަމަށް

ޙަމަލުކުރާނެވެ. މިކަމަށް ހަމަ އިމާމުން މި ކަމަށް އިޖްތިހާދުކޮށް މިންނަގަ، އެ ބަޔާންވާ ފަދައިން

އިޖްތިހާދުކުރުމަށް މަޝްވަރާ އިޚްތިލާފުވެގެން. އިޖްމާޢު، ޤިޔާސް ދުނިޔެ ނުނިކުމޭ ނަމަ، ހަމަ އިމާމުން

ކުރި ކަންތައް އިމާމުންގެ ރައުޔު ވަނީ ހިމަނައިދޭފައެވެ. އެ މަޒްހަބުގެ އިމާމުގެ އިޖްތިހާދު އެ ޙަދީޘްގެ މައްސަލަ

ބަޔާންކުރައްވާފައި ޙަދީޘްތަކުން، އަދިވެސް ފިޤްހު ޙަދީޘްތައް ދަލީލުކުރައްވައި، އެގޮތުގެ ޙުކުމެއް އެނގޭ ފަދަ

ޙަދީޘްކުރައްވާފައިވެސް، ކޮންމެ ޙަދީޘް ޙާ ބައްޔަވައި، އެގޮތުގައި އިސްލާމުނަގާ (ترجيح) ކޮންމެ ޙަދީޘް ކަން

ދެނެވަޑައިގަތެވެ. އެހެންކަމުން، މިފަދައިން އިޖްތިހާދުކުރާ އިރު، ހަމަ ބޭނުންކުރުމުގައި ފަހަރެއް ދަލީލުތަކެވެ.

އެ މިންވަރު ފަދައިން އަދި މުޖްތަހިދު މުޤައްލިދުން ފަދަ ދެއްވި ވެސް ހަމަ މި ކަމަށެވެ. މި ބަލާގައި ކާމިލުވަމި

މިއާ ވަރަކަށް އެނގޭ ފަދައިން، ހަމަ މަޒްހަބުގެ އިމާމުން ބަޔާންފައިވާ މުސްލިމުންނާއި، އެ މަޒްހަބުތަކުން

އެނގެނީވާ މުޖްތަހިދުން ދީނީ الله تعالى ގެ، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް

ތަބާވުމެވެ. މި މުޖްތަހިދުންނަށް ޤުރްއާނާއި ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްތަކުގެ ފަރާތުން ދޭ ހަމައެވެ

ވެސް، އެ މިންނަށް ވިސްނުމަށް އެއްގޮތް ޤާނޫނީ ކަމެއް. މުސްލިމުން އެކުވެރި އަދިބަޔާން، މުޖްތަހިދުންނަށް

ނަޞޭޙަތް، މާނަ އަކީ، ޞާލިޙު ދީންދާރީ ސަލަފުންނަށް، ވިސްނި ކިޔައިދިން އުއްމަތާ އެއްބަސްވެވޭތޯ. އެހެނީ، ޞާލިޙު ދީންދާރުންގެ الله تعالى ވަޙީކުރައްވާފައިވަނީ: (**فَسْـَٔلُوٓاْ أَهْلَ ٱلذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ** * النحل: 43) މާނައީ: "ފަހެ، ތިޔަބައިމީހުން ނުދަންނަ ކަމުގައި ވާނަމަ، ތިޔަބައިމީހުން علم ގެ أهل ވެރިންނާ سؤال ކުރާށެވެ"!

މި އާޔަތުން ދައްކުވައިދެނީ، ކޮންމެ މީހަކު ވެސް ޞާލިޙު ދީންދާރީ ސަލަފުންގެ ބަސްގަނޑަށް ފަހުމްވެރިން ކަމެވެ. ޞާލިޙު ދީންދާރީ ސަލަފުންގެ ފަހުމްނާ މީހުންނަށް އަމުރުކުރައްވާފައި ވަނީ، އަދިއެހެން ޞާލިޙު ދީންދާރުން ނުވަތަ ޒަރީޢާ ވިސްނައިގަންނަން އުޅުމުގެ ބަދަލުގައި، އެނގޭ މީހުން ކައިރިން އަހައިގެން އުނގެނުމަށެވެ. ކޮންމެ މީހަކު ޞާލިޙު ދީންދާރީ، ޒަރީޢާގެ މާނަ ބުއްދިގެ ތެރެއިން އެނގޭ ނަމަ، 72 ގެއްލުންވެރިވާ ގޮތުން ފަޅައިގެން ނުދެވޭނީއެވެ. އެހެން ކޮންމެ ބާޠިލު ގޮތުގެ އުފެދުމުގެ ފަހަރެއްގައި ހުރި ކިތަންމެ ޢިލްމުވެރިޔަކު ވިޔަސް، ވިސްނާ، އެހެން އެއްވެސް މީހަކު ޞާލިޙު ދީންދާރީ، ބަޔަކުގެ ބަސްތަކެއްގައި ނުބަލައެވެ. އެއާއެކު، އެބައިމީހުން ދަލީލުތަކުން ކަށަވަރުވެގެން، އެއިބާރާތް މިފަދަ ފަހަތުން ތަބާވުމުގެ ނުރައްކާތަކުގެ ތެރެއިން ބަސްފުޅު ސަރަޙައްދުތަކުން ވެގެންދިޔަ އެވެ. ދީނީ ނަޞޭޙަތްތަކުން ގޮސް މާނަ ނުގެނެވޭގައި ބަސްފުޅުގެ ކަންތައް މާ މައްސަލަ ދީނާ ދީނުގެ ގޮސް، އެހެން ފަހުން ސަލަފީ ދެކެމުންނަނަވާ، ކުރިއަށް ރިސާލަތް ވެސް ދީނުގެއެވެ. އެގޮތުން، ސަލަފީ ދެކެމުންނަނަވާ، ދެކެމުންނަނަވާ ކަމަކަށް ބަލައިނުލައެވެ. ދީނީ ބަޔަކު ފަހުން ތައުޙީދާއި ޢަޤީދާއަށް ދަޢުވަތުދިނުމަށް، محمّد بن عبدالوهّاب ލިޔުއްވި كشف الشّبهات މި ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ސަލަފީ ދެކެމުންނަނަވާ މަރުގައި، އެ މީހުންގެ މުޅި ޙަޔާތުގެ ގޮތުގައި އަޚުލާޤީ، މުޅިން (ހުއްދަކުރުވިފައިވާ) ކަމެކެވެ.

އޭގެ ފަހުން العلاّمة يوسف النّبهاني ވިދާޅުވެފައިވަނީ: "ހަމައެކަނި މަޝްހޫރު އިމާމުން އިޖްތިހާދުކުރައްވައި، އެ މަޝްހޫރު ފުއިމާމުކުރައްވައި، ހުރިހާ މުސްލިމުން މި މަޝްހޫރު މަޛްހަބުގައި ދެކެވޭނެ ފުރުމަށް الله تعالى ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ އުއްމަތަށް ދެއްވި ނިޢުމަތެކެވެ. އެއްކޮޅުން، الله تعالى އިޖްތިހާދުގެ[1] އިމާމުން ފައްޓައި، ތައްޔާރުކުރުއްވި ދުވަހު، ކިޔަވައިދެއްވި، ޝަރުޢީ ދަލީލުތައް، މުޢާމަލާތުތައް، ޢަމަލުތަކުގެ އަޙްކާމުތައް އެ މަޝްހޫރު މަޛްހަބު ވެސް ޤަބޫލު އެ ކުރުމުން ތައްޔާރުކުރުއްވި އެވެ. ނަޞީޙަތު ދިނުމަށް، ތަޤުލީދު ދިނުމުގައި މި ނިޢުމަތް ދެއްވާފައި ނުވާނަމަ، އެ ދީ ދީނުގެ ބަދަލުވެދާނެ ގޮތަކަށް ކުރެވިދާނެއެވެ".

އޭނާ ވަކިވެސް ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ: "އިސްލާމީ އިޖުތިހާދުގެ އިމާމުވާ މަޛްހަބު، ޞާލިޙު ދީންދާރީ ޞާލިޙު ރަސޫލާގެ ސަހާބުންގެ ބަދަލުގައި ފާހަގަވެގެން ސުވާލުގެ ވަޒީފާގެ ތެރެއިން ފަހު ހަމައެކަނި ސަލަފީ އަހަރު

[1] އިޖުތިހާދުގެ ދަރަޖައަށް، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދަރަޖައަށް

ވެގެންދިޔަ އިރު، އިޖްތިހާދުކުރެވޭ ވަރުގެ ބޮޑު އިލްމުވެރިއެއް ނާދެއެވެ. މިހާރު އިޖްތިހާދު ކުރަންޖެހޭނެ ކަމަށް ބުނާ މީހަކު އިސްލާމްދީން ނޭނގޭ މީހެކެވެ. މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިޔާ الجلال السيوطي (رحمه الله تعالى) (އަވަހާރަވީ 911ހ. [1501މ.] މިޞްރުގައި) ވިދާޅުވެފައި ވާ ގޮތުގައި، އޭނާ ވަނީ އިޖްތިހާދުގެ ދަރަޖައަށް ފޯރާވައެވެ. އެހެން، އޭނާ އިޖްތިހާދުވެރިން އޭނާ އަރިހުން ސުވާލެއް ކުރެއްވުމުން، ބަޔާނާ ދު ޖަވާބެއް ދެއްވުމުން، އޭގެ ތަފްޞީލުން ބޮޑަށް ހަރުދަނާ ކޮށް ޖަވާބު ދޯ ސުވާލުކުރައްވައިފި އެވެ. އޭނާ އަށް އެ ސުވާލުގެ ޖަވާބު ނުދެއްވުނެވެ. އޭނާ ވިދާޅުވީ، އެ ސުވާލަށް ޖަވާބުދިނުމަށް ވަގުތުތަކެއް ވަރަށް ފުރާ އޭނާ ދާ ބިޔާ ކަމަށެވެ. އެކަމަކު، އޭނާ ގެ ޒަމާނުން ކުރިމަތިން އެދުރުން ކަމަކީ، އިޖްތިހާދުކުރުމުގެ އަސްލު ދަރަ ގޮތް ކަމުގައިވާ، ފަތުވާ ދިނުމުގައި، އިޖްތިހާދުގެ ބޭނުންކުރުމެވެ. ފަހަރު މޮޅު އިލްމުވެރިޔަކު، ފަތުވާދިނުމުގައި އިޖްތިހާދުގެ ބޭނުންކުރުމުން ދުނިޔޭގައި އިރު، މުޖްތަހިދު އިޖްތިހާދު ކުރުމަށް އެކަން މީހުންގެ މައްޗަށް ބާރުއަޅާ މީހުންނަށް ޖާހިލުން ނުވަތަ ތަޤުލީދުކުރާ ބަޔަކު ނޫން ދޫން ހިއްސާ ހިއާ ބާވައެވެ؟ الإمام الغزالي (رحمه الله تعالى) އޭނާގެ ފޮތް إحياء علوم الدّين ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، އޭނާގެ ޒަމާނުގައި މުޖްތަހިދުން ނެތެވެ.

"މުޖްތަހިދު ނޫން މުސްލިމުކަލާ ސަޤާފީ ހަރުދަނާ އުނދަގޫ، އޭނާގެ މަޛްހަބުގެ އިމާމު ހިދާޔަތުވާފައިވާ ގޮތް، އެ ހަރުގޮތް ގައި ވާ ގޮތް ޒިޔާރާތް، އެ ކަލޭގެ ކުރުމަކީ ދޭދު ރިޢާޔަތްކޮށްގެން ވާ ކަލުގައި ވާ ނަމަ، އޭނާ އަށް ދެނެގަނެވޭ، ހަމައެކަނި މަޛްހަބުގެ ދަށުގައި އެ ހަރުގެ މައްޗަށް އިޖްތިހާދުކުރެއްވި އޭނާގެ މުޖްތަހިދުނަށް ހާދަ، އެ މުޖްތަހިދުއްގެ މަޛްހަބުގައި ވާ ގޮތަށް އަމަލުކުރަށެވެ. މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިޔާ الإمام يحيى النّووي (رحمه الله تعالى) (އަވަހާރަވީ 676ހ. [1277މ.] ދިމިޝްޤުގައި) ލިޔުން ވަރަށް ބޮޑު ފިލިޕީނުގެ އޭނާގެ ފޮތް روضة الطّالبين ގައި އިޖުތިހާދުވެރިޔާއާ ގުޅޭ ވައެވެ. އޭނާ، އިޖްތިހާދުގެ ދަރަޖަ އަށް ފޯރާވައިނުވާ މީހުން ފިޤުހު ޤާއިދާ ތަޤްލީދުކުރާ ސަހަރުގެ ނަމްބަރު ރަސްމީ ހަމަ ދާނަގެ ޢިލްމުވެރިން ނެތެވެ. މިހާރު، މަނުތަރުތީބު ޓިއުރ މީހުން، ދައްވާހުރި ގޮތުގައި، އެޓިއެރުން ވަނީ އިޖްތިހާދުގެ ދަރަޖައަށް ފޯރާވައެވެ. އަދި އެއާއެކު، ފިޤްހީ ފިޤްހާއި ފިޤްހީ ތަރުތީބުގެ ސަރަހައްދު އެޓިއެރުތަކަށް ޒަވާރާ ހެދުމަށް ނުރާގުތަކެވެ. އޭގެ ނަތީޖާ، އަޔުނުތުން، ހަމަކަ މަޢުލޫމާތު ކުދި މަޢުލޫމާތު ތަރުތީބުތައް ނުރަކަބަރުގެ ދެއްވައެވެ. އަދި އެއާއެކު، އެޅިގަނޭގަތް ގެއްލުމެއް ހިމެނުން އަ ކުރާ ނަފްސާ ކަބާވާ ގޮތްތަކެވެ. އެޓިއެރުނަށް ނޫނަސް ނޫނޭ ތަރުތީބުގެ ހަރުދަނާގަތް ކުރިކޮށްދެނެވެ. "އަކަތަކުން ނ ތަޤުލީދުކުރުން ދާރު މިކަމުގެ ކަނޑައެޅިފައިވާ އަކަތަކުން ތަޤުލީދުކުރަން" ފަހަރު ޗާރިޔު އަދި ގަވާއިދު ބައިނަލްއަޤުވާމީ އެޓިއެރުން ނުކުތައެވެ. ޝަރުޢީގަލްނަ ވަސީލަތްތަކުގައި ޖެހި، އަމިއްލަ ހަވާ ނަފްސަތް ހައްދިކުން ގާސް، އެމިހުންނަކާ މާ މަޖިލިސް ބައްސާ ކަމަށް ދައްކާވާނެއެވެ. އެ މިހުންނަށް ތަކުލީދާ ކަމަކާ، އެހެން ބޭނުންތަކުން، އެ ދައްކާވައިދިނީ، އެ މިހުންގެ މަޖިލިސްކަން

ނޫން ކަމަށާއި، އުކާމަތު، އެ މީހުންގެ ގަމާތުކަމާއި، ބާޒުވުން ކަމެވެ. އެ މީހުންގެ ތެރޭގައި، އަހަރެމެންނަށް ފެންނަ ބައެއް ޗާލުކު ބިދުޢަތުވެރިން ބުނާ ލިޔާ ގޮތުގައި، ކޮންމެ މިހާރު ވެސް، ބުނެމުންދަނީ ނުބައިކަމެއް ތަޤުލީދު ކޮށްކަށާއި، ސަބަބު ބެހެއްޓިއްޖެ. ދީ މުސްލިމު އަހާ އެވެ! އެތަކަ ގަމާތުކަމާ އަރުވައިލެވު ނުވަތަ އެއި ދީނީ އިލްމުވެރިން ކަމަށް ނުބައިކަމެވެ! ތިބާގެ އިމާމުގެ މަޒްހަބުގައި ތަނަވަސްކަން ހިފުމަށްޓަކައެވެ! ހަމަތު މަޒްހަބުގެ ތެރެއިން ތިބާ ބޭނުން މަޒްހަބެއް އިޚްތިޔާރުކުރުމުގެ މިނިވަންކަން ތިބާ އަށް ލިބިގެން ވެއެވެ. އުކާމަތު، މަޒްހަބުތަކުގެ ތުޅު ސަބަބު އެއްކޮށް ބުނުކޮށްތަކުގައި تلفيق[1] ކުރުމަކީ، ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ.

ކީރިތި ރަސޫލާގެ ޞަޙާބީ ރަސޫލާގެ ކިބައި ވަޙީގެ މުސްލިމް ނަމަ، ރަސޫލުއްލާހުގެ، އާއިލާގެ މަޒްހަބުން ދަރިވަރުކަމާއި ޞަޙާބީބަކާއި ސަބަބު ކަމެއް. އެއަރ ވަރު، ކުރުމަށް އަޅުގަނޑު ކަމަށް ކަމަށްވާ ކަމާއި، ޞަޙާބީން މަޒްހަބުވެރިއާ ކަމަށް ދީދު، އިސްލާމް ދީނުގެ މަތިވެރިކަމާއި، ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި، الله تعالى ގެ ނަސްރުދޫކޮށްދެއްވާ، ބިރުވެރިކަމާއި ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ސިފަތައް، އުކާމަތުގެ ޙިކުމަތް ބިރުވެރިކަމާއި، މުޢުޖިޒާތުތަކާއި، ދީނީ ހުދާއި، އާޚިރަތުގެ ބަރަކާތްތަކާއި، އަހުން ދިރުއްވުމާއި، ޝާރިޢު ކުރެއްވުމާއި، ސުވަރުގެ އާއި، ނަރަކަ އާއި، މަލާއިކަތުންނާއި، ޖިންނީންނާއި، ޝާދީ އުއްމަތްތަކާއި، ނަބީންނާއި ރަސޫލުންނާއި އަ ބޭކަލުންގެ ސަލާމު ގޮތްތަކުގެ މަތިވެރިކަމާއި، ކީރިތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި ކީރިތި ޤުރުއާނުގެ މަތިވެރިކަމާއި، ކީރިތި ރަސޫލާގެ އާލުންނާއި، ސަޙާބީންގެ ބަޙާމަތް ދަރަޖާގެ ބަރަކާތްތަކާއި، މި ދީނުޙައްޤު އާޚިރަތް ގެންނިކު އެވަރު ކަލޭގެ މަޢުލޫމާތު މައްސަލަތަކުގެ ދިރާސާކުރެވުން އެވެ. މި ދީނުދު އާއި، އާޚިރަތް ގެއެ ހުރިހާ އިލްމުގެ ވެސް ކީރިތި ރަސޫލާގެ ބަޔާންކުރެއްވުމުގައި ޖަމާވެފައެވެ.

"އަހަރެމެން މި ތާރީޚީ ލިޔުމުގައި މިވާ ވާހަކަތަކަށް ވިސްނުމުން، ބަޔާންކުރި ނުކުތާ ފަހުމް ކުރުމާ އިސްލާމް ދީނުގެ ބުނުއްވުމަށް، ބޭނުމުގެ ނުތަކީ އެއްބަޔަށް ކަމަށް ބުނި މީހުން ހިމާ ޗާނިލުކަން އުސޫލުތަކުން އެވެ. ބަޔާންތަކުގައި ވާ ގުނާ އަލިފުނުކުރުވާ ފަދަ ގިނަ މަޢުލޫމާތުތަކުގެ ތެރެއިން، ނަމާދާއި، ރޯދައާއި، ޒަކާތާއި، ޙައްޖާއި ފަދަ عبادات އާއި، معاملات އާ ބެހޭ މަޢުލޫމާތު ވާހަކަފުޅާ ބަޔާންކޮށް މަދުވެ. އެއީ ގޮތްތަކާކަން ފަސޭހަތަކަ އެވެ. [އެގެ ތެރޭގައި، ތަކެތިކުރުވާ ހުރި ބަޔާންތައް ހިލާކަނޑާ، ތިން މާނައް ވުރެ ގިނަހައް ނުވާނެ އެވެ.] ހަމަތު މަޒްހަބުގެ އިމާމުންގެ ތެރެއިން އެއް އިމާމަކަށް ވެސް، މަދު ބަޔާންތަކުގެ ތެރެއިން، ސަބަބަ

---

[1] تلفيق ގެ މާނަ އަކީ، ހަމަތު މަޒްހަބުގެ ފަސޭހަ ގޮތްތައް އެއްކޮށްލެވުން، އެއްވެސް މަޒްހަބަކާ ދިމާނުވާ ގޮތަށް އަމަލުކުރުމެވެ. މިސާލު، ހަމަތު މަޒްހަބުން ކުރު މަޒްހަބެއްގައި ވާ ފަދައިން އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ ކަމެއް ކުރުމަށް ފަހު، އަނެއް ބިން މަޒްހަބުގައި ވާ ވިހާ ވެސް ގިނަ ކަންތައްތަކެއް ފުރިހަމަކުރުމަށް ކިޔައި تقوى އެވެ. އެކަން ގިނަ ބަލާބަ ލިބޭހުއްޓެވެ.

އެއް ބިދުޢަ އަޅުއްވާ ތޮބާރުން ހެން ހިޔެއް ނުވެއެވެ. ކޮންމެ ސިޔާސީ ބިދުޢައެއް ވެސް، ހަމަޔަށް އިމާމުން ކުރު
މަދުވެގެން އެއް އިމާމަކު ދަލީލެއްގެ ގޮތުގައި ވަކި ބުރުހާނެއް ދެއްވާފައެވެ. މުސްލިމުންނަށް އެނގޭ މަޝްހޫރުގައި ވަކި
ކަމެއް އޮތީ ސިޔާސީ ބިދުޢައެއް ގައި ވާ ގޮތަށް ތިން ކަމަށް ފެނިއްޖެ ނަމަ، އެކަމަކާ ގުޅޭ ބިދުޢައްގެ މައްސަލަ
އިޖުތިހާދުކުރެއްވި ފަރާތާއި ދެކޮޅަށް މަޝްހޫރު ވާ ގޮތަށް އަމަލުކުރުން ހުއްޓުވެވެ. ފަހަރެއްގައި، އެނގޭ މަޝްހޫރުގެ
އިމާމު ވެސް އެ ބިދުޢަ އަޑުއެއްސެވި ތޯލާރުން އެވެ. އެކަމަކު، ސިޔާސީ ކަމަށް ބުނަން ގޮތް އެހެން ބިދުޢައް
ދެކެވޭ ނަންގަތީ، ނުވަތަ އޭގެ ފުރަތަ ތިރިޔަށް ގެ ރަސޫލާ ބިދުޢަތަކަށް ފިލުވައި ތޮބާރުން، އޭގެ ކުރިން
ބިދުޢަ ބޭނުންވެފައި ތޮބާރުން، ނުވަތަ މުޅިއެކު ދީނުން އަމިއްލައަށް ތަޢުރީފު އެހެން ސަލަފުގެ ހިނދު، ކުރިން ބިދުޢަ
ދެކެވުނު ނުނގެނެގޭ އެވެ. ކުރިން ބިދުޢަ ސިޔާސީ ކަމަށް ވިސްނާ މުސްލިމުންގެ، އެ ބިދުޢަ އާ ނުވާނޭ އެނގޭ
ޙަޤީޤަތް މަޝްހޫރު އިޖުތިހާދު ދީނުގައި، އެ ބިދުޢަތް ޝަރީޢަތުގެ ތަޢުރީފުގައި، ހުށަހަޅާ ކަމެކެވެ. އެއީ، އެ ގާނޫނީގައި
ސުވާލު އުޅުނު ކަމަށް ބުނާ ގޮތަށް، އިޖުތިހާދު އެ ބިދުޢަތް ބާޠިލުކުރާނެ އެހެން މަޝްހޫރު ތަޢުރީފުގެ ޤާނޫނުގެ ހުކުމް
ކަމަށް ވެސް އެކެވެ. އެކަމަކު، އެ ބިދުޢަ ދީނީ ތަޢުރީފު ނުވަތަ އެ ދުވަސް މަޝްހޫރު އިމާމުން ތަފާސްހިލޭ ޙުކުމް
ކަމެކެވެ. އެހެނީ، އެއީ ޙަޤީޤަތް މަޝްހޫރު އިމާމު ދީނީ ދަރަޖަ ބިދުޢައެއް އިޖުތިހާދުކުރެވޭ ސަޙާބީ
ނުރުވެރިންނެވެ. ކޮންމެ ގޮތެއް ފިޤުހީ، އެކަމުގެ ތަޢުރީފާ މަޝްހޫރު ބުނެ ގޮތަކީ ބިދުޢަ ބާޠިލުކުރަނީ،
ހަމަ ކަމެކެވެ. ސަރަޙަފީ، އެނގޭ ތަޢުރީފާ މަޝްހޫރު އިމާމު ވެސް ކޮންމެ ވެސް ޙުކުމެއް ދީނީ ޙަޤީޤީގެ މައްސަލަ
ކަމާ ގުޅޭ ޝަރީޢަތުގެ ނުރުވެރިންނެވެ. މިސާ ޢަދަ އެ ދީނީ ނުވަތަ ނުފެންނަސް، އިމާމުން ޝާފިޢީ ފުޤަހާއުން، ބިދުޢަތް
ބާރުވެރިޔާއެއް ނުވެއެވެ. އެ ބާރުގަދަ މަޝްހޫރު ތަޢުރީފާ، ޝާފިޢީ ފުޤަހާއުން، ބިދުޢަތުގެ ޝަރީޢަތް އެވެ. އެ އިމާމުން
ކުރެއްވި ތަޢުރީފު، ޝާފިޢީ ފުޤަހާއުން، ބިދުޢަތުގެ މާނަ ތަޢުރީފު، ބާރުމަތީ ޝަރީޢަތްތަކުގެ ސާބިތުވެގެން. އެމީހުން، އެ ބާރުގަދަ
ޝަރީޢަތް ތަކުގެ ފުރިހަމަވަނީ، މުސްލިމުންނަށް ވިސްނާ މަތީން ފުރިހަމަކުރުމާއި ޙިކުމަތްތަކުގެ ދީނުގެ މަގެވެ. ހަމަ ތަޢުރީފާ
އިމާމުންގެ އެ މަސައްކަތަށް، الله تعالى ގެ އޯގާތެރިކަން ނުލިބޭނެ ނަމަ، އިންސާނީ ޤާނޫން ނުހަނު ގަދަ
އިސްލާމްދީނަށް ޤަބޫލު ކުރައްވާ ވަރަށް އަރާނީ ހުރުމަތްތެރިކަމެވެ. މި މަޝްހޫރު [ޙުރުމަތު] ޝާފިޢީ ރަސޫލާ محمّد
(صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ދީނީ ރަސޫލާ ކަމާއި، އިސްލާމް ދީނަށް ދީން ކަމުގެ އެންމެ ފުރިހަމަ ތަޢުރީފެވެ.

"އަޅުގަނޑުމެންގެ ހަމަޔަށް މަޝްހޫރު އިމާމުންގެ އިޖުތިހާދުގެ ހިތްވާ ހުރި ދީނުގެ އަސްލުތަކާއި، ތަޢުރީފުގެ
ޙަޤީޤަތަކީ ދީނެވެ. އަދި ރަސޫލާގެ ބިދުޢަތަކުން ސާބިތުކަން އެނގިގެންވާ ޝަރީޢަ ގިނަ ބާރުމަތީގެ ގޮތުން ވެސް
ހިތްވެއް ނުކުތެވެ. އެކަމަކު، ހިތްވާ ހުރި، ބައެއް ފިޤުހީކަމާ ގުޅިގެންނެވެ. މި ތަޢުރީފު އަމިއްލައަށް ވަނީ، އެ ކަންކަމާ
ބާރު ގަދަގޮތް އަމިއްލައަށް ހުރި ތަފާސްހިލުކަމެއް ސިޔާސީ ކަންކަމުގެ މުސްލިމުގައި ހުރި ތަފާސްހިލުކަމާ ގުޅި އެވެ. އަދި އެ
މިހާރުގެ ގުޅުމުގައި ހުރި މި ކުޅަ ތަފާސްހިލު الله تعالى އުއްމަތަށް ދެއްވި ރަހުމަތްތަކެވެ. ޝާފިޢީ ރަސޫލާ

ބާރީތޮޅުކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: **إختلاف أمتي رحمة** – رواه البيحقي و غيره كما في الجامع الصغير. މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ ދެމެދުގައިވާ ޚިލާފަކީ ރަޙްމަތެކެވެ". މުސްލިމުން އެ މިހާރު ބޭނުން އަދި ފަސޭހަ މަޛްހަބަކަށް އުޅުމަކީ، ހުއްދަކުރެވިފައިވާ ޖާއިޒް ކަމެކެވެ. މި ޚިލާފު އަންނާނީ ކަމުގެ ނަބަވީ ޝަރީޢަތް ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ކުރިން ދެއްވާފައި ވާ އިޒުނު، އެކަން ހިންގާފައިވާނީ، ނަބަވީ ދުއްވި ގޮތަށެވެ.

އަޖުރާގެ އިތުރުގައި އިޖްތިހާދުކުރުމުގައި، ހުރިތަފާތުތައް ނުނެތެވެ. އެއީ، މަގުފުރުދުރާއި، ކުދިތަން މަގުފުރާ ކަމެކެވެ. އެއީ، ތޯޖެ ފާފައިކަމެވެ. އަހުދާއާ މޭޒު ކަންތައްތަކުގައި އާދި ސިޔާސީ އެންމެ ގޮތުކަމެވެ. އެއީ، أهل السنّة والجماعة އެވެ. الله تعالى ގެ رحمة ގެ ގޮތުގައި ޝަރީޢަތު ރަސޫލާގެ ބާރީތޮ ގައި ވާ ޚިލާފުތައް ހުރީ فروع ނުވަތަ ބުނާތަކުގައެވެ.

العلّامة النبهاني ބަރީވެސް ވިދާޅުވި އެވެ.: "ހަމަ މަޛްހަބުގެ ބުނާތް ތަފާތުވާ ކަމެއް ގައި، ސަލަފުންގެ އާގެ ތަޤުލީދު އެންމެ ބުނާތެވެ. މިކަން ސަލަފުންނަށްގައި ކުރާ މިހުންނަށް ދީ ތަފާތު ލިބޭނެ އެވެ. އަދި ރައްޔިތުން ނުން ބުނާތަކުގެ ތަޤުލީދު އެއް ބުނާތަށް އަމަލުކުރާ މިހާ އަށް ލިބޭނީ އެއް ތަފާތެވެ. މަޛްހަބަކީ رحمة އެއް ކަމަށް ވެގެން، އެއް މަޛްހަބު ދޫކޮށް، އެހެން މަޛްހަބަކަށް އުޅުން، ހުއްދަކަމެވެ. އެކަމަކު، ސަލަފީ ހަމަ މަޛްހަބު ދިޔަވުމަށް އެހެން މަޛްހަބަކަށް އުޅުން ހުއްދަވެއް ނުވެއެވެ. އަދި ސަލަފުންނަށް ތަބާވުމަކީ ވެސް ހުއްދަކަމެއް ނުވެއެވެ. ސަލަފުން، ސަލަފުންގެ މަޛްހަބު ދިއުމުގައިވާ މަޛްހަބަކަށް ނުވާތީ އެވެ. މިގޮތް ހަމަ މަޛްހަބު ދިޔަވުމަށް، އެހެން މަޛްހަބަކަށް އުޅުމުގެ އިޖްތިހާދު ނުވެވެ. الإمام أبوبكرأحمد الرّازي (رحمه الله تعالى) (އަވަހާރަވީ 370ހ. [980މ.] ގައި) ވެސް ތިޔާޚާރުކޮށްވާފައިވާ ގޮތުގައި، އިސްލާމީ އިލްމުވެރިން އިޖްމާޢުން ކަނޑައެޅިފައިވޭ، ސަލަފުންނަށް ސިފަ ތަބާވުމަކީ ހުއްދަކަމެއް ނުވެއެވެ. ހަމަ މަޛްހަބުގެ މަތިވެރިކަން ދުނިޔެއަށް ބަޔާންކޮށް ދިނުން، އަދި އެ މަޛްހަބަކީ ޝަރީޢަތުގެ ޤާނޫނާއި ޝަރީޢަތު ސުންނަތުގެ ވެރި ދުރަށް ނުދާކަމާއި، އިޖްމާޢާއި، ޤުރުއާނުގެ ޙައްޤު އިން ބޮޑުދިން ބުނާތަކަށް، އެ އިމާމުންގެ ހައްޤު ނުނުކަމާއި، އެއީ، ޝަރީޢަތާއި ސުންނަތުގެ ސުންނަތަށް ނިޔާވާ ބުނާތަކަށް ދުނިޔެގެމަތިން ޖަހައި، الإمام عبدالوهّاب الشّعراني (رحمه الله تعالى)[1] ލިޔުއްވާފައިވާ ދެ ފޮތް ކަމުގައިވާ الميزان الكبرى އާއި، الميزان الخضريّة ގައެވެ".

---

[1] يوسف النّبهاني ގެ حجة الله على العالمين، ޞަފްޙާ 771. މަތީގައި މި ފޮތުން އިޤްތިބާސް ކޮށްފައިވާ ބައި ކަމަށް ފުރިހަމަވެ އިތުރުކުރި އެއްވެސް ބައެއް ނުނުރާ އެވެ. އަޙްލާފުންގެ އެހެން ފޮތްތަކާ އައްޑޫތަރަ، މި ފޮތުގައި ޖޫލާޝް ގައި ލިޔެފައިވާ، އެހެން ފޮތްތަކުން އިޤްތިބާސްކޮށްފައިވާ ބައިތަކެވެ. އެއީ، ތަރުޖަމާކޮށްފައިވާ ބައި އިތުރަށްނުވަތަ ބުނެވެ. حجة الله على العالمين މި ފޮތުން ނަގާފައިވާ މަތީގައިވާ ޤިޔާސްގެ އިޤްތިބާސް އަސްލު އަޅުން އެއްވާސްތާން ވަޤުފުކުރައްވާފައިވާ އިސްތަންބޫލު ގައި 1394ހ. [1974މ.] ގައެވެ.

"ޕީރީޒީ ފުރުއާނުގައި 'ދީނީ އިލްމުވެރިން"، މިހެން ވަޙީކުރައްވާފައިވުމާ ކަމަށް ބުނުން ބާޠިލުކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، ޕީރީޒީ ފުރުއާނުގެ އެތަނުގެ އާއްމުން ގައި، އިލްމުވެރިން (علماء) އަދި علم އަހުލު ތަޢްރީފުކުރައްވާފައިވެއެވެ. الشيخ عبدالغني النّابلسي އާއާގެ ފޮތް ކަމުގައިވާ **الحديقة** ގައި ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. "سورة الأنبياء ގެ 7 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. **(فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ)** މާނައީ: "علم ގެ أهل ވެރިންނާ سؤال ކުރާށެވެ!". ذِكر ގެ މާނަ އަކީ، އިލްމެވެ. މި އާޔަތުން މީސްތަކުންނަށް އަމުރުކުރައްވަނީ، ނޫނީގެ ދީނުން، އިލްމުވެރިން ޙާޟިރު އެ މިހާރުގެ ގޮތުން އުނގެނުމަށެވެ. **(إِنْ كُنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ)**. މާނައީ: "ތިޔަ، ތިޔަބައިމީހުން ނުދަންނަނަ ކަމުގައި ވާ ނަމަ". البيضاوي ތަފްސީރުގައިވާ ގޮތުގައި، މި އާޔަތަކީ، ނޫނީގެ ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން އިލްމުވެރިންނާ ސުވާލުކުރުމަކީ ވާޖިބުކަމަށް އަންގައިދޭ ދަލީލެކެވެ. الله تعالى آل عمران ގެ 7 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. **(هُوَ ٱلَّذِىٓ أَنزَلَ عَلَيْكَ ٱلْكِتَـٰبَ مِنْهُ ءَايَـٰتٌ مُّحْكَمَـٰتٌ هُنَّ أُمُّ ٱلْكِتَـٰبِ وَأُخَرُ مُتَشَـٰبِهَـٰتٌ ۖ فَأَمَّا ٱلَّذِينَ فِى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَـٰبَهَ مِنْهُ ٱبْتِغَآءَ ٱلْفِتْنَةِ وَٱبْتِغَآءَ تَأْوِيلِهِۦ ۗ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُۥٓ إِلَّا ٱللَّهُ ۗ وَٱلرَّٰسِخُونَ فِى ٱلْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِۦ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا ۗ وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّآ أُو۟لُوا۟ ٱلْأَلْبَـٰبِ** * آل عمران: 7) މާނައީ: "އެކަލާނގެއީ، ކަލޭގެފާނުގެ މައްޗަށް ފޮތް ބާވައިލެއްވި ކަލާނގެއެވެ. އޭގެތެރެއިން ނިޝާނީ، މާނަ ސާފުވާނޭ އެއީގެ آية ތަކެއް އޭގެ ތެރޭގައި ވެއެވެ. އެ آية ތަކަކީ، އެ ފޮތުގެ މައިގަނޑު ބައެވެ. އަދި متشابه آية ތަކެއް ވެސް ވެއެވެ. (އެބަހީ: އެކަން الله ފިޔަވާ އޭގެ މާނަ އެނގޭގޮތެއްނުވާ، ނުވަތަ علمي نظر އަޅައިގެން ބަލައިގެން ފިޔަވާ އޭގެ މާނަ ދެނެގަނެވޭ آية ތަކެއް ވެސް އޭގެ ތެރޭގައި ވެއެވެ.) ފަހެ، حق ގެ މަގުން އެއްކިބާވެވުނު ބައެއް، އެއުރެންގެ ހިތްތަކުގައި ވާ މިހެން ދެކެނިކޮށް! ފަހެ، އެއުރެން فتنة އުފެއްދުމުގެ ބޭނުމުގައްޔާއި، އެ آية ތަކުގެ އަޅި ގޮތްގޮތަށް މާނަކުރުމުގެ ބޭނުމުގައި، އެ ފޮތުގެ ތެރޭގައިވާ متشابه آية ތަކަށް ތަބަޢުވެއެވެ. އޭގައި ހިތަހައްޓާބަވެއެވެ. އެ آية ތަކުގެ حقيقي މާނަ، الله ފިޔަވައި އެހެން އެއްވެސް ފަރާތަކަށް ނޭނގެއެވެ. علم ގައި ހަރުދަނާކަމާއި، ثابت ކަން ލިބިފައިވާ މީހުން ބުނާނެއެވެ، ތިމަންމެން މިއީ އެ آية ތަކަށް إيمان ވެއްޖެއެވެ. ހުރިހާ آية ތަކެއް ވެސް ވަނީ، ތިމަންމެންގެ ވެރި ރަސްކަލާނގެ حضرة ންނެވެ. ބުއްދީގެ أهل ވެރިން ފިޔަވާ، ވިސްނައި ހަނދުމަކޮށްދެއް ނުގަނެތެވެ.". އަދި آل عمران سورة ގެ 18 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. **(شَهِدَ ٱللَّهُ أَنَّهُۥ لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ وَٱلْمَلَـٰٓئِكَةُ وَأُو۟لُوا۟ ٱلْعِلْمِ قَآئِمًۢا بِٱلْقِسْطِ ۚ** * آل عمران: 18) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، الله، އެކަލާނގެ ފިޔަވާ، إله އަކު ނުވާކަމަށް ހެކިވެވޮޑިގެންނެވިއެވެ. އަދި، ملائكة ންނާއި، علم ގެ أهل ވެރިން ވެސް (އެކަމަށް) ހެކިވެ ވަޑައިގެންނެވިއެވެ. (އެކަލާނގެ ހެއްދެވީ ތަކެތި تدبير ކުރެއްވުމުގައި) عدل ވެރި ކަމާއިގެން އެކަލާނގެ قائم ވެ ވޮޑިގެންވެއެވެ. އެކަލާނގެ ފިޔަވާ إله އަކު ނުވެއެވެ. (އެކަލާނގެއީ) عزيز ވަންތަ، حكيم ވަންތަ ރަސްކަލާނގެއެވެ.". އަދި قصص سورة ގެ 80 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައިވެއެވެ. **(وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُوا۟ ٱلْعِلْمَ وَيْلَكُمْ ثَوَابُ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَـٰلِحًا** * القصص: 80) މާނައީ: "އަދި علم ދެވިގެންވާ

މީހުން ބުނޫއެވެ. ތިޔަބައިމީހުންނަށް ހަލާކުހުރީއެވެ. إيمان ވާ صالح عمل ކުރާ މީހަކަށް، الله ގެ ثواب (قارون ގެ މުދާފުރިހަމަކަން ފެނި) ވާ ހެޔޮކަމަށް ބޮޑުވެ. އަދި ކެތްތެރިންނަށް މެނުވީ، އެ ދަރަޖައެއް ނުލިބޭނެއެވެ". އަދި روم سورة ގެ 56 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**وَقَالَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ وَٱلْإِيمَـٰنَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِى كِتَـٰبِ ٱللَّهِ إِلَىٰ يَوْمِ ٱلْبَعْثِ** * الروم: 56) މާނައީ: "އަދި އެބަޔަކަށް علم އާއި، إيمان ކަން ދެއްވިފައިވާ މީހުން ބުނާނެއެވެ. އަޅުގަނޑުމެން ދިރުއްވާ ދުވަހާ ޖެހެންދެން الله ކަނޑައަޅުއްވާފައިވާ ގޮތަށް ހަމަކަށަވަރުން، ތިޔަބައިމީހުން ތިބެއްޖެއީމުއެވެ. ފަހެ، މިއީ އެދުވަސް ދިރުއްވާ ދުވަހެވެ. ނަމަވެސް ނޭނގެއެވެ". އަދި الإسراء سورة ގެ 107-108 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**إِنَّ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ مِن قَبْلِهِۦٓ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا * وَيَقُولُونَ سُبْحَـٰنَ رَبِّنَآ إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا** * الإسراء: 107-108) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، މީގެ ކުރިން علم ދެއްވިފައިވާ މީހުންނަށް އެ قرآن ކިޔަވައިދެވޭއިރު ހިނދު، އެއުރެން سجدة ކުރާ حال، މޫނު ވެއްޓޭ ވެއްޓެއެވެ". އަދި الحج سورة ގެ 54 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**وَلِيَعْلَمَ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ أَنَّهُ ٱلْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَيُؤْمِنُواْ بِهِۦ** * الحج: 54) މާނައީ: "އަދި علم ދެއްވިފައިވާ މީހުންނަށް، ހަމަކަށަވަރުން، އެއީ ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ حضرة ން އައި حق ބަސްފުޅުކަން އެނގުމަށްޓަކައެވެ. ދެން އެއުރެން إيمان ވުމަށެވެ". އަދި العنكبوت سورة ގެ 49 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**بَلْ هُوَ ءَايَـٰتٌۢ بَيِّنَـٰتٌ فِى صُدُورِ ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ ۚ** * العنكبوت: 49) މާނައީ: "އަދި ކިޔައްތަ! އެއީ علم ދެއްވިފައިވާ މީހުންގެ ހިތްތަކުގައި بيان ވެގެންވާ آية ތަކެކެވެ". އަދި سبأ سورة ގެ 6 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**وَيَرَى ٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ ٱلَّذِىٓ أُنزِلَ إِلَيْكَ مِن رَّبِّكَ هُوَ ٱلْحَقَّ وَيَهْدِىٓ إِلَىٰ صِرَٰطِ ٱلْعَزِيزِ ٱلْحَمِيدِ** * سبأ: 6) މާނައީ: "ކަލޭގެފާނުގެ ވެރިރަސްކަލާނގެ حضرة ން ކަލޭގެފާނަށް ބާވައިލެއްވި ތިމަ އެއީ حق ބަސްފުޅު ކަމުގައި، އެއުރެންނަށް علم ދެއްވިފައިވާ މީހުން ދެކެއެވެ. އަދި އެތިމަ މަގުދައްކައި، عزيز ވަންތަ، حمد ލިބިވޮޑިގެންވާ ރަސްކަލާނގެ މަގަށެވެ". އަދި المجادلة سورة ގެ 11 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**وَٱلَّذِينَ أُوتُواْ ٱلْعِلْمَ دَرَجَـٰتٍ ۚ** * المجادلة: 11) މާނައީ: "ތިޔަބައިމީހުންގެ ތެރެއިން علم ދެއްވިފައިވާ މީހުން الله ދަރަޖަތަކަށް އުފުއްލަވާނެއެވެ". އަދި فاطر سورة ގެ 28 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**إِنَّمَا يَخْشَى ٱللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ ٱلْعُلَمَـٰٓؤُا۟ ۗ** * فاطر: 28) މާނައީ: "الله އަށް ބިރުވެތިވާކަން ކަށަވަރީ، އެކަލާނގެ އަޅުންގެ ތެރެއިން علم ވެރިންނެވެ". އަދި الحجرات سورة ގެ 13 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِندَ ٱللَّهِ أَتْقَىٰكُمْ ۚ** * الحجرات: 13) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، الله ގެ حضرة ގައި ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ އެންމެ މާތްކަން ބޮޑީ، ތިޔަބައިމީހުން ކުރެ އެންމެ تقوى ވެރި މީހާ އެވެ". އަދި 365 ވަނަ ސަފްހާ ގައި ބަޔާންވެގެންވާ ޙަދީޘްތަކުގައި ވަނީ:

(إنّ الله و ملائكته وأهل السموات والأرض حتى النملة في جحرها والحيتان في البحر يصلّون على معلّم النّاس الخير) އަދި **(يشفع يوم القيامة الأنبياء ثم العلماء ثم الشهداء)** އަދި **(يا أيها النّاس إنّما العلم بالتعلم)** އަދި **(تعلّموا العلم فأنّ تعلّمه لله خشية و طلبه عبادة و مذاكراته تسبيح والبحث عنه جهاد و تعليمه لمن لا يعلمه صدقة و بذله لأهله قربة)** އެވެ. طاهر البخاري[1] ގެ الخلاصة ނަމަކަށް ކިޔުން އޮތާގެ ފޮތުގާވަކާގެ ފުރަތަމައިން ހިމެނޭ ބާބުގައި ލިޔުއްވާފައިވަނީ: "ޢިލްމުގެ ބޮޑު ބައެއް ކިޔުމަކީ ނަފުލު ނަމާދުކުރުމަށް ވުރެ ގިނަ ޘަވާބު ލިބޭނެ އެވެ. އެހެނީ، ތަޢުލީމު ކަސްރަތާއި، ބަރަކާތް ކަސްރަތުވާނީ އިޚްލާޞްތެރިން ނުވަތަ އެ ބާއްޖަވެރިކަމުގެ ތަޢުލީމަކުން އުނގެނުމަށް، ތަޢުލީމުވެސްކަމެވެ. ކިޔުމަ އަޅުގަނޑު ތަޢުލީމުކުރުމަށް ނުވަތަ އެހެން މީހުންނަށް އުނގަންނައިދިނުމަށް ބާކީ، ތަޢުލީމު ކިޔުމަށް، ދަރު ނަމާދު ކުރުމަށް ވުރެ ދަރަޖަ ބޮޑުކަމެވެ. الحديقة الندية شرح الطريقة المحمدية ގައި ބާބަށްވުރެ ރަސޫލު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަދީޘެއް ގައި ވެއެވެ.: ما عبدالله بشيئ أفضل من فقه في الدّين. މާނައީ: "ދީނީ ޢިލްމު އުނގެނުމަށް ވުރެ ދަރަޖަ ބޮޑު ކަމެއް، الله ގެ އަޅުކަން ކުރުމުގައި ނުވެއެވެ". އިސްލާމީ ޢިލްމު އުނގެނުމަށް ހަމައެކަނި އުސްތާޒުންނާއި ތަޢުލީމުދޭންޖެހެއެވެ. ޝަރުޢީ ތަޢުލީމާއި، މުޢާމަލާތުގެ ބާރުވެރި ނަމޫ ކަމަކަށް ބޭނުމާ މީހުންނަށް، ދަރުސްތަކުންނާއި، ޖަނަވާރުތަކުން. އެބައިމީހުންނަށް، މުސްލިމުންނަށް އަޅުވާލައި، ހަމައެކަނި ތަޢުލީމުކުރާގޮތަށް ތަޢުލީމާ މީހުންނެވެ. ދީނީ ތަޢުލީމަކާއި ވާ އިލްމު ނަގައިދިނުން، ރަސޫލު ފުރުޞަތު ރަސޫލާގެ ޙަދީޘްތަކެވެ". الحديقة [2]ގައި العلّامة عبدالغني النّابلسي ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ.

الله تعالى، އެކަލާނގެ ނަބިއްޔާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ފޮނުއްވީ، ރަސޫލު ފުރުޞަތު އުނގަންނައިދެއްވައި ދެއްވައި، މަސްލަޙަތުކަމުގެ އެކަލާނގެ ފޮނުއްވި އަޙްކާމުތަކަށް ފުރުޞަތު ދިނުމަށް ޢިލްމު އުނގަންނައިދެއްވައި ދެއްވުމަށެވެ. އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިން ރަސޫލު ފުރުޞަތު އުނގެނުނީ، ޞަޙާބީންގެ އަރިހުންނާއި، އެބައިމީހުންގެ ތަޢުލީމުކުރުމެވެ. ރަސޫލު ރަސޫލާގެ ޙަދީޘް ގައި ވެއެވެ.: **(العلم خزائن و مفاتيحها السؤال)**؛ މާނައީ: "ޢިލްމަކީ ޚަޒާނާތަކެވެ. އޭގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ، ސުވާލުކުރުމެވެ". **(العلم خزائن و مفتاحها السؤال فاسألوا يرحمكم الله فإنّه يؤجر فيه أربعة السائل و المعلم و المستمع و المحب لهم)**؛ މާނައީ: "ޢިލްމަކީ ޚަޒާނާތަކެވެ. އޭގެ ތަޅުދަނޑިއަކީ، ސުވާލުކުރުމެވެ. ފަހެ ތިޔަބައިމީހުން ސުވާލުކުރާށެވެ. އޭރުން الله ރަޙްމަތް ލައްވާނެއެވެ. އެކަލާނގެ ހަމަތަކު މީހަކަށް ޘަވާބު ދެއްވައެވެ. އެއީ، ސުވާލުކުރާ މީހާ އާއި، އުނގަންނައިދޭ މީހާ އާއި، އަޑުއަހާ މީހާ އާއި، އެއްބަސްވެ ލޯބިވާ މީހާ އެވެ". **(تعلموا العلم و علّموه النّاس)**؛ މާނައީ: "ޢިލްމު އުނގެނުމާއި އެ ޢިލްމު އުނގަންނައިދެއްވާށެވެ". **(ولكلّ شيئ معدن و معدن التقوى قلوب العارفين)**؛ މާނައީ: "ކޮންމެ އެއްޗަކަށް ވެސް

[1] طاهر البخاري އަވަހާރަވީ 542ހ. [1147މ.] ގައެވެ.

[2] الحديقة ގެ ލިޔުއްވި މުޞައްނިފު އަވަހާރަވީ 1143ހ. [1731މ.] ގައެވެ.

މުދައްރިސް ވެއެވެ. އަދި ތަފްސީރުގެ މުދައްރިސަކީ، ދަރުސަ ދިނުމުގެ ހިތުވެ". **(تعليم العلم كفارة للكبائر و تعليم القرآن زيادة في الدّين)**؛ މާނައީ: "ޢިލްމު އުނގެންނައިދިނުމަކީ، ބޮޑެތި ފާފަތަކުގެ ކައްފާރާއެކެވެ. އަދި ޤުރްއާން އުނގެންނައިދިނުމަކީ، ދީނުގައި އިތުރުކަން ލިބޭ ކަމެކެވެ".

الإمام الرّبّاني (رحمه الله تعالى)ގެ ފޮތް المكتوبات ގެ ފުރަތަމަ ވޮލިއުމްގެ 193 ވަނަ މަކްތޫބުގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ:

"ބާލިޣު އުމުރު ހަމަވެފައިވާ) މުކައްލަފު ފުރަތަމަ ކުރަންޖެހޭ ކަމަކީ، ޢާލިމުންގެ އިޢްތިޤާދުތަކަށް އަދި ޢާލިމުންގެ އަޤީދާ ދަސްކޮށްގަތުމެވެ. މާނަ އަކީ، أهل السنّة والجماعة ގެ ޢިލްމުވެރިން ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތަށް އަޤީދާގެ ޢިލްމު (އީމާންކަމުގެ ރުކުންތަކެއް) އުނގެނި، އެ ބޭކަލުންގެ އުނގެންނައިދެއްވާ އެއްގޮތަށް އަޤީދާ ބަހައްޓައިގަތުމެވެ. މާތް الله އެ ޢިލްމުވެރިންނަށް އެ ބޭކަލުން ކުރުއްވި މަސައްކަތްތަކަށް ޖަޒާދެއްވާށިއެވެ! އާމީން! ޤިޔާމަތް ދުވަހު ޢަޒާބުން ސަލާމަތްވުމަށް އޮތީ، އެ މަގުގައި ޢިލްމުވެރިން އުނގެންނައިދެއްވާ ޢިލްމު އުނގެނުމުންނެވެ. [އެ ޢިލްމުވެރިން ދެއްކެވި މަގުން ހިނގާ މީހުންނަށް ނިޖާތް ނަޞީބު 'ސަލާމަތް' ވޭ.] ރަސޫލުﷲ ﷺ ގެ ޙަދީޘެއްގައި ވާ ގޮތުގައި، އެއް ގޮތުގައެއް ނަޖާތްލިބޭން މިންޖެހުނު ކަންތައްތަކެވެ. އެއީ، މި ދީނުގައި ޢިލްމުވެރިން ދެއްކެވި މަގުން ހިނގާ މީހުންނެވެ. ބަޔަކީ މުސްލިމުންނަކީ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ ސަޙާބީންނާ ތަބާވާ މުސްލިމުން އެކަކަށެވެ. ނަބިއްޔާ ޞަޙާބީންނާއި، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ބަރަކާތްތެރި ޙަދީޘްތަކުން އިސްލާމްދީނުގެ ޢިލްމުވެރިކަމާ ސަރަޙައްދު އަދި އަޤީދާ ޢިލްމުވެ، أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިން ނަބިއްޔާ ޞަޙާބީންނާއި، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ބަރަކާތްތެރި ޙަދީޘްތަކުން އިސްލާމްދީނުގެ ޢިލްމުވެރިކަމާ ޢިލްމުވެ. އެހެން، މުސްލިމުން ނަމާދުގެ ވަރި ކުރުމުގެ ބަލިވެރިވުމަކީ، ގެއްލުންވެރިވާ ކަމަށް ބަލައިފައިވާ ގޮތުގައި، އެހެންގެ ފާސިޤު އަޤީދާގެ ނަމާދުކޮށް ރަސޫލާ ނަބިއްޔާ ޞަޙާބީންނާ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ސުންނަތުގެ ސުންނަތުގެ. ފާސިޤު އަޤީދާގެ ކުރުމުގެ ފަހު ކަރުވަ ވަރަށް ބޮޑު، އެހެން އަޤީދާކުރަނީ ނަބިއްޔާ ޞަޙާބީންނާ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް ހުރިވެ. އެގޮތަށް ފުރިހަމަ، ކުރުމުގެ ކުރުމުގެ ފާސިޤު ނަބިއްޔާ ޞަޙާބީންނާ، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ ބަރަކާތް އިސްލާމްދީނުގެ ކުރުމުގެ މަގުފުރަގާ ސަރަޙައްދު އެއްޗެއް ނުކުރެވެ.

އަޤީދާ ސަރަޙައްދު ދަނަ، الإمام التوربشتي[1] ލިޔުއްވި **المعتمد** މި ފޮތަކީ ވަރަށް މުހިއްމު ފޮތެކެވެ. އެ ފޮތުގައި ގެންގުޅުއްވާފައިވާ މާނަ ވަރަށް ސާފެވެ. އެ ފޮތަކީ ފާރިސީބަހުން ލިޔުއްވައިގެންވާ ފޮތެއް ލިޔުއްވާފައިވާ ފޮތެކެވެ. މި ފޮތް ޢަރަބިބަހަށް ތަރުޖަމާކޮށް، ލިޔުއްވާފައިވާ އަސްލު ފާރިސީ ބަހުން ތާޝްކެންޓްގައިވަނީ 1410ހ. [1989މ.] ގައެވެ.

[1] حنفي މަޛްހަބުގެ ފިޤުހު ޢިލްމުވެރިއެއް ކަމުގައިވާ فضل الله بن حسن التوربشتي އަވަހާރަވީ 661ހ. [1263މ.] ގައެވެ.

އިޢުތިޤާދު ތަސައްވުފުކުރަން ފަދަ، ބަރޭލަވީއި، ބަރާޒަޚީއި، ފަރުސާއީ، ވަޙީދީއި، ސުހްރަވަރްދީއި، މަސްޢޫދީއި،

މަލާމަތީއި، އެ ނޫން ކަންތައްތައް أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން ގެ ފިޔަވަޅު ޢަޤީދާތަކުން އަރައިގަތުން އުނގެނުނުގޮތުން

އެވެ. މި މަތީގައި ބުނެވުނު އިލްމުވެރިންނަކީ ކުރީގެ ބައެއް ކުރީ ސަލަފުން ފަދަ ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްތަކާއި ޢަޤީދާ

އަރައިގަތުން ހާލަތަކަށް ނުވާނެ އެވެ. أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ އާ ޚިލާފު ޢަޤީދާގެ މުސްލިމުން ގިނަ ދާއިމީ ދުވަހު

ނަތީޖާގެ ޢަޤީދާ މިންވަރު ނުވާނެ އެވެ. الله އަޅުގަނޑު ހިތްހަމަޖެހެނީ ކޮންއެއްޗަކަށްތޯ! ޢަޤީދާ ތަސައްވުފު ބެހޭބަޔަކު

އަޅުކަން ނުކުރާ މުސްލިމުންކަ ތިއްބާ ނުވިޔަސް، ޢަޤީދާ ދެއްކުމަށް ފަދަ ނަތީޖާއިން މިންޖެހުނުއްވާނެ އެވެ.

އެންމެ މުހިއްމު ކަމެކީ، އެ މިހެއްގެ ޢަޤީދާ ތަސައްވުފުކުރުމެވެ. 895ހ. [1490މ.] ގައި ސަމަރުޤަންދު ގައި

އަވަހާރަވީ خواجة عبيدالله الأحرار ވިދާޅުވި އެވެ: "އަހުރެންނަށް ހުރިހާ ކަށަވަރާއި، ހުރިހާ ކަރާމާތެއް

ދެއްވާފައި ވިޔަސް، أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާއިން ދުރުވެފައިވާ ކަމަށް ވާ ނަމަ، ބަލާނީ ދިރިއުޅުން ބަރުބާދުވީ

ކަމަށެވެ. އަނެއްކާވެސް، އަހުރެންނަށް އެއްވެސް ކަށަވަރެއް ނުވަތަ ކަރާމާތެއް ނުލިބުނަސް، ވަރަށް ގިނަ ކުށްތައް

ކުރިޔަސް، އެކަމަކު، أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ ދިވެހިވީ ވާ ނަމަ، އަހުރެން ދުރަކުއްނުވާނެ އެވެ".

"މިއަދު އިސްލާމީ މުސްލިމުން މީހާ ވަރަށް ގޮތްހުސްވެފައެވެ. އިސްލާމް ދީނުގެ ޙަޤީޤަތުން ދަނީ ހުރިހާ

ދިމާލަކުން ހަމަލާދެމުންނެވެ. އިސްލާމް ދީނަށް ޚިދުމަތްކުރުމަށް މިއަދު ކޮށްދެވޭ އެންމެ ފަރާތެއްކަމަކަށް ލިބޭ

ތަފާތު، އެހެން ވައްތަރު ގައި ކޮށްދެވޭ އެތަކެއް ހާސް ފަރާތްތަކަށް ލިބޭ ތަފާތަށް ވުރެ ގިނަވާނެ އެވެ.

އިސްލާމް ދީނަށް ކުރެވޭ އެންމެ ބޮޑު ޚިދުމަތަކީ، ޢިލްމާކުރާއި، އިސްލާމްކަން ހިފަހައްޓާ أهل السنّة ޢަޤީދާ

ހިފުމައި، އެ ޢަޤީދާ އަމަލަކުރާއި، ޝަރީޢަތުން ނުނިކުތުމެވެ. މި ނަސޭހަތް ދިވެހިވާ މީހުންނަކީ، އެކަލާ އަޅުކަން

الله تعالى އަށް އިޚްލާޞްތެރިކަމާ ސުންނަތް ދަސްކުރަމުން ކުރާ އެވެ؛ އެއީ އަދި ވަރަށް ނަސޭހަތްގަދަ މީހުނެވެ. އިސްލާމް

ދީނަށް ޚިދުމަތްކުރުމަށް، އަބަދުވެސް ތަސައްވުފު ކަމެއެވެ. އެކަމަކު، އިސްލާމް ދީން ބަލިކަށިވެފައިވާ މިފަދަ

ވަގުތުތަކުގައި، ދީނީ، ޢިލްމުވެރިންތަކުން އިސްލާމް ދީން ނައްތާލުމަށް ގިނަގުނަ މަސައްކަތްތަކެއް ކުރެވުނުންނާ

ދުވަސްވަރެއް ގައި، أهل السنّة އިންގެ ޢަޤީދާ ފެތުރުމަކީ ގަދަބަޔަކު މަސައްކަތްކުރުވުމަކީ މާ ތަސައްވުފު ކަމެކެވެ.

ސަބަބަކީ ދުނިޔޭގެ ކުރިއަށްވާ ޙާލަތު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ބަޔާންކުރައްވައި އެވެ: (إنّكم في

زمان من ترك عشر ما أمر به هلك ثم يأتي زمان من عمل بعشر ما أمر به نجا) [مشكاة المصباح ގެ 1 ވަނަ

ބައިގެ 179 ވަނަ ޞަފްޙާ އަދި كتاب الفتن ގެ 79 ވަނަ ޙަދީޘް] މާނައީ: "މިއީ އުޅެމުންދާ ޒަމާންގައި،

الله تعالى އަމުރުކުރައްވައި ނަހީކުރައްވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން 10 ބައިކުޅަ 9 ބައިން ދޫކޮށްލައި، 1 ބައި

ދޫކޮށްލިއަސް ގެއްލިހުރާނެވެ. އޭގެ ފަހުން ކާމިޔާބު ލިބޭނެވެ. އެއަށްފަހު ޒަމާނެއް އަންނާނެއެވެ. އެ ޒަމާނުގައި މީހުން الله

تعالى އަމުރުކުރައްވައި ނަހީކުރައްވާ ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން 10 ބައިކުޅަ 1 ބައިން ޢަމަލުކޮށް،

މިންހަޖަށްވާނެއެވެ". ހަދީޘް ގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ އެ ޖަމާޢަތަކީ މިއެވެ. ދީން ޚަވާރިޖުންނާ މުސްލިމުންނާ ދެކޮޅަށް މަސައްކަތްކުރުމަކީ، އިސްލާމް ދީނަށް ބަޣާވާތް މުސްލިމުންނާއި، ނުބައި މީހުން[1] ދުނިޔަވީ ސިޔާސީ ކަމެކެވެ. أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންގެ ޚިޔާލަކީ، ވިދާޅުވެފައިވަނީ ޚުރޫޖުވުމަކީ ބަޣާއި، އެ މީހުނާ ކޮންމެހެން ކުރަމުންދިޔަ ނުވަތަ އިލްމުވެރިޔަކަށް ވާކަށް ނުޖެހޭނެއެވެ. ކޮންމެ މުސްލިމަކު ވެސް އެކަން ކުރުމަށް މަސައްކަތް ކުރަން ޖެހޭނެއެވެ. އެ ފުރުޞަތު ނަގާފައިގެން ނުވާނެ އެވެ. ޚިލާފަށް ދުވަހުން، ކޮންމެ މުސްލިމަކާ ވެސް އެ ކަމާ ސުވާލުކުރެވި، އިސްލާމް ދީނަށް ހެދުމަކީ ނުކުރި ސަބަބަކީ ގޮތު ސުވާލުކުރެވޭނެ އެވެ. އިސްލާމް ދީން އުނިގަނޑުއަޅާ ޚިލާފަށް ފުރުޞަތަކީ މަސައްކަތް ނުކުރާ މުސްލިމުންނާއި، އިސްލާމީ ޢަޤީދާ ފުރުޞަތު މަސައްކަތްކުރާ މުސްލިމުންނާއި، ދިފާޢަކަށް އެކިކިރިންނާ މުސްލިމުން ހިމެ ބަޔާންކުރައްވާފައިވެއެވެ. އުޖޫރަކަށް، ބަޔާންކަން ޚަވާރިޖު ނުކުރާނެއެވެ. ރަސޫލުންނާއި ނަބިއްޔުން، އެކަމަ މަދުވުރި އިސްލާމްދީނަށް ވިޔަފާ، އެ ބައިވެރިވުން އުޖޫރަތް ހަމަލައި ހިތްވަރުކުރެން ހުށަހެޅުމަކަށް ނޭނގޭތޯވެ. ނިކުމެގެން ނަމާ ނިޔަމަ ކަމުގައިވާ الله تعالى ގެ ދީން ފުރުޞަތުދިނުމުގައި އެބައިވެރިން ޚާއްސަ ދުވަސް ގަބޫލުކުރި މަސައްކަތްކުރުމަށް އެވެ. މުއުމިނަކަށް އެދުނު މުސްލިމުން އެބައިވެރިން ދައްކަވާ ޖަވާބަކީ: " الله تعالى މުއުމިނަކަށް ފުރުޞަތެވެ. ހަމަ އެބައިގެމީހުންގެ ވާޖިބަކަށް ވެފައި ހުރި. الله تعالى ގެ ދީން ފުރުޞަތެވެ". އެކަން ކުރުމަށް އެބައިމީހުން މަސައްކަތް ކުރި ދުވަހު، الله تعالى އެބައި މުސްލިމުން އެހީތެރިވެ މުއުމިނަކަށް ފުރުޞަތު އެވެ. އަދިކޮށް ވެސް أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންގެ ޚިޔާލަކީ، ކާފިރުންގެ ދަރަޖަވެރިކަން ޖަވާނުންނާއި، އަދިކޮށްގެ އެކުވެރިންނަށް ހިތްވަރު، އަދުއްވުންނާއި، މުސްލިމުންގެ އަމާނާތްތެރިކަމާއި[2]، އިޖުތިމާޢީ އަޚްލާ މުސްލިމުންގެ ދަރަޖައާ ފަރާތުންވެސް ޖެހޭނެ އެވެ. މުދަލާއި، ބާރު ނުވަތަ ކުރާ މަސައްކަތްކުރުމުގެ މިކަން ގާތްވުމަށް މަސައްކަތްކުރާ މުސްލިމް އެބާރުން ސަލާމަތްވުމަށް ނުވާނެ އެވެ. މިކަމަށް މަސައްކަތްކުރާ އިރު، އަނިޔާ ހާއި، ދައުލަތުގެ ބަރައްދަލުކުރަން ޖެހެން، ބަލިނުވާ، ބޭނުމާ އުޅަމަކާއި، ބޭރު ގަބޫލުކޮށް ކަމެއްވެ. ނަބިއްޔުން، ރަސޫލުން (عليهم السّلام)، الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅުގައި މިސްކީނުންނަށް ތަޤްވާފުޅުކުރުމުގައި، ޖާހިލު އަދި އަމިއްލަ ވައްޗަ މުސްލިމުންގެ ބަދަލާއި ބަރައްދަލުކުރުމަށް އެވެ. އެބައިމީހުން ނުވަތަ ބޭރުން އަނިޔާ ލިބުނެވެ. އެކަމަށް އިސްލާމްގެ ދެކުނު އެކަމު މަސްލަހަތު ކަމަކަށް ހައްވަލުވާ الله تعالى ގެ ރަޙްމަތް ކަމުގައިވާ محمّد

[1] ދެކޮޅަށް ޖިހާދުކުރުމަކީ (جهاد قتلي) ދައުލަތުން ސިފައިން ލައްވާ ކުރާ ކަމެކެވެ. މުސްލިމުން ޖިހާދުކުރުމަކީ، ދައުލަތުން ހަވާލުކޮށްފައިވާ ވަޒީފާއެއްގެ ބޭނުން ސިފައިންގެ ޒިންމާއިން ކުރާ ކަމެކެވެ. ދައުލަތާ ވާހަކައިންނާއި، ލިޔުން ލިޔުމުން ކުރުމަކީ جهاد قولي، جهاد قتلي އަށް ވުރެ އިސްކުރަން ބޭނުންވެއެވެ. މިފަދަ ވެސް ފޮތު 65 ވަނަ ސަފުހާ ބައްލަވާށެވެ.

[2] އަމުރުގެ ބާރައިބާރުގައި، ދަރަޖަތްތެރިވުމުގެ ބާރެވެ. އެކަމަށް، الأمر بالمعروف އެވެ. ކޮންމެ މުސްލިމަކު ވެސް أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ އުނިގަނޑު، ހަމަ އަދި ބާރުތަކާއި މުސްލިމުން އުނިގަނޑުއަޅާ ޖެހޭނެއެވެ. أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންގެ ބަސްފުޅުތަކުގައި ޝަރީޢަތުގެ ޚިޔާލާއި، މަޤްޞަދާއި، ނަފްސުގައި، ގަނޑު، ކާފިރުންނާއި، ދަރަނި މުސްލިމުން ޒިންމާ ބަލަހައްޓާނެއެވެ. އަދިކޮށް ދަށުވެއްޖެ އެ ޚިޔާލު ހިފެހެއްޓުން އަދިކޮށް ވެދުން މަސައްކަތްކުރުމަށް ނުވާނެ އެވެ. މަގު އެއްކޮށް، އިސްލާމް ދީނުގެ އަދުއްވުންގެ ބަދަލީ މަޤްޞަދު ހިމާޔަތްވާ ޚިޔާލު ބަޔާންކުރެވޭނެ އެވެ.

(صلّى الله عليه وسلّم) ޙަދީޘްކުރެއްވިއެވެ.: (ما أوذي نبي قط مثل ما أوذيت) މާނައީ: "އެއްވެސް ނަބިއްޔަކު އަހުރެން ތަކްލީފުދެވުނު ފަދަ ގިނަ އަނިޔާތަކެއް ތަކްލީފުތަކެއް ދެވިފައެއް ނުވެއެވެ".

ބިމުގައިވާ ހުރިހާ މުސްލިމުންނަށް ތެދުމަގު ދައްކަވައި، محمّد (عليه السّلام) ގެ ދީން، އެއްވެސް ބަދަލުކުރުމެއް ނުވަތަ އިތުރުކުރުމަކާ ނުލައި އުނިގެނުވުމަކާ ނުލައި އިޚުލާޞްތެރި ދެއްވި أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންނަކީ، އިޖުތިހާދުކުރުމުގެ ދަރަޖައާ ހަމައަށް ވާސިލުވި ހަތަރު މަޛްހަބުގެ އިމާމުންނެވެ. އޭގެ ތެރެއިން އެންމެ މަޝްހޫރު ހަތަރު އިމާމުންނެވެ. އޭގެ ތެރެއިން އެންމެ ފުރަތަމަ އިމާމަކީ، الإمام الأعظم أبو حنيفة نعمان بن الثّابت (رحمه الله تعالى) އެވެ. އޭނާ، އިސްލާމީ އުއްމަތުގެ އެންމެ ބޮޑު އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން އެކެކެވެ. އޭނާ ވަޟަޢުކުރެއްވީ أهل السنّة ގެ ފިޤުހަކަށެވެ. ތެދުވި ބަހުން ތިޔާރުކުރައްވާ (**السعادة الأبديّة**) އާއި (**طريق أهل السنّة**) މި ދެ ފޮތުގައި އޭނާގެ ބަޔާންތަކީ ތިޔާރުކުރައްވައި ވެއެވެ. އޭނާ އުފަންވީ ޢިރާޤުގެ ކޫފާ ގައި 80 ހ. [699 މ.] ގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވީ ބަޣްދާދު ގައި 150 ހ. [767 މ.] ގައެވެ.

ދެވަނަ އިމާމަކީ، މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިޔާ الإمام مالك بن أنس (رحمه الله تعالى) އެވެ. އޭނާ އަކީ، ވަރަށް މަޝްހޫރު މުޙައްދިޘް އިލްމުވެރިއެކެވެ. ޙަދީޘްގައި ވާ ޙަދީޘްގައި، الإمام مالك 90 އަހަރު ދުނިޔޭގައި އުޅުއްވިއެވެ. އޭނާގެ ކާފަ އަކީ، مالك بن أبي عامر އެވެ. އޭނާ އުފަންވީ މަދީނާ މުނައްވަރާ ގައި 95 ހ. [714 މ.] ގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވީ ވެސް އެ ރަށުގައި 179 ހ. [795 މ.] ގައެވެ.

ތިން ވަނަ އިމާމަކީ، މަޝްހޫރު އިލްމުވެރިޔާ الإمام محمّد إبن إدريس الشافعي (رحمه الله تعالى) އެވެ. އޭނާ އަކީ، ހުރިހާ ސުންނީ އިލްމުވެރިންގެ ލޯބި ލިބިވަޑައިގެން ހުންނެވި އާލިމެކެވެ. އޭނާ އުފަންވީ ފަލަސްތީނުގެ ޣައްޒާ ގައި 150 ހ. [767 މ.] ގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވީ މިޞްރުގައި 204 ހ. [820 މ.] ގައެވެ.

ހަތަރު ވަނަ އިމާމަކީ، الإمام أحمد بن حنبل (رحمه الله تعالى) އެވެ. އޭނާ އުފަންވީ ޢިރާޤުގެ ބަޣްދާދު ގައި 164 ހ. [781 މ.] ގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވީ ވެސް އެ ރަށުގައި 241 ހ. [855 މ.] ގައެވެ. އޭނާ އަކީ، އިސްލާމް ދީނުގެ ބަހަދޫރު ބޭކަލުންގެ ތެރެއިން ބޭކަލެކެވެ.

މިއަދު، މި ހަތަރު އިމާމުން ނޫން އިމާމަކަށް ތަބާވާ މީހަކު ނެތަ ވެސް ވަރަށް ބޮޑު ނުރައްކާތެރިކަމެކެވެ. އެ މީހަކު އެ ވެސް މަގުފުރެދިފައެވެ. އެ ހަތަރު އިމާމުންގެ އިތުރަށް، ތަނަވަސް މަޛްހަބުތަކެއް އޮތް މި أهل السنّة ގެ އާލިމުން ލިބިގެން ވެސް ވިއެވެ. އެކަމަކު، ދުވަސް ވީ ވަރަކަށް، އެ މަޛްހަބުތައް ހަނދާން ނައްތައި، ފޮތްތަކުގައި ލިޔެވިފައެއް ނެތެވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، الفقهاء السّبعة ގެ ނަމުން ނަންދެވިގެންވާ މަދީނާގެ ހަތް އިލްމުވެރިންނާއި، عمر بن عبدالعزيز އާއި، سفيان بن عيينة އާއި، إسحاق بن الراهويه އާއި، داود الطائي

އާއި، عامر بن الشراحيل الشعبي އާއި، ليث بن سعد އާއި، الأعمش އާއި، محمّد بن جرير الطّبري އާއި، سفيان الثوري[1] އާއި، عبدالرّحمن الأوزاعي އެވެ.

ހުރިހާ ސަޙާބީން (رضوان الله عليهم أجمعين) ތިއްބެވީ ބަހުސް ގޮތުގައި ހިފެހެއްޓެވި ތަރީޤާގެ ގޮތުގައެވެ. އެއީން ކަލާމީ ބަޙުސްތަކާ ފުށް މުޅި ދުނިޔެ އަށް އިޚްލާޞްތެރި ދީނުގެ ތަބާވުން ފެނުނެވެ. އެއީން ކަލާމީ ބަޙުސްތަކާ ފުށް އަދިއްޔަ މަޒްހަބުގެ ފިރި މުޒްތަހިދުންވެ. އެބަޙުސްތަކުގެ ދިނަ މަޒްހަބުތަކާ އެއްޒާތުވި. އެކަމަކު، އެ މަޒްހަބުތަކާ ޒާތްތަކުގެ ތިޔުވިފައި ނުލިބުނު ސަބަބުން، އަރައިގަނެވުނު އެ މަޒްހަބުތަކާކަށް އެޖެހުނު ނުވެވެ. ހަރަކާތް މަޒްހަބަކީ ދަރިވަރުން ވަނި އެ ދަރިވަރުންގެ އިމާމުންގެ މަޒްހަބުތަކާ އެއްޒާތުން، ސަޙާބާކިރާމުން، އަދި ތިޔުވިފައެވެ. އެހެން ޒާތަކާ ދަންނަވާ ނަމަ، އެ އިމާމުންގެ އަޤީދާއާއި، ފިޤުހު ވަނި ފިޤުހުތަކުގައެވެ. އަދި މި ތަރާނުގައި މި ހަރަކާތް މަޒްހަބުން ކުރެ މަޒްހަބަކަށް[2] އެއްޒާތުން އުޅުމަކީ، ކަލާމު މުސްލިމް ފިރުޤާނާއި، މުސްލިމު އަންހެނުންގެ މައްޗަށް ވާޖިބުވެއެވެ.

މި ހަރަކާތް އިމާމުންގެ ތަރީގަތުންގެ ޝުއޫރުން ދީ ތަރީގަހަމާ ވަނި ހިނި އަދި އިޖްތިހާދީ އިލްމުގައި، ގައި ވަރަށް މަތީ ދަރަޖައަށް ހަމަޖެހުން ވާސިލުވެފައެވެ. އެއާ އެކު، އަހުލާގައި ދީ މަޒްހަބު އުޅެދިގެން ދިޔައެވެ. ކިރިތި ފުރުޤާނާއި، ކިރިތި ތަސައްވުފްގެ ސުންނަތާއި، ސަލަފު އިމާމާ އެއްޒާތުވާ ގޮތުގެ މަތިން އުޅެދިގެވުނީ ސަލަފާ އެ ދީ އިމާމުންގެ ފިޤުހުތަކާ ފުރުޤާތަކަށް އޭގެ ތެރެއިން أهل السنّة ހިންގި ސަލަފާ އަހުލާ އެވެ. ފަރަޤާތަ އިމާމުންގެ ނަމަކީ، أبوالحسن علي الأشعري (رحمه الله تعالى) އެވެ. އެކަލޭގެފާނު ވިޔަސްލާއިގައި ބަޞްރާ ގައި 266ހ. [880މ.] ގައެވެ. އަދި އަވަހާރަވީ ބަޣްދާދުގައި 330ހ. [941މ.] ގައެވެ. ދެވަނަ އިމާމުގެ ނަމަކީ، أبو منصور محمّد الماتريدي (رحمه الله تعالى) އެވެ. އެކަލޭގެފާނު އަވަހާރަވީ ސަމަރުޤަންދު ގައި 333ހ. [944މ.] ގައެވެ. އަޤީދާގެ މައްސަލަތަކުގައި ކަލާމު މުސްލިމުގެ ތަޙުޤީގާ އަށް މި ދެ އިމާމުން ދެކެ އެއް އިމާމަކަށެވެ.

ވަލީވެރިން ދެއްކެވި މަގަކީ، ސަލަފު މަގެވެ. އެބަޙުސްތަކުން އިސްލާމް ދީނުގައި ވާ ގޮތް ހެޔޮވެރި[3] ކަމަ މިންވަރަކުން ނަމަވެސް ދުރުވެވަޑައި ނުލެވެ. ވަލީވެރިންނަން، ކަރާމާތްތެރިކަން ލިބުގެންވެއެވެ. އެބަޙުސްތަކުގެ

1 އަވަހާރަވީ ބަޞްރާ ގައި 161ހ. [778މ.] ގައެވެ.

2 މި ހަރަކާތް މަޒްހަބުން ކުރެ މަޒްހަބަކަށް އުޅުން ބޮޑުނުންވާ މިހާރަކީ أهل السنّة ގެ ތަރީގައިން ވާ ލިޔުން ނުނެވެ.

3 ކަލާމު ފުރުޤާތުގެ ގައި ފުރު، ދުނިޔާގެ ހުރިހާ އަރު ދިނު ބޮޑުނުންކޮށް، ވަލީވެރިންނާއި، މުޅު ސުލްޠާނުންނާއި، އިލްމުވެރިން ކަމަށް ގިނަގުން އުފެދުނު ތަފްޞީލުކުރުންނާއި، ތަފްސީރުވެރިން އެފެދުނެވެ. އަދިރިވޭ، ކަލާމު ސިނާއަތުގާއި، ކަލާމު މަސަތޮކަތުގާއި، ކަލާމު ފަރަ މަޤާމުއް ގައި ފުށް ނުބައި ނުޒާލާ މިހިނ އުޅުއެވެ. އެއީން މިންނަތް ގޮތްތަރިކަވި، އަދިއްޔަ ފިއްޔާރިޔާއި، އުފެދުނު ޤަބާއި އުޅާ މިހިނ ފުރިނަ ހިދު، އެވެފަ މިހިނާ އެރު މަސްހުނިވެގެން އުޅޭ އެއްކޮށް ބަދަލުގުރުވެ، އިންސާނިއްޔަތު ނުނުވެ. ނުވަތަ އައި، ޤާހިރުކަލަވެ. އެއީން ހަރަކާއިތި ނަމަ، އެ ވާނި، އަދިއްޔަތުންނާއި، މުޤުއްސަދުރުކަތު ފުރަތަ އެހިމަރިކަމަކުވެ. މި ސަމަޤަން ޤަލާއި، ޤާހިރު އިލްމުވެރިންނާއި، މަރުގަދުއެހިވެއްވާ މިހިނާއި، އެދުނުވި، އަމުރުވި ހިދުމަތްތަކާއި ފާޅުކަތްދުއްވާތަ

ހުރިހާ ކަރާމާތެއް، ސިއްރާ އަދި ތެދު އެއްޗެކެވެ. الإمام عبدالله اليافي (އަލްޔާފިޢީ މަރުވީ ގައި 768ހ. [1367މ. ގައި] ވިދާޅުވި އެވެ: "غوث الثقلين عبدالقادر الجيلاني[1] ގެ ކަރާމާތްތައް ފުރިހަމައިވީތެއް ފެތޭކަމުން، އެއްވެސް މީހަކަށް އެކަމާ ޝައްކުއުފެއްދައި، އިންކާރުނުކުރެވޭ ވަރު ވިއެވެ. އެހެނީ، އެއީ، ތަވާތުރު ގޮތުން ހެއްކާ އެކު ހުރިހާ ތަނަކަށް ފެތުރިގެން ގޮސްފައި ވާތީއެވެ".

ކުރުތުކުރިވާ ފަދަ ބަޔާން ނުވަތަ އިމަލެއް ނުކުރާ މީހަކު އަދި ކުރުތުގެ މަތީގައި މަޤުވުފައިވާ ކަން ނުނަގާ މިހަކު ނަމާދު ކުރާހާ ހިނދަކު ކާފިރުކުރުމަކީ، ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. ކާފިރަކަށް ވެސް ތަޢުނަށްފައްމުމަކީ، ހުއްދަކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެންވުމާއެކު، ތަޤުދީރު ތަޢުނަށްފުރުމުން އެކަން ކުރުމަށް ފުރު ތަނަކުގެވެ.

އިމާންކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ފަސް ވަނަ ރުކުން

އިމާންކަމުގެ ހަ ރުކުން ގެ ތެރެއިން ފަސް ވަނަ ރުކުނަކީ، **"ޤިޔާމަތް ދުވަހަށް އީމާންވުމެވެ".** މި ޙަޤީޤަތް ފެނިނީ، އިންސާނާ މަރުވުމުންނެވެ. އެގޮތުގައި، ޤިޔާމަތް ދުވަސް ނިމުމެއްނެތް ދުވަހެއް ކަމުގައި ޤަބޫލުކުރަން ޖެހެއެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހާ ކިއުން ސަވާބަކީ، އެ ދުވަހަށް ފަހު ކުރީގައި ނާސްތިވެ ނެތިގެންދިއުމެވެ. ނަމަވެސް އެ ދުވަސް އަންނަނީ، ދުވަހު އަށް ފަހުގައި ކަމަށް ވާނީއެވެ. ކިޔާމާ ގައި ބައްޔަށްގަނޑާ ދުވަހަކު، އަކަށްގުނަނަށް ދަންނަ ދުވަސް ނުވަތަ ކުރީގައި ނޫނެވެ. އެއީ ކަލޭގެފާނުގެ ނިޝާނީ ވެގެން ޤިޔާމަތުގެ ފެނުނުދެވޭއެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހު އަންނާނެ ވަގުތެއް އެއްވެސް މީހަކު ކަލޭގެފާނާ ކުރިމަތިން ކަރަށްގެވަޑައިގަންނަވާ އެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އަޅަކުގެންނަށް ޔަޤީން ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ވެސް އެ ދުވަހުގެ ޒިނުގެނަ ޢަލާމާތްތަކެއް އަޅަކުގެންނަށް ހާމަކުރައްވާފައި ވަނީއެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހުގެ ޢަލާމާތްތަކުގެ ތެރޭގައި، مهدي ގެފާނު[2] ނުކުންނަވާއި؛ المسيح عيسى (عليه السّلام)

އިސްލާމީ އިލްމުވެރިންނާއި، ޝާފިޢީ ރުޅިވެރިންނާއި، މުޙައްދިޘުންނާ ބޭސް ރޫޙުން ގެނެސްދޭ ފާހަގަކުރައްވާފައިވާ ސަބަބެއް ނޫނެވެ. އަޅަކުގެންނަށް އެކަމަކީ ކަމެއް، އެ ބޭކަލުންގެ އަޤީދާއާ މިންނަތާ، އިންސާފުވެރި ބައެއް ނޫނެވެ.

[1] عبدالقادر الجيلاني އަލްޖީލާނީ ބައްޕާފުޅު ގައި 561ހ. [1161މ.] ގައެވެ.

[2] މަހްދީ ގެފާނު ވަނީ، އަޅަކުގެންގެ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭކަލަކެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ނަމަކީ ވެސް محمّد އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ ބައްޕާގެ ނަމަކީ ވެސް عبدالله އެވެ. އެކަލޭގެފާނު މުސްލިމުންގެ ވެރިޔާ އަށް ވެ، އިސްލާމް ދީން ވެރިކަމުގައި ހިފައި، ހުރިހާ ތަނެއް ގައި އިސްލާމް ދީން ފެތުރިގެންދާނެ އެވެ. މަހްދީ ގެފާނު عيسى (عليه السّلام) އާ ބައްދަލުވާނެ، އެ ދެބޭކަލުން އެކުގައި ދައްޖާލާ ހަނގުރާމަ ކުރާނެ، އާއި ފަތުޙުކުރާނެ. މަހްދީ ގެފާނުގެ ދުވަސްވަރު، ދުނިޔޭގެ ހުރިހާ ތަނެއް ގައި މުސްލިމުން ޙާކިމްވެ، ހެޔޮކަމާއި ޢަދުލު، ފަސޭހަކަމާ އެކު އުޅޭނެ އެވެ.

ހުޅެން ބޮޑަށް ފައިބާވަޅެއްގަތުމާއި؛ ދައްޖާލު[1] ފެނުމާއި؛ ޔައުޖޫޖު މައުޖޫޖު[2] ބާވައިގެ މީހުން ދުނިޔޭގެ ހުރިހާ ތަންތަނުގައި ފަސާދަކުރުމާއި؛ ހުޅަނގުން އިރު އެރުމާއި؛ ފަނާކުރުވަނިވި ބޮޑު ބިންހެލުމެއް އައުމާއި؛ ދީނީ އިލްމު ހަނދާންނެތުމާއި؛ ފަސާދަ އާއި، ފާޙިޝް ކަންތައް ފެތުރުމާއި، ދީންވެރި ނޫން، އަޚްލާޤު ދަށް، ބަދުބަހާއެކުގެ މީހުން ބޮޑެތި މަޤާމުތަކަށް އައުމާއި؛ الله تعالى ގެ އަމުރުތައް މަނާވުމާއި؛ ހުރިހާ ތަނެއްގައި ހަރާމް ކަންތައްތައް ކުރުމާއި؛ ރަމަޟާނގެ ބޮޑުން އަލިފާން ނިކުތުމާއި؛ ކަނޑުތަކާއި، ފެތުރޭބަޔަކަށް ބައިބައިވެ ވަކިވަކިވުމެއް ދިމާވުމާއި؛ އިތުރު، ހަރުދު އަނދިރިވުމާއި؛ ކަނޑުތަކަށް އުއްނަހަރު އަނބުރާ ކަނޑާ އެއްވެ، ކާރިސާތަކެއް ހިނގާނެއެވެ.

ޤަބުރުގައި ހަމަޖެހުމެއް ކުރާ މުސްލިމަކަށް ކިޔުނީ فاسق އެވެ. އަދި ކާފިރުންނާއި، ކާފިރުންނަށް ކަނބަލުގައި އަޒާބުދެއްވާނެއެވެ. މި ހަބަރުތަކަށް އީމާންވާން ޖެހޭނެ އެވެ. ކަނބަލު ގައި ފުރައްވާލަން ފަށާ، މަރުވެފައިވާ މީހުން، އަހަރެމެން އިންސާނުންނަށް ނޫނީ ފެނު ދިރުމަކާ ދިރުއްވަވައި، އެފެނި ދިރުމެއް ނުވަތަ އަޖާބާއި ފެންނަނި ދިރުމެއް ގައި ކަނބަލުގައި ލަފާވާނީ އެވެ. ކިޔުމި ނަސޫޙާގެ ހަޤީޤަތުގެ ދުނިޔޭގެ ވަރަށް ސާފުކަމެއް އެއީ ފަނަރަށް، منكر އަދި نكير ގެ ނަމުގެ ނަންފުޅުވާއިވާ ދެ މަލާއިކަތުން ބަލައިލި ދެ އިންސާނުންގެ ސުވާލުގައި ކަންތަކަށް ވަޖެއްގެން މަލާއިކާ އާ ސުވާލުކުރާނެ އެވެ. ބަލައް އިލާހުގެ ވަރުގަދަ ގޮތުގައި، ކަންތަކުގެ ސުވާލު ކުރުވާނީ އަޒާގެ މުހައްމަދު ކަނބަލުއްތަކާ ބަރަކާތްތެރިވުމެއް. އަދި އެހެން ބަލައް އިލާހުގެ ވަރުގަދަ ގޮތުގައި، ކަންތަކުގެ ސުވާލުކުރާނީ މުޅި އަޒާއާ އާ ބަރަކާތްތެރިވުމެއް. މި ސަބަބަން ބަލައި، އަހަރެމެން، އަހަރެމެންގެ ދީނުންނަކީ ދިރިހަޔާތް ސުވާލުތަކުގެ ޖަވާބު އުނގެނުއްމުތަކުން ވާން އެވެ. ދިޔާ ހެއްދެވި ފަރާތަކީ ކާކު ހެއްޔެވެ؟ ދިޔާގެ ދީނަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ ނަބަކީ ދިޔާ އަކީ ކާކުގެ އުއްމަތެއްގެ މީހެއް ހެއްޔެވެ؟ ދިޔާގެ މުޤައްދަސް ފޮތުގެ ނަމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ ދިޔާގެ ޤިބުލައަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ އީމާން ކަމާއި، އިޙްސާނު (ނަބަވީ ޙަދީޘްތަކުގައި) ގައި ދިޔާގެ މަޤާމަކީ ކޮބައި ހެއްޔެވެ؟ تذكرة القرطبي[3] މި ފޮތުގައި

---

[1] الدجّال (އަރަބި ބަހުން، ނުވަތަ 'އަލްމަސީޙު އައްދައްޖާލް' އެވެ. އަދި މިއީ ދުނިޔޭގައި އޮތްގޮތަށް ދަތުރުކުރާ ފުރިހަމަ ކާފިރެއް. މަސީޙް ބަޔާ ވިސް ބޮޑުން އެވެ.) އޭނާ ވެސް، އުޅުނު އިޔާނަ ގެ ހުރިހާ ކަމެއް ހުށަހެޅުމަށް ދައުވާކުރާނެއެވެ. އަދި އިސްލާމް ދީނުގެ އަޤީދާތަކުން ވެ، މުސްލިމް އުއްމަތަށް ފިތުނައެއް ކަމަށް އޭނާގެ ބަލިކަށްވާ ބަލިނަ އެވެ. އޭނާ މުސްލިމުން މަރައި، ނަޞާރާއިން ނަސާރާއި، ހަމަނުޖެހުން އުފެދިގެން ދުނިޔެއަށް ފަސާދަ ގެނެސް ގެނެސް ދެއެވެ. މިސަ ޙަދީޘްގެ ބަ ބުޚާރީ ކުރު، ދައްޖާލު ފެނުމުގެ ކުރިއަށް ފެނޭ ޢަލާމާތްތައް ބަޔާން ކުރެވިގެންވެއެވެ. عيدالوهّاب الشّعراني ލިޔުއްވާފައިވާ مختصر تذكرة القرطبي (2 ވަނަ ބައި، އިސްލާމްބޮތް، 1302) ގައި މަސްއަލައާ ބެހޭ ލިޔުއްވާ ގޮތުގައި، ދައްޖާލުގެ ނަމަކަށް ވާނީ إبن السيّد އެވެ.

[2] ޔައުޖޫޖު މައުޖޫޖު އާއި ގޮތް، يأجوج مأجوج (Gog and Magog) އަކީ، ވަރަށް ގިނަ ޢަދަދެއް ގައި ފެނިގެން ފަސާދަގައި ބާރުވެރިވެގެން ނުކުމެ ބާރުގެ މީހުންނެވެ. ދެބައިމީ ވަން ކައިރިވެގެން، އެ ދުވަސް ބާވައިގެ މީހުން ދުނިޔެއަށް ފަސާދަކުރާނެ އެވެ. އަދި މިއަހަރުން ފެނިގެންނާ އަދި އުތުރުކަރައިގައި މީހަކު މިފެނުނުގެ ފަހަށް މީހުން ނިކުމޭ، ބޮޑު، ކާކުގެ އަޖައިބު ފަރުބަދަތަކުގެ ކުރީގައި ވަގުތުވެފައިވާ ސުލްޠާން ޛުލްޤަރްނައިނުގެ ބިނާކުރައްވާފައިވާ ފާރު ވެއްޓުމުން؛ ވިސްނައިގަތުމަށް ގޮތަކީ، މިއަދަށް އެބައިމީހުން އެ ފާރުގެ ތެރެއިން މަގު ހަދާ ފާރު ކޮނޑުނަށްފަހު. އެ ދަ ފާރުކަނޑުނުގެ މީހުން ބޮޑުވެ ދުނިޔެ ފުރިގެންދާނެއެވެ. މިއަދު އެބައިމީހުން ދުވަހުން ބަޔަކު އަށް ނުފެނޭ، މަރުބަނދަރުން ޔައުމުއްގެ އެބައިމީހުން ކުރިމަތިލާނެއެވެ.

[3] تذكرة القرطبي ގެ މުޤައްދިމާ ކަމުގައިވާ محمّد قرطبي ملكي ލިޔުއްވާ 671ހ. [1272މ.] ގައެވެ. އިސްލާމީ ބަޔާން ކުރައްވާފައެވެ.

ދީނުގައިވާ ގޮތުގައި أهل السنّة އިން ބަޔާންކުރައްވާ މީހާ އަށް މި ސުވާލުތަކަށް ޖަވާބުދޭ ޢަލާމާތް ހުރިވާނެ އެވެ. އަދި މި ސުވާލުތަކަށް ރަނގަޅު ޖަވާބު ދޭ މީހުންގެ ކަންތައްތަކަށް ބޮޑުވާ، ސުވާލުގެ އަށް ކުރެވޭ ކަންތައް ހުރިވާނެ އެވެ. ކަންތަ ހުސްވެރިކަމާއި، ކަންތަ ހަލާކު، އިބަދަލުވެރިންނަށް ސުވާލުކުރެވޭއިރު ފިޔަވައިވާ ތަންތަން ފެންނާނެ އެވެ. އަދި މަލާއިކަތުންގެ ފާޑުން އެމީހުންނާ ރަހުމަތާއި ހިތްމަޑުކަމުން ކައްތަވާނެއެވެ. ކަންތައްތަކުގެ ސުވާލުތަކަށް ބާރުބަލާ ޖަވާބުދިނުމަށް މީހުންގެ ގައިގައި އަލިފާނުން ދަންކަމުފައިވާ ދަރަނިއާ މަރުތަލާއިތަކުން ތޮޅު އިރު، އިންސާނުންނާއި، ޖިންނުން ފިޔަވައި އެހެން ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންތަކަން އެހާ ޗު އަޑު އިވޭނެ އެވެ. އެހާގެ ކަންތަކު ފިލިގެން ގޮސް، އެހާގެ ކަލަމައް އެއްކަލި އަނބުރާ ކަށަވަރު ތަޅުވަގަ ކަމަކަށް އިބްރާހީމް އަލައިހިސްސަލާމް ފޮނުވާ އެވެ. އަދި ނަރަކަ އަށް ފޯރުގެ ކުލަ، ހަނދުނާއި، ހަވީރު، ނަރަކައިގައި އެ މީހުން ބޮއްޓިބާ ތަންތަން ފެންނާނެ އެވެ. މިގޮތަށް ޤިޔާމަތް ދުވަހާ ހަމައަށް އެހާ އެ ޢަޒާބުދެއްވާނެ ތެވެ.

މަރުވުމަށް ފަހު ދިރުއްވާފައި ކަމަށް އީމާންވުމަކީ، ވާޖިބުކަމެވެ. މަރާއި، ކަރިތަކުން ކުރިވެ، ވެދި ނުވަތަ ބާރަނ ބަދަލުވުމަށް ފަހު، ދުނިޔޭގައި ހުރި ގޮތަށް އުނބުރި ރޫޙުއާވެ، ފުރާނައަށް ހަރަކާތް އުނބުރި ރޫޙުއާވެ، އެ މީހުންގެ ކަންތައްތަކުން ބަދަލުވާނެ އެވެ. އެހެންކަމުން، އެ ދުވަހަށް ކިޔާ ނަމަކީ ޤިޔާމަތް (ތެދުވާ) ދުވަހެވެ[1].

މަޙްޝަރު ބިމަށް ހުރިގާ ދިރުންލިބުމަށް މަރުދޫޙުން އެއްކުރެވޭނެ އެވެ. ޙަމަލުތަކެއް ފޮތްތައް ލިބޭ ފިރިފޮތްތަކަށް އަދުލުވެރި އަންނާނެ އެވެ. މި ހުރިހާ ކަމެއް ކުރައްވާނީ، އުޖޫރަތައް، ބިލާއި، ތިރިތަކަށް ޖައްސާތަކައް ހަވާލުކުރެއްވުމަށް މާތް الله އެވެ. الله تعالى ގެ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ހަބަރުދެއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، މިކަންތައްތައް މި ގޮތަށް ވާނެ އެވެ. އެކަލޭގެފާނުގެ ބަސްފުޅަކީ ޝަރުޢުގެ ނަމޫ ގޮތުގައި ބަޔާން ބަސްފުޅެވެ.

ސާލިޙުންގެ ފޮތް ދެފުށް ކަނާތް ފަރާތުންނެވެ. އަދި ފާސިޤުންނާއި، ނުބައިމީހުންނާއި މީހުންގެ ފޮތްތައް ދެފުށް ހުރިހާގޮތް ނުވަތަ ވަޅީ ފަރާތުންނެވެ. ކަންތަ ޢަމަލެއް އައީ، ރަނގަޅު ނުވަތަ ނުބައި، ބޭޒު ނުވަތަ ކުޑަ، ސިއްރުގައި ނުވަތަ ފާޅުގައި ކަމުގައި ވިޔަސް، އެ ފޮތުގައި ވާނީ ލިޔެވިފައެވެ. އަދި كرام الكاتبون މަލާއިކަތުންނަށް އެނގިވަޑައިގެންނަވާ ޢަމަލުތައް، އެ ޢަމަލެއް ކުޑަ ފެނަވަރެއްކަން ވާހަކަދެއްކެވިދާއިރުން

---

[1] ގަސްތަކުން، ވައްޓި، ފީނާއި، ފަސްގަނޑުގައި ހުންނަ ބޮނޑިތަކުން (މިނުރަވަތަކުން) ކާބަން ޖެހިލާސައިގެ ދަމައިގަނޑް، އެކަލި އަނބުރައްސާ އެއްޗެހި ދިރުންލިބުމުގެ އެއްޗެހި، އަރަރުވިއްޔާ ގުނަވަންތަކުގެ ދިރުން އުފެއްދެވުމެވެ. މިއަދު އެނގޭގޮތުގައި، އެތަކެއް އަރަރުތަކުގެ ތަރުތީބު އެކުލެވޭ ކެމިކަލް ރިއެކްޝަން، އުފެދިގެންދާ ކަމިކަލް މާއްދާތައް ބޭނުންކޮށްގެން ސިނާޢަތްތަކުގައި ފުރަ ފުސް އަވަހަކުން. ހަމަ އެގޮތުން، الله تعالى ކަންފަތުގައި ފީނާއި، ކާބަން ޖެހިލާސައިގައި، މިނަރަލް މާއްދާތަކުގެ ކެމިކަލް ޖެހުން ދިރުން ލިބުމުގެ ކަނުރަލް ފްރޮސެސް ކުރައްވަމުން ގެންދަވާނެ އެވެ. އަރަރުވިއްޔާ الصادق الأمين ހަބަރުދެއްވާފައިވާ، އަރަރުވިއްޔާ ކަންތައްތައް ދިރުއްވާފައި މިގޮތަށް ކަމުނުވެ. އަދި ސައިންޓިސްޓުން ދައްކާގޮތުގައި، ދުނިޔޭގައި މިކަން މިގޮތަށް ދަނީ ކުރިޔަށްދާންވާ. އަދިގެންވެސް އިތުރު the Rising and the Hearafter ޔައުމުވާނެވެ.

ހިވެގެންނާއި، ހުރިހާ ކަލޭގެ ދަރިފުޅުގެންވާ الله تعالى ހެދެވުނުކަމަށްވާނެތެވެ. އަދި އިންސާނާ އާ އެ އިންސާނާ ކުރަ ކޮންމެ އަމަލަކާ ބެހޭގޮތުން ސުވާލުކުރެވި ހިސާބު ބެލެވޭނެ އެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހު، الله تعالى އިޚްލާސްތެރިކަމާއެކު ނަމަ، ކޮންމެ ސިއްރު އަމަލެއް ފަސް ހެދެވުނުކަމަށް އެވެ. ބިން މަތީގައި، އެކީ ހެޔޮކަމާއި ކުރި ކަންތައްތަކާ ބެހޭގޮތުން މަޚްލޫޤުންނާ ސުވާލުކުރެވޭނެ އެވެ. އަދި الله تعالى ގެ ރުބޫބިއްޔަތާއި، ދީން އަދާކުރެއްވުން ތަބުލީޣުކުރެއްވި ރަސޫލުން ރަސޫލުންނާ، ރަސޫލުންނާ ސުވާލުކުރެވޭނެ އެވެ. ދީން، ރަސޫލުންނަށް (عليهم السّلام) ތަބުލީޣް ރަސޫލުން، ތަބުލީޣުކުރެއްވުން ޝަރީޢަތްތަކަށް އަމަލުކުރުމުގެ ކުރިން، އުޒުރެއް ނެތް އަނބުރާ ބަލާކަމެއް ބެލެވުމަކީ ގޮތް ބެހޭގޮތުން އެންމެފަހު އިންސާނުންނަށް ސުވާލުކުރެވޭނެ އެވެ. ޤިޔާމަތް ދުވަހު، މުއުމިނުންނާއި، ކާފިރުން ހަމަޖެހިގެން ކުރަ މީހުންނާއި، ރިސާލަތު އެއްކޮށްދިނު ފޮނުވުނު ދެކެވުނުއި، ތަފާތުކުރުން ޖަޒާދެއްވާނެ އެވެ. އަދި، ނަބީއް އެއްކޮށްދީ، ނަބީއް ޢަމަލުކުރި ކަމަށް މުއުމިނުން ބެލެވޭނެ ޖަޒާދީ ފަހުން ސަލާމަތްކޮށްދޭ ދެއްވާނެ އެވެ.

ކުރި ތަފާތުވެގެން ކަމަ ބަލައި މުސްލިމުންނަށް الله تعالى ގެ ރަޙްމަތުން ތަޢާލާގެ ދަރުމަ ޖަޒާދެއްވާނެ އެވެ، އަދި ބަލައި އެހެން މުސްލިމުންގެ ބޮޑުތި އަދި ކުރި ތަފާތުކަން الله تعالى އިޚްލާސްތެރިކަމާ މުސްލިމުކަން އެކަލާނގެ ރަޙްމަތުގެ ދަރުމަ އިޚްލާސްތެރިކަމާ ވާނެ އެވެ. ކުރިއަށް، ޝިރުކު ފިޔަވައި، އެހެން ހުރިހާ ތަފާތުކަން އެކަލާނގެ އިޚްލާސްތެރިކަމަށް ނަމަ، އެކަލާނގެ ރަޙްމަތްތެރިކަމާއެކު ވާނެ އެވެ. އަދި އެކަލާނގެ އިޚްލާސްތެރިކަމަށް ނަމަ، ކުރި ތަފާތުކަން ފަސް އެކަލާނގެ ދަރުމަ ޖަޒާދެއްވާނެ އެވެ. الله تعالى އެކަލާނގެ މަޢާފުދެއްވާ ތައުބާގައި ހަމަ ފުރުޞަތުގެ ދެއްވާ ގޮތުގައި، ޝިރުކަށް ކުރިއަށް ތައުބާ ކުރުމެއްނެތް އެވެ. އެކަލާނގެ ވަޙީކުރެއްވި ވަޙީ (إِنَّ ٱللَّهَ لَا يَغۡفِرُ أَن يُشۡرَكَ بِهِۦ وَيَغۡفِرُ مَا دُونَ ذَٰلِكَ لِمَن يَشَآءُۚ وَمَن يُشۡرِكۡ بِٱللَّهِ فَقَدِ ٱفۡتَرَىٰٓ إِثۡمًا عَظِيمًا * النساء: 48) މާނައީ: "ހަމަކަށަވަރުން، الله، އެކަލާނގެއަށް شريك ކުރުމުގެ ފާފަ ނުފުއްސަވާނެތެވެ. އެއިން ފިޔަވައި، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް ފުއްސަވާނެތެވެ. އަދި، الله އަށް شريك ކުރާ މީހާ (ދަންނާށެވެ!) ފަހެ، އޭނާ ބޮޑުވެގެންވާ ފާފައަކަށް އަރައިގަންނަވާކަން ހަމަވެއްޖެއެވެ". محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ޤަލީ ހުރިހާ އިންސާނުންނަށް ފޮނުއްވި ރަސޫލާ ކަމަށާއި، އެކަލާނގެ ތަބުލީޣުކުރެއްވި الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅުކުރެއްވި ކަންތައްތަކާއި، ނަހީކުރެއްވި ކަންތައްތަކުގެ ތެރެއިން އެއްވެސް ކަމެއް ނަމަވެސް ދޫކޮށްނުލާ މީހާގެ ޖަޒާއަކީ ލާދީނީ ނުވަތަ ކާފިރެއް ކަމެވެ.

ޤިޔާމަތް ދުވަހު، ހުރިހާ ކަންތައްތަކާއި އަމަލުތައް މިންކުރެވޭ ބަރެއް، ميزان އެއް ވާނެ އެވެ. މިއީ ޙަޤީޤީ ފެންނަ ތަފާތުގައި، އެ ميزان ގައި ދެ ތިލަފަތް އޮތެވެ، ދެފުށް ވާނެ އެވެ. އެ ميزان ބޮޑުކަމުން ބޮޑު އެންމެ ތިލަފަތަކުން އުޑާއި ބިން ވަޒަން ވާނެ އެވެ. އަދި އަމަލުތަކުގެ ތިލަފަތް ހުންނާނީ އަރިހުން، العرش ގެ ކަނާތްފަރާތުގައި ސުވަރުގެއާ ދިމާލުގައެވެ. އަދި ނުބައި ކަންތައްތަކުގެ ތިލަފަތް ހުންނާނީ އަނިޔާވެރިކަމުގައި، العرش

ގެ އުޅުންތަކާއި ނަތީޖާއާ ދިމާވުމުގައެވެ. ދުނިޔޭގައި ކުރާ އަމަލުތަކާއި، ބުނި ބަސްތަކާއި، ކުރި ފިކުރުތަކާއި، ބެލި ބެލުންތަކާއި މިނިޔާކާ އިތުރު، ހުރި ކަންތައްތަކެއް އަދިވެސްނޫނީ ސިފަވެގެން ގައި ފެންނަ އިތުރު، ނުބައި ކަންތައްތަކެއް މިނިޔާކޮށް އަނދިރި އަދި ހުރިހާ ސިފަކަމަކުގައެވެ. މި میزان އަކީ، ދުނިޔޭގައި ހުރިހާ میزان ތަކާ އެއްގޮތް އެއްޗެއް ނޫނެވެ؛ ބޭނުމުގައި، ބަރުކަން ހުރިހާ ތިރާޒު ދަށްކަން އުޅޭ ފަދަ، ލުއިކަން ހުރިހާ ތިރާޒު އުފުލޭ ތިރިއަށެވެ. މިއީ އިޚްލާޞްތެރިކަމާއި ތަޤްވާގެ ގޮތުގައި، ވަރަށް މިއީ میزان ތަށްޓެއް ނޫން އެވެ. އަދި ބަރުކަން އިޚްލާޞްތެރިކަން ތަޤްވާގެ ގޮތުގައި، "ހުރިހާ میزان ތަކުގެ ބަރުދަން އަދި ހުރިހާ ގޮތެއް އިސްލާމް ދީނުގައި ކަންތައްތަކުގެ ނެތެވެ. އެހެންކަމުން، ބަލަނިވެރި މި މައުސޫޢާ ގެ ދީނާ ޙަވާލުވެ".[1]

الصراط އަކީ ދިވެހިންނާ ބެލިޔަށް ނަޒަރުކުރެއް މަތީގައި الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅުގެ ދަށުން ބިނާކުރެވޭން އެވެ. ކޮންމެ މީހަކު ވެސް އެ ބެރިޔަ މަތިން ހުރަސްކޮށްލެވުމަށް އެދުރުކުރަވޭން އެވެ. އެ ދުވަހު، ހުރިހާ ނަބީންނާއި، ރަސޫލުން (عليهم السّلام) ދަންނަވާނެ އެވެ. "އޭ ހަލާކުވުމުގައި ބޭރުކުރައްވާ ރަސްކަލާކޮ! ރައްކާތެރިކަން ދެއްވާފާވާ!" ސުވަރުގޭގެ އަހުލުވެރިން ފަސޭހަކަމާ އެކު صراط ހުރަސްކުރުން ސުވަރުގެއަށް ވަދެއްސެވުން އެވެ. އޭގެތެރެއިން ބައެއް މީހުން صراط ހުރަސްކުރާނީ ބިޖުލީ ވިދާލުމުގެ އަވަސްކަމުގައެވެ. އަދި ބައެއް މީހުން ވައިރޯޅިއެއްގެ އަވަސްކަމުގައެވެ. އަދި ބައެއް މީހުން ބޮޑަށް ދުވާ އަސްއެއްގެ އަވަސްކަމުގައެވެ. صراط ބާރިކު، އިސްތިޤާމަތާއި ފުރިހަމަކަމެވެ، ކަނޑިއަށް ވުރެ ތޫނުވާނެ އެވެ. صراط ގެ މިސާލަކީ، މި ދުނިޔޭގައި އިސްލާމީ ޝަރީޢަތަށް އުނގެނި ތަބާވުމެވެ؛ ސީދާ އިސްލާމްދީނުގައި ވާ ގޮތަށް އޮނިގަނޑު އުފެދިފައި، صراط ހުރަސްކުރުމަކީ ތަބާވުމެވެ. މި ދުނިޔޭގައި ހަލާލްހަރާމް ގެ އިތުރުންވެސް ރިޔާސަތުގެ އުނދަގޫތަކަށް ބަރާބަރުވުމާ މީހުން صراط ހުރަސްކުރުމުގައި ފަސޭހަކަމާއި އުނދަގޫކަމެވެ. އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގައި ނުހިފަހައްޓައި، ހަލާލްހަރާމް އެއްގޮތަކަށް އުނދުން ދީން، صراط ހުރަސްކުރަ އިރު، ދިމާގެ ނަ އުނދަގޫވާނެ ކުރިމަތިވާނެ އެވެ. މި ސަބަބަކުން ބަލާއި، ދެއްވާފައިވާ ނަމަކީ "صراط المستقيم" (ސީދާ މަގެއް ގެންދާ މަގު) އެވެ. ނަމާޒުގައި ހުރި މި އެއްގޮތަކަށް ދަރުމަވަންތަ، އިސްލާމްދީނުގައި ވާ މަގުގައި ހިފެހެއްޓުމަށް، صراط ހުރަސްކުރުމަށް ފަހަރު ކަމެއް ކޮށެވެ. ނަބީކަލުގެ އަމުރުފުޅުން ފަޅައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ނަބީކަލުން ވިދާޅުވަން އެވެ.

محمّد المصطفى (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ހާއްސަކުރެވިފައިވާ حوض الكوثر އަކީ ނަމަވަތް ރިހި ފެންގަނޑެއް ވާން އެވެ. އެ ފެންގަނޑުގެ ބޮޑުމިނުގައި އެއްމަސް ދުވަހުގެ ދަތުރުގެ ދިގުމުގެ ހުސްވެ ހުންނާން އެވެ. އެ ފެންގަނޑުގައިވާ ފެން ކިރަށް ވުރެ ހުދުވެގެން، މާމުއްސެކަކަށްވުރެ މީރުވެސް ދުވާން އެވެ. އެތަނުގައިވާ

[1] އެހެން ބޮޑަކަށް ދަންނަވާނަމަ، میزان ނުވަތަ ތަރާޒު ހުރިހާ ބޮޑުވީ ތަޞައްވުރެއް ކުރަން އުނދަގޫ، ބޭނުމަކު ކުރެވޭނެ.

ފެންބޯ ތަށިތައް ތަރިތަކަށް ވުރެ ގިނަވާނެ އެވެ. އެ ފެންގަނޑުން ފެން ބޯއެފި މީހަކު، ނަރަކާގައި ވީހާލުގައި ވިއްސާ، ދުވަހަކު ވެސް ފެންނުބޮވޭނެ އެވެ.

الشفاعة އަކީ ޝަފާޢަތެވެ. ނަބީންނާއި، ރަސޫލުންނާއި، ވަލީވެރިންނާއި، ޝަހީދުންނާއި، މަލާއިކަތުންނާއި، އުލަމާއުން ގެ އިޒުނަދެއްވާފައިވާ މީހުން، ޝަފާޢަތަށް އެދި ދަންނަވާނީ، ތައުބާނުވެ މަރުވެފައިވާ މުއުމިނުންގެ ބޮޑެތި އަދި ކުދި ފާފަތައް ފުއްސަވައިދެއްވުމަށެވެ. [ޙަދީޘް ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ޙަދީޘްފުޅެއްގައި ވާ ގޮތުގައި (شفاعتي لأهل الكبائر من أمّتي) މާނައީ: "ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ ޝަފާޢަތް ދެއްވާނީ، ތިމަންކަލޭގެފާނުގެ އުއްމަތުގެ މީހުންގެ ތެރެއިން ބޮޑެތި ފާފަކުރާ މީހުންނަށެވެ".] މަޙްޝަރު ދުވަހު ހަތް ވައްތަރެއްގެ ޝަފާޢަތް ވާނެ އެވެ. އެއީ:

ޝަފާޢަތުގެ ފުރަތަމަ ވައްތަރަކީ، ޤިޔާމަތް ދުވަހު މަޙްޝަރު ބިމުގައި އިންސާނުން ދިގުވެގެން ގޮސް، ހުރި ހާލު، ހިސާބުބެއްލެވުން އަވަސްކޮށްދެއްވުމަށް އެދި އާދަމް ޢަލައިހިއްސަލާމް އާއި ރަސޫލުންނާ ގާތަށް އެދިގެން ދާއިރު ރަސޫލާ ދެއްވާ ޝަފާޢަތެވެ.

ޝަފާޢަތުގެ ދެވަނަ ވައްތަރަކީ، މަޙްޝަރު ބިމުގައި ސުވަރުގެ ހުރަސްކުރެއްވުން އަވަސްކޮށްދެއްވުމައި ސުވަރުގެއަށް ވަނުން ހިސާބުކުރެއްވުމަށް ދެއްވާ ޝަފާޢަތެވެ.

ޝަފާޢަތުގެ ތިން ވަނަ ވައްތަރަކީ، ފާފަވެރި މުއުމިނުން صراط ހުރަސްކުރާ އިރު، ނަރަކައިގެ ތެރެއަށް ވެއްޓި، ނަރަކައިގެ އަޒާބުން ސަލާމަތްކޮށްދެއްވުމަށް ޓަކައި ދެއްވާ ޝަފާޢަތެވެ.

ޝަފާޢަތުގެ ހަތަރު ވަނަ ވައްތަރަކީ، ވަރަށް ބޮޑެތި ފާފަކޮށްފައި ތިބި މުއުމިނުން ނަރަކައިން ނެރުއްވުމަށް ޓަކައި ދެއްވާ ޝަފާޢަތެވެ.

ޝަފާޢަތުގެ ފަސް ވަނަ ވައްތަރަކީ، ސުވަރުގޭގައި މުއުމިނުން މަތީ ދަރަޖައަކަށް ފޮނުއްވުމަށް ޓަކައި ދެއްވާ ޝަފާޢަތެވެ. ސުވަރުގޭގައި ގޮސް ޢަމަލުހެޔޮވުމާއި ގިނަ ނިޢުމަތްތަކާއި، އަހަރެމެން ދުނިޔޭގައި ކުރި ވާ އިރު، އާދީ، ސުވަރުގޭގައި އަށް ދަރަޖައެއް ވާ އިރު، ކޮންމެ މީހެއްގެ ދަރަޖަ ހުންނާނީ، އެމީހެއްގެ އީމާންތެރިކަމާއި، ކުރި ޢަމަލުތަކުގެ ދަރަޖައަކަށެވެ.

ސުވަރުގެއާއި، ނަރަކަ މިހާރު ވެސް ވާނީ އުފެއްދެވިފައެވެ. ސުވަރުގެ ހައްތާވައިވެސް، ހަތް ވަނަ އުޑުގެ މަތީގައެވެ. އަދި ނަރަކަ ވެސް، ހުރީ އެއްކޮޅުގެ ތިރީގައެވެ. ސުވަރުގޭގެ އަށް ދަރަޖައެއް ވާ އިރު، ހަތް

ނަރަކައަށް ދަތުވާފައި ވެއެވެ. ސުވަރުގެ،ދުނިޔެ އާއި، އިރާއި، އުޅޭތަކެއް ފެނި ބޭނުވެ ތަނަވަސްވެގެން ވެއެވެ.
އަދި ނަރަކަ އިރަށް ފެނި ބޭރުވެގެން ވެއެވެ.

އީމާންކަމުގެ ރުކުންތަކުގެ ތެރެއިން ހަ ވަނަ ރުކުން

އީމާންކަމުގެ ހަ ރުކުން ގެ ތެރެއިން ހަ ވަނަ ރުކުނަކީ، "**ހެޔޮ މިންވަރާއި ނުބައި މިންވަރު ދެއްވަނީ** الله تعالى ކަމަށް **އީމާންވުމެވެ**". ރަނގަޅު، ނުބައި، ފައިދާހުރި، އަދި ގެއްލުންހުރި ކަމަކަށް ވިޔަސް، މިސްރާބަކުން ހުރިހާ ކަންތައްތަކެއް، الله سبحانه تعالى ގެ ތަޤްދީރާއި، އިރާދަފުޅުގެ ދަށުން ހިނގާ ކަންތައްތަކެވެ. قدر ގެ މާނަ އަކީ، ބަރާބަރު، ހުކުމާއި، ތަރުތީބާއި، ބޭނުމުން ވަޒަންކުރުމެވެ. ކަމެއް ވުޖޫދުވުމަށް الله تعالى ގެ އިރާދަކުރެއްވުމަށް ކިޔާ ނަމެކެވެ، قدر އެވެ. قدر އިން ވުޖޫދަށް އިރާދަކުރެއްވި ކަމަކަށް ކިޔުނީ قضاء އެވެ. قضاء އާއި قدر މި ދެ ކަލިމައަކީ އެއް މާނައެއް ދޭ ބަސްތަކެއް ދެ ކަލިމައެވެ. މި އަސާސީގެ މަތިން قضاء ގެ މާނަ އަކީ: އަޒަލުން ފެށިގެން އަބަދަށް ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ވާނީ އަޒަލުގައި الله تعالى ގެ އިރާދަފުޅުގެ ދަށުންނެވެ. އަދި قدر ގެ މާނަ އަކީ، قضاء ގައި ވާ ފަދައިން އެއްވެސް އެއްޗެއް އުނިއިތުރެއް ނެތި އުފެއްދުމެވެ. އެހެނީ، އޭގެ ކުރިން އެއްވެސް އެއްޗެއް ނެތް އަޒަލު ގައި الله تعالى ދެނެވޮޑިގެންވިއެވެ. އެކަލާނގެ މި އިލްމަށް ކިޔަނީ قضاء އަދި قدر އެވެ. ފައިލަސޫފުން އެއަށް ކިޔާފައިވަނީ العناية الأزليّة އެވެ. ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ވުޖޫދުވެފައިވަނީ قضاء ގެ ނަތީޖާއެއްގެ ގޮތުންނެވެ. އަދި ހަމަ އެއާއެކު، އެކަލާނގެ އިލްމާ އެއްގޮތަށް އަޒަލުގައި ކަނޑައަޅުއްވައި ހިނގާފައިވާ قدر އެވެ. قدر އަކީ އީމާންވުމަކީ ޖަކާއި، އެންމެ ފުރަތަމަ އެނގި އީމާންވާން ޖެހޭ ކަމެކެވެ، الله تعالى ކަމަކަށް އިރާދަކުރެއްވިއިރު ނަމަ، އެކަލާނގެ އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި ގޮތަށް އެނގި އިލްމުގައި ނޫނީ ވުޖޫދަށް ނާދެއެވެ. ވުޖޫދުވާނީ ކަމަށް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި އެއްގޮތަށް ވުޖޫދުވެފައި، އަދި ވުޖޫދުވާނީ ކަމަށް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި އެއްގޮތަށް ވުޖޫދުވެފައި، މުސްތަޤްބަލު ކަމެވެ.

ހުރިހާ ޖިނާވަރުތަކާއި، ގަސްގަހާގެހިއާއި، ދުރުން ނުވެ މަޚްލޫޤުންނާއި، [ހަރު އެއްޗެހިއާއި، ދިޔާ އެއްޗެހިއާއި، ގޭސްތަކާއި، ތަރިތަކާއި، މުޖުތަމަޢުތަކާއި، އެޓޮމްތަކާއި، އިލެކްޓްރޯނުތަކާއި، އިލެކްޓްރޯނުތަކުގެ ތެރޭގައި ވާ ޕްރޯޓޯނުތަކާއި، ނޫޓްރޯނުތަކުގެ ހުރިހާ ބާވަތްތަކާއި، ހިނގާ ކަންތައްތަކާއި، ވިދާޅުވެ އަދި ނުވިދާޅުވެވޭ ހާލަތްތަކާއި، ދިރުނަލުގައި މަޚްލޫޤުންގެ ހަރަކާތްތަކާއި، ހުރިހާ ހަރަކާތްތަކާއި، ތަޖުރިބާތަކުގެ ނަތީޖާތަކާއި] ހުރިހާ އެއްޗެއް ހުރުމާއި ނެތުމާއި، އިންސާނުންގެ ރަނގަޅު އަދި ނުބައި ޢަމަލުތަކާއި، ދުނިޔޭގައި އާޚިރަތުގައި އެ މިންނަށް ޖަޒާދެއްވުމާއި، ހުރިހާ ކަމަކީ، އަޒަލުން ފެށިގެން الله تعالى ދެނެވޮޑިގެން ކަންތައްތަކެވެ. ވުޖޫދުވާން ހުރިހާ އެއްޗެހިއާއި، އަދި ވުޖޫދުވާނެ އެއްޗެހިއާއި، އެއެއްޗެއްގެ ސިފަތަކާއި، ހަރަކާތްތަކާއި، ހާދިސާތައް ހަމަކުރަނީ އަޒަލުގައި އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވާ ގޮތުގެ މަތިންނެވެ. الله

تعالى ހަޤީ، ހަގީގަތުގެ ޒުހޫރާ ޙިކުމަތްތެރިކަމުގެ، އެއީ ބަރަކާތް ކަންތައްތައް ކުރަން ވީނަމަވެސް، ނުވަތަ ހުރިހާ ކަންތައްތައް ކުރަން ވީ ނަމަވެސް، އަދި އެބައިމީހުން އިސްލާމް ދީނަށް ތަބާވުމުގެ ނުކުތާގައި، އެބައިމީހުން ބޭނުންވާނެ ނުވަތަ ބޭނުންނުވާ ކުރާ ހުރިހާ ހަޤީޤަތްތައް ހަރަކާތްތެރިވުމަކީ الله تعالى އެވެ. ކަންތައްތައް ހިނގުމަށް މުޢުޖިޒާ ސަބަބުތައް ހެއްދެވީ އެކަލާނގެ އެވެ. އަދި ކޮންމެ ކަމަކަށް ސަބަބެއް ލެއްވީ އެވެ.

މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، އަލިފުނަލީ ޙަވާ އަނދަ އެއްކޮޅެވެ. ޙަވާ އަނދުން ހެއްދެވީ الله تعالى އެވެ. އަނދުމާ އަލިފާނާ އެއްކޮށް ގެނެސްދީ ނިމެވީ. އެކަމަކު އިބްރާހީމް ޢަލައިހިއްސަލާމް، އަލިފާނުން އެއްކޮށް ގައި ނުއަނދާ ހިނދު ނުނިކުމެވުނެވެ. [ޙަވާ އަނދުމަށް ބޭނުންވާ ވަރަށް ހުނުވުން އިތުރުކުރުން ފިޔަވައި އެހެން ކަމެއް އަލިފާނުން ނުކުރެއެވެ. ގެނޮވެއްޖެއް ހުނުކަ ޤިސްމަތުގެއި ހުނުކަ ހަބަން ހާދި، ހައިޖަރުބަން އިބްރާހީމް ޢަލައިހިއްސަލާމް ހާ އެއްކަށް، ނުވަތަ އިޙްކާމްތަކުންނަތް ޓޯނާ އެއްގަލި އަލިފާނުގެ ނުނެވެ. ބަރުޒަޚު ނުދަންނަ މިހުން ހިކުރަނި އެކަންކަން ކުރަނި އަލިފާނުން ކަމަށެވެ. ޓޯކަން، އަނދުން މުޢުޖިޒާތަށް އެއްގަލި، އަލިފާނުގެ، ނުވަތަ އިބްރާހީމަށް، ނުވަތަ ހުނުކަން، ނުވަތަ އިޙްކާމްތަކުން ބަދަލުވާ ފުމުން ވެސް ނުނެވެ. އެކަމަކު، އަންދަވާ ހަމައެކަނި ފެތުރަ الله تعالى އެވެ. އެކަލާނގެ މިއީން ކަންކު ކަމެއް ފެސް ހަރުދަވާފައިވަނީ، އުނދުގެ ސަބަބުތަކުގެ ބޭނުމެއްވެ.

ތަންދޮރުނަށްދޮށް މީހާ ހިކުރަނި، މި ހުރިހާ ކަމެއް ހިނގަނީ އަލިފާނުން ކަމަށެވެ. އިބްތިދާއީ ސައިކޯ ނިޒާމު ދަރިވަރު "އަލިފާން އަނދާ" މި ބަސް ދަނޑުވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި، އެ ދަރިވަރު ބުނާނީ، "ވައި އަނދާ" މިހެންނެވެ. "ވައި އަނދާ" މި އިބާރާތް އިޖާބަޔާ މަޢުރަޒާ ނިޒާމު ސައިކޯ ދަރިވަރަށް ކަމަށްނުވާން އެވެ. އޭގެ ބަދަލުގައި، އެ ދަރިވަރު ބުނާނީ، "ވައި ގައި ހުނުކަ އަންބާސަޑަރުން އަނދާ" މިހެންނެވެ. ހައި ސައިކޯ ނިޒާމު ދަރިވަރަކު ބުނީ، އަނދުމަކީ އަލިފާނުން ހުރަސް ބޮޑުއެއް ނުނު ކަމަކީ، އިބްތިދާއީން ދަމައިގެން ޓޯނު އެއްގަލި އަނދާ އެއްގަލި ކަމެވެ. ދުނިޔަވިހާ ދަރިވަރަކަށް ނަމަ، ހަކަތަ އާދި، މާއްދާ އަރު ބަދަލު އެވެ. މިއީން އަނދާ އެއްގަލި، ބައިތިމީ މަޢުރަޒާ މައްގަޅު ދިޔަ ވަރަކަށް، މައްސަލައިގެ ބަދަލީ ކައިރިވެ، ކަންކަމުގެ ސަބަބުތަކުގެ ގޮތްގައި ގިނަ ކަންތައްތައް ވާ ކަން ދުނިޔެގެއްވެ. އަންދާ މަތީ ޚިޔާލުގެ އިޚްލާ ތިބިޔާއިވާ ނަބިއްޔުންނާއި ރަސޫލުންނާއި (عليهم السّلام)، އުބޫދިއްޔަތު ތަޢާލާ، އުބޫދިއްޔަތުގެ އިޚްލާސުގެ ކަންތައްތަކުން ލިޔެވިފައި ބާކީވާ ކުރެއްވި އިސްލާމީ އިލާހީވެރިން އިސްތިޚާރާ ކުރުމާއި ދުޢާއި ބަދަލުގައި، މިއަދު ޙުކުމާ އެއްގަލީގެ ބަދަލުގައި ބާރާ ޓޯނު އެއްގަލި، ބަރުޒަޚު ހުއްދަވި ވަޙީދު މުޢުޖިޒާތަ އެއްގަލީގެ ބަދަލުގައި އެކަމަށް މުޢުޖިޒާތަ ބާރުކަމި އަދި އެކަމަށް ދާލިލުތަކުން ވަސްވާސްމަތްކުރެވެ.] އަނދުމަކީ، ހަމައެކަނި الله تعالى ކުރައްވާ ކަމެކެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަފުޅުވަމުގެ ނަމަ، އަލިފާނާ ނުވަތަ އަނދަށެވެ. އެކަމަކު، الله تعالى އަދަރުވަލި، އަލިފާނުން އަނދުވެވެ. ނުއަނދަކަން އެކަލާގެ އިރާދަފުޅުވަމުގެ ނަމަ، އަލިފާނުން އަނދުންވެސް އެކަލާނގެ ހުކުމެއްވެ. އެކަލާނގެ

إبراهيم (عليه السّلام) އަލިފާނުގައި ނުއަނދާ ގޮތަށް ދެރުވެރިކުރެއްވި އެވެ. އެކަލާނގެ އިބްރާހީމްގެފާނު ދެކެ ވަރަށް ލޮބިވެވޮޑިގެންވާތީ، އަލިފާން ރޯވުމުގައި އެކަލާނގެ އާދަ[1] ބަދަލުކުރެއްވި އެވެ. [ކަން ވާ ގޮތަކީ، އަލިފާން ހޫނު ހުއްޓުވާ މާއްދާތައް ވެސް ހައްދަވަނީ އެކަލާނގެ އެވެ. އެފަދަ މާއްދާތައް ކެޓަލިސްޓުން ގެންދަވަނީ ހެއްދަވަމުންނެވެ.]

الله تعالى އިރާދަކުރެއްވި ނަމަ، ހުރިހާ އެއްޗެއް ވެސް ސަބަބަކާ ނުލައި ހެއްދެވިދާނެވެ. އެގޮތުން، އަލިފާނާ ނުލައި އަނދަވައި، ކުއްޖާ ނުލައި އަހަރެމެންގެ ބަނޑުވެރިކަން މުއްސިލުކުރައްވައި، މަޑިޔާރާތްތަ ނުލައި އަހަރެމެން އުދުއްސަވައި، ރޫޙާއި ހަށި ނުލައި ދުނިޔެ އަޒަލީކޮށް ހެއްދެވިދާނެވެ. އެކަމަކު، އެކަލާނގެ އަޒުބަދާނުންނާ އެކަލާނގެ ދިރިހިސާބާއި، ވަސީލަތްތައް ވީދުވަރަށް، ކާނުގެ ކަމަކަށް ވެސް ސަބަބެއް ފުރުވި އެވެ. ކަލާނގެ ކަމަށްވީ ހިސާބުތަކުގައި، ކަލާނގެކަމަށްވީމުގައި الله تعالى އިރާދަކުރެއްވި ވަކި އެއްޗެއްސަށް ވަކި ސަބަބުތަކެކެވެ. އަދި ސަބަބުތަކާ ގުޅިގެންވާ އެކަލާނގެ ބާރު ވަކި ވަނީ ޤާނޫނުތަކެއް ގޮތުގައެވެ. އެކަލާނގެ އެއްޗެއް ހެއްދެވުމަށް އެދިވަޑައި ހިތާއި އެކުގަ ސަބަބުތަކެއް ހިފަހައްޓައިގެން އެ ކަމެއް ހުނަރުވެރިކުރައްވައެވެ. [ފާޚިސްތައް (ބައްޕައިއެއް) ނުހަކައަށް ބޮޑުބައިވާ މިހާ ބޮޑުބޮޑުކަކީ އަލިފާން ދަނޑެއެވެ؛ އަދި ޖަޒީރާތެއް ފެށި ހިސާބަށް ބޮޑުބައިވާ މިހާ ބޮޑުބޮޑުކަކީ ފުލައި އަދި ހިދުންކާ އާރާތެވެ؛ ބޮޑުގައި ރިޔާސާ މިހާ ބޮޑުބޮޑުކާއީ އެސްޕިރިންވެ؛ ސޫދަކުރެއަށް ވަދު ނިމުމެއް ނުޒޮ ނިޒާމަށްޓެއް އެރު މިހާ އިސްތާފުް ދިރުމގައި ވާ ގޮތަށް އުޅެނީ އެވެ؛ ފިސްޓޮލަދާއް ތިމާގެ ގައަށް ޖަހާ މިހާ ނުވެޓަ ވިހަ ބޯ މިހާ މަރުވާނީ އެވެ؛ ދަރިއެއް އިރު ފެށް ބޯ މިހާ ބަލިވާނީ އެވެ؛ ފޮފަހަށް އަރައި، ކުފުރުވާ މިހާ ވަންނާނީ ނަރަކަ އަށެވެ. އެ މީހަކު ކާނުގެ ސަބަބުން ގައި ހިފިކަލުގައި ވިހަސް، އެ ސަބަބުން އެ ކަލާނގެ ވަސީލަތަކަށް އުފައްދަވާފައިވާ ކަލާނގެ ހިނގާނީ އެވެ. އިސްލާމީ ގޮތުގައި ކާނޫ މީހަކު އިސްލާމް ދީނަށް ޢަމަލުކުރުމުގައި، ފުސްތުވީކަން ފަހެވެ. ކާފިރުންނާއި، މުލްހިދުންނާއި، އެކު އުޅޭ، އެ މީހުންގެ ފާފަކަ އަޒުއަރާ މީހާ ވާނީ ދިނީ ގޮތުން ޖާހިލުކަނަވެ. ދީނީ ގޮތުން ޖާހިލު ދިނާ މީހުން ވާނީ ކާފިރުންނަށެވެ. މީހަކު އުޒަނދަރަކަށް އުދުވެން، އެމީހަކު އެ ދާނީ ބޮޑުވެ ތަނަކަށް ދެވެއެވެ.]

الله تعالى އެކަލާނގެ ބާރުތައް ސަބަބުތަކާ ނުލައި ހެއްދެވިދާނެ ނަމަ؛ އެއްވެސް މީހަކު އަސްކަށް ބޮޑުނަމުވާނެވެ؛ ކާނުގެ މީހަކު ވެސް ހުރިހާ ކަމަކަށް އެދިދަނޑުނަވާނީ ސިވާ الله تعالى ގެ ރަޙްމަތުންނެވެ. އެ ގޮތަކަށް ކަންތައްތައް ހިނގުވާނީ ގޮތަށް ހެއްދެވީ ނަމަ، އަޅުގަނޑުމެން ދުނިޔެ އާއި، އަޅުގަނޑުމެން ދުނިޔޭގެ ގޮތުގައި، އިންސާނީ ގުޅުންތަކަށް ނުވީހެވެ؛ މަސައްކަތް ދުނިޔާއި އުފައްދާ ދުނިޔެ، ދަރިވަރާއި އުސްތާޛު، އަދި މިފަދަ އެހެން

[1] ޚަޞީޞަތީ، އަލިފާން ރޯވާ އުނދުން ހޫނުވާ މާއްދާތަށް الله تعالى އުފެއްދެވި ކަމެވެ.

ގުޅުންތައް ނުކުރީއެވެ. އެއާ އެކު، މި ދުނިޔެ އާއި، އަންނަން އޮތް ދުނިޔޭގެ ނިޢުމަތް ގެއްލިގެންދެއެވެ، ރިވެތިކަމާއި ހުތުރު
ދެމެދު، ފަރަގުކުރާ މިނާ އާއި، ރަނގަޅުކަމާއި މިނާ އާއި، ހަމައި ނުބައި ދެމެދު ފަރަގު ނުކުރީއެވެ.

الله تعالى އިލާހުކަމުގައި ނަމަ، އެކަލާނގެ އަމުރު އެކަން މަތިން ހެއްދަވައި، ހުރިހާ އެއްޗެއް އެ
މަޚްލޫޤު ހެއްދެވީއެވެ. މިސާލަކަށް ދަރަނިވެރި ނަމަ، الله تعالى އިލާހުކަމުގައި ނަމަ، ކާފިރުންނާއި، މުނާފިޤުންނާއި
ދުނިޔޭގެ ޝަރުޢީ ހުކުމްތަކަށް ތަބާވާ މީހުންނާއި، އެހެން މީހުންނާއި ޢަމަލުކުރާ މީހުންނާއި، ޚިޔާނާތް މީހުން
ސިފަކުރާ ވަށައިގެން، މުއުމިނުންނާއި، އަދުގަސްދުކޮށް މީހުންނާއި، ހަލާކުވެގެން ދިޔަ މީހުން ނަރަކަޔަށް
ވެއްދެވިއެވެ. އެކަލާނގެ، ރަސޫލު ޚާތަމުލް އަންބިޔާއިން، ރަސޫލު ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ
ރަޙްމަތުގެ ދަރަޖަތަކުން އަރައިގަނެވުނު އަހުލުވެރިން، އެކަލާނގެ އަށް ދީނުގެ އިލާހީ ރަސޫލުކަމާ ހަމަވެ.

ޤަބޫލުކުރާ ދީން ބަރަކާތްތެރިކަމުގައި އިންސާނާ ހުރިހާ ބަރަކާތްތަކާއި، ރަޙްމަތް ހެއްދެވި الله تعالى އެވެ.
ދީން ހަމަ އެއާއެކު، އެކަލާނގެ ދަރަޖަތުގެ ހިތާމަކުރާ އިބާދަތްތަކާއި ބަރަކާތްތެރި، ރަޙްމަތް ކުރުމަށް ޖަހާ،
އެކަންކުރުމަށް ބާރުލިބިގެން ހެއްދެވި الله تعالى އެވެ. މިހެން ކަމަށް ކުރުމަށް ބާރުން ވާ ހިނދު، الله تعالى އެކަމަށް
އިލާހުކުރުމުގެ، އެކަމާ އެދުމަށްހަދައެވެ. އެކަލާނގެ އިލާހުވާ ނުހައި، މިހެން ބާރުލިބިގެން އެކަނި އެކަމާ
ނިޔަނީއެވެ. ހަމަ އެ ފަރަށް، މިހެން ކުރާ އިބާދަތްތެރި ރަޙްމަތް الله تعالى އުފެއްދެވުން، އަދިވެސް ހިފުމަން
އެއްކޮށް އެނދުރުގެ ބަރަކާ، އަދިވެސް ނިކަމެތި ނަމަ ނައްޓާލުން ދަހަ އެވެ. އެއްކޮށް ގައި ވަގު ޖެހުމުން އެކަލާނގެ
އެއެއްކޮށް ކަނޑައެން މުދަލުދަކުރުވައެވެ. އެއްކޮށް އެ ކަނޑައި ވަގުތުއް ނުނެވެ. އެކަމަކު الله تعالى އެވެ. ވަގު
ފުއްޓު ކަނޑައެޅުމުގެ ސަރަޙައްދު ގޮތުގައެވެ. މިގެ މާނަ އަހި، الله تعالى އެކަލާނގެ އަދުލުވެރިކަން ބަރަކާތާއި،
ބާރުގާ ރަޙްމަތް ހެއްދެވި އުޅުއްވައިދިން ބާރުލިބިގެން އަދި އެކަމަށް އިބާދަތްތެރިކަމުގެ ނުވެ. އެހެން ނަމަވެސް،
ޖަޒާ ބަރަކާތްތައް ގެނެސްދިނުމަށް އަދުލުވެރިކަމުގެ އިބާދަތްތެރި، ބާރުލިބިގެން ކުރަސްތައް ނުވެ. އެކަމަކު، އެއީ ހަމަޖެހިކަން
الله تعالى ގެ އިލާހުކުރުމުން އެކަން ސަރަޙައްދަކީ އެކު އުފެއްދެވި ބަރަކާތްތަކެވެ. الله تعالى ފިތުރަތުގައި އެކަން ހާލަތުގައި
ނުވެއެވެ. އިރުޝާދާއި، ފިޤްހުތަކާއި، މިއަދާއި، ސަލާމަތާއި، ޢަޤީދާއި، އެޖެހޭތަކާއި، އެއްކޮށްލުމުގެ
ހިކްމަތްތެރިކަމާއި، ބަރަކާތްތައް ހިފުން ދަރަޖަ ކަނޑައި އެއްކޮށްގެ ބަރަކާތް އުފެއްދެވީ ހަމައެކަނި الله تعالى އެވެ.
އެހެންނަމަވެސް، ދީނުން ނުތަ އެއްކޮށްގެ ބަރަކާތާއި، އިންސާނުންނާއި، ޖަނަވާރުތަކުގެ އިބާދަތް ބަރަކާތްތަކާ
ތަރާތީ ފެނެވެ. އެއީ، އިންސާނުން ނުވަތަ ޖަނަވާރުން ކަމަކަށް ބާރުލިބިގެން އެކަމަށް އިބާދަތްތެރިކަމަށް އިރު، الله
تعالى އެ ކަމަށް އުފެއްދެވި، އެކަމުގައި އެކަން ތަކުރާރު ދެއްވާނެއެވެ. އިންސާނާގެ ބަރަކާތަށް، އެކަމާ
ބާރުގައި ވެ ކަނޑައެޅިކަން ނުވެއެވެ. ބަދުރުވެރިގައި، އިންސާނާ އަށް އެކަން ބަރަކާތްތެރިކަމުގެ ހިކްމަތްކަން ވާނެ

ނުންނެއެވެ.[1] ދިރުން ނޫޅޭ އެއްޗެހީގެ ހަރަކާތްތަކުގައި އިޚްތިޔާރެއް ނެތެވެ. މިސާލަކަށް ދަނޑިގަނޑާ ނަމަ، އަލިފާން ޖެހުމުން އެއްޗެއް އަންދަނީ، އަލިފާނުގެ އިޚްތިޔާރުގައި އޮންނަ ބާރުގެ ސަބަބުން[2] ހިނގާ ކަމެއް ނޫނެވެ.

އިންސާނާގެ އިޚްތިޔާރީ ޢަމަލުތައް ހިނގަނީ ދެ ކަމެއް ވެގެންނެވެ. ފުރަތަމަ ކަމަކީ، އޭނާގެ ހިތުގެ އިޚްތިޔާރާއި، ބޭނުންވުމާއި، ބާރު ހިފުމެވެ. އެހެންކަމުން، އަޅާގެ ޢަމަލުތަކަށް ކިޔަނީ، ކުރާ ކަސްބުތަކެވެ. ކަމެއް ކުރުމަކީ، އިންސާނާގެ ސިފައެކެވެ. ދެވަނަ ކަމަކީ، الله تعالى ގެ އިރާދަފުޅެވެ. އަމުރުކުރުއްވުމާއި ކަސްބުތައްތަކާއި، ނަހީކުރުއްވުމާއި ކަސްބުތައްތަކާއި، ޤަޟާއާއި ޤަދަރާއި، މި ހުރިހާ ކަމެއް ވަނީ އިންސާނަކު ކުރާ ކަމެއް ވާންޖެހޭގޮތަށެވެ. سورة الصافات ގެ 96 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރެއްވިފައި ވެއެވެ. (**وَٱللَّهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ** * الصافات: 96) މާނައީ: "އަދި ތިޔަބައިމީހުންނާއި، ތިޔަބައިމީހުން ކުރާ ކަންތައް ހެއްދެވީ الله އެވެ". މިއާޔަތުން ބަޔާންކުރައްވަނީ، އަޅުތަކުންގެ ޢަމަލުތަކުގައި إرادة جزئية އާ ކަމެވެ. މާނައަކީ، ކަމެއް ކުރުމުގެ ސިފައެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، އެއްވެސް މަޖުބޫރުކަމެއް ނެތް ކަމެވެ. އިންސާނާ ކުރި ކަމަކާ ބެހޭގޮތުން ދީނުން ވެގެންނެވެ. މިސާލަކަށް، "ޤަޟާ ޤަދަރު މިހެންވީ" މީހުން ބުނުމުން ދުރަށްވުރެ، ކޮންމެ ކަމެއް ހިނގަނީ قضاء އާއި قدر އިން ކަމެވެ.

ކަމެއް ފުރަތަމަ ޖަހައި، އިންސާނާގެ ހިތް އެކަމަކަށް ބޭނުންވާން ޖެހޭނެއެވެ. މި ބޭނުންވުމަށް ކިޔަނީ، كسب އެވެ. المرحوم الآمدي ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، މި كسب އަކީ، ޢަމަލުތައް އުފެދުމުގެ ސަބަބެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އިޚްތިޔާރީ ޢަމަލުތައް އުފެދުމުގައި كسب ގެ އެއްވެސް އަސަރެއް ނެތް ކަމަށް ބުނުމަކީ، ނުބައިކަމަށް ބުނުމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، އިންސާނާ އެދުން އަމަލާއި، ހިނގި ކަމަކީ ތަފާތު ދެ ކަމެއް ނޫނެވެ. މިގެ މާނައަކީ، އިންސާނާއަށް އޭނާ ބޭނުންވާ ކަމެއް ނުކުރެވޭނެއެވެ؛ އޭނާ ބޭނުންނުވާ ކަންތައް ވެސް ވެދާނެއެވެ. އިންސާނާ ބޭނުންވާ ކަމެއް ކުރާ ނަމަ، އަދި އޭނާ ބޭނުންނުވާ ކަމެއް ނުވާ ނަމަ، އޭނާ ވާނީ الله تعالى ގެ އަޅަކަށް ނޫނެވެ. އެކަމުން، ކަލާނގެ ކަމަށް ދައުވާކުރުމެވެ. الله تعالى ގެ އަޅުތަކުން މަޖުބޫރުކުރައްވައި،

---

[1] އިންސާނާގެ ހަރަކާތްތަކަކީ، ފަހަރެއް ގިނަ ޖިސްމާނީ އަދި ކުދިކުދި ހަރަކާތްތަކުގެ ނަތީޖާ އެވެ.

[2] ފަހު الله تعالى ވެސް އެކަލާނގެ ރަޙްމަތާއި ލުއިފަސޭހަ ކުރެއްވުމުގެ ދާއިރާގައި...

އޭގެ ވަންތަކަމާއި، ބާރާއި، ހަކަތަ ދެއްވި، އެކަލާނގެ އަމުރުކުރެއްވި ކަންތައްތަކާއި، ނަހީކުރެއްވި ކަންތައްތަކާ އެއްގޮތަށް އަމަލުކުރުމަށް ބުނެއްޖެ ވިސްނައިދެއްވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، ސިއްރަތު ރަނގަޅު ބޭނުންވާ ފަރާތް ތިރިވަސްތަކަށް ހުރި މިހާރަށް އޮންނާނީ އުމުރުން އެއް ފަހަރު ބައްޖެގެ އަޑުކަން އަޑާކުރުވިދާން އެވެ؛ ބަރަކާތްތެރި ރަމަޟާން މަހުގެ ހަނދުގެ ފެނުމަށް ފަހު އަހަރަކު އެއް މަސްދުވަހު ރޯދަ ހިފުމާން އެވެ؛ ފަރުޟު ނަމާދު ކުރެއްވީ ދުވަހަކު 5 ފަހަރު އަދާކުރުމާން އެވެ؛ ނިޞާބުގެ ހަމަވާ ވަރަށް ފައިސާ ނުވަތަ މުދާ ހުރި މީހަކު ނަމަ، އޭގެ ސާޅީސް ބައި ކުޑަ އެއް ބައި ދަށް ނުވަތަ ދިހަ ބައިން ޒަކާތުގެ ގޮތުގައި ފަޤީރު މުސްކިނުންނަށް ދޭންވީ ހިޖްރީ އަހަރަކު އެކަކު ފައިސާ އިން ނުވަތަ މުދަލުން ނިޞާބުގެ[1] ހަމަވާ ފަރުން ދެއްވާން އެވެ. މިއިން ދަރަވާ ކަމެއް، އިންސާނާ ބުނުންވާ ނަމަ، އޭނާގެ އިޚުތިޔާރު އަމަލުތަށް ކޮންފަދަ، ބުނުން ނުން ނަމަ، ނުކުރުމުގެ މިނިވަންކަން ލިބިފައިވާ ކަމެވެ. މިއިން ދެޔަފަހި الله تعالى ގެ މަޝްވަރާކަމެވެ. ޤަދަރުންނާއި، ގަޟާނުންނަށް قضاء އާއި قدر ނުނަގާތި، أهل السنّة ގެ އިތުރުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ ފަރަކަތަށް ދެބައިން ނުކުރެއެވެ. އަދި އިންސާނާގެ ކުޑަވާނަ ކަމާއި، ލިބިފައިވާ އިޚުތިޔާރު ގެދު ޝަރުޢުކުރެއެވެ. އެހެންނަމަ ހިކުރާ ގޮތުގައި، އިންސާނާ އަކީ ޑާބިލްދުން އަދި އޭނާ ކުރަން ބުނުން އިޚުތިޔާރީ ކަންތައްތަށް ކުރުމުގައި މަޖުބޫރުވެފައިވާ މީހެކެވެ. ބުނުންވާ ގޮތަށް ބަޔައް ކަންތައްތަކުގައި އަމަލުކުރުމަށްވާ ކަމަށް ދެރި، އެބައިމީހުން أهل السنّة އިންނާ ދެކޮޅު ނޫއެސްކިރާން ފަރަކަތުއްކަރެވެ. އެބައިމީހުންގެ މި ބާތިލް ބުނުމަކީ، އެބައިމީހުންނަން ކަންކުރުމަށް ބުނުންވާގޮތައި، އިޚުތިޔާރު ލިބިފައިވާ ކަމެވެ.

قدرة ގެ މާނަ އަކީ، ކަމެއް ކުރުމާއި ނުކުރުމުގެ ގާބިލުކަމެވެ. ކަމެއް ކުރުމަށް ނުވަތަ ނުކުރުމަށް ބުނުންވުމަކީ، إختيار އެވެ. ކުރުމަށް އިޚުތިޔާރުކުރި ކަމެއް ކުރުމަށް ބުނުންވުމަށް ހިތް ނަމަކީ، إرادة (ކުރުމަށް ބުނުންވުން) އެވެ. ކަމެއް ފަސޭހަކަން ދެރަކުރަނިވަރުވުމަކީ الرّضاء (consent) އަދި ފަސޭހަކުރުމެވެ. خلق އަކީ ކަމެއް ހިނގުމަށް ޖަހައި އަސަރުކުރުވުމާ އެކު، قدرة އާއި إرادة އެއްވުމެވެ. އަސަރުކުރުވުމަކާ ނުލައި قدرة އާއި إرادة އެއްވުމުން، އެއަށް ކިޔަނީ كسب އެވެ. އިޚުތިޔާރުކުރާ ކަމުގެ މީހަކީ خالق އަކަށް ވާކަށް ނުޖެހެއެވެ. ސަބަބުކުރުވުމަށް ހަމަ އެއް އެކު، ކުރުމަށް ބުނުންވުމުގައި އެއްބަސްވުން ކަސްރާކަށް ނުޖެހެއެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، ހަދާކުރެއްވުމުގައި އިޚުތިޔާރު ސޮރުމަކީ އެކަނިބާރާ ކަމުކެވެ. الله تعالى އަކީ خالق އަދި مختار އެ ބަރުވޭ އެހެން ފަރާންތެވެ. އަދި އިންސާނާ އަކީ كاسب (ކަމެއް ކުރާ މީހާ) އަދި مختار (ކުރުމުގެ އިޚުތިޔާރު ލިބިފައި މީހާ) އެ ބަސް ބެހޭފަރެވެ.

[1] މި އަޤީދާތައްބަތާ ރެފެންސްވަނީ ހުސައިން ހިލްމީ އިޝިކްގެ Endless Bliss ގެ ހަތަރު ވަނަ އަދި ފަސް ވަނަ ބައިން، **مفتاح الجنّة** (ސުވަރުގޭގެ ތަޅު) މި ނަމަން ކިޔާ ފޮތް ކިޔައިދާނެވެ.

އެކަލާނގެ އަމުރުކުން ކުރާ އަމުރުތަކާއި، އަޙަދުގެންނަ ޙާލަތްތައް އުފެއްދެވުން އެކަމެއް ކުރުމަށް
އިޚްތިޔާރުކުރެއްވުމާ އެކު ހައްދަވަނީ الله تعالى އެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެކަލާނގެ ދެނެވޮޑިގެންވަނީ އަމުރުތަކެވެ.
އަދި ހާލަތްތަކަށް ދެނެވޮޑިގެންވައެވެ. ކޮންމެ ކަމެއް ވުޖޫދުވާނީ، އެކަލާނގެ އިޚްތިޔާރުކުރެއްވި
ހަމަޖެހުއްވުމުންނެވެ. سورة الأنعام ގެ 102 ވަނަ އާޔަތުގައި ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (**لَآ إِلَـٰهَ إِلَّا هُوَ ۖ خَـٰلِقُ
كُلِّ شَىْءٍ** * الأنعام: 102) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ފިޔަވައި إله އެއް ނުވެއެވެ. (އެކަލާނގެއީ) ހުރިހާ ތަކެއްޗެއް
ހެއްދެވި ރަސްކަލާނގެއެވެ".

معتزلة ގެ ރައުޔާ ފިރުޤާ އަކީ، ކަމެއް ކުރުމަށް ބާރުލެއްވުމާއި، ކަމެއް ކުރުމުގެ ތުރާ ދޫކުރި ފަރަތް
ނުދިނީ، އެފިރުޤާއިން ބުނެއެވެ: "އިންސާނާ ބާރުންނާ ކަމެއް ކުރަނީ އޭނާ އަމިއްލަ އަށެވެ".
އެމީހުން قضاء އާއި قدر އަށް އިންކާރުކުރެއެވެ. އަދި الجبريّة ގެ ރައުޔާ ފިރުޤާ ވަނީ މުޅިން ތަފާތުވެއެވެ.
އަދި خلق އާ ނުލައި އިޚްތިޔާރު ވާ ކަމަށް އެމީހުންނަކަށް ގަބޫލު ނުވެއެވެ. އިންސާނާ އަށް އިޚްތިޔާރު
ފިޔަވަޅުތައް ކަމަށް ހީކޮށް، جبريّة އިން އިންސާނާ އެއްވަރު ކޮށްފައިވަނީ، ހިލަކާއި، ގަހަކާ އެވެ. އެމީހުން
ބުނަނީ "ހުރިހާ ނުބައި ކަންތައްތަކާއި، ހެޔޮކަމެއް ހައްދަވަނީ الله تعالى ކަމަށް ވާ އެކު، އިންސާނާ އަކީ
ޢަމަލުތަކެއް ކުރުމަކީ ނުކުޅެދޭނެ ކަމަށެވެ". جبريّون ބުނާ ގޮތުގައި، އިންސާނާގެ ހިތުގައި ކަމެއް ކުރުން ބާރުނުދެއްވާ،
އެކަން ކުރުމުގެ އިޚްތިޔާރު ނުދިނުމުގައި، ހެޔޮކަމެއް ކުރުމަށް الله تعالى އަޅުގަނޑުމެން މަޖުބޫރުކުރައްވާ ނަމަ، އަތުގައި
ބުނެދިނުމަށް ހެދުނު ލަސްތައް ދަރުދޭ މީހުންގެ ބަދަލުކުރަމުންދާ، މިނިވަންކަމާ އެކު ކަލަންތަކުރާ ތަކަށް، ފަށާހަކަ
ބަދަލުވުން ހައިލަވުން ތިރިއަށް ހައިޔާ މީހުންގެ ބަދަލުކުރާ ތައްޔާރުވާ ނުވެއެވެ. އެކަމަކު حقّ ގޮތަކީ، އާގެ އިދިކޮޅެވެ.
އެހެނީ، އަސްލު ހައި ބަނދުވެގެން ހެދުނުހަދައިން ފެއްޓި މީހުން އެކަން ކުރަނީ މަޖުބޫރުން އެ މީހުންގެ ބާރުންވާމެއް
ނޫޅެވެ. އަދި ހިނގާހައި ހައިބާ މީހުން އެކަމަށް ބާރުންފުގެން މަޖުބޫރުކަމާ ނޫޅެ
އެވެ. މިކަމުގައި ހެރަފާއް ނޫޅެ ކަމަށް ދުރާ މީހުންނަށް، ކިރިޔާ ފުރާޒްގެ އާދަތްތަކާ ގެބޫލުކުރުގާ ހަނި
ވިސްނުމުގެ މީހުންނެވެ. އުމީހުން ދުނިޔޭގެ ގަޔަށް، الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅުތަކާއި، ނަހީކުރެއްވުންތަކުގެ ބާރުވާ
ނޫޅެވެ. معتزلة އިން (ނުވަތަ قدريّة އިން) ބުނާ ގޮތުގައި އިންސާނާ އަކީ އޭނާ ބާރުންވާ ކަންތައްތަކުގެ خالق
ކަމަށް ހިކުރުމަށް، الله تعالى ގެ ވަޙީ ބަސްފުޅު ކަމުގައިވާ (والله خالق كلّ شيئ) އަށް އިންކާރުކުރުމެވެ. އަދި
އިންސާނުންނަކީ خلق ކުރުމުގައި الله تعالى ގެ ބައިވެރިން ކަމަށް ބުނުމެވެ.

معتزلة އިން ގޮތުގައިން ސާބިތުން ބުނާ ގޮތުގައި، އިންސާނާ ކުރަން ބާރުންވާ ހަމަޖެހުމާއި އުފެއްދެވުނީ އޭނާ
އަމިއްލައަށެވެ. މި ބުނުމަށް ދަލީލެއްގެ ގޮތުން، އެ މީހުން ބުނަނީ، ހެޔޮކުރު ބަދަލުދިނުމަށް، ފުރުޞަތުގެ ގޮތުގައި
ނުކުރުމެވެ. އެ މީހުން އެއްގޮތަކަށް ވެސް ނުވިސްނާ ކަމަށް، އިންސާނުން ކަމެއް ކުރަމުން ބާރުންވެ، الله تعالى

ޢާދީ އިދުރާކަށް އިޚްތިޔާރުކުރުމުގެ ކުރައްވައިދީފި ނަމަ، އެ ދެ إرادة އެއްގޮތަކަށް ނުވާނެ ކަމެވެ. الله تعالى އިޚްތިޔާރުކުރުމުގެ ކުރައްވާ ކަންތައް ވެއްޖެ ކަމުގައި ވާ ނަމަ معتزلة އިންގެ ބުނުން ކަމުގައިވާ އިންސާނާ އަށް ބާރުން ކޮންމެ ކަމެއް خلق ކޮށް ކުރުމުގެ ޤާބިލުކަން ލިބިފައި ނުވާ ކަމަށް ބާކީވޭ އެވެ. އެމީހުން ބުނާ ފަދައިން އިންސާނާ ބާރުނުހާ ކަމެއް ކުރުމަށް ކަމުގައި ވާ ނަމަ، الله تعالى ވީ ޤާބިލު ނޫން އަދި އުނި ފަރާތަކަށެވެ. އެއީ މުޅިން ބާޠިލުވާ ހިތްޕު ވާހަކައެކެވެ. ކޮންމެ ކަމެއް ވެސް الله تعالى ގެ އިރާދަފުޅުންނެވެ. ހުރިހާ ކަމެއް އުފައްދަވާ ހަމައެކަނި خالق އަކީ الله تعالى އެވެ. އެކަލާނގެ ربوبية ވެސް އެފަދައިންނެވެ. "އިންސާނާ މިވެސް އެއްޗެއް ހެދިއޭ" "އަހަރެމެން މިވެސް އެއްޗެއް ހެދީމު"، "އެމީހުން މިވެސް އެއްޗެއް ހެދިއޭ" މިފަދަ ބަސްތައް ބޭނުމަކީ ވަރަށް ބާއަދަބީ ކަމެކެވެ. އަދި ކުފުރުވާން ކަމެކެވެ. [ކުރިން ވެސް ދެންނެވި ފަދައިން، އިންސާނާގެ އިޚްތިޔާރީ ޙަރަކާތްތައް ހިނގަނީ ވަރަށް ގިނަ ޖިސްމާނީ، ކުރިކަތް އަދި ފިޒިއޮލޮޖިކަލް ބަދިސާއިކޮލޮޖިކަލް ކަންކަމުގެ އެކަމަށް ބާރުންދުމެއް އަދި އެނގުމެއް ވެސް ނެތިއެވެ. މިކަމަ ބަޔާންކޮށް ދެނެގަތުމަށް ހަދަންޖެހޭ ސައިންސީ ސާބިތުކަން ނެތެވެ. "އަހަރެން މިވެސް އެއްޗެއް ކުރީމޭ އިޚްތިޔާރީކޮށް" މިފަދަ ބަސްތައް އާދޭގެ އިޚްތިޔާރީ ޙަރަކާތަކީ ވެސް ދުވަހަކުވެސް ވެރިކަމެއް ނުހުންނާނެ އެވެ. الله تعالى އާ ވެސް އާދޭ ތަޤުދީރުކުރައްވާ ކަމަށް. ކޮބާ ބަޔާންކޮށް، ކުރާ ކަމަކީ ކަލާނގެ ހުކުމާއި، އެއްވެސް އެއްޗެއް، އެއްވެސް ބާރު ބާރުކަން ނުހަމަކުރުމެއް ނެތް. ދުނިޔޭގައިވާ ހުރިހާ އެއްޗެއް ވެސް الله تعالى ގެ ބާރުގަދަ ވެއްޖެ. އެބައިމީހުން ކަމަށް ޤާބިލުވާ ކަމެއް ނެތީއެވެ. އެމީހުން ކުރަނީ ވެސް ކަންކަމެއް ނަމަވެސް ކަލާނގެ އެބައިމީހުން އަބަދުވެސް އެވެ. އެއީ، އެބައިމީހުން މި ދުނިޔޭގައި ހަމަޖެހުމާ، އެއްބަހައްޓާ ބާރުކުރުން ބާރުނެތެވެ. އަދި ދުން އެބައިމީހުން ކޮންމެ ދުނިޔޭގައި ނިމުމާ ބެހޭ ކޮންމެ އެއްޗެއް ތަޤުދީރު ކަމަށް ވެސް އެއްޗަކަށް ވެސް ހުކުމްކުރާ ސަބަބު ކުރުމަށް ބާރުލިބޭނީ، ކުޑަ ސަބަބުން ވެސް މަދަދުވާ ކުރިން ނިހާޔަތް ހަމައެކަނި ބާރުލިބޭ ބަލިއަށް ބެލޭ، އެކަލާނގެ އިޚްތިޔާރުކުރައްވާ ކޮންމެ ކަމަކުން ޢަމަލު ނުވިކަމުގެ ހަމަޖެހޭ ދުވަހެވެ. އެބައިމީހުން ޢަމަލު ކުރަނީ ގެންނަވައެވެ. އަސްލުވެރި އަދި ބައްދަލުކުރައްވާ މީހުންނަކަށް މި ނިޔަމުގައި ނުދައްވައެވެ. އެފަދަ މީހުން، އެ މީހުން ވެއްޖެއްސެ، މަގުވެ އަދި ހިތްޕުދެން ކުރިޔާ ޢަލަމަސްޖެން ސައްތަމަތާކޮށް ނުދައްވައެވެ.]

އިޚްލާޞްދަރާ މި ފޮތުގެ ތަރުޖަމާ މިހިސާބުން ނިމުނީ އެވެ. މި ފޮތުގެ މުއައްލިފު ކަމުގައިވާ مولانا الشيخ ضياء الدّين خالد البغدادي العثماني އުފަންވީ ވަޑައިގަތީ 1192ހ. [1778މ.] ގައި ބަޣްދާދުގެ އުތުރު ގައި ކޮންމެ ސަލަހުދީން ސިޓީ ގައެވެ. އަވަހާރަވީ 1242ހ. [1826މ.] ގައި ޝާމް ކަރައިގައެވެ. އޭނާ އަކީ، سيدنا عثمان بن عفّان (رضي الله عنه) ގެ ދަރިކޮޅުގެ ބޭފުޅެކެވެ. العثماني ކިޔުނީ އެ ސަބަބަށް ޓަކައެވެ. އޭނާގެ ކިތާބު مولانا محمود صاحب އަށް الإمام النّووي ގެ ޝަރަޙު ފޮތް الأربعين ގައިވާ މަސްއޫލު 2 ވަނަ

ހަދީޘް ކަމުގައިވާ حديث جبريل (عليه السّلام) ކިޔަވައިދެއްވާފައިވުން ދިޔަ އިރު، އުރިވަޒައިގަތީ އެ ހަދީޘްގެ ޝަރަހަކުރެއް ލިޔުއްވައި ދެއްވުމަށެވެ. މި އެދިލެއްވުމަކީ مولانا خالد ނަޤްޝަބަނދީ އެވެ. އެގޮތުން، އެ ހަދީޘްގެ ޝަރަހަ ފާރިސީ ބަހުން ލިޔުއްވައިދެއްވައި، އޭނާގެ ފޮތުގެ ނަމަކަށް إعتقادنامة މި ނަން ދެއްވި އެވެ. އަދި އެ ޝަރަހަ ތުރުކީ ބަހުން ތަރުޖަމާކުރައްވާފައި، ނަމަކަށް ދެއްވީ الإيمان والإسلام މި ނަމެވެ.

މި ފޮތް ތަރުޖަމާކުރެއްވީ ކާމިލް ނަމަކަށް ކިޔާ ތުރުކީގެ ބޮޑުވެރިއެއް ކަމުގައިވާ الحاج فيض الله أفندي އެވެ. ގައި އެތަކެއް އަހަރެއް ވަންދެން ކިޔަވައިދެއްވަން އުޅުއްވުމަށް ފަހު އޭނާ އަވަހާރަވީ 1323ހ. [1905މ.] ގައެވެ.

الإمام شرف الدّين أحمد بن يحيى المنيري (رحمه الله تعالى)

ގެ ރު މަކްތޫބު

އިންޑިޔާ އިން ހިއްވާވިދާޅުވި އިސްލާމީ އިލްމުވެރިންގެ ތެރެއިން ފާހަގަކުރެވޭ އެއް އިލްމުވެރިޔާ ކަމުގައިވާ شرف الدّين أحمد بن يحيى المنيري އާސާ ތުރިސީ ބަޔާން ލިޔުއްވި المكتوبات[1] ގެ 18 ވަނަ މަކްތޫބު ގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ.:

"ވަރަށް ގިނަ ބަޔަކު ތިބޭނީ ސަލާމަތުގެ ވަށާގެންފައެވެ. މިފަދަ ކަމުގައި ވިސްނުމުގެ މިސާލު ބުނެލެވެ: 'الله تعالى އަށް އަޅުކަންކުރުމުގެ عبادات (އަޅުކަންކުރުން) ބޭނުންކުރުމަށް ވާޖިބުވެއެވެ. ނުވަތަ ނަމާދަށް ދެވޭނީ ...'

[1] މި ފޮތުގައި (المكتوبات ގައި) 100 މަކްތޫބު ވެއެވެ. ... 741ހ. [1339މ.] ގައެވެ. ... 1329ހ. [1911މ.] ގައި ... إرشاد الصّالحين އާއި، معادن المعاني ... 1240ހ. [1824މ.] ގައި ... أهل السنّة ގެ ... غلام علي عبدالله الدّهلوي (رحمه الله تعالى)، ... 99 ވަނަ މަކްތޫބުގައި أحمد إبن يحي منيري ގެ **المكتوبات** ... شرف الدّين أحمد إبن يحي منيري (رحمه الله تعالى) ... مُنير ... 1332ހ. [1914މ.] ގައި ... شاه عبدالحق الدهلوي ... **أخبار الأخيار** ގައެވެ.

އެހެން ނަހަމަކުރެވި ނަމަ، އޭނާ މަރުވެދާނެ އެވެ. އަދި އެކަމުގެން ޤިޔާމަތަށް ވާން އެއްވެސް ގޮތެއްވެސް ނޯންނާނެ
އެވެ.

"ގޯސް ވިސްނުމުގެ ބައެއް އެހެން މީހުން އެއްވެސް އަޑުކަމެއް ނުކުރެއެވެ؛ އަދި ޙަރާމް ކަންތައްތަކަށް
އަރައިގަތުން ނުހުއްޓެއެވެ. މާނަ އަކީ، އެ މީހުން އިސްލާމް ދީނާ އެއްގޮތަށް ނުހިނގައެވެ. އެ މީހުން ބުނެތެވެ. 'الله
تعالى އަކީ އެކަލާނގެ އަޅުތަކުންނަށް ދީލަތިވަންތަ ރަޙީމުވަންތަ ޤާދިރުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ އެވެ. އެކަލާނގެ
ގަދަފަދަކަމުގެ ނިޝާނެއް ނެތެވެ. އަދި އެއްވެސް މީހަކަށް ޢަޒާބުދިނުމެއް ނުވާނެ އެވެ!' ޙަޤީޤަތެވެ. އެ މީހުން
މާތްކަމަށް ބުނެފައި އެއް ފުރަތަމަ އިބާދަތް ކުރަނީ ވެވޭ. އެކަމަކު، ވާދަ އިބާދަތް ކުރަނީ ނުކިސެވެ. ސުވައިތާނާ،
އެބައިމީހުންނަށް ނުބައި ކަންތައްތައް އަރައިގަތުން ވަސްވާސްދެއެވެ. ގޮތުގައި ސުވައިތާނާ މީހަކު ސުވައިތާނާގެ
ވަސްވާސްތަކަށް ނުހައްޓާން އެވެ. އެހެނީ، الله تعالى ގެ ޢަޒާބު ވެސް ވަރުގަދަވާން އެވެ. ވަރަށް ގިނަ ބައެއް
ދުނިޔޭގައި ފަހިކަމާއި، އުނދަގޫގައި އެކަލާނގެ ރަޙްމަތެވެ. އެކަލާނގެ ބައެއް އިންސާނުން ވަންދައި
އުޅުންޖެހިލަވައެވެ. އެކަލާނގެ އަކީ ޣަފޫރުވަންތަ އަދި ރަޙީމުވަންތަ ރަސްކަލާނގެ ކަމުގައި ވިޔަސް، ކާން
ކެވިނުވަރެއް ވިޔަސް، ބުރަ މަސައްކަތުން ދަނޑުވާން ހައްދައިގެން ފާއިދާ ނުލިބެއެވެ. ހުރިހާ އެއްޗެއް
ދިރިއުޅުއްޖަވަނީ އެކަލާނގެ ކަމުގައި ވިޔަސް، އެއްވެސް މީހަކު ނުކައި ނުބައި ދިރިހުރުޅައްޖަވައެވެ. ބޭސް ނުކާ
ބަލިވެގެން އެކަލާނގެ ޝިފާ ނުދެއްވައެވެ. ދިރިހުރުމާއި، ސިއްޙަތާއި، މުދާވެރިކަމާއި، އެ ނޫން ވެސް ދުނިޔޭގެ
ނިޢުމަތްތަކަށް އެކަލާނގެ ސަބަބުތަކެއް ލައްވާ އެވެ. އަދި ހަމަ އެހެންކަމުން، ދުނިޔޭގެ ނިޢުމަތްތަކަށް ލައްވާފައިވާ
ސަބަބުތަކުގައި ނުހިފާ މީހުންނަށް އެކަލާނގެ ރަޙްމަތް ނުލިބޭނެއެވެ. އަދި ދުނިޔޭގެ ނިޢުމަތްތަކުގެ
މަސައްކަތްކުރެވޭނެއެވެ. ދީ ފައްކަރައިގެ ބޭސް ވެއްވެ. އެއީ: މާއްދީ ބޭސާއި، ރޫޙާނީ ބޭސެވެ. އެއްވެސް ފައްކަރައިގެ
ބައްޔަކަށް ބޭސްކުރުމަށް ކުރާ ރޫޙާނީ ބޭހަކީ، ޤުރުއާން ދިރާސާކުރުމާއި، ސުބްޙާނަކަ ދިކުރުކުރުމެވެ. ވަރަށް ބޮޑު އެއްޗެހި
ދޫ ބަހިއްޓާގެ މާނައިގައި ވާހަކަ: "ސުބްޙާނަކަ ދިކުރުކުރުމަކީ ބަލިކަށިވާނެ ގެއްލުން ފުރާވާލުމަށް"! އަދި
"ކަނޑު ބައްޔެއް ވެސް ފަސާދަ ކުރުމަށް ބާރަކީ إستغفار [1] އެވެ". މާއްދީ ވަރަށް ގިނަ ބޭސް ހުރެއެވެ. އެ ބޭސްތައް
އެނގޭނީ ތަޖުރިބާ އިލްމެވެ. ޑޮކްޓަރުން ރޫޙާނީ ބޭސް ބޭނުންކުރުމުން މާއްދީ ބޭސް ހެދުމަކީ ވެސް ފަސާދަވާން
އެވެ. އަންނަނި ހޯމަ ދުނިޔޭގެ ނިޢުމަތްތައް ހެދުން ވެސް ހޯދާ އެހެންނެވެ. އެކަލާނގެ ވަނީ، ކުރިންއި ޢިލްމުކަމާ،
ފުރާނަ ނުކަތެރިކަމެއް ވިސަ ކުރުމުގައި ދަތިވާފައިވެ. އަދި ކަންނެތް ކުރަނީ، ޚިޔާނާތް ބަލިމަޑުކަން ގެންގުޅޭ
ކުރުކުރެވެ. ބޭސް ބޭނުންނުކުރާށިގެ ނަމަ، ޚިޔާ ބަލިވެ މަރުވާން އެވެ. ކުރިޔާއި ޢިލްމުކަމަށް ހޯދާ ހަމަ އެކަނި ބޭނިވި،

---

[1] އިސްތިޣްފާރުގެ ޢަދުގައި ކިޔާ ދުޢާ އަކީ: "أستغفرالله العظيم الذي لاإله إلّا هوالحيّ القيّوم وأتوب إليه" އެވެ. ގިނަގިނައިން އިސްތިޣްފާރު ކިޔަންވާނެ
އެވެ. އަވަހަށް ކިޔަންޖެހޭ ވަގުތުތަކުގައި ކުރުކޮށް "أستغفرالله" މިހެން ކިޔާނީ އެވެ.

އިލްމާއި، މައުރިފާ އެވެ. އަދި ކަންކަމުގެ ކަމަށް އޮތް ފަހުމުވާއަކީ، ނަމާދު ކުރުމާއި، ހިދާ ވަލީތަކުގެ އަޚްލާގެވެ. މި ދުނިޔޭގައި، މިހެނެ ވިހަ ކުރުމަށް ފަދަ، 'الله ޢަލީ އޭމާވަންތަ ތަޞައްވުފުގެ އެވެ. އަދި އެކަވާނުގެ އަގާ ވިހައިގެ ގެއްލުމުން ތައްކާބީރުކާރުއްވާން އެވެ'، މިހެން ބުންޏަސް ބަލިވެ މަރުވާން އެވެ. ބާރަށް ހިންގާ މިހެނެ ކާސްބަރު ޢާއިލް ބޭއްދި ނަމަ [ނުވަތަ ހަކުރުބަލި ހުންނަ މިހެނެ ހަކުރާއި ޗޮނި ކާއެއްޗެހި ކައިދި ނަމަ] އާންމާގެ ބޮޑުތަ ވާނީ އިތުރަށް ގޮސްވެ. އިންސާނާގެ ހަށިގަނޑަކީ ނާޒުކު އެއްޗެކަށް ވާތީ، ވަރަށް ގިނަ ތަފާތު ކަންތައްތައް [މިސާލަކަށް ކާނާ ޕާއި، އަންނައުނާއި، އުޅޭން ތަނުއް] އެ ހަށިގަނޑު ބޭނުންވެއެވެ. އެ އެއްޗެހި ހޯދައި، ތައްޔާރުކޮށް، ބޭނުންކުރުމަކީ، ވަރަށް އުނދަގޫ ކަމެކެވެ. (ބޭނުންވާ މި ދުނިޔެ ކަންތައްތައް ހޯދުމުގެ) ބަދަލު މަސައްކަތް ފަސޭހަކަމާއި، ހަމަޖެހުމާ އެކު ކުރުމަށް ޖަކާއި، އިންސާނާގެ ޖަމާއަތުގައި **ނަފްސު** ނަމަކަށް ކިޔާ ވަކި ބާރެއް އުފެއްދިފި އެވެ. ޖަނަވާރިތަކަށް މި ބާރެއް ބޭނުންވުމެއް ނުވެއެވެ. ޖިސްމާނީ ބޭނުންތަކެއް ފުއްދުމަށް ނަފްސު އެދެއެވެ. ބޭނުންވާ ވަރަށް ވުރެ އިތުރަށް ފެންސް އެފަދަ ބޭނުންތަކެއް ފުއްދައެވެ. ނަފްސުގެ މިފަދަ އެދުންތަކަށް ކިޔަނީ ޝަހުވާ (އެދުންވެރިކަން) އެވެ. އެދުންވެރިކަން ފުއްދުމަށް ވަރަށް ބޮޑަށް ބޭނުންވެއެވެ. އަދި ބޮއިދިގެ ފާރަވުމާ ހިލާފަށް، މީހާގެ ހިތާނާއި، ހަރާމްއެއްސާއި، އެހެން މީހުންނަށް ގެއްލުންދޭތީ އެވެ. އެއީ އާގެ ޖެހުމައި، ފާފަވެރިވާ ފަދަ ކަމެކެވެ. Endless Bliss ގެ ފުރަތަމަ ބައިގެ ބާބަ ވަނަ ބާބުގެ ފަހު ބައި ބައްލަވާށެވެ!

ފިކުރާއި، އަޤްލާ ފާސިދު އެހެން ގޮތްތަކުން ކުރާ ކަމަކީ، ނަފްސުގެ ކަސްތޮއްބުގެ ގޮތުން، ޝަހުވާނީ އެދުންތަކާއި، ކުޅި އާއި، ރިޔާ އެދުންތަކަށް ފިލުވައިލުމުގެ ބޭނުމުގައި ބަޔަކު ހަދައިގަތުން ކަމުގައި ތިބެވެ. އެއީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ހުއްދަކުރެވިފައިވާ ކަމެއް ނޫނެވެ. އެބައި މިހެން ދެކޭ ގޮތުގައި، އިސްލާމް ދީން އުމުރުކުރަނީ އެ ކަންތައްތައް ފިލުވުމަށެވެ. ދީގެ މުއްދަތަކަށް ބަޔަކު ހަދައިގަތުމަށް ތަރައްޤީކުރުމަށް ފަދަ، އެކަންތައްތައް ނުފިލުވުމަށް، އެބައިމީހުން ނިންމަނީ އިސްލާމް ދީން އަމުރުކުރައްވަނީ، ނުކުރާށޭ ކަމެއް ކަމަށެވެ. އެއާއެކު، އެ މީހުން ބުނެތެވެ: "އިސްލާމް ދީނުގައި އަމުރުކުރައްވާފައިވާ މި ކަންތައްތަކަކީ، ނުކުރާށޭ ފަދަ ކަންތައްތަކެކެވެ. އިންސާނާގެ ޖަމާއަތުގައި ތަހްވާފައިވާ އާދަތަކަށް ޢާއްމުކަން ފިލުވައިއް ނުލިބޭނެ އެވެ. އެ ކަންތައްތައް ފިލުވައިލަން އުޅުނީ، ކަލޭ މިހެން ބުނެ ހިތަކަށް ހޮދުލާ އެއްޗަށް އެވެ. ކުރަން މުސްތަޙިއްޤު ކަމެއް ކުރަން އުޅުނަކީ، އެ މިހެންގެ ދަރިއުޅުން ބާކީރު ގޮތުގައި ނަގާދުވެވެ". އެބައިމީހުންގެ އެ ވިސްނުމާއި، ކަންކުރާ ގޮތް ތަނދޮވެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، އެ ގޮތަށް އިސްލާމް ދީން އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ކަމަށް އެބައިމީހުން ކުރާ ދައުވާއަކީ، ސިފަ ޖެހިލުކަމާއި، ގަމާރުކަމެވެ. އެހެނީ، ކަމުގައިވާ، ކުޅިއާއި، ޝަހުވަތާއި އުނިކަސް އިންސާނީ ސިފަތައް ފިލުވައިލުމަށް އިސްލާމް ދީން އެއްގޮތަކަށް ވެސް އަމުރުކުރައްވާފައެއް ނުވެއެވެ. އެފަދަ ދައުވާތަކަކީ، އިސްލާމް

ދީނާ ގުޅޭގޮތުން ދެކެވޭ ބަހުގެ ވާހަކަތަކެވެ. އިސްލާމް ދީން އެ ގޮތަށް އަމުރުކުރައްވާފައި ވާ ނަމަ، އިސްލާމް ދީން ގެންނެވި محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޙަޔާތުގައި އެ ސިފަތަށް ނުފެނޭނެވެ. البريقة شرح الطريقة[1] މި ފޮތުގައި ވާ ފަދައިން އެކަލޭގެފާނު މިކަންކަމާ ގުޅޭ ގޮތުން ޙަދީޘްކުރައްވާފައި ވެއެވެ. **(إنّما أنا بشر أغضب كما يغضب البشر)** މާނައީ: "މިމަން ކަލޭގެފާނަކީ ވެސް އިންސާނެކެމެވެ. އެހެން އިންސާނުން ފަދައިން، މިމަން ކަލޭގެފާނު ވެސް ރުޅި އަންނަމެވެ". އަދި **(الغضب لا يخرجني عن الحق)** އެވެ. މާނައީ: "ރުޅިއައުމަކުން މިމަން ކަލޭގެފާނު ޙައްޤުން ބޭރަށް ނުވެއެވެ". ބައެއް ފަހަރު، އެކަލޭގެފާނު ކޯފާވެފައި ހުންނަ ތަން ފެނިފައިއެވެ. ކީރިތި ޤުރުއާނު ގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވަނީ: **(وَٱلْكَـٰظِمِينَ ٱلْغَيْظَ** * آل عمران: 134) މާނައީ: "އަދި ރުޅި މަޑުކޮށް ހިފެހެއްޓޭ މީހުންނެވެ". ރުޅި ނާންނަ މީހުންނަކަށް އެކަލާނގެ ތަޢުރީފެއް ނުކުރައްވައެވެ. އިންސާނާގެ ސިފަތަކުގެ ނަފްސާނީ ޖަޒުބާތުގެ ކަމަކީ ބޮޑާ ބާރެއް ޚިލާފުގެ މީހުން ބޮޑާ ބޮޑުކަމަކީ، ޖޯޝް ބޮޑުވެފައެވެ. އެހެނީ، ޙިކިމީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ނުވަ އަހަރުން ބޮޑުކަމަށްވުރެން ކައިވެނިކުރައްވައިއެވެ. އެކަލުން ދެހަވަސް، އެ މީހުންގެ އެ ބޮޑުން ބާރިލު ކަމެވެ. މީހެއްގެ ސިފަތަކުގެ ގެއްލިއްޖެ ނަމަ، އެ މީހަކަށް ޖެހޭ ބޮސް ކަރެވެ. ރުޅި ވެސް އެހެންނެވެ. ފިޔަވަހަކު އޭނާގެ ރުޅިގެ ބޮޑުންކަންކަމުގެ އޭނާގެ އަރިބަވީ ވާއި، ދަރިން ހިމާޔަތްކުރުމަށް އެވެ. އަދި އޭނާ އިސްލާމް ދީނުގެ ޙައްޤުވަމުންނާ ގުޅޭގޮތުން ދިފާޢުކުރަނީ، މި ރުޅިގެ އަރިހައެވެ. އަދި އޭނާގެ ދަރިންގެ ސަލާމަތް އޭނާ ގެ ހަމަޖެހުމާއި، ސަލާމަތް އާއިލާއި، ސިފަތަކުގެ ސަލާމަތުންނެވެ. މި ހުރިހާ ކަންކަމަކީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ހުއްދަކުރައްވާފައިވާ އަދި ތަޢުރީފުކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކެވެ.

"އިސްލާމް ދީން އަމުރުކުރައްވަނީ، ސިފަތަކުގައި، ރުޅި ނައްތާލުމަކަށް ނޫނެވެ. އެކަމަކު އެ ދެ ކަންތައް ވެސް ކަންތައްތަކެއް، އިސްލާމް ދީނުގައި އަންގަވާފައިވާ ގޮތަށް ބޭނުންކުރުމަށެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ، އަސްލު ދުޝްމަނާ ޖިހާދު ޖިހާދު އޭނާގެ އަސްލު ނަފްސާއި ޝައިޠާނާ ޖިހާދު އޭނާގެ ކާފިރުންނާ ބަދަލުގައި ދީނުގެ ދުޝްމަނުންނާ، ގެއްލުން ދިނުމުގެ ބަދަލުގައި ފައިދާ ހޯދުމެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، ޝައިޠާނާއި، ރުޅި އަޔާ، ޝަހުވަތާ މީހާގެ ކުއްޖާ އަދި އަސްލު ދުއްވާ މީހާގެ އަސްލު ފަދަ އެވެ. އެ ދެކަންތައް ނުލައި އާދަމްގެ ނަސްލުތަކުގެ ޝަހުވަތާއި ނުކުމެވޭނެ އެވެ. އެކަމަކު، އެ ދެ ކަންތައްތައް ބޭނުން ހިފުމަން ޖަކައި، އިސްލާމް ދީނުގައި ވާ ގޮތަށް ތަރުބިއްޔަތުކުރުން ޖެހެއެވެ. އެ ގޮތަށް ތަރުބިއްޔަތުވެއްޖެ ނަމަ، އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ބައްދަލު ބޭރުވެއްޖެ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އިންސާނާ ނުރައްކަލާގެ ތަރުޔާތަކުން ކުރަނެލުން އެވެ. ކަސްތޮޅަކީ އެ ދެ ސިފަ މަޑުޖަހަން ކުރެވޭ އެއްޗެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، އެ ދެ ސިފަ އިސްލާމީ ޝަރީޢަތާ އެއްގޮތަށް ތަރުބިއްޔަތުކުރުމެވެ.

[1] البريقة ގެ މުއައްލިފަކީ محمّد الخادمي އަލްހާދިމީ 1176ހ. [1762މ.] ގައި ވަފާތުވިއެވެ.

އަދި މިއީ، ކޮންމެ މީހަކަށް ވެސް ކުރެވިދާނެ ކަމެކެވެ.[1] އެޒަމާނީ ބާރު ނުވަތަ މަތިންދާ ބޯޓު ބޭނުންކުރުމަކީ، ހަސަދަވެރިއެއް ނޫނެވެ. ހަސަދަވެރިޔަކީ، އެމީހަކީ އިންސާނިއްޔަތަށް ޚިދުމަތްކުރުމަށް ބޭނުންކުރުމެވެ. އެކަން އެ ގޮތަށް ކުރުވުމީ، އިސްލާމް ދީނަށް ޚިދުމަތްކޮށްދިނުމެވެ.

"އަދި ބާޠިލު ވިސްނުމުގެ ހަލާކު ވަނީ ގޮތްތެރިގެ މީހުން؛ ހުދު އެ މީހުންނަށް ޢުލަމާވަރީ މީހުން ބުނެގެންނެވެ: "ކޮންމެ ކަމެއް ވެސް އަޒަލުގައި ލިޔެވިފައި ވީ ހެދުން ކުރިއްވިއެވެ. ކުރީކޮށް ފަލައްސަހާ ވިދާޅުވީ ކީއްސޭ، އާދެ ވީ އެކަން سعيد އެކަން (ސަޢާދަތުގެ ވަންތަ ވެރިއަކަން) ގެ، ނުވަތަ شقي އެކަން (ނަޙަސް ވަންތަ ވެރިއަކަން) ގެ ވީ ކަނޑައެޅިފައެވެ. މިކަން ފަހުން ބަދަލެއް ނުވާނެ އެވެ. އެހެންކަމުން، އަޅުކަން ކުރުމަކީ ބަހަނަލު ކަމެއް ނޫނެވެ! قضاء އާއި قدر އަކީ ބަދަލުވާ އެއްޗެއް ނޫން ކަމަކާއި، ކޮންމެ ކަމެއް ވެސް އަޒަލުގައި ވީ ތަޤުދީރުކުރެވިފައި ކަމަން ހިދިމީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އެކަލޭގެފާނުގެ އަސްޙާބުބޭކަލުން ހަބަރު ދެއްވުމުން، ސާހާބީން ދެންނެވި އެވެ: (نترك العبادة و نثق القضاء و القدر في الأزل) ވާނަ އަޔީ، "އަޅުކަންކުރުން ދޫކޮށްލާފައި، އަޒަލުގައިވާ قدر އަށް އިތުބާރުކުރަނީތޯ އެވެ". އެކަމަށް، ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އެކަން އެގޮތަކު ކުރުން ނަހީކުރެއްވި އެވެ. އަދި ހަދީޘްކުރެއްވި އެވެ: (إعملوا فكلّ ميسّر لما خلق له) ވާނައީ، "އަޅުކަން ކުރާށެވެ. ކޮންމެ މީހަކަށް ވެސް އެ މީހަކަށް އަޒަލުގައި ތަޤުދީރުކުރެވިފައިވާ ކަމެއް ކުރުމަށް ފަސޭހަ ކަމެކެވެ". ވާނަ އަޔީ، سعيد އެކަން ލިޔަން އަޒަލުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކަށް ހަމަޖެހޭކަން ޤާނޫނީ سعيد އަކު ކުރަންޖެހޭ ހަމަޖެހިފަކެވެ. އެހެންކަމުން، ފަހުން ފަހިވިޔަސް، سعيد އެކަން ލިޔަން ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކު އަޅުކަންކުރާނެއެވެ، شقي އެކަން ލިޔަން ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކު އެކަލާނގެ އަންގަވާފައިވާ ގޮތަށް ނުހިނގާނެ، އަޚްލާޤީ ސިޔާސީ ބަދަލެއް ވާނެ ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކު ކަޔާ ބޭސްކުރާނެއެވެ، އަޚްލާޤީ ބަލިވެ މަރުވާން ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކު ނުކައި ނުވަތަ ބޭސްނުކޮށް ހުރުން ފަދަ ކަމެކެވެ. އަޚްލާޤީ ބަނޑަށްޖެހި ނުވަތަ ބަލިވެގެން މަރުވާން ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހުންނަކީ ކާނާ އާއި ބޭހުން ފައިދާއެއް ނުކުރާނެ މީހުން އެވެ. އަޚްލާޤީ ދުއާސަރުވާން ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކަށް އާރުޔަތުގެ ގޮތުން ގޮތަކަށް ހުނުވާނެ ފައިދާވެއެވެ. އަޚްލާޤީ އިރުމަތީ ގައި މަރުވާން ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކު ހުޅަނގަށް ދިޔަމަށް އޮތް ގަޑި ހުނުވާނެ ބަނދުވެއެވެ. ވަގުތުވެފައިވާ ގޮތުގައި، އެއްދުވަހަކު عزرائيل (عليه السّلام)، سليمان (عليه السّلام) ގެ އަރިހަށް ޒިޔާރަތްކުރުމަށް ދިޔު، އެތަނުގައި سليمان (عليه السّلام) ގާ އެކު އިންނެވި ހޭދަވެގެން އިން މީހަކާ ދިމާލަށް ބަލަން ނަޒަރުކުރުމުން ބަލާލާފައެވި އެވެ. ملك الموت ހަރުބާނލެވެ ހުރިހާ ބޭރެއް ބައްލަވައި ގައި އެ މީހާ ބިރުގަތެވެ. عزرائيل (عليه السّلام)، އެތަނުން ފައިބައިގަތުމުން، އެ މީހާ، سليمان (عليه السّلام) ގެ އަރިހުން ދެންނެވި عزرائيل (عليه السّلام) ގެ

[1] Endless Bliss ގެ ހަތަރު ބައިގެ ސައްބީސް ވަނަ ބާބު ބައްލަވާށެވެ.

އަރިހުން ފިލުވަން ބޭކަމި، އޭނާ ހުޅަނގުގައިވާ ޤައުމަކަށް ގެންދިޔުމަށް ވަރަށް އަމުރުކޮށްދެއްވުމަށެވެ. عزرائيل (عليه السّلام) އެނބުރި ވަޑައިގަތުމުން، އެ މީހާގެ ފުރާނަ އަހާ ބައްލަވާލީ ކިއްވެގެން ބާ؟ އެއްސެވި އެވެ. عزرائيل (عليه السّلام) ވިދާޅުވި، 'އަހަރެންނަން އަމުރުކުރެއްވުނީ، އެއްގަޑީ އިރު ފަހުން އޭނާގެ ފުރާނަ ހުޅަނގުގައިވާ ރަށެއް ގައި ހިއްޕުމަށެވެ. ދެން އަހަރެންނަށް އޭނާ ކަލޭގެފާނާ އެކުގައި އިނދެގެން ހުރުމުން އޭނާއާ ދިމާވާން ބޭއި ހިންދުސްތާނުގައި ހުރެއެވެ. ދެން އަހަރެން ހައިރާންވީ ހުޅަނގަށް ދިޔަ އިރު، އޭނާ އެތަނުން ފެނުމުން އޭނާގެ ހުޅަނގަށް ހިއްޕުމަކީ ފެނުމެވެ.'[1] މި ވާހަކައިން އެނގެނީ، އަޅުގަނޑުމެން ތަޤްދީރަކީ ރައްކާތެރިވުން ނުކުރެވޭ ކަމެކެވެ. އަދި އެ މީހާ ملك الموت ދެކެ ބިރުގަތީ އަޅުގަނޑު ގަބޫލުކުރުމާއި ގޮތަށް އެކަން ހިނގުމަށް ކަމެވެ. އަދި سليمان (عليه السّلام) އޭނާގެ އެދުމަށް އިޖާބަދެއްވި އެވެ. އެކަމަކު، الله تعالى އަޅުގަނޑުމެން ތަޤްދީރުކުރައްވާފައިވާ ކަމެއް ތަޤްދީރާ ވެސް ނުހިފޭ ކަމެކެވެ، ސަބަބަކީ ސިފަސިފައަކާނުލާ ކަމެކެވެ. އަދި އެގޮތަކަށް، އަޅުގަނޑުމެން سعيد އަކީ ކަމުގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކުގެ އިސްލާމީ ކަމާ، ނަފުސުގެ ތަރުބިއްޔަތު އަދި ތަރުހީބުތަކުން ހަނގުރާމަކުން ވެސް ހަދަ އެކަށި އެވެ. سورة الأنعام ގެ 125 ވަނަ އާޔަތުގައި الله تعالى ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. (فَمَن يُرِدِ ٱللَّهُ أَن يَهْدِيَهُۥ يَشْرَحْ صَدْرَهُۥ لِلْإِسْلَٰمِ * الأنعام: 125) މާނައީ: "الله ގެ ތެދުމަގު ދެއްކެވުމަށް އެކަލާނގެ އިރާދަކުރައްވާ މީހަކަށް، إسلام دين އަށް އޭނާގެ ހިތް ތަނަވަސްކޮށްދެއްވައެވެ". އަޅުގަނޑު شقي އެއް ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހާ، އެއާއެކު ނަސޭހަތަށް ވަރަށް އަޅުގަނޑު ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކަށް ވިސްނިދާނެ ފިކުރަކީ، 'އަޅުގަނޑުމެންގެ ބޮޑުވުމެއް ނެތެވެ. އެހެނީ، سعيد އެއް ނުވަތަ شقي އެއް ކަން އަޅުގަނޑަށް ވާ قدر އެވެ'. އޭނާ އަޅުގަނޑުމެންގެ ވިސްނުމުގެ ސަބަބުން ނުނެވެ. އޭނާ އަޅުގަނޑުމެންނަށް، އޭނާގެ އެ ފިކުރަށް އޭނާ ވީ، އަޅުގަނޑު شقي އެއް ކަމަށް ކަނޑައެޅިފައިވާ ކަމަށް ދެއްކޭތީއެއް ނޫނެވެ. އަދި އެހެނީ، އަޅުގަނޑު އެމީހާގެ ޖާގަޔާ ކަނޑައެޅިފައިވާ މީހަކަށް ވިސްނިދާނެ ފިކުރަކީ، 'އަޅުގަނޑު ވަސީ ހުރިހާ ކަމެއް ވެސް ލިޔެވިފައެވެ. ޖާގަޔާގައި ދުނިޔެއުފެއްދެވުމުން އަޅުގަނޑު ލިޔެވިފައިވާ ނަމަ، އެހެނީ ތަޤްދީރު ބަދަލުކުރެވުނަމަ، ކިއުއްލެ ބޮޑުވުމެއް ނެތެވެ'. މި ފިކުރުގެ ދަށުން އެ މީހަކު ނިކަމެތިވާނެއެވެ. ނުވަތަ އެއްކޮށް ނުއުނދަގޫވެއެވެ. އޭނާ ދުނިޔެއިން ޖާހިލުންގެ ގޮތުގައެވެ. ދަރުމަވެރިކަން ކޮށް، ދިނަ ޙަޤީޤަތުގެ ގޮތުން ލިބޭނެ ކަމަށް އަޅުގަނޑު ލިޔެވިފައިވާ މީހަކު އޭނާގެ ދަރުމަވެރިކަމުގެ ދޮރު، އެއް އިންދުރުގެ ފުރުސަތު ވަރަށް ބޮޑަށް ލިބިގެންދާނެ އެވެ. އަދި އެގޮތަށް، އަޅުގަނޑު سعيد އެއް ކަމަށް ލިޔެވިފައިވާ މީހަކު ކަނޑައެޅިފައިވާ ގޮތަކަށް ދުވަސްކޮޅެއް މިންވަރުކުރައްވާނެ އެވެ. އަދި އަޅުގަނޑު شقي އެއް ކަމަށް ލިޔެވިފައިވާ މީހަކު ކުރުވާ، އެކަމުން މިންވަރުކުރައްވާނެ އެވެ. މިކަން ވިސްނައިލުމުގެ ގޮތުން ބޭނުންވެއެވެ. 'އަޅުގަނޑު سعيد އެއް ކަމަށް ލިޔެވިފައިވާނަމަ ކަނޑައެޅިފައިވާ

[1] 1240ހ. [1824މ.] ގައި އަވަދިވި مولانا جلال الدّين الرّومي (رحمه الله تعالى) ލިޔުއްވާފައިވާ المثنّى ގައި މި ވާހަކަ ވަރަށް ތަފްސީލުކޮށް ލިޔެވިފައި ވެއެވެ.

އަޅުކަންކުރުމާ ހުރީ ކޮން ގުޅުމެއް ހެއްޔެވެ؟ އަދި އަޒަލުގައި شقي އެއް ކަމަށް ލިޔުއްވިފައިވުމާ ކުފުރާއި،
އާޚިރަތާ ހުރީ ކޮން ގުޅުމެއް ހެއްޔެވެ؟! އެ މީހުންގެ މި ހަނި ވިސްނުމުން އެ މީހުން ސުވާލުކޮށްފާނެ، މި
ގުޅުމާއި، ހުރިހާ ކަމެއް އެ މީހުންގެ އަޤުލާއި ބުއްދިން ބަލާލުމުން ކުރެވޭނެހެނެވެ. އެކަމަކު، އިންސާނާގެ ބުއްދި އަދި
ބައްޔަށް ވާ އުއްމީދެކެވެ. އެހެންކަމުން، ބުއްދިއަކުން ވިސްނައިނުގަނެވޭ ކަންތައްތަކަށް، ބުއްދިން ވިސްނަން
މަސައްކަތްކުރުމަކީ ކުރުމުން ފައިދާނެތް، ބުއްދިގެ އުނިކަމެއް، ގޮތުގެ ކަމެވެ. މިގޮތަށް ވިސްނާ މީހުން ބަހަނދާނީ
ގޮތުން ކަމެވެ. عيسى بن مريم (عليه السّلام) ވިދާޅުވި އެވެ: 'މަސްމަސް މީހާ އަށް ބާރުކަމުގައިވާކަން ހުރިހާ،
ލޯބިން މީހާ އަށް ޖެހުނު ކަމެއް ހުރިހާ، މަރުވެވުނުއިރު މީހާ ދަރުވާވެވުނީ، ތިމަން ކަލޭގެފާނަށް އުނދަގޫ ކަމަށް
ނުވިއެވެ. އެކަމަކު، ގޮތުގެ މީހަކަށް ތެދު އަޤުލުވެރިވުމަށްވެވުނު ތިމަންކަލޭގެފާނަށް ކުރިމަތިވި ފާނެކަމުގައި ކަމެކެވެ'.
اللہ تعالى، އެކަލާނގެ ހިކުމަތް ނުވާ ބިރުމާއި، ބިލާވަމުން އެކަލާނގެ ބައެއް އަޅުތަކުންގެ ދަރަޖަ މަތިވެރިކުރެއްވުމުގެ
ދަރަޖަ އަށް އުފުއްލަވައެވެ. އަދި ޔައުމު އެވެ! މަތިވެރިކުރެއްވުމުގެ ދަރަޖަ އަށް ވުރެ ވުރެ މަތީކޮށެވެ. އަދި ބައެއް
މީހުން ކައުމު ނުވަތަ އުރުގެ ދަރަޖަ އަށް ފެތޭބަލަދުވެ އެވެ.

حضرة الشيخ شرف الدّين أحمد إبن يحيى المنيري ލިޔުއްވި المكتوبات މި ފޮތުގައި ސަބަބަކީ މަޤުބޫލު
ވެއެވެ. މި ފޮތް ލިޔުއްވާފައިވަނީ ހިޖުރަ 741ހ. [1339މ.] ގައެވެ. އަދި ޗާޕުކުރެވުނީ ހިޖުރަ 1329ހ. [1911މ.]
ގައި ބިހާރުގައެވެ. މި ފޮތް އިސްލާމިކް ޞޫފީ ސާހިތީއާއިބެހޭ ކުޅަދާނަ ގައި އެބަ އޮވެއެވެ. މި ފޮތުގެ މުޤައްދިމާ
އެ ފޮތުގެ 76 ވަނަ މަޤުބޫލުގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ:

" 'السعادة' ގެ މާނަ އަކީ، އިންސާނާ ސުވަރުގޭގެ އަހުލުވެރިއެއް ކަމުގައި ވުމެވެ. އަދި 'الشقاوة' ގެ
މާނަ އަކީ، އިންސާނާ ނަރަކައިގެ އަހުލުވެރިއެއް ކަމުގައި ވުމެވެ. السعادة އާއި الشقاوة އަކީ، اللہ تعالى ގެ
ޒާތުގައިވާ ޞިފަތެއް ނޫން ޒަޚީރާ އެވެ. ފުރަތަމަ ޒާތުގެ ތަޤްދީރުއަކީ، ކިބަމަތްތެރިވުމާއި، އަޅުކަންކުރުމެވެ.
އަދި ދެވަނަ ޒާތުގެ ތަޤްދީރުއަކީ، އުނިކުރުމާއި، ފާފަތަކެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، އިންސާނަކު سعيد އަކު ނުވަތަ
شقي ކަމުގައި ވާނުކަން ވަނީ އަޒަލުގައި ލިޔުއްވާފައެވެ. އަޒަލުގައި سعيد އަކު ކަމުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ މީހާ އަށް
މި ދުނިޔޭގައި سعادة ގެ ތަޤްދީރު ވަނީ ދެއްވާފައެވެ. އަދި اللہ تعالى އަށް ކިބަމަތްތެރިވެއެވެ. އަދި އަޒަލުގައި
شقي އަކު ކަމުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ މީހާ އަށް މި ދުނިޔޭގައި شقاوة ގެ ތަޤްދީރު ވަނީ ދެއްވާފައެވެ. އަދި
އަބަދުވެސް ފާފަކުރެއެވެ. މި ދުނިޔޭގައި، ކޮންމެ މީހަކު ވެސް އެމީހަކު سعيد އެއް ކަން ނުވަތަ شقي އެއް
ކަން، އެ މީހެއްގެ އަމަލުގައި ތަޤްދީރާ ތަޤްދީރެއްން ދަންނަގަނެވޭނެ އެވެ. ތަޤްދީރު ދީނީ އިޙްލާޞްތެރިން سعيد ނޫނީ
شقي އިން ވަކިކޮށް ދަންނަގަންނަނީ އެ އަސާސީގެ މައްޗަށް ބަލާފައެވެ. އެހެންކަމުން، ދީނުގައި ފިކުރު ގެންގުޅުމާ ދީނީ
އިޙްލާޞްތެރިންނަށް މިކަމުގައި ފަހުމުގައި ނުވާނެ އެވެ. އިބްލީސްއާއި، ނިފްޢައުނު ފިރުޢައުނު ފަދަ، ކިބަމަތްތެރިކަމާއި،

އިޚްލާޞްތެރި ކަމާއެކު الله تعالى އަށް އަޅުކަން ކޮށްގެންނެވެ. އަދި ކޮންމެ ނުބައިކަމެއް، ދުއްތޮރާތްގެ މަސްދަރަކީ ބޮޑާކުރުމެވެ. ކޮންމެ މީހަކު ވެސް ދުއްތޮރާތާއި، ބަދުނަސީބު ކުރިމަތިވެސް، ބޮޑާކުރުމުގެ ޖަރީމާއިންނެވެ. އަދި އަބަދާއި، ހިތްފުށްސަރާކަން ދިޔަސް، ކިބުރުވެރިވުމުންނެވެ.[1] ފުރުސަތުގައި ހުރިހާ مسجد الأقصى ގައި އޮތްކަން އަހަރެއް ވަންދެން އަޅުކަންކުރުމާއި، ތަސްބީހަ ކިޔުމުގައި ޚާއްޞަ ބަރާބަރު ވާޖިބު ކުރަކު، އަޅުކަން ކުރުމާއި، އިޚްލާޞްތެރިވުމުގެ ޝަރުތުތަކެއް ނުހިނގުމުގެ ސަބަބުން، އެއް ސަޖިދަކުރުމުގައި ފަރުވާކުޑަކުރުމުން ނިކަމެ ހާލުގެ ތެރެއަށް ވެއްޓިގެން ދިޔައެވެ. އެހެންނަމަވެސް، ކަލޭގެ ބޭނުމުގެ މިހެންގެ ކުއްޔާ، އެއީ މުޖުތަމަޢު އުއްމަތަކަށް ވިދާޅުވިއެވެ، އެ ސިއްރުތަކުގެ ފަހުމުގައި މަތި ފިޔަވަޅުތައް އަޅާފައި ވާހީ، ޝައިޠާނު ދެރަކަމަށް ޢުޒުރުވެރިވި، ދޭދޭ ފަހުން ދަރަޖަ ޖީލުތައް ނުކުރައްވައެވެ. މި ހަޤީޤަތަކީ، އިންސާނުންގެ ބައްޕަ ހައިރާންކުރުވާ ފަދަ ކަމެކެވެ؛ އެތަކެއް އަހަރެއް ފާއިތުވި އިރު ވެސް، އިބްލީސްގެ ނިންމުމަކީ ޖަވާބެއް ނުލިބުނެވެ. އެހެން، އެކަމުގައިވާ އިބާދަ ހިތްވަރު އިންސާނުގެ ސިފައިގަ ވީސްނަހެރަ ނޯންނާނެ އެވެ. الله تعالى، آدم (عليه السّلام) އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ އަނބިކަނބަލުން މުޅި ސުވަރުގެތައް ހިއްސާކުރުމަށް ވަރުވާތީއެވެ. (وَلَا تَقْرَبَا هَٰذِهِ ٱلشَّجَرَةَ * البقرة: 35) މާނައީ: "އަދި މިގަސް ދެކަނބަލުން މި ހިރިގަހާ ކައިރިވެގެން ނުވާނެއެވެ!". އަދި އެގަހުން ފަރިއްކުޅުއްވަން ބޭނުންފުޅުއްވި އެވެ. އެހެން، آدم (عليه السّلام) އަށް ގަހުން ފަރިއްކުޅުއްވަން ކަން އަނގަބުގައި الله تعالى އަންގަވާފައިވެއެވެ؛ آدم (عليه السّلام) އަށް ސަލާމަތ ދެމުމަށް އެކަލޭގެ ޝައިޠާނާ އަށް އަމުރުކުރައްވައެވެ. އެކަމަކު، އެކަލޭގެ އިރާދަފުޅުކުރައްވާ ޝައިޠާނާ ސަލާމަތ ނުދެމުމަށެވެ. އަދި އަޅުތަކުންނަށް އެ އަމުރު ކުރައްވާ އެވެ. އެކަމަކު އެކަލޭގެ އަށް އިޚްލާޞްތެރި ކަމުގެ ނުތަ މީހަކަށް އެ ކަން ހާސިލްކުރުން މިންވަރު ނުކުރައްވާ އެވެ. ދަންނަ ބޭކަލުން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، "މިކަން އަހަރެމެންނަށް އަސްލު ފަހުމުގެ ނުވެއެވެ. ދެން އަހަރެމެންނަށް އެއްކޮށް ބޭނުންވާ ހިނދު ގެއްލުވާ؟ އެކަލޭގެ އަށް އިންސާނުން އެކަލޭގެ އަށް އިމާންވުމާއި، އަޅުކަންކުރުން ބޭނުންވާ ފޮނުވަ ގެން ނުވެއެވެ. ނުވަތަ ކުރުމާއި، ފަރުވާކުރުމަކުން އެކަލޭގެ އަށް ވާން ގެއްލުމެއް ވެސް ނުނުގަން އެވެ. އެކަލޭގެ އަށް އެކަލޭގެ މަޚްލޫޤުނެއް ބޭނުންވާ ފަދަ ގެއްލުމެއް ނުވެއެވެ. އަދި އިބިލީސް ތަޤްވާތެރިވެސް އަނދިރިކަން ފިލުވާލުމެވެ. އަދި ޖަހާލުމާ ތަޤްވާތެރިވެސް ފަރުވާކަން އަރައިގަތުމެވެ. އިމާންކަމާއި، ހިތްމަގުތަކުގެ މަސްދަރަކީ، އިލްމުވެ. އަދި އުޅުދުމާއި، ފަރުހަނީ އަރައިގަތުމެވް ފުރިގެން އަށްނަށް، ތަންދޮރުނުދޭމުންނެވެ. ދިރިގައި ކުރަން އަނގަޑާ ހިތްވަރާ ހިތްޕުގެ ކަމެއް ވެސް ނުކުރެ ދުނިޔޭގެ ނުވާނެ އެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، ހިތްވަރު ކަމަ ފަރާތަކަން ވިދާސް ދުރުވާނެ ޖާހިލް އެވެ. މުސްލިމު އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ފަދަ

[1] މިއީ، الله تعالى ގެ އިލާހީ ޤާނޫނެވެ. އެއްވެސް މީހަކަށް މި ކަން ބަދަލެއް ނުކުރެވޭނެ އެވެ. އަހަރެމެންގެ ނަފްސުތަކަށް ފަސާދަ އަދި ތޯރާ އެއްކަލަ سعادة ކަމަށް އަހަރެމެން ބަލައިގެން ނުވާނެ އެވެ. ހަމަ އެހާއިރު، ނަފްސުތަށް އުނދަގޫ އަދި ހިތި ކަންތައްތަކަކީ، شقاوة ކަމަށް ވެސް އަހަރެމެން ބަލައިގެން ނުވާނެ އެވެ.

ގޮތުގައި، ތިން ކަމަކީ، އެހެން ތިން ކަމެއްގެ ސަބަބެވެ. އެއީ: ކީރިތިވަންތަރިވެރިޔާ، الله تعالى ގެ ރުއްސެވުން ލިބުމަށް އޮތް ސަބަބެވެ. އަދި ނުބައި ކަންތައްތަކަށް އަރައިގަތުމަކީ، الله تعالى ގެ ނުރުއްސެވުން ލިބުމަށް އޮތް ސަބަބެވެ. އަދި އިމާންތެރިކަމަކީ، ޝަރަފުވެރިކަމާއި، މަތީ ދަރަޖަ ލިބުމަށް އޮތް ސަބަބެވެ. މި ސަބަބަށް ބަލައި، އަހަރުމެން އެންމެ ކުޑަ ކުށް ކުރުމުން ވެސް ދުރުވުމަށް ވަރަށް ގަދަފާރަވެރިވާން ޖެހޭނެ އެވެ؛ އެހެނީ، އެ ނުބައި ކަމުގައި الله تعالى ގެ ނުރުއްސެވުން އޮތުމަކީ އެކަށީގެންވާ ކަމެކެވެ. އަހަރުމެން ބަލަންޖެހޭނީ ކޮންމެ މުސްލިމަކީ ވެސް އަހަރުމެންނަށް ވުރެ ރަނގަޅު ބައެއްގެ ގޮތުގައެވެ. އެހެނީ، އެ މީހަކީ، الله تعالى ވަރަށް ލޯބިވެވޮޑިގެންނަވާ މީހަކަށް ވެދާނެ އެވެ. އަޖައިބުގައި ކަނޑައެޅުއްވާފައިވާ ކޮންމެ ކަމެއްގެ ޙިކުމަތް ނުވާނެ އެވެ. الله تعالى އިބާދަތްކުރައްވައިދޭ ނަމަ، މުޅި އާދަމު ގައި ޚަލީފާކަން، ދިނުމަށް އަންގަވާފައިވާ ކަންތައްތައް ނުކުރާ މީހުގެ ޚަލީފާ ފެއްސެވުން އެވެ. މަލާއިކަތުން ސުވާލު ދެންނެވި އެވެ. (قَالُوٓاْ أَتَجۡعَلُ فِيهَا مَن يُفۡسِدُ فِيهَا وَيَسۡفِكُ ٱلدِّمَآءَ * البقرة: 30) މާނައީ: "އެބޭކަލުން (އެމީހުން) ދެންނެވީއެވެ. އެ ބިމުގައި ފަސާދަކުރާ ލޭއޮހޮރުވާނޭ ބަޔަކު ތިބާރަސްކަލާނގެ އެ ބިމުގައި ލައްވަނީތޯއެވެ؟". އެކަލާނގެ ޖަވާބުދެއްވީ "އެ މީހުން ބިންމަތީގައި ފަސާދަކުރާނެކަމާ" އެހެން ނޫނެވެ. އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ (إِنِّيٓ أَعۡلَمُ مَا لَا تَعۡلَمُونَ * البقرة: 30) މާނައީ: "އެކަލާނގެ ވިދާޅުވިއެވެ އެވެ. ހަމަކަށަވަރުން، ޢިލްމުލްބާޠިނުން އިލްހާމްވެގެންވާ ކަންތައްތައް މީހުން ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ ދެނެގަތުމުގައިވެ". މާނައަކީ، 'ކަލަކަމެއް އަރުވޭރި ނޫން މީހުން އަރުވޭރިކުރައްވަމެވެ. އަދި ދުޢާ މީހުން ކައިރިކުރައްވަމެވެ. އަދި ދުރުނިކަމުގެ މީހުން އިއްޒަތްތެރިކުރައްވަމެވެ. ޢިލްމުލްބާޠިނުން އެ މީހުންނާ ގާތް ނިސްބަތެއް ބަދަލުވެގެންދާ ބައްޔަކަށްވެ؛ ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ ބާޠިނީ ފާޅުކޮށްދެނެވެ، އެ މީހުންގެ ޙަޤީޤަތްތަކާ އިލްހާމް ކުރައްވާ. ޢިލްމުލްބާޠިނުން ބަލައިފި، ޢިލްމުލްބާޠިނުން ފާޅުކޮށް ބަޔާންކޮށްދެނެވެ. އެބާޠިނުން އަދި ދަންނަވާފި، ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ ބަޔާންކޮށްދެވެ. ޢިލްމު ބަލައިކަށްވާގެ ޢިލްމުލްބާޠިނުން ފާޅުކޮށްދެނެވެ ބާޠިނަށްވުރެ ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ ޢިލްމުލްބާޠިނުން ދެކެ ފޭބިފޮނުވައިގެންނެވެ، ފާޅުކޮށް ޙަޤީޤަތެއް ފާޅުވެގެން ފޭބިފޮނުވައިގެންނެވެ. ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ އަދި އިސްލާމްގެންނެވި ޢިލްމުލްބާޠިނުން ނުކުމެގެން އެވެ. ޢިލްމުއްޒާހިރުގެ އަޙްމަދީ ނިޒާމީކަމެއް އެ އެންމެންނަށް ދެއްވާފައި.'" މި ރިސާލާގެ 76 ވަނަ މަޖްމޫޢުގެ ތަރުޖަމާ ނިމުނީ އެވެ. 782ހ. [1380މ.] ގައި އަވަހާރަވި الشيخ شرف الدّين أحمد بن يحيى المنيري ދިރުއްދުއްވި އިންޑިޔާގެ ބިހާރުގެ ބިހާރުގައެވެ. އޭނާގެ މަޤުބަރާ ވެސް ވަނީ އެތާގައެވެ. އަދި ބިހާރު ސަރަޙައްދުގައި ވާ އަވަށްތަކުގެ ދުވަހުން އަވަށްއޭގެ ނަމެވެ. شاه عبدالحق دهلوي (رحمة الله تعالى عليه) ލިޔުއްވާފައިވާ أخبار الأخيار މި ފޮތުގައި އޭނާގެ ބަޔާނެއް ތަފްސީލުކޮށް ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ. މި ފޮތް ލިޔުއްވާފައިވަނީ ފާރިސީ ބަހުންނެވެ. އަދި ޚަލީފާގެ ޢަހްދުގައިވެސް، އިންޑިޔާގެ ބިހާރުގައި 1332ހ. [1940މ.] ގައި؛ އަދި ފަރުން ފާރިސީބަހުގެ ފާރިސީގައެވެ. އޭނާ ލިޔުއްވި ފޮތްތައް ކަމުގައިވާ إرشاد الصالحين، معادن المعاني އަދި مكتوبات، މި ފޮތްތަކާއި

ވަރަށް މުހިއްމު ފޮތްތަކެކެވެ. يحيى منير ގެ ފޮތް مكتوبات ހިއްމަތް أهل السنّة ގެ އިތުރުފުރިހަމަގެ ތެރެއިން
އެންމެ ބޮޑެތި ފޮތްތަކަކީ އެއް އިތުރުފުރިހަމަ ކުރުމަށް غلام علي عبدالله الدّهلوي[1] ލިޔުއްވައިފައެވެ. އަދި އޭނާގެ
99 ވަނަ މަކްތޫބުގައި ބަޔާންކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ހިތް ސާފުކުރުމަށް އެ ފޮތް ބަޔާންކޮށްދެއްވެ.

الإمام الرّبّاني (رحمه الله تعالى) އޭނާގެ ތަފާތު އެކި ލިޔުއްވާފައިވާ ފަދައިން ވިދާޅުވެއެވެ.:
"الله ގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް ކިޔަމަންވުން فرض އެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ނަހީކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކަށް ކިޔަ
މަންވުން، حرام އެވެ. އަދި އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ނުވާ އަދި ނަހީކުރައްވާފައިވާ ނުވާ ކަންތައްތަކަށް ކިޔަމަން مباح
އެވެ. الله تعالى ގެ ރުއްސެވުން ހޯދުމަށް ޓަކައި، فرض ތަކަށް އަމަލުކުރުމަކީ، ނަހީކުރައްވާފައި ކަންތައްތަކުން
ދުރުވުމަކީ، مباح ކަންތައްތަކުގެ ބޭނުންކުރުމަށް ކިޔަމަންވުން، އަޅުކަންކުރުމެވެ. އަދި ކުރާ އަޅުކަންތައް
ސުންނަތް މަޤްބޫލުވުމަށް ޓަކައި، އިޚްލާޞް ހުރުމަކީ ޝަރުޠެއްކަމުގައި ވެއެވެ. ފަހަ އަޅު، މި އަޅުކަންތަކުގެ
ސަވާބުލިބުމަށް، الله ގެ ރިޟާ ހޯދުމަށް ޓަކައި އަޅުކަންކުރުން ފޮނި ހުންނަންވާނެއެވެ. ކުރާ އަޅުކަން
އަޅުކަމުގެ ފަހަ އަޅު، ހަމައެކަނި الله تعالى ގެ ރުއްސެވުމަށް، ލޯބި ހޯދުމަށް ކަމުގައި ކުރުމެވެ. ދީނުގެ ކަމާ،
ދުނިޔޭގެ ކަމާ، މަޤްބޫލު ކަންކަމެއް ވަރަށް ދުނިޔާވީ މަސްލަހަތުތަކަށް ހޯދުމަށް އެކަން ކުރުމުގައި ނުންނެވެ. އިޚްލާޞް
ހުންނަންވާނީ، ހުރި އިތުރުފުރިހަމަގެ ބޭނުމަކީ ދަރަޖަ ފޯރުކޮށް ފޮތް ހިއްސާކުރަންޖެހެއެވެ. އަދި އިޚްލާޞް ހާޞިލްކުރުން
ހުރުމާ ސުލޫކު ފޮތްތަކަށް ހިއްސާކުރަން، ތަޞައްވުފުގެ ބާރުތައް ހިމެނޭ ކަމުގައި، ނަފްސު ބާރުގެ ބަޔާންކުރެވެނީ ފާހަގަކުރެވެނެވެ.

އިސްލާމީ އިލްމުތަކަށް ބަލައިލުމުގައި ދެބައިކަށް ބެހެއެވެ. އެއީ، ދީނީ އިލްމާއި، ސައިންސީ ބައި އިލްމެވެ. ދީނީ ކަންކަން
އެ އިލްމުތަކަށް ހުރަސްނުވާ، فرض އެކެވެ. ދިވެހިވަރަށް ދަސްކުރަންވާނެ، ބޭނުންތަކަށް ބާރުކުރާ ދީނީ އެ ބޭސް
ކާރު ފޮތެއް، ކަން ގެ ޗަކަ ދަސްކުރުމަށް فرض އެކެވެ. ހަމައެކަނި، އިލްމުވެރިޔާ އާދަތަކުގެ ބާރުކަށް ހުންނަ
ދީނީ އިލްމުވެރިޔާ ދާ ބާރު ބޮޑުތަކަށް ދެވެނެ ހުރުމަކަށް ގެތަކުގެ ހުރަސްނުވާ فرض އެކެވެ. އެހެން، އެ ކަންކަން
ދަސްކުރުން، ހަދާކަމާ، ނުކަތާއެކަށް ދީނީ ދަރުމަތިލާ ހިއްސާ ސަތަބަކެވެ.

"ދުސްތުރާ ދާނާ އަޅުކަށްކުރާ އަޅުކަމެއް އަޅުކަމުގައި ކަންތައް ކަން ނުވަތަ ދަސް އެކަޖިދުގެ
ސަތަބުން ދިޔާމުގެ، މަރުޙޫމުގެ ކުރީން ތަމްސީލް ނުތުއްޖެ ކުރުމުގައި ވާ ނަމަ، އޭނާގެ ފޮތަތަކުގެ ޒަމާނުގެ ގޮތުން
ނަމަކާއިގައި ޢަމަލު ދޫވެސް އެވެ. އަދި فرض ތައް ދަސްކުރާއިރު ނުވާ ދީނާ، ނުވަތަ އެކަންކަން ހުރަސް
އެކަމާ އެކަންކަން ކުރުމަށް އިސްކަން ނުދޭ ދީނާ، ނުވަތަ الله تعالى ހަން ބިރުވެރިވުމެއް ނުވަތަ ހިތްވަރާ

[1] عبدالله الدّهلوي އަވަހާރަވީ 1240ހ. [1824މ.] ގައި ދިއްލީ ގައެވެ.

ނުލައި فرض ވެސް ދޫކޮށްލާ މީހާ އިސްލާމް ދީނުން ބޭރުވެ، ކާފިރަކަށް ވާނެ އެވެ. އަދި ނަރަކައިގައި ދެމި ހުންނާނެ އެވެ. ހަރާމް ކަންތައް ކުރުމުގެ ހުކުމަކީ ވެސް މިއެވެ.

ކުރާ ޢަމަލުތަކުގެ އިތުރު ނުހުސްނިގި ހުރި އިސްލާމްދީނީ ކަމާ އެކު އެ ޢަމަލުކުރެވޭ ޢަމަލުކުރިއަސް، އެ ޢަމަލުތައް ބާޠިލުވެގެން ނުވާނެ އެވެ. އަދި އެ ޢަމަލުތަކުން އެއްގޮތަކަށް ވެސް އަޖުރުލިބޭ ނުވަ، ނޫނީ ޢަމަލުތަކުގައި އިޚްލާޞް ދުވާނެ އެވެ. ޢަމަލުތަކުން ޢަމަލުތަކުގެ ޝަރުޠުތަކެއް ޢަދަދު މިހާރު އެ ޢަމަލުތަކުގެ ޢަމަލުތަކުގުޅުން ބަޔާނެއްވާން އެވެ. އަދި ނަބިއްޔާއެއްގެ ގަބޫލު، ނަރަކައިގެ އަޒާބުން ސަލާމަތްވުމަށްވާނެއެވެ. އެހެންނަމަވެސް، އެ ޢަމަލުތަކުން ޢާންމާ ޢަމަލުތަކީ އިޚްލާޞްތެރިކަމާ އެކުގައި ދީނުގެ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، ޢާންމުގެ ޢަމަލުތަކުން އަދި އެހެން ރަނގަޅު ކަމެއް ވެސް ހޯދުމަށްކުރާ ޢަމަލެއް. އެހެންކަމުން އެ ޢަމަލުތަކުގެ އެއްވެސް ސަވާބެއް އާޚިރަތުގައި ޤަބޫލު ނުކުރެވޭނެ އެވެ. އެ ގޮތަށް ކުރާ ޢަމަލުތަކީ، ޙަޤީޤަތުގައި އެކަލާނގެ ރުއްސެވުމުގެ ނިޔަތް ނެތް ކަމަށް سورة الكهف ގެ ފަހު އާޔަތުގައި الله تعالى އަންގަވާފައި ވެއެވެ. އިޚްލާޞާއި، އިސްލާމްދީނަށް ނުލައި ޢަމަލުކުރާ ޢަމަލުތަކުގެ ފައިދާއެއް ނެތެވެ. އޭގެ ސަބަބުން އެ ގޮތަށް ޢަމަލުކުރުމަކީ މީހާ ކުށްތަކާ، ފާފަތަކާ، ޢަޒާބުން މިނިވަންވުމެއް ނުވާނެ އެވެ. ރިޔާވެގެންވާ ގޮތުގައި، މި ގޮތަށް ޢަމަލުކުރިނަމަ އެމީހާ މުޝްރިކުންނާއި މަރުވެގެންދިޔައީ ކުފުރުގައެވެ. އަދި އިޚްލާޞާއި، އިޚްލާޞްތެރިކަމާ އެކު ޢަމަލުތަކާ ޢަމަލުކުރުމުން އެ ޢަމަލުތަކުން މީހާ ކުށްތަކާ، ފާފައިން ރަޙްމަތްތެރިކަން ދެއްވައި، ދުނިޔޭގެ ދިރިއުޅުމުގައި އިޞްލާޙް ދެއްވައެވެ. އަދި سورة المائدة ގެ 9 ވަނަ އާޔަތާއި، سورة العصر ގައި الله تعالى ވަޢުދުކުރައްވާފައިވާ ގޮތުގައިން، އާޚިރަތުގައި ނަރަކައިގެ އަޒާބުން މިނިވަންކުރައްވާނެއެވެ. الله تعالى ގެ ވަޢުދަކީ އެކަލާނގެ ޚިލާފުވާ ވަޢުދެއްގެންނުވާނެއެވެ."]

الله ތަޢާލާގެ ނިޔަތްތަކެވެ. އުފެއްދެވުމާއި އެއްޗެހި ފަދަފަދަ ކުރެއްވުމުގެ އެވެ.

އުފެއްދުމާއި ބިނާވުމާއި އަސްލު ހުރިހާ އެއްޗެއް ނިޔަތްތަކެވެ.

އަރަސްތޫގެ ވަރައިގެންވާ ތަކެތި ހުންނަކަން އަރަސްތޫންނަށް ޓާކާފަހި އަރަސްތޫގެ ހިއްސުތަކާ ގުޅިފައިވާ

ގުނަވަންތަކުންނެވެ. އަރަސްތޫގެ ހިއްސީ ގުނަވަންތަކުން އަސަރުކުރާ އެއްޗެއްސަށް ކިޔަނީ وجود ނުވަތަ

މަޢުލޫމާތުތަކެވެ. މަޢުލޫމާތުތަކުން އަރަސްތޫގެ ޒެހެން ހިއްސަށް ކުރާ އަސަރަށް ކިޔަނީ ތަޞައްވުރު ނުވަތަ

ސިފަތަކެވެ. އެއީ މަޢުލޫމާތުތަކަށް އެއްބަރަކު އަނެއް ބަރަށް ދަމާދީ ފަހަރެއް ދޭތެރެއިން ތަޞައްވުރު ސިފަތަކުންނެވެ.

އަލިފާނާއި، އަލާއި، ފެނާއި، ވައިއާއި، ބިއްލޫރި އާ މި ހުރިހާ މާއްދާ އަދި ކާއިނާތެވެ. ބަރުދަނާއި، ބޭނުމެއް ނުވަތަ

ވަސްގަދަ ޖަވާހިރު ނަމަ ކާއިނާތަކަށް ކިޔައި جوهر (matter) ނުވަތަ މާއްދާ އެވެ. މާއްދާތަކުގެ އެކަތި އަސްލުގެ

ފަރާތްތަކުން ދުނިޔޭގެ ސިފަތަކާއި، ތަޞައްވުރު ސިފަތަކަށް، ގުޅިގެންދާ ކަމެއްކަމެވެ. މިސާލަކަށް ދަނޑުފާ ނަމަ، ވަރާއި، ފެނާއި،

ހިފާއި، ބިއްލޫރި އާ މިހެން ކަންތައް އެއްޗެހި މާއްދާއެކެވެ. އަދިކަމާއި، އަޑަކީ މާއްދާއެއް ނޫނެވެ. އެހެން، އެއީ

ޖަވާހިރު ނަމާ އަދި ބަރުދަނެއް ހުންނަ އެއްޗެހިއްސަކަށް ނުވާނީ އެވެ. ކަންތައް ކާއިނަކީ ވަސް ހަކަތަ ހިފުން މާނަ

އަކީ ބޭރުއް ނުވަތަ ކަމެއް ކުރުމުގެ ޒާތިވުމަށް ދިމިހުރިހާ އެއްޗެކެވެ. ކަންތައް ކާއިނެއް ހުންނަނީ ހަރުކަން

ހުންނަ ނުވަތަ ދިރުވަން ހުންނަ ނުވަތަ ގޮސްހުން، މި ޖީން ގޮތުން ކުރު ގޮތްތަކެވެ. ހަރުކަން ހުންނަ މާއްދާތަކުގެ

ވަކި ބައްޓަމެއް ހުންނަނީ އެވެ، އަދި ދިޔާ އަދި ގޭސް ހުންނަ މާއްދާތަކަށް އެނިގެންވާ ވަކި ތަޞައްވުރު ބައްޓަމެއް

ނުހުރެއެވެ. އެހެން، މި މާއްދާތަކުން ނަގަނީ އެ އެއްޗެއް ހުންނަ އެއްޗެއްގެ ބައްޓަމެވެ. ބައްޓަމަކާ އެކު ހުންނަ

މާއްދާ އެއް ކިޔާ ނަމަކީ ހަރިހަރިވެވެ. މާއްދާތަކުގެ އަސަރުފުށް ހުންނަނީ ހަރިހަރިވާގޮތް ބައްޓަމަކަށެވެ. މިސާލަކަށް

ދަނޑުފާ ނަމަ، ތަނބުރިވި އާއި، ޖަވިޔަރު އާއި، ބޯފާއި، އުދުއްތާއި، މުދަލަކީ، ތަނގުޅު އެއީ ބައްޓަން ހުންނަ

އެއްޗެއްސެވެ. އެކަމަކު، އެއީން ކަންތައް އެއްޗެއް ފަސް ހުރިފައިވާ ދުނިޔޭ މާއްދާއިނެވެ. ދެ ވައްތަރެއްގެ

ޖިސްމުތައް ވެއެވެ. އެއީ: ވަކިވަކިން ހުންނަ ޖައުހަރުތަކާއި [elements] އަދި [compound] އެވެ.

ކަންތައް ޖިސްމުތަކަށް އަބަދު ފަސް ބަދަލުތަކެއް އާދެއެވެ. މިސާލެއްގެ ގޮތުން ދަނޑުފާ ނަމަ، ބަރުދަނުގެ ކަށި

ހުންނަ ތަން ބަދަލުވެ، ނުވަތަ ބޮޑުވެ ނުވަތަ ކުޑަވެއެވެ. އޭގެ ކުރަ ބަދަލުވެގެން އެވެ. ދިރިހުރި ޖިސްމުއް ނަމަ،

ބަދަލު ނުވަތަ މަރުވެގެން އެވެ. މި ބަދަލުތަކަށް ކިޔަނީ ހާދިސާ އެވެ. ބޭރުގެ އަސަރަކާ ނުލައި މާއްދާ އަކަށް

ބަދަލެއް ނާދެއެވެ. ހާދިސާގެ ސަބަބުން މާއްދާގެ އުނިއިތުރަށް ބަދަލުނައިސް އޭގެ އަޞްލު ބަދަލުނުވާ ކަމުގައި

ވާ ނަމަ، ކިޔަނީ ޖިސްމާނީ ހާދިސާ [physical event] އެވެ. ކަރުނާސްކޯޕެއް ވިދާލުމަށް، ޖިސްމާނީ ހާދިސާ

[physical event] އެކެވެ. މާއްދާއެއް ގައި ޖިސްމާނީ ހާދިސާ [physical event] އެއް ހިނގުމަށް

ބަދަލު ބޭރުގެ ބާރުތަކުގެ އަސަރުކުރުމަކުން ދެކެއެވެ. ޖިސްމުތަކުގެ އުނދަގޫން ނުވަތަ ބަދަލުކޮށް މާއްދާގެ އަސްލު ބަދަލުކުރާ ހާދިސާތަކަށް ކިޔާ ނަމަކީ، ކެމިކަލް ހާދިސާ [chemical event] އެވެ. ކަރުދާސްކޮޅެއް އަނދައި އަޅިއަށް ވުމުން، އެއީ ހިނގާ ކެމިކަލް ހާދިސާ އެކެވެ. ކެމިކަލް ހާދިސާ މާއްދާއެއް ގައި ހިނގުމަށް ބަލައި، އެ މާއްދާއަކީ އެހެން މާއްދާއެއްގެ އަސަރުކުރުމަކުން ދެކެއެވެ. ދެ މާއްދާ ނުވަތަ އެއަށް ވުރެ ގިނަ މާއްދާތަކެއް އެކުވެގެން އެއިން ކޮންމެ އެއްޗެއް ގައި ކެމިކަލް ހާދިސާއެއް ހިނގާ ހިނގުމަށް ކިޔާ ނަމަކީ ކެމިކަލް ރިއެކްޝަން [chemical reaction] އެވެ.

އެކި މާއްދާތަކުގެ ދުނިޔެގައި ހިނގާ ކެމިކަލް ރިއެކްޝަން ހިނގުމަށް ދުނިޔެއިވަނީ، (ކެމިކަލް ބަދަލުއައުމުގައި ހިމެނޭ) އާގެ އެންމެ ކުޑަ ބައިބަޔަށް ކަމުގައިވާ އެޓޮމުތަކުގެ ދުނިޔެއަށެވެ. ކޮންމެ ޖިސްމެއް ވެސް ވަނީ ވަކިވަކި ޖައުހަރުތަކުން ނުވަތަ އެއްކޮށް ހުންނަ ޖައުހަރުތަކުންނެވެ. އެޓޮމުތައް އެކުލެވިގެންވާ ގޮތް (ސްޓްރަކްޗަރ) އެއްގޮތް ވިއަސް، އާގެ ސައިޒާއި، ބަރުދަން ތަފާތެވެ. އެހެންކަމުން، ސަބަބަކީ ވަސް ވައްތަރުގެ އެޓޮމް ނުވަތަ ޖައުހަރު ވިއަދި އަރައިގެންނެތް އޮނިގަނޑެވެ. އެންމެ ބޮޑު ޖައުހަރު ވަސް އެންމެ ބޭނުންގެ މިއަދު ސައިންސްވެރިން ނިކުންނާނީ ކެމިއެވެ. އެޓޮމްތައް އެކުވެގެން ޖައުހަރު އެއްވެގެން އުފެދޭ އެކުލެވޭސްޓް ނުވަތަ جوهر އެވެ. ސަބަބަކީ ވަސް ވައްތަރުގެ ޖައުހަރު ހުންނަ އިރު، ސަބަބަކީ ވަސް جوهر ވަސް ވެއެވެ. ދަނޑިގައި، ސައިޓެރަ ހާއި، މާކަރީ ހާއި، އޮކްސިޖަންހާއި، ހައިޑްރޮ ހާ މިއިން ކޮންމެ ވައްތަރަކީ އެކުލެވޭސްޓް ނުވަތަ جوهر އެވެ. ތަފާތު ޖައުހަރު އެކުވެގެން އުފެދޭ ކޮމްޕައުންޑް އެވެ. އެތަކެއް ވައްތަރު ކޮމްޕައުންޑް ވެއެވެ. ފެނާއި، ލޮނާއި، ޝަކަރާއި، ވީއިމު އަދި ކޮމްޕައުންޑް އެވެ. ކޮމްޕައުންޑް އެކުލެވޭ، ދެއް ނުވަތަ އެއަށް ވުރެ ގިނަ ޖައުހަރު އެކުވެގެންނެވެ.

ފެނުބަދަލުވުމާއި، ކައިރުވެގެން ވަރަކަށް ހުރިހާ ޖިސްމުތަކެއް އަދި ހުރިހާ ވައްތަރުގެ ގަސްގަހާގެހިއާއި، ޖަނަވާރުތަކާއި އެކުލެވިގެންވަނީ ސަބަބަކީ ވަސް ޖައުހަރުތަކުންނެވެ. ދިރިހުރި ނުވަތަ މަރުވެފައިވާ ހުރިހާ މަހުލޫގުންގެ ބޭސިކް، މި ސަބަބަކީ ވަސް ޖައުހަރުގެ ޖައުހަރުގެ ތެރެއިން އެކެއް ނުވަތަ ގިނަ ޖައުހަރު އެކުލެވިގެންނެވެ. ކަލާއި، ވަރާއި، ފުނާއި، ހުރިހާ މުށްތަކާއި، އަލިކަމާއި، އިލެކްޓްރިސިޓީ އާއި، ޖެހުމާއި ސަބަބުތަކުން ކޮމްޕައުންޑް ތަރަކީވަމުން ނުވަތަ އެއްކޮށް ހުރެއެވެ. ބަދަލުވަނީ ސަބަބަކީ ނުފެއްޓޭ ނުނުވެ. މިގެ އަނގަ ބަދަލުގައި، ޖައުހަރުތަކާއި، ޖައުހަރުގެ ތުނިބޮޑު އެއް ދިސްޓޮޕް އަނގައި ދިސްޓޮޕްގެ މުޅިއަން ވަކި ނުވަތަ ދިސްޓަކުން ނުކުމުގެ ވަރިވަރުއެވެ. ދިސްޓޮޕް ފަހާވެގެ އަރަހުވެންނަން ފެންއެވެ. އެކަމަކު، އަރަހުވެން ގޮތް ނިންމަހި، އާއި ފެނުނު ގޮތް ކަމަށް ވިމާއެކު، އަރަހުވެންނަން ބާރުފުރުން މި ފެނުނު ފަހާވުން ނުވަތަ ވުޖޫދުވުމަކީ އެހެން ދިސްޓަކުން ބަދަލުވެގެންނާ ދިއުމެވެ؛ ދިސްޓޮޕް

ފަނާވުން، މިސާލަކަށް، މުޑަ ހަނިގަނޑެއް ކަންވަރުގައި އެ ބަދަލުވަނީ، ފުނާއި، ކާސްބޯތަކާއި، ފަސްގަނޑުގެ މާއްދާތައް ފަދަ އެހެން މާއްދާތަކަކަށެވެ. އަހަރެމެންގެ ހިއްސުތަކަށް އަސަރުކުރާ ފަދަ ބަދަލުތަކެއް އާ މާއްދާތައް އުފެދޭ ނަމަ، އެ މާއްދާތައް އުފެދޭ ކަމެއް އަހަރެމެންނަކަށް ޙާލާތެއް ނުފެނޭ އެވެ. މި ސަބަބަށް ބަލައި، އެއަށް އައި ހަމައެކަނި ބަދަލުތަކަށް ވާ އިރު، އަހަރެމެން މި ނިސްބަތުން ކުރިން ހުރި މާއްދާ ފަސާދު ކަމަށެވެ. ހަމަ އެހާއިރު، މި ސަބަބަކާ ފަސް ޖެހިގެން ބަލައިން ކޮންމެ ޖެހުނު ގަޑިއެއް ބޭބެއްޔާ ބަދަލުވެ، ޖިސްމާނީ އަދި ކީމިކަލް ހާދިސާތައް އެއިން ކޮންމެ ޖެހުނު ގައި ހިނގައެވެ. ކޮންމެ އެއްޗެއްގެ ބަހައްޓަށް ޖެހުނު އެއްގެ ޖެހުނުކާ (ނުވަތަ ގިނަ ޖެހުނުތަކާ) އެއްވާ އިރު ބަދަލުވަނީ ދަނިކަނޑު [iron] ބަކަކަށެވެ. މިސާލަކަށް އަދި އެ ޖެއްސާ ނުވަތަ އެޓަމް އިން އިލެކްޓްރޯން މަދުވެ ނުވަތަ އެއްޗަށް އިލެކްޓްރޯން އިތުރުވެ، ޖެހުނުގެ ބަޔާއް އިރި ޖިސްމާނީ އަދި ކީމިކަލް ހާސިޔަތުގައި ބަދަލުވެއެވެ. ކޮންމެ ޖެހުނުގެ ޖައްވާބުގައި އަލްމާނީވެގެން ނިއުކްލިއަސްއާއި، އިލެކްޓްރޯން މެދުން ހިނގާ އިބްތިދާއީ ހަރަކާތްތަކުގެ ކުރީ ޕްރޮޓޯނާއި ނިއުޓްރޯނަށް. ނިއުކްލިއަސް ވަނީ ޖައްވާ ނުވަތަ އެޓަމްގެ މެދުގައެވެ. ހައިޑްރަޖަން ފިޔަވައި، ހުރިހާ ޖެހުނުތަކެއްގެ އެޓަމްތަކުގެ ނިއުކްލިއަސްގައި އުފެދިފައިވަނީ ޕްރޮޓޯން ނުވަތަ ނިއުޓްރޯން މެދުން ހިއާ ޕްރޮޓޯނާއި ނިއުޓްރޯނަށެވެ. ޕްރޮޓޯން މަދު ހުންނަނީ ޕްރޮޓޯން އިލެކްޓްރޯން ޗާޖެވެ. އަދި ނިއުޓްރޯން މަދު އެއްވެސް އިލެކްޓްރިކް ޗާޖެއް ނުހުރެއެވެ. އިލެކްޓްރޯން އަކީ، އެގޮތުން ނިއުކްލިއަސްގެ ވަށައިގެން ދައުރުކުރާ ނެގެޓިވް އިލެކްޓްރިކް ޗާޖެވެ. އިލެކްޓްރޯނަކީ އެވާ އޮރބިޓްތަކުގައި އަބަދުވެސް ދައުރުކުރާ ނުވެއެވެ؛ އެވާ އޮބިޓް ބަދަލުކުރެއެވެ.

ރޭޑިއޯއެކްޓިވް ޖެހުނުތަކުގައި ފިޝަންސް [fissions] ހާލާ ބަދަލުތަކެއް އެވާ ޖެހުނު ނުވަތަ އެޓަމްތަކުގެ ނިއުކްލިއަސްތަކުގައި ހިނގާތަން ވަސް ކުރިއުވުތަކުން ވަސް ހޯދިފައެވެ. ހަމައެހާއިރު، މި ނިއުކްލިއަސް ފިޝަންތަކުގައި އެއް ޖެހުނު އެހެން ޖެހުނަކަށް ބަދަލުވެއެވެ؛ އަދި ބައެއް މާއްދާތައް ފަނާވާ އެއްޗެއް އަށް ބަދަލުވެއެވެ. ބެކެރެލް ފިޒިކްސް އިލްމުވެރިޔާ އަންރީ ބެކްރެލް (އަލްފާރަޒީ 1375ހ. [1955މ.] ގައި) ވަނީ މި ބަދަލު ގެ ހެކިތައް ހޯދިފައެވެ. އެހެންކަމުން، ކޮންމެ ޖެހުނެއްގެ އެއްވަރުގެ element ތަށް [ނުވަތަ ޖެހުނު] ފަސް ބަދަލުވެ، އެހެން އަސާސެއް ފަސް ބަދަލުވެދާނެ އެވެ.

ދިރިހުރި ނުވަތަ މަރުވެފައިވާ ކޮންމެ މާއްދާއެއް ފަސް ބަދަލުވެއެވެ. މާނަ އަކީ، ކޮންމެ މާއްދާ ފަނާވާ އާ މާއްދާއެއް ވުޖޫދުވެއެވެ. މިއަދު ވުޖޫދުގައިވާ ހުރިހާ ދިރުމެއް، މިއަދު ވުޖޫދުގައިވާ ގަސްގަހާގެހި ނުވަތަ ޖަނަވާރުތައް މިގޮތުން ވުޖޫދުވި ނުވައެވެ. އަދި ކުރިން ވުޖޫދުވި އެހެން ދިރުންތަކެވެ. އަދި މުސްތަޤްބަލުގައި، މިހާރު ދިރިހުރި އެއްގޮތަށް މަރުވާނެ ނުހުންނާނެ އެވެ. އަދި އެގެ މަކާނަށް އަންނަނީ ދިރުންހުރި އެހެން މަޚްލޫޤުންތަކެވެ. އަދި ހަމަ އެހާއިރު، ދިރުންތައް އެއްޗެއްސަށް ފަސް ކަން އޮތީ މިހެންނެވެ. ވުޖޫދުގައިވާ

ދިރުން ހުރި އަދި ދިރުން ނެތް ހުރިހާ އެއްޗެއް ވެސް ބަދަލުވާން އޮވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، ޖައުހަރު ނުވަތަ އެލެމެންޓެއް ކަމުގައިވާ ދަގަނޑު އަދި ކޮމްޕައުންޑެއް ކަމުގައިވާ ހިލައާއި، ކަށި އަދި ހުރިހާ ޖިސްމުތަކެއް އަބަދު ވެސް ބަދަލުވެއެވެ. މާނަ އަކީ، ކުރިން ވުޖޫދުވި އެތި ފަނާވެ، އެހެން އެއްޗެއް އުފެދެއެވެ. ފަނާވާ އެއްޗިއްސާއި، އަލަށް އުފެދޭ އެއްޗިހި އެކަތި އަނެކައްޗާ ވައްތަރުވާ ކަމުގައި ވާ ނަމަ، އެ ތަފާތު ދެނެގަތުމަކީ، އިންސާނާގެ ސިކުނޑިއަށް ވިސްނައިގަތުމަށް ނުކުޅެދިގެންވާ ކަމެކެވެ. އިންސާނާ ހީކުރާ ގޮތުގައި، މާއްދާ އަބަދު ވެސް ވުޖޫދުގައި ވެއެވެ. އޭގެ މިސާލަކީ، ސިނަމާ ފިލްމެއް ސްކްރީން ގައި ބެލުންތެރިޔަ އޮވެ. އެހެނީ، ތަފާތު މަންޒަރުތައް ދޭތެރެ ވަރަށް ކައިރިކޮށް ބަލަން ފިލްމު އިރު، އެކަން ޖަހަރުގަދަކޮށްލުމުގެ، ބަލާ މީހުން ހިލުކަނި އެއް މަންޒަރުތައް ހަރަކާތްތެރިވާ ކަމަށެވެ. ކަރުދާސްތަކުގެ އަނދިރީ، އަލިއަށް ވުމުން، އަރައިގަން ބުނަނީ ކަރުދާސް ފިލްމު، އަލި އުފެދުނީ ކަމަށެވެ. އެހެނީ، އަރައިގަންނަނީ ފިލްމަ ބަދަލުވި އެއީ އޮވެ. އަދިވެސް ވިދުމުން، އަރައިގަން ބުނަނީ، އަލިސް ނެތި ގޮސް، ފިން އުފެދުނީ ކަމަށެވެ. މާއްދާ އާ ބެހޭ ފަހުގެ އިލްމުވެރިން ތަފްސީލާ އޮވެ (السعادة الأبديّة) މި ފޮތުގައި ބަޔާންކޮށްފައި ވެއެވެ.

شرح العقائد މި ފޮތުގެ ކުރިޔާގައި العلاّمة سعدالدّين مسعود بن عمر التفتازاني ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.: "الله تعالى ފިޔަވައި ވުޖޫދުގައި ވާ ހުރިހާ މަޚްލޫޤުންނަކީ العالم އެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، މަޚްލޫޤުންގެ ކޮންމެ ވައްތަރަކީ عالم އެކެވެ. މިސާލަކަށް، އިންސާނުންގެ عالم، މަލާއިކަތުންގެ عالم، ޖަނަވާރުންގެ عالم، ދިރުން ނެތް އެއްޗިހިގެ عالم މިހެންނެވެ. ނުވަތަ ކޮންމެ މާއްދާ އަކީ ޢާލަމެކެވެ".

شرح المواقف[1] މި ފޮތުގެ 441 ވަނަ ސަފްޙާ ގައި العلاّمة السيّد شريف الجرجاني ވިދާޅުވެފައި ވެއެވެ.: "عالم އަކީ حديث އެވެ. މާނަ އަކީ، ކޮންމެ އެއްޗަކީ މަޚްލޫޤެކެވެ. އެހެން ގޮތަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، މަޚްލޫޤުތައް ވުޖޫދަށް އައީ ނެތުމުގެ ތެރެއިންނެވެ. [އަދި މަތީގައި ކިޔައިދީފައިވާ ފަދައިން، މަޚްލޫޤުން ދުނިޔެ އަށް އަންނަނީ އެކަނި އަލަށް އުފެދިގެންނެވެ.] މާއްދާ އާއި، މާއްދާތަކުގެ ސިފަތަކަކީ އަލަށް އުފެދޭ حديث އެވެ. މި މައްސަލަ ގައި ޚިލާފުވާ ތަފާތު ހަތަރު ވިސްނުމެއް ވެއެވެ.

1) މުސްލިމުންނާއި، ޔަހޫދީންނާއި، މަސީހީންނާއި، މަޖޫސީން ފަލްސަފާވެރިން ގޮތުގައި، މާއްދާއާއި، އޭގެ ސިފަތަކަކީ އަލަށް އުފެދޭ حديث އެވެ.

[1] **شرح المواقف** ގެ ލިޔުއްވީ سيّد شريف علي جرجاني އަވަހާރަވީ 816ހ. [1413މ.] ގައި ޝީރާޒް ގައެވެ. އުސްތާޒު، قاضي عدود عبد الرّحمن بن أحمد علاءالدّين ލިޔުއްވާފައިވާ **مواقف** މި ފޮތުގެ ޝަރަޙައެކެވެ. އޭނާ ވަނީ އޭނާގެ އަމިއްލަ ފޮތުގެ ޚުލާސާއެއް **جواهر** މި ނަމުގައި ލިޔުއްވާފައެވެ. އަދި ފަހުން شمس الدّين فناري ވަނީ އެ ޚުލާސާ ފޮތުގެ ޝަރަޙައެއް ލިޔުއްވާފައެވެ.

2) އެރިސްޓޮޓަލް އާއި، އެނެކްސަގޯރަސް ތަޕާލި ފައިތަގޯރަސް ފަދަ ގްރީކުގެ، މުދައްރިސުންނާއި، އާގެ ސިފަތައް ވަނީ އަޚްލާގީ އުސޫލުތަކެވެ. އެ ފިކުރު ބަޔާ ގްރީކުގެ، މުދައްރިސުންނާއި، އާގެ ސިފަތައް އުސޫލުތަކުވަނީ ނަޒަރިއްޔާގެ ދިރާސާތަކުގައި ނުހުރެވެ. މިއަދާންގެ ކަމިސްޓްރީ އިން އިލްމީބަޔާންތަކުގައި ސައިންޓިފިކްތަކުދޭ، އެ ޖަދަލު ގެސްޓަލްޓެވެ. މިފަދައިން ފަތުރަމުގެ މިޔާ ނަޒަރު ފަދަ މިޔާއި އިސްލާމް ދިނުން ބަޔަކު ކުރިއެރުވުމާ މިހާރެވެ. ހަމައެއާ އެކު، إبن سينا[1] (Avicenna) އާއި محمّد فرابي[2] ވެސް ވިދާޅުވަނީ މިހެންނެވެ. ".

3) އެރިސްޓޮޓަލްގެ ކުރިން އުޅުނު ފައިތަގޯރަސް ބޮޑާގްރީކުގެ، މުއްދަރު ވަނީ އަޚްލާގީ އުސޫލުތަކެވެ. އެކަމުގެ، އާގެ ސިފަތަކަކީ، އަހަރެން އުފެދޭ حديث އެވެ. މިއަދު ޑިނަ ސައިންސްވެރިންގެ ހުރި މި ގޮސް ބަޔާން އެވެ.

4) މުއްދަރިސަކީ، އަހަރެން އުފެދޭ حديث ކަމަށް އަދި އާގެ ސިފަތައް އުސޫލުތަކުވަނީ އަޚްލާގީ ކަމަށް އެކަކު ވެސް ބޮޑުވެއް ނުދެވެ. މި ހަމަޖެ މަޖާހަރުން ކުޅި އެއްވެސް މަޖާހަރުން ކަރުތާސް އަކަށް އެއްބަސްއެއް ނުވެވުނެވެ".

އެގޮއް ގޮސްކަން މުސްލިމުން ސައިންސްދާނުގެ ގޮތުގައި، މުއްދަރިސުން، ސިފަތަކަކީ އަހަރެން އުފެދޭ حديث އެވެ. ފުރަތަމަ ގޮތް ބިނާވެފައިވާ އަސާސަކީ، މުއްދަރިސުން، އާގެ ހުރިހާ ޖެއްސާލާ އަބަދު ވެސް ބަދަލުވާ ކަމެވެ. ބަދަލުވާ އެއްޗަކީ އަޚްލާގީ އުފެދުމާ އެއްޗަކަށް ނުވާނެ އެވެ؛ އެ ވަނީ އަހަރެން އުފެދޭ حديث އަށެވެ. އެހެނީ، ކޮންމެ މުއްދަރިސެއް، އާގެ ކުރިމަތި މި އެއްޗަކަށް އުފެދުން އަޚްލާގެ މުޖީއާ ހަމައަކަށް ކުރީގައި ނުވާނެ އެވެ. މި ބަދަލުވާގެ ފުރުމަތަކާއި ވާން އެވެ. ދުނިޔެ ހުރި، ފުރަތަމަ އުފެދުން ބައެއް މުއްދަރިސުން އުފެދިފައިވާ ނަޒަރުގެ ބޭނުން ނުކުރެވެ. ފުރަތަމަ އުފެދުން ބައެއް މުއްދަރިސުން ނަޒަރުގެ ބޭނުން އުފެދިފައިވާ ނަމަ، ދުނިޔެ ހުރި، އާގެ ކުރިމަތި މުއްދަރިސުން ފުރުން އުފެދުން މުއްދަރުގެ އުފެދުން ނިޔާމުގެ ނަމަ މުޖީއާ ހަމައަކަށް ދާ ނަމަ، މުއްދަރިސުން އުފެދުން އެހެން މުއްދަރިސުގެ ފުރުމަތަކާއި ނުވިހެވެ. އަދި އެއްވެސް މުއްދަރުގެ ވެސް ވުޖޫދު ނުވިހެވެ. މުއްދަރިސް މިހާރު ވުޖޫދުވުމާއި، އާގެ އެކަމި އަންނަނިވި އުފެދުން ދަރުމަވެއްދިނީ، ނަޒަރުގެ ބޭނުން އުފެދުން އެއްގޮތް ފުރަތަމަ އުފެދުން މުއްދަރު ވީން އެކަނި މުއްދަރުގެ އާގެ ފުރުން އުފެދިފައިވާ ބަޔާންކޮށްފެވެ.

އަދި ހަމަ އެއާ އެކު، ކަލާމް ފަލްސަފާ ހިމެނޭ އަޅުގަނޑު ނަޒަރިއްޔާ އެވެ. އެހެނީ، 'އަޚްލާގު ފުރި އަޅި، ފުރުމަތަކާ ނުވާނެއެވެ! އަޚްލާގު އެއްޗެއް އަދިސްފައިވާން ނަމަ ފުރުމަތަކާ ނުވާނެ ފުރި އަޅި، ނަޒަރުގެ

[1] إبن سيناء حسين އަވަށްޓެރި 428ހ. [1037މ.] ގައެވެ.
[2] محمّد الفارابي އަވަށްޓެރި 339ހ. [950މ.] ގައި ސްރާބް ގައެވެ.

ބަޔަކުއިން އުފެދުމެވެ. އަދި އަޖަލުގައި އުފެދުން އެއްޗެއް އުފެދިގެން ނުވާނެ އެވެ. އަދަދު އުފެދޭ އެއްޗަކީ، އަޖަލުން އައިސްފައިވާ އެއްޗެއް ކަމަށް ހުރިހާ ދަރުވާއަކީ، ބެއްލެވޭ ހަމަހަމައި، މަސްއޫލާ ހިފާ ބާކީ ދަރުވާއެކެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، އިންސާނުން އުޅޭ އަނެއްކާގެ ފަރާތުން ދީނަކުން އެއީ އަޖަލުން އަންނަ އަހުރަކުން ނުވާނެ އެވެ. އިންސާނުން ދީނަކުން ވަކިވެއްޖެ، ނުކުމުގެ ބާކީ ފަރާތުން ހަމަހަމަ ހެއްދެވުމެއްގެ އިންސާނާގެ ފަރާތުންނެވެ. ނުކުމުގެ ބާކީއިން ހަމަހަމަ ހެއްދެވުމެއްގެ އިންސާނާ ޤަދީމުކަމާ ނަމަވެއްޖެ، ދަލީލު އިސްތިދުލާލު އަޅާ އަންނަނިވި ފަރާތުން އުފެއްދި ނަމަން ބޭނުމާ ވީ ނަމަ، އެއްބަސް އިންސާނުން ޤަދީމުވާނެއެވެ. މިއީ، ކައުނު މަޚްލޫޤާ ބޭނު ގޮތަށް ވެސް ކަން އޮތް ގޮތެވެ. މާތްރަސްކަލާނގެ ނޫޅެވި މަޚްލޫޤުތަކުގެ އެކަމު އަންނަމިން އުފެދުމާ ބޭރުގެ، "އެ އެއްކަލާނގެ އަދި ގޮތަކަށް އެ އެއްކަލާނގެ އިސްތިޢާ ދާން ކަމަކަށް، ނުކުމުގެ ބޭރުން ހަމަހަމަ އުފެދުން އެއްކަލާނގެ ނަމާ" ކަމަށް ބުނެވޭ ޤަބޫލު އަދި ބައްދިގެ ހަމަހަމަ ކަމާއި، ސައިންސް ފިކުރަށް ބޭނުންކުރެވެ. ބަދަލުވެފައިވާ ދަރަޖަތަކުގެ ބަދަލުގައި، އެއީ އަޖަލީ އެއްކަލާނގެ ވުޖޫދު ނޫނެވެ. އެކަމަކު، އެއީ ދަރަޖަތަކުގެ، ނުކުމުގެ ބަޔަކުއިން އުފެދުމެވެ؛ މާނަ އަކީ، އެއީ ދަރަޖަތަކުގެ واجب الوجود ގެ ސިފައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، ممكن الوجود ކަމެވެ.

ސުވާލު: "މި عالم ހެއްދެވި ފަރާތުގެ ޒާތުފުޅާއި، ސިފަފުޅުތައް ދެމިވޭފައި ޤަދީމު އެވެ. އެހެންކަމުން، އެކަލާނގެ ހެއްދެވުން ޤަދީމު ކަމުގައި ވާ ނަމަ، عالم ވެސް ޤަދީމު ވާން ނުޖެހޭ ހެއްޔެވެ"؟

ޖަވާބު: އަހަރުމެންނަށް އަޅުގަނޑުމެން ތެރޭގައި، އަޖަލުގައި ހެއްދެވުމުގެ ސިފަފުޅު، މާތްރަސްކަލާނގެ، ޤުދުރަތް ބަދަލުކުރުމުގައި ވަރުގަދަ އެއް ސަބަބެއް ދެމިގެން ކަމެވެ؛ މާނަ އަކީ، އެކަލާނގެ ހުރިހާ ފަރާތްތަކުގައި، ބޭނުމާ ބަދަލުގައި އެހެން އެ އެއްކަލާނގެ ބަދަލުކުރާ ކަމެވެ. އަޖަލުގައި ހެއްދެވި ފަރާތުން އިރާދަކުރެއްވި ގޮތަކަށް އިރާދަކުރެއްވި އިރަށް މަޚްލޫޤު އެކަމު ދަރަޖަތަކުން ހެއްދެވުމެވެ. އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި ހެއްދެވުމުގައި، މަޚްލޫޤާއި، ޖިސްމު އިރާދަކުރެއްވި ކަންތައް ސަބަބެއް ދަރަޖަތަކުގެ ބަދަލުގައިވެއެވެ. ހަމަ ދަލީލެއް، އެއްބަސް ސަބަބަކީ ނުވަތަ ބަސް، އެކަލާނގެ އިރާދަކުރެއްވި ކަންތައް އިރުން އެކަލާނގެ އެއީ އެ އެއްކަލާނގެ ހެއްދެވުމުގައި ހުރި އެވެ.

މަޚްލޫޤުނަށް، އަދަން އުފެދޭ حديث ކަމަށް އިއްޔިތުރު ކުރާ މީހާ، އެ މަޚްލޫޤުން ފަރާތުން ކަމަށް، ނުވަތަ ފުރިހަމަ ދަރަޖަ އާދެ ފަހުން ފަރާތުން ކަމަށް ވެސް ގަބޫލުކުރެވެއެވެ. އެހެނީ، ނުކުމުގެ ބަޔަކުއިން ހެއްދެވުމުގައި ހެއްދެވުން އެ އެއްކަލާނގެ ފަރާތުން ނިސްބަތްކުރެވެއެވެ. މިއަދު ވަކިން ވީނަ ހާޟިރުކަމަށް އަހަރުމެންގެ ފަސް ބަސްއަރާ އިންސާނުންގެ ދަރަޖަ ނިޔަ ފަރާތާ ބަދަލު އަހަރުމެންނަށް ފެނެއެވެ.

މުސްލިމުންގެ ދަހުރިއްޔަތުން، މާއްދިއްޔަތާއި، ޖިސްމިއްޔަތާއި، ހުރިހާ އެއްޗެއް ނެތުމުގެ ތެރެއިން އުފެއްދެވި، އޭގެ ފަހުން ނެތިގެންދާނެކަން އިމާންވާން ޖެހެއެވެ. ނެތުމުގެ ތެރެއިން މާއްދާތައް ވުޖޫދަށް އައިސް، އޭގެ ފަހުން ނެތިގެންދާ ތަން؛ މާނަ އަކީ، އޭގެ ބައްޓަމާއި، ސިފަތައް ފަނާވެތަން ހަރަކާތްތަކުންހުރެ ދަނީ ފެންނަމުންނެވެ. މިގެ ކުރިން ޚިޔާރުކުރެއްވީ ފަދައިން، އަބަދީ ނުވިޔަސް، ޖިސްމުތައް ފަނާވުމަކީ ފަހު އޭގެ މާއްދާ ހުންނާނެއެވެ؛ الله تعالى އެ ޖިސްމުތައް އުފައްދަވާފައިވަނީ ގިނަ ޒަމާންތަކެއް ކުރިންނެވެ؛ އަދި ދުނިޔެ ޤިޔާމަތާ ހިސާބު، އެ މަޚްލޫޤުން ފަނާކުރައްވާނެއެވެ. މިއަދުގެ ސައިންސުގެ ޢިލްމުން، އަހަރެމެން މި ބަޔާނުކޮށް ޤާނޫނުތަކުގެ ހުރަހެއް ނެތެވެ. އެކަން ޤާނޫނުތަކުގެ މާނަ އަކީ، ސައިންސުގެ ޢިލްމު ޤާނޫނުތަކަށް، އިސްލާމް ދީނާ ދެކޮޅުވެއެވެ. އިސްލާމް ދީނުން ސައިންސުގެ ޢިލްމަކާ ދެކޮޅެއް ނުނެވެ. އެކަމަކު، އިސްލާމް ދީން ދެކޮޅު އިސްލާމް ދީނުގެ ޢިލްމު ނަމުންނަގަނީ، އަދުކަންތަކުގެ ވާޖިބުކަމަށް އަރާރުކުރުވެވެ. ހަމަ އެހެންވެ، ސައިންސުގެ ޢިލްމުން އިސްލާމް ދީނާ ދެކޮޅުވެ ފަސް ނުނެވެ. އޭގެ އިދިކޮޅަކުވެ. ސައިންސުން އިސްލާމް ދީން ކޮންމެހެން ކުރިއަށް ގެންދެއެވެ.

عالم، حديث ކަމަށް ވާ ޢިލްމު، ފަލްސަފާ ފޯރުކަން ނަގައެވެ. އެހެން، ކުރިން ބުނެފައިވާ ފަދައިން، އޭގެ ޖެހުން ހިނގާ ގަދީމުގެ ނަޒަރިއްޔާތު. ޔޫނާނީ ފަލްސަފާވެރިންގެ، ޔޫރަޕްގެ ފަލްސަފާވެރިންގެ، ކަލާމް ފަލްސަފާގެ، އިލާހިއްޔާތު ޢިލްމުތަކުގެ ނަޒަރިއްޔާ ކަމުގެ ބާބާއި، އެހެން ގޮތްތަކާ ސަބަބުތައް، އިސްލާމީ މުތަކައްލިމުންގެ، ކަރާމާތާއި، ކަރާމާތުން ބައްޓަމުގެ ބަލާއިރު، ތަރުތީބުގެ ނަޒަރިއްޔާތު ފަދަ ނަޒަރިއްޔާތުތަކެވެ، އިލާހާއި ދުނިޔޭގެ އަސާސީ ސުވާލު، ދަންނަވާލަދީގެ އަދި ވިއްތަރުދޭ އުފެއްދެވުމަކީ މިއަދު އުފެއްދެވުމެވެ. އެ ހުރިހާ އެއްޗެއް އުފެދުނީ، އޭގެ ޖައުހަރު އުފެދުނީ ކަމަށް ދަރުވާކުރާ އެއްޗަކީ މިހާރު އިބަދަރި ވުޖޫދުވީ؟ ނުނެގެވެ. އެހެނަސް، އެ ސަބަބު އުފެދުނީ، ކަލާމާއި، ބޮލުމާއި، ކަންތައްތަކެވެ މިހާރު އުފެއްދެވިގެންނެވެ. އެހެންކަމަކު، ކަންތަކުގެ ޖައުހަރު ގައި ފެންނަ ދިރުން ލިބިފައި އުފެދުނު މިދިޔަން މަހްލޫޤުންނާއި، ޖަވާހިރާއި، ޖަވާހިރު ކަލާ ހުރުމަތަކީ ފެނިފައިވާ ކަމަށާއި، އެ ޖައުހަރު އުފެދުނު ސަބަބުތައް ސަބަބެއް ކުރި ފަދަ އޭގެ ޖައުހަރު އަލިއަލަކީ ކަމަށް ނަތީޖާ ކަމަށް ނަމޫނާ ކުރިއްޔާ؟ އަދި، ދުނިޔެއަކީ ކުރިކަމާއި، ޖަރާހަތާއި، ކަމަށް އެއްވެސް ހުރި ގަވާއިދުކަން ފިޔަވައި ކާއެއްޗެހި ކުރިއްޔާ؟ ކަމުގެ މާއްދާއަކާއި، ހަރަކާތް ހަރުދަނާ ފަރާތަށް ހަމައެކަނި އެކަމުގެ ނަތީޖާތަކަށް ސަބަބުވެފައިވެ. އެ ނަތީޖާ، واجب الوجود އެވެ. މާނަ އަކީ، އެކަލާނގެ ވުޖޫދު ނެތުމަކީ ނުނެކަމާއި، އަޤުލުގައި ތަޞައްވުރު ކުރެވޭގޮތެވެ. އެކަލާނގެ ވުޖޫދުވުން އެއްވެސް އެއްޗެއް ބޭނުންވެ ތަޞައްވުރު ނުކުރެވެ. އެކަލާނގެ އަޤުލުގައި ތަޞައްވުރުކުރެވޭ ނަމަ، އެކަލާނގެ ވީ ممكن الوجود ނުވަތަ އެހެން މަޚްލޫޤެއް ކަމަށް حديث ނުވަތަ މަޚްލޫޤުކަންވެއެވެ. އެހެން އެކަލާނގެ އުފެއްދެވީ ނެތުމުގެ ތެރެއިން، ނުވަތަ ބަދަލުވުމެއް، އެހެން ނަތީޖާ އުފެއްދެވިފައިވާ އެހެން

މަޚްލޫޤުންނެވެ؛ އެއާއެކު، ޢަދަދު ނޭނގޭ ވަރަށް ގިނުން ބޭނުންވާން އެވެ. މިސާލަކަށް ބާރުގަދަކަމުގައިވާ ގޮތުން، މަޚްލޫޤުންނަށް އަންނަ ބަދަލު އަޖީބުވާން ކަމާއި، އަދަދެއް ނެތް ވަރަށް ގިނަ ނިޢުމަތްތަން ކަމާއި، ޚަލްޤުކުރެއްވުމާއި އެންމެ ގިނަ ޢިލްމުތަކުން ވިސްނާން އެވެ. އެހެން، ގިނަ ޢިލްމު އެކަކު އަނެކަކު ހަމަވާ ނަމަ، ފުރުމުކައި ވުސް ގިނަކަމު ނިޔާވެ. އެހެންކަމުން، ޚަލްޤުކުރުވިތަކު ނުވާ ފުރަތަމަ ގިނަކަމު ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން އުފެއްދެވި ހަމައެކަނި ގިނަވެ. އެކަލާނގެ އަށް ފަހު އަދި ކުރިން ވެސް އެހެން ގިނަކަމު ނެތެވެ. ގިނަ، ޚަލްޤުއް ނުކުރެވޭން އެވެ. އެކަލާނގެ އަބަދުވެސް ވުޖޫދުވާން އެވެ. އެއްވެ ހިނދުކޮޅަކަށް ނަމަވެސް، އެކަލާނގެ ވުޖޫދުވާ ނަމަ، ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ވެސް ވުޖޫދުވެން ހުއްޓޭން އެވެ. واجب الوجود އަކީ، އެއްވެސް އެއްޗެއް އެއްވެސް ގޮތަކަށް ބޭނުންވެވޭގެންނަވާ ފަރާތެއް ނޫނެވެ. ބިނާވެވާ، ޙުކުމްތަކާއި، ޢަމަލުތަކާއި، މަޚްލޫޤުން ވަކި ނިޒާމެއް ގައި ހިންގަވައި ދިޔަދުރުކުރައްވާ ފަރާތެއް ވެސް، އެކަލާނގެ ދިރިހުރުއްވާ ކަލާނގެ އެއްޗެއް ފަދަ ޤުދުރަތް ހިމެނޭ ކަމަށް، އާލާނުއިލާހީމަ ކުދަދުރަތެއް އަދި ދުނިޔޭގެ ޝަރުޢީ ފަރާތެއް ގައި ނުހިންގަވައެވެ. އެކަލާނގެ ވޮސް ފަރާތެއް ގައި ނިސްބަތްކުރުމަކީ ކުފުރެކެވެ. އެކަލާނގެ އަކީ ދުނިޔެ އަކީ ތިމާ ކުލަވަރު ފެނުމާ، އަދި މައްޗަކަށް ނަމަވެސް ހުއްދަ ކަމެއް ނޫނެވެ. މަޚްލޫޤުން ވަކި ނިޒާމެއް ގައި ހިންގަވައި ދިޔަދުރުކުރައްވައެވެނިވެ. އެއް ގިނަކަން ފުރި ގިނަ ގިނަ ޚަލްޤު ކޮށް ނަމަ، އެއްބައި އުފެއްދިޔުމުގައި ހިސާބު ތަޤުދީރުކުރެއްވިއެވެ. ހިސާބު ފާހަގަވެސް ފަރާތަކުން ކުރެވޭން ނޫނެވެ. އަދި މަޚްލޫޤުން އުފެއްދެވުމެއް ވިއެވެ. އަދި ފަރިކްސާއުރުފާރީއާ ގޮތަށް ހިމަކޮށް ގަދަކަމެއް ވިއެވެ. (**لَوْ كَانَ فِيهِمَآ ءَالِهَةٌ إِلَّا ٱللَّهُ لَفَسَدَتَا**ۚ) މާނައީ: "އެ ދެ ތަނުގައި (އުޑާއި ބިމުގައި) الله ފިޔަވައި إله ންތަކެއް ވިނަމަ، އެ ދެ ތަން ފަސާދަވެއްޖެއެވެ". ހިކްމަތުގަޔަ ނުކުތާދީ ފަރާތް، ނުވަތަ ބާރުގަދަ ކަންތައް ނުކުތާވާ ފަރާތް ހިފެހެއްޓަން ނުވާނެއެވެ. ހިތުރު މަޤުއްދަމާ ބާރުގަދަ ދިޔުން، ދަރަފި ބަހުންގަޔާ ތުރުކީ ބަސް علي الأوشي (އަވަގުރަތި 575ހ. [1180މ.]) ލިޔުއްވާފައިވާ قصيدة الأمالي ބައްލަވާށެވެ.

ގިނަގަން ބަދަލުވާ އައުގަދު ނެތެވެ. ކައުން އުފެއްދެވުމުގެ ކުރިން އެކަލާނގެ ޞިފަތްތަކުގެ ފިޔަވައި ވަނުނަ ޞިފަތްތަކެވެ. އެކަލާނގެ ހުރިހާ އެއްޗެއް ނެތުމުގެ ކުރިއަކުން ހުރެތިބު ހުން، އަބަދު ވެސް އަދި ދާއިމީ ވެސް ހުރިހާ އެއްޗެއް ހުރިތަނުވައެވެ؛ އެހެނީ ބަދަލުއައުމަކީ، ނެތުމުގެ ކުރިއަކުން އެކަލާނގެ އުފެއްދެވި ހަމަގުލަ ދަރިފުޅެވެ. މިސާލަކަށް ބާރުގަދަކަމުގައިވާ ފެތުރުން، އެކަލާނގެ އަބަދު ވެސް ޞިފަތްތަކުގެ ވާއެވެ. އަދި އަބަދުން ދުލިޞިފަތްތަކުގެ ވާއެވެ. މި ސަމަބަތަން ޖަހައި، އެކަލާނގެ އަކީ އެއްވެސް ބަދަލެއް ނާދެއެވެ. މަޚްލޫޤުން އުފެދުމުގައި އެކަލާނގެއަށް ބާރުން ފެތުރުން، ކޮންމެ ހިނދުކަކު ވެސް މަޚްލޫޤުން އެކަލާނގެ އަށް ބާރުންވެއެވެ. ހުރިހާ އެއްޗެއް ހަމަވެއި، ހުރިހާ ބަދަލެއް ގެންނަވަނީ، ހަމައެކަނި އެކަލާނގެ އެވެ. އެކަލާނގެ ހުރިހާ އެއްޗެއް ހަމަވަނީ، ވާސިޖައަކުންނެވެ. އޭގެ، ކޮންމެ އެއްޗެއް ވަކި ނިޒާމެއްގެ މައްޗަށް ހިނގުމަކީ، އިންސާނުން

ހަސަދުތަކާއި ދިރިއުޅުމަށް ބަދަލުވި. ސަބަބުތައް އުފެއްދެވި ގޮތަށް، އެކަލާނގެ އަސަރުކުރުވުމުގެ ބާރާއި، ސަބަބުތަކަށް ކަމެއް ވެސް ހެއްދެވި އެވެ. އިންސާނާ އަށް އެއްވެސް އެއްޗެއް ނުއުފެއްދޭނެ އެވެ. އެކަމަކު، އިންސާނުންނަކީ ހަމައެކަނި މާއްދީތަކުގައި ސަބަބުތަކަށް އަސަރުކުރުވުމުގެ ވަސީލަތްތަކެވެ.

ބަނޑުހައިވުމުން ކެއުމާއި، ބަލިވުމުން ބޭސް ކެއުމާއި، އުއްބައްތިއްޔާއި ދިއްލުމަށް އަލިފާންދަނޑިޖެހުމާއި ކުރުމާއި، ހައިޖެހިގެން ހޫނުވުމުން އަނގަބަތް ގޮއްސައި އެސިޔާ ގުނުމާއި، ސިކުނޑި ހޫނުވުން ކުރުމާ އުނަ އެއްކަލާނގެ ގުޅުމާއި، ކިޔަވައި ދިރާސާކުރުމަށް ހަމަޖެހިގެން ކުރުމާއި، ވިޔަފާރި ފެށުމަށް ރައްކާތެރިކަމާއި، ފެކްޓަރީގަނޑު ބާއްވައިގެން ކުރުމާއި، ތަކެތި ވައްތަރުކުރުމުގެ ކަމަށް ޓެކްނޮލޮޖީއާއި، الله تعالى ގެ މަޚްލޫޤުން ބޭނުންކުރާ ސަބަބުތަކާއި ވަސީލަތްތަކެވެ މިސާލުތަކެވެ. ނަމަވެސް الله تعالى އާ އެއްކޮޅަށް އުފެއްދެވިން އެވެ. އަދި އިންސާނުންނަކީ، الله تعالى ހަލާކުކުރެއްވުމުގެ ވަސީލަތްތަކެވެ. الله تعالى ހަލާކުކުރެއްވި މީހުންނަށްވެސް ވަސީލަތްތަކެވެ. އެހެންކަމުން، "މީހާ އުފެއްދީ އިންސާނާ" އަދި "މީހާ ހަލާކުކުރީ" މިފަދަ ބަސްތައް ބޭނުންކުރުމަކީ ނުބައި ކަމެއް ނޫނެވެ. މިސާލަކަށް މިއްޔާ ފެނިގެން ވެސް،

އެބައިމީހުން ހެއްދެވި އެކަލާނގެ ދުލުގެ އިރާދަފުޅު ނޫނީ ނޭނގެ ބަލަހައްޓަވާ އެވެ، ދިރުއްވާ، މަރުގެންނެވި ކަލާނގެ ދަށުން އިސްލާމް ދީނުގެ ބުނާގެ ގޮތުގެ ވަސީލަތްތަކެވެ. އެބައިމީހުން ދުނިޔޭގެ އެކަލާނގެ ގަދަރުން އަދި ދުނިޔޭ ބުނިއެވެ. މާނަ އަދި، ކޮންމެ ކަމަކީ ވެސް، އެކަލާނގެ އަށް ވަކިކަމުގައި، ދިރުއްވާ މަރުއްވާ އަދި ހުރިހާ ކަމެއް ކުރައްވާ އެކަލާނގެ ޚާއްސަ ކަމެކެވެ. މި ބަޔާން ކަމަށް ފުރިހަމަ ފެތޭ ވަރަށް ބާރުގަދަ ކަލާނގެ ދިޔައިރު ފެންނަވައެވެ. ހުރި އެކަލާނގެ ވަސް واجب الوجود، އުފެއްދެވި ކަމާއި އުފެއްދެވުމުގެ ޙައްޤު، އެއްކަލާނގެ ދިރުއްވާ ބާރުގެ ދަށުގައި الله ކަން ކަށަވަރުކޮށް ދެއްވައެވެ. ހުރި އެކަލާނގެ ހަރަކާތްތަކާއި ސިފަތަކާއި އެކަލާނގެ ޝަރުޢުގެ ނަން ބަދަލުކުރުމުގެ ބާރެއް އިންސާނުންނަށް ދީފައެއް ނުވެއެވެ. އެކަލާނގެ ކުރުމުގެ ބާރު ނޯވެ ކަލާނގެ ކުރުމުގަ ވަކިކޮށް އަދި ހުރިހާ ކަމަކަށް ވާން އެވެ.

މަސައްކަތާއި، އެ މީހުންގެ ފުރިހަމަ ގޮތުގެ ވިސްނުން ގެނައި، މިން ހުރިހާ ވާނެއެވެ. މިއީކަމީ އަހަރެމެން ހުއްޓިލާ އަންގައިދޭ ބާރުގަދަ، މިދުވަހާއި އީދާ ކަލާނގެ، މަސްތި ދީނާއި، އާދިގެންގެ ހުރިހާ ގޮތްތަކުގެ ހިތާމަތަކުން ބާރާއި ނިކަމެވެ.

الله أكبر الله أكبر لا إله إلّا الله

والله أكبر الله أكبر و لله الحمد

ސަލަފީން

أهل السنّة ގެ އިތުރުވެރިންގެ ޚާއްޞަކޮށްދެވުނު السلفيّة އަދި مذهب السّلفيّة މި އިބާރާތް ނުވެއެވެ. މިފަދަ ނަންތައް ހަދާފައިވަނީ ވައްހާބީންނާއި، މަޛްހަބުތައް ނުކުތް މީހުންނެވެ. އަދި މަޛްހަބުތައް ނުކުތް މީހުންގެ ޚާއްޞަ ގާނޫނު ދީނީ މީހުން އިރަށް ބަހުން ތުނޑި ބަހަށް ތަކުރާރުކޮށްދޭން، މި ފިކުރުތަކާއި ތިރީސްގެ ތަރުތީބުގައި ފޮތުރުނުވެ. އެ މީހުން ބުނާ ގޮތުގައި:

"ސަލަފީއްޔާ އަދި الأشعريّة އާއި، الماتريديّة މަޛްހަބުތައް އެފުރުމުގެ ކުރިން ސުންނީން ތަބާވި މަޛްހަބެވެ. އެ މީހުންނަކީ، ސަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީންނާއި، ތަބާވީންނަށް ތަބާވި މީހުންނެވެ. ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބަކީ، ސަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީންނާއި، ތާބިޢީންނަށް ތަބާވި މީހުން (رضي الله عنهم) ގެ މަޛްހަބެވެ. ބޮޑު ހަމަތަ އިމާމުން ނިސްބަތްވާނީ މި މަޛްހަބަށެވެ. ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބުގެ ދިފާޢުގައި ނެރުނު ފުރަތަމަ ފޮތަކީ الإمام أبوحنيفة ލިޔުއްވި **الفقه الأكبر** އެވެ. الإمام غزالي[1] އާއާގެ ފޮތް **إلجام العوام عن علم الكلام** ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބުގައި ހުރި މަސްދަރުއް އަދި އަސާސްއް ވެއެވެ. ފަހުން އައި މީހުންގެ علم الكلام ފުރިފައިވަނީ إمام غزالي އާ ހަމައިންނެވެ. އެންމެ ފުރަތަމަ އުޞޫލު متكلمين ގެ މަޛްހަބާއި، އިސްލާމު ފައިލަސޫފުންގެ ހާލުތަށް ދިރާސާކުރައްވާފަން ފަހު، ވަނީ علم الكلام ގެ މަސްދަރުތަކަށް ބަދަލުތަކެއް ގެންނަވާފައެވެ. އެގޮތުން، ރައްދުދެއްވާފުގެ ގޮތުން، علم الكلام ގެ ތެރެއަށް ފަލްސަފާ ގެ މާއްދާތައް ވެއްދުވި އެވެ. އެއަށްފަހު، الرّازي އާއި الآمدي، الكلام އާއި ފަލްސަފާ އެއްކަރުވުން ހާއްސަ އިތުރުން އެކުއްލުވި އެވެ. އަދި البيضاوي ވަނީ الكلام އާއި ފަލްސަފާ ވަކިންކުރެވޭނެ ވަރަށް އެއްކުރައްވާފައެވެ. ފަހުން އައި މީހުންގެ علم الكلام ގެ ސަބަބުން، ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބު ފޮތުރުން ހުއްޓުނެވެ. ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބު ދިފާޢުކުރަން إبن تيمية އާއި، އާއާގެ ތަރިވަރު إبن القيم الجوزية މަސައްކަތްކޮށްދެއްވި އެވެ. ފަހުން ސަލަފީއްޔާ މަޛްހަބު ދެ ބައިކަން ބެހިގެންދިޔައެވެ؛ ކުރީގެ ސަލަފީން الله تعالى ގެ ސިފަފުޅުތައް ނުވަތަ އެއްގޮތް نصوص ތަޢާ ބޭނުމާ ތަޝްބީހުތަކަން ނުދެއެވެ. ފަހުން އައި ސަލަފީން އެ ތަޝްބީހުތައް ގެނައުމަށް އަސްލިއްޔަތުގައި ދިނެވެ. إبن تيمية އާއި إبن القيم الجوزية ފަދަ ފަހުގެ ސަލަފީންނަކީ މުޖައްސިމާއި ތަޝްބީހު ސާބިތުކުރިއެވެ. ފުރަތަމަ އަދި ފަހުގެ ސަލަފީންނަކީ އެއްކަލް ހިތުނި، أهل السنّة الخاصة މީހުންނެވެ. أهل السنّة އަށް ނިސްބަތްވާ الكلام ގެ މީހުން ބަޔަކު نص ތަކު ތަޢުވީލު ކުރިއިރު، ސަލަފީން އެކަމާ އިންކާރުކުރިއެވެ. المشتبهة އާ ސަލަފީން ތަފާތުވެގެން

---

1 الإمام محمّد الغزالي އަވަހާރަވީ 505ހ. [1111މ.] ގައި طوس ގައެވެ.

ދިނައި، الله ގެ ވަޙީދުކުރުމާއި އުލޫހިއްޔަތުގެ ވަޙްދާނިއްޔަތުން އިންސާނުންގެ ދުނިޔާއި އަޤީދާ އެއްޗެއް ނުވާނޭ
މިހެން ބުނެފައިވެއެވެ".

الأشعريّة އާއި، الماتريديّة މި ދެ މަޛްހަބު އުފެދިގެންދިޔައީ ހާދި ފަހުން ކަމަށް ބުނެން ޖާއިޒެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، މި ދެ އިމާމުން ވެސް، سلف الصالح ން ގެންގުޅުއްވި ޢަޤީދާ އާއި، އިމާންކުރަންވާ ބާބު އިތުރުކުރައް ސަބަބަކުރެއްވި ދެކޮޅުހެދުމުގައި، ބާޠިލު ބަސްމަގާއި ސާބިތުކުރައްވައި، ޙައްޤު ގެނެސްދެއްވާ ކަމަށް ހުށަހަޅުއްވާފައެވެ. الإمام الأشعري އަކީ الإمام الشافعي (رحمهما الله تعالى) ގެ ތަބީޢުންގެ ސިލްސިލާގައި ހިމެނޭ އިލްމުވެރިއެކެވެ. އަދި ހަމަ އެފަދައިން، الإمام الماتريدي އަކީ الإمام أبو حنيفة (رحمهما الله تعالى) ގެ ތަބީޢުންގެ ސިލްސިލާ އާ ވަރަށް ބާރަށް ގުޅިފައިވާ އިލްމުވެރިއެކެވެ. الأشعري އާއި الماتريدي އާ މި ދެ އިމާމުން ވެސް އެ ދެ އިމާމުންގެ ދެ މަޛްހަބުގެ ހަރުދަނާ ބާރުއެރި ނުވެއެވެ. އަދި އެ ދެ އިމާމުންގެ އާ މަޛްހަބެއް ތައާރަފު ނުކުރައްވައެވެ. މި ދެ އިމާމުންނާއި، އެ ބާކީވެރިންގެ އުސޫލީ ޢުލަމާއުންނާއި، ހަމަކޮށް މަޛްހަބުގެ އިމާމުންގެ މަޛްހަބަކީ އެއް މަޛްހަބެކެވެ. އެއީ:
أهل السنّة والجماعة މަޛްހަބު އެވެ. އެންމެ ބޮޑު ޢާލިމު ފިޤްހުވެރިއެއް ބުނުއްވެވެ. މި ފިޤްހުގެ ޙަޤީޤަތް، ބަޔާންކުރުމާއި، ޝާފިޢީންނާއި، މާލިކީންނާއި ޙަނބަލީ ވެސް (رضي الله عنهم أجمعين) ގެ ޙަޤީޤަތް އާ ސިފަ އެއްގޮތެވެ. الإمام أبو حنيفة (رحمه الله) ލިޔުއްވާފައިވާ الفقه الأكبر މި ފޮތުގައި أهل السنّة والجماعة މަޛްހަބު ދަލީލުތަކާއިއެކު ލިޔުއްވާފައިވެއެވެ. މި ފޮތުގައި އަދި إمام غزالي ގެ إلجام العوام عن علم الكلام މި ފޮތުގައި ވެސް السلفية މި ބަސް ލިޔުއްވާފައި ނެތެވެ. އެހެނީ، މި ދެ ފޮތް އަރަބިވެރިން މިގެ ކުރިން ވެސް ވަރަށް ގިނައިން ކިޔާފައެވެ. كتاب الفقه ގެ ޝަރަޙައެއް ކަމުގައިވާ القول الفصل[1] މި ފޮތުގައި ހަމަޔަ ސަލަފީ ބަން ފުރަ ގިނަ ބަޔަކާ އެކުލެވޭ ދިޔަ، أهل السنّة والجماعة ކިޔަވައިދީ، ބުރުޖަވެރި ފިޤްހުވެރިކަމާއި، ވައިތަސައްވުފުންނަށް ރައްދުދީފައިވާ ވާހަކަ ލިޔެފައިވެއެވެ. ގިނަގުނަ ވަހިދާ އެކުލެވޭ ކަމަށް ފުންނާތީ، އަދިގިނަދުވަހު ވާނީ القول الفصل އާއި، إلجام العوام عن علم الكلام މި ދެ ފޮތް ޢަރަބިސްކުން މާދިޔާނު ވާއެވެ. އަދި مكتبة الحقيقة އިން ވެސް ދިވެހި ވަހަރަށް މި ދެ ފޮތް މާދިޔާނު ވާއެވެ. إلجام العوام عن علم الكلام ގައި إمام غزالي ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ:
"ސަލަފުންގެ މަޛްހަބަކީ ޙައްޤު އަދި ބަޔަކަށް މަޛްހަބު ކަމަކީ މި ފޮތުގައި އަރުޙުން ކިޔައިދީން ޖެހެއެވެ. މި މަޛްހަބު ވަކިވާ މުސްލިމުން ބުރުޖަވެރިން ކަމަކީ އަރުޙުން ޝަރީޢަތުގެ ދޮރުން ޖެހެއެވެ. ސަލަފުންގެ މަޛްހަބަކީ ބުނުމުން އޭގެ މާނަ އަކީ، ޞަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީން އުޅުއްވި މަޛްހަބެވެ. މި މަޛްހަބުގެ އަސާސްތަކަށް ހަތެކެވެ".
إلجام العوام عن علم الكلام މި ފޮތުގައި ސަލަފުންގެ މަޛްހަބުގެ ހަތް އަސާސް ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ. އެއީ ސަލަފީންގެ ގެ ހަތް އަސާސް ކަމަކީ ބުނުމަށް، އެ ފޮތުގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ތަރުތީބުގައި، إمام غزالي ގެ

[1] الفقه الأكبر، إلجام العوام عن علم الكلام، އަދި القول الفصل މި ތިން ފޮތް ތުރުކީބަހުން ޙަޤީޤަތް ވަނީ އިސްތަންބޫލުގައި އަރަބިން ޝާއިޢުކުރެވިފައެވެ.

އަޤީދާއާބެހުމުގެވެ. މި މައްސަލަ ވަނީ أهل السنّة والجماعة ގެ ޢިލްމުވެރިންގެ ހުރިހާ ފޮތްތަކެއް ގައި ބަޔާންކުރެވިފައެވެ. މިސާލަކަށް ދަންނަވާ ނަމަ، ފިޤުހު ފޮތެއް ކަމުގައިވާ **الدر المختار** ގެ މުޤައްދިމާގެ كتاب الشهادة މި މަޢުލޫމާތުގައި ލިޔުއްވާފައި ވަނީ: "السلف މި ކަލިމަ އަކީ، ސަޙާބީންނާއި، ތާބިޢީންގެ ނަމެވެ. އެ ބޭކަލުންނަށް ނިސްބަތްކޮށް ކިޔަނީ "السلف الصّالحون" މިހެންނެވެ. سلف الصّالحون ގެ ފަހުން ވަޑައިގަތް أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންނަށް ކިޔަނީ الخلف މިހެންނެވެ". މަޝްހޫރު ޢިލްމުވެރިން ފާހަގަކުރައްވާ، އިސްތިޢުމާލުކުރައްވައި الإمام غزالي އާއި، الإمام الرّازي އާއި الإمام البيضاوي އަދި، سلف الصّالحين ގެ މަޛްހަބުގެ އިމާމުންނެވެ. އެ ޢަމަލުގައި ތާބިވި ބިދުޢަތެރި ގުރޫޕުތަކުން ވަނީ އަޤީދާގެ އިތުރާއި، ފިކުރާތަކާ އެއްކޮށް ގެނެސްދީފައިވެއެވެ. އަދި ޙައްޤުއްވާ! އެ މީހުންގެ ޢަޤީދާ ބިނާކުރި ފިކުރާތަކުގެ މައްސަލަތަކެވެ. ގެއްލުނީވެސް ބަޔަކާއި މި ފިރުޤާތަކުގެ ޢަޤީދާގެ ވާހަކަ أبي الفتح محمّد بن عبدالكريم الشهرستاني[1] ލިޔުއްވި **الملل و النّحل** މި ފޮތުގައި ތަފްސީލުކޮށް ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ. މި ފޮތް އިމާމުން ވަނީ މި ބިދުޢަތެރި ފިރުޤާގެ ފިކުރާތަކާ އަދި ދަލީލު ރައްދުކޮށްދެއްވާފައި، އެ މީހުންނާ ދެކޮޅަށް أهل السنّة ގެ މަޛްހަބު ދިފާޢުކުރައްވާފައި، އެ މީހުންގެ ނަޒަރިއްޔާތަށް ބާޠިލުކުރައްވާފައިވެއެވެ. މި ޢަމަލުތައް ދެއްކުމުގެ މާނަ އަކީ، ފިކުރާތަކާ އާއި، أهل السنّة ގެ މަޛްހަބު އެއްކޮށްދެއްވުން ނޫނެވެ. އެކަމަކު ދަލީލުކުރައްވާ އާގެ އިދިކޮޅުގެވެ. އެ އިމާމުން ވަނީ، علم الكلام ގެ މައްޗަށް ވަރުގަދަ ފިކުރާތަކާ އެއިން ސާބިތުކުރައްވާފައިވެއެވެ. އާގެ ދަލީލަކީ، الإمام القاضي البيضاوي ގެ މަޝްހޫރު ފޮތެއް، تفسيرالبيضاوي ގެ އެންމެ ފުރަތަމަ ޝަރަޙަ ކަމުގައިވާ **شيخ زاده** ގައި ވެސް އެއްވެސް ފިކުރާތަކެއް އަދި ފިކުރާތަކުގެ ދޮރުވެސް ނެތުމެވެ. މި އިމާމުން ފިކުރާތަކާ ބޭނުންކުރައްވާފައި ކަމަށް ދަލީލުކޮށްދޭ، މި ޢަމަލަކީ އިމާމުންގެ އަޤީދާއާބެހުމުގެވެ.
މި ފޮތްތަކުގެ ފުރަތަމަ أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންނާ ދެކޮޅުވި إبن تيمية އޭނާގެ ފޮތް الواسطة ގައެވެ. إبن تيمية އާއި، އޭނާގެ ދަރިވަރު إبن القيم الجوزية ސަލަފީ މަޛްހަބު ދިރުވުމަށް މަސައްކަތްކުރި ކަމަށް ބުނުމަކީ، ޙައްޤީ ބާޠިލު ދޮގެއް ދޮގުތަކުގެ ތެރެއިން ބޮޑު ނުކުތާއެކެވެ. މި ދެ މީހުންގެ ކުރިއަށް ސަލަފީއެއް ހިނގާ މަޛްހަބެއް ނޫނެވެ. އެހެންކަމުން އެ ދެ މީހުން ފެށީ އެ މަޛްހަބު ދިރުވައިއާޚިރުކުރީ ވާހަކަ ބުނަމުންނޭ ގެއްލުނީ؟ މި ދެ މީހުންގެ ކުރިން އޮތީ ސަލަފު އެއްވެސް މަޛްހަބެކެވެ. އެއީ، أهل السنّة والجماعة ގެ ނަމުން ނަންދެވިގެންވާ سلف الصّالحين ގެ މަޛްހަބެވެ. މި މަޛްހަބު އަޤީދާގައި ފިޔަވަޅު ބިދުޢަތެއް އުފެއްދުމަށް إبن تيمية މަސައްކަތްކުރި އެވެ. މިއަދުގެ ވަހާބީ މީހުންނާއި، ދީން ހިފެހެއްޓުމާ މީހުންގެ ފޮތްތަކާއި، ބަޔާންތަކާއި، ބިދުޢަތެރި ފާސިދު ވިސްނުންތަކުގެ މަސްދަރަކީ ހަމައެކަނި إبن تيمية އުފެއްދި ބިދުޢަތްތަކެވެ. މުސްލިމުންނަށް ތަފާތުކޮށްދީ، އެ މީހުންގެ ފާސިދު ފޮތްތަކީ ދޮގުތަކުގެ ކަމަށް ޖާގަދޭނަކަށް ވިސްނައިދިނުމަށް ބަލާ، އެބައިމީހުން ވަރަށް ހިލާފޮތެއް ޢަމަލުއް

[1] عبدالكريم الشهرستاني އަވަފާތެވީ 505ހ. [1111މ.] ގައި طوس ގައެވެ.

ތާވިއެވެ؛ އެމީހުން سلف الصّالحين ގެ ބަދަލުގައި އުފެއްދި ބަހަކީ السلفية އެވެ. إبن تيمية ގެ ބިދުޢަތުތަކަށް ޝަރުޢާން ހިތްޖެހުއްސެވި އެ ދިމާލުން ދިފާޢުކުރަން ބޭކަލި، سلف الصّالحين ގެ ފަހުން އައި އިސްލާމީ އިލްމުވެރިން ފޮނުވާލި އާއި، ބިދުޢަތުގެ ތަރުތީބުގެ ޖެހިލުން، އެބައިމީހުން އުފެއްދި މި سلفية އާ ދުރުވި ކަމުގެ އިތުބާރު އަޅުވައި؛ إبن تيمية އަކީ މުޖުތަހިދެއް ކަމަށާއި، ސަލަފީން ދިރުވައި އާރާކުރި ބަޔަކުއް ކަމުގެ ހިތަފެޅި ތައްޔާރުކުރަން ފެށިއެވެ. ޝައިޚުލަޔާ، خلف سلف الصّالحين ނެ ކަމަށް ވާ ސުންނީ އިލްމުވެރިންނަށް، أهل السّنّة ވަލްޖަމާޢަތުގެ ޢަޤީދާގެ އިލްމުވެރިން ދިފާޢުކުރުމުގައި އިލްމީ ފޮތްތައް ލިޔެފައިވެއެވެ. އަދި އެ އިލްމުވެރިންގެ ކުތުބުގެ އަދި ފުރުގެ ޖާމިޢުކުރުގައި ހަބަރުކުރެއްވި ފަތުވާ ތަކުގައި، إبن تيمية އާއި، الشوكاني އެ ފަދަ އެހެން މީހުންނާއި، ވަހްހާބީން ފަދި سلف الصّالحين ގެ މަގުން ކައްސާވާފައި ކަމަށާއި، އެ މީހުން މުސްލިމުން ގެންދަނީ ހަލާކާއި ގެއްލުމަކުގެ ތެރެއަށް ކަމަށެވެ.

"އާ ސަލަފީން" މި ނަމުގައި މި ބާބުގެ ޢަޤީދާ އުފެއްދި އެބަޔަކުން އިސްލާމް ދީން ހަލާކުކުރަމުން ކަމަށް، التوسل بالنبي و باالصالحين އާއި، علماء الإسلام والمخالفون އާއި، شفاء السقام އާއި، އެ ފޮތުގެ މުޤައްދިމާ ކަމުގައިވާ تطهير الفوائد من دنس الإعتقاد މި ފޮތުގައި ޝާފިޢީ މީހުންނަށް ވިސްނައިން އެވެ.

މިފަދަކަށް އަދިވެސް ބައެއް މީހުންގެ އަނގަމަތީން "ސަލަފީން" މި ނަން ފަރަށް ގެނައިން އެބަ ހާއަރެވެ. ކޮންމެ މުސްލިމަކު ފެސް ދަންނަންޖެހޭ ކަމަކީ، އިސްލާމް ދީނުގައި ސަލަފީ ޢަޤީދާ ހާއް އެއްކޮޅަށް ނެތް ކަމާއި، އެކަމަކު ފަދި ހަމައެކަނި ޝާފިޢީ ރަސޫލާގެ ޞަޙާބާއް ގައި ބަޔަކު ދީނުކުރެއްވި ފުރަތަމަ ދު އިސްލާމީ ދަރުނުގައި އުޅުނު މުސްލިމުން ކަމުގައިވާ سلف الصالحين ގެ ޢަޤީދާ ކަމެވެ. (އިސްލާމް ދީނުގެ) ތިން ފަހަ އަދި ހަތަރު ފަހަ ދަރުން ގައި އުޅުއްވި އިސްލާމީ އިލްމުވެރިންނަކީ ހާއް ނަމަކީ الخلف الصادقون އެވެ. މި ޝަރަޢުވެރިން ގެ އިއްތިޤާދަކީ ހާއްސަ أهل السّنّة والجماعة ގެ ޢަޤީދާއެވެ. މިއީ އިމާމުން ގެ ޢަޤީދާ ޢަޤީދާއެވެ. މިއީ، މާތްވެގެންވާ ޞަޙާބީންނާއި، މަތިވެރިވެގެންވާ ތާބިޢީން (رضي الله عنهم أجمعين) ގެ އިމާމުންގެ. އެބަޔަކުންގެ ޢަޤީދާ ގައި އެއްވެސް ފަރަގެއް ނެތެވެ. ދުނިޔޭގައި އުޅޭ ހުރި މުސްލިމުން ނިސްބަތްވަނީ أهل السّنّة ގެ ޢަޤީދާއަށެވެ. 72 ބިދުޢައިގެ ފިރުގާތައް ފާޅުވެފައިވާ އިސްލާމް ދީނުގެ ދުވަސް ފެށުނުގެ ފަހުންނެވެ. އޭގެ ބައެއް ފިރުގާތަކުގެ މުޢައްސިސުން އޭގެ ކުރިން އުޅުނަސް، އެ މީހުންގެ ފޮތްތައް ލިޔުމި، އެއްކަމަށް ފާޅުވީ أهل السّنّة والجماعة ގެ ޢަޤީދާ ހިމާޔަތް ތާބިޢީންގެ ފަހުންނެވެ.

أهل السّنّة والجماعة ގެ ޢަޤީދާގެ ދެވާއިދު ބަޔާންކުރައްވައިދެއްވި ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އެވެ. ޞަޙާބީން (رضوان الله عليهم أجمعين) އިމާންކަމުގެ އިލްމު ނަންގަވާ މަސްދަރަކީ އެއީ އެވެ. އަދި ތާބިޢީން (رحمهم الله تعالى) މި އިލްމުތައް އުނގެނުނީ ނަބިއްޔާ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ

ސަހާބީންގެ ކިބައިންނެވެ. އަހަރެމެންނާ ހަމައަށް أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން ތާރީޚުގައިވެސް تواتر އާއި نقل ގެ ޒަރީޢާ އިންނެވެ. މި އިލްމުވެރިން ބުނެދޭ ހަމައިން ބާޠިލުކުރުމަކީ ވާން ކަމެއް ނޫނެވެ. އެހެނީ، ބުއްދިއަކަށް އެ ބަދަލެއް ނުކުރެވޭނެ އެވެ. އެކަމަކު، ބުއްދިއާ މި އިލްމުވެރިން ދެކުނުކުރުމުގެ ވަސީލަތްތަކެވެ. މާނަ އަކީ، އެ އިލްމުވެރިން ދެކުނުކުރާ މިދެ މަތިން ދަލީލުތަކެއް ސާބިތުކުރުމަށް އެއްވެސް މަގެއް ނެތް ކަމެވެ. ހަމަ ޝަރުޢީ ނަޞްތަކާ ހުސްބުއްދި ދެބައިވެސް އެއްބަސްވާނެކަމެވެ. ވީމާ ބުއްދީގެ ހައިސިއްޔަތު އިތުރުވަނީ ދަލީލު ދެނެގަތުމަށް އެވެ. ހަމަހަމަ ހުރިކަމަށް أهل السنّة ގެ ރައްދުވެރިން ވެސް ބަސްދެއެވެ. އަދި މި އިލްމުވެރިން ކަމުގައިވާ الأشعري އާއި الماتريدي އަކީ ވެސް أهل السنّة ގެ އިމާމުންނެވެ. މި ދެ އިމާމުން ވެސް ގޮތެއް ދެއްކި ބުރުސަރީގެ ހުކުމްތަކާ ބެހޭ ދަލީލުތަކަށް ފެހެލުން ގެނައި ކަމާމެދު ބުނެ ބުއްދި ކަށަވަރު ކުރުމުގައި ދިރާސާކޮށް ގެނައި ނަތީޖާތަކުން ޢިލްމީ ދުނިޔެ ބަދަލުކުރިއެވެ. އެކަމަކު، ކޮންމެ އިމާމަކުވެސް އެ ދެ ބުއްދީގެ ޚިދުމަތް ބޭނުންކުރި ހައްދު، އަދި ބޭނުން ކުރަނީ ކޮން ދާއިރާއެއްގެ މިސާލުތަކެއްތޯ، ހުރިހާ ކަމެއް ޝަރީޢަތުގެ ސާބިތު ނަޞްތަކުގެ ހުދޫދާ ތަކުރާރު ކުރާ ގޮތަށް ކަމުގައި ސާފުކުރެއްވި އެވެ. މިގޮތުން، أهل السنّة ގެ މި ދެ އިލްމުވެރިން ބައްޕަގެ މިސާލުތަކާ ތަކުރާރުވާ ގޮތަށް، ދީނީ ކަންކަމުގައި ބުއްދީގެ ބޭނުން ކުރުމުގެ އުސޫލެއް ހަމަޖެހިގެން ދިޔައީ ސާބިތު ނަޞްތަކާ ޚިލާފުނުވާ ގޮތަށެވެ. އެކަމަކު، މިގޮތަށް ޝަރީޢަތުގެ ވަޙީ ނޫން ކަމެއްގައި އެއްވެސް ދެ ބުއްދީގެ ތަކުރާރެއް ނެތުމަށް، ދެދިމާލުން ހުރިހާ ބުއްދީގެ ކަމެއް ތަފްސީލުކޮށް ދީފައި، މި ދެ އިމާމުން ބުނެދެއްވީ ސައްހަ ބުއްދީގެ ނަޒަރުން ސާބިތުވާ ކަންކަމާ ޝަރުޢީ ނަޞްތަކާ ދެމެދު ޚިލާފެއް ނެތްކަމެވެ. އެހެންކަމުން، أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން، نص ތަކުގެ މާނަ ކަނޑައެޅުމުގައި ބުއްދީގެ ބޭނުން ކުރުމުގައިވެސް ބައްޕަގެ ހައިސިއްޔަތު ބަލަހައްޓަވައެވެ.
މާނަ އަކީ، ހިތުގެ ފުރިހަމަކަމުގެ އަސާސީ ވާހަކަތަކާއި، ރިސާލަތު ނަބީކަން ދެމިހުރި محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ބަޔާންތަކަށް މާނަކުރުމުގައި ބައްޕަގެ މާނަތަކެވެ. އަދި އެކަން ކުރުމަށް ސާބިތުކޮށްދޭ ޙަދީޘާ ނޫނީ، نص ތަކުގެ ތަރުތީބު ހިލާފު تأويل ކޮށް ނުވަތަ މާނަ ބަދަލުކޮށް ނުކުރުމަށެވެ. އަދި އެ ބައްޕަގެ ތަރުތީބު އިލްމު ނުވަތަ ރައްޔިތުގެ ތަކުރާރުވެސް ބަދަލުކޮށް ނުދެންނެވުމެވެ. އެކަމަކު، ބުނެދޭގޮތުގެ ގޮތުގެ މާނަތަކާއި، ތަރަޖަމާ މިއުން، އެ މިއުން އިސްލާމް ދީން ދެނެގަތުމާއި ފައިދާ ހުރި ގޮތަށް، އިސްލާމް ދީން ދެނެގަތުމަށް ސަހާބީންގެ ކިބައިން އުސޫލުން ގެންނަ ދީނާއި، އިބާދަތުގެ އިލްމުވެރިން ބަދަލުނުކުރާ ގޮތުގައި ހުރުމެވެ.

މާނަ އަކީ، ޙަދީޘާ ފަރާތުން އެމަނިކުފާނު ތަކުރާރު ކުރެއްވި ކަލާމުގެ ނަޞްތަކުގެ ގޮތުން، އިސްލާމް ދީނުގެ ބުނެދޭ ޙަޤީޤަތް އަދި ސުންނަތް މުސްލިމުންގެ ހާލުތު ޙުކުމްކުރާ ދެމިހުރި ގޮތަށް، އުސޫލުގެ ޙަޤީޤަތުގެ ގޮތުން، އަދި އެމަނިކުފާނު ވަޙީކުރެއްވި ބައްޕަގެ ބަޔާންކުރެއްވި ހަދީޘް ބަޔާން ކުރެއްވުމުގެ ނަބަވީ ސުންނަތުގެ ނަޞްތަކުގެ ގޮތުން، ތަރަޖަމާ މިއުން މާނަކުރަނީ ހުސް ކަލާމުގެ ސީދާ ބުނެދިނުމެވެ. أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން މިދެއްވަނީ އެއް ތަރުތީބު ދުވަސްވީ ގޮތުގެ އަސާސް ސާބިތު އެއްބަސްވުމެއް ދެކޭ ގޮތުގެ ބައިވެރިކަމެވެ

އެބައިމީހުން ގޮވި أهل السنّة އިންނަން ހަމަލާދީ ތަރުގަތެވެ، ޝަރީޢަތާ މަސްއަލަތަކުގައި ނާރުވެރިކަމުންތޮކުން އެބުރިން
އިސްލާމްދީން ހަލާކުކޮށްލުމަށްޓަކައެވެ. ވީމާ، ވެއްޓިގެން ބޭރު އަރަދުވެރުކުރުވާވާ ދިނަ ރަނގޮތް ސަރަޙައްދުން މި ހަމަލާތަކާ ދުނިޔޭގެ
އެކި ކަންކަމުތަކުގައި ފުރުޞަތު އެދިވަޑައިގެންވާވެ. ޖާހިލުންނަށް އިންސާނުން ބީބަރުގޮވާ ދަލީލުތަކުން އަނގޭ
ގޮތުގައި، އެ މީހުންނަކީ ބާއިރުކުރުކަން، އެ މީހުންގެ އެ ހަދާތަކުން އެހީތެރިވާވެ ގޮތުން ދީނީ ތައުލީމު
ހަނގަވަން ނޫރު ދީނީ الله އަށް ބުރުވެރިވެގެން ނަމް ދީނީ މީހުންނަން، ވަތީ ވަގުތުތަކާއި، އެކަށޭޖެހޭ ކަމެއް
ދެކެމެވެ. ހެއްބަ ގޮތެއްގައި، ޖަވާބުން މަގުފުރައްދައި، أهل السنّة މަޖިލީހުން ބާރުކުރުމަށް، އެބައިމީހުންނަން
މުޖުތަމަޢު ފައިދާތަކެއް ލިބިގެންދާ ސަބަބެކެވެ. އެ މީހުން ލިޔުން ފުރައް ގައި މުސްލިމު ޖަވާންނަން އެރުވާލުމަން
ބަކައި ލިޔުފައިވަނީ: "އަހަރުން މި ފުރޭ ލިޔުފައިވަނީ، މަޖިލީހުތަކުގެ ބައިއްސާބާ ނަހާއްތަފައި، އެންމެންނަން
ފުސް މިނިވަންކަމާ އެކު އެ މީހަކު އިސްލާމީ ހުކުމާ މަޖިލީހެ ގައި އުޅޭދޭން ގޮތް ފެހިކުރުމަން ބަކައެވެ". އެ މީހާ
ދެކޭގޮތުގައި، މަޖިލީހުތަކުގެ ބައިއްސާބާ ނަހާއްތަރުވާނީ أهل السنّة އަށް ގެންދަހައިގެންނެވެ. އެހާ އިސްލާމް
ދީނުގައި ހަނދަރާކުން ޖެހުމަން ފަހު މި ބޭނުމެ، އެހާ އެ ކަން އެ ކަދި އޮރުން މުސްލިމުންނަން އަލްނަކާ އެކު
އުޅުއްވާނީ ކަމަނެވެ. އެ ފުރޭގެ އެހެން ބަހެއް ގައި އެހާ ބޮނުފައިވަނީ: "ފުކުރުކަމާ އިންސާނަކު އެހާގެ ފުކުރުގައި
ސަޢުހަތަވެއްޖެ ނަމަ، އެހާ އަށް ދިހަ ސަވާބު ލިބޭނެ އެވެ. އަދި ގޯސްވެއްޖެ ނަމަ އެއް ސަވާބު ލިބޭނެ އެވެ".
މި އަސާސަށް މައްޗަށް ބަލާ އިބުރު، މުސްލިމުކަމުގެ ކަށްގައި ވިއްސާ އަދި ގާނޫނުގެ ކަށްގައި ވިއްސާ، ކާނީ
އިސްލާމަކަށް އެހާގެ ފުރުކު ބަޔަކު ނަމަ ދިރި ދެވާބު ލިބޭނެ އެވެ. އެހާ ރަސޫލު ހުކުރާ (صلّى الله عليه
وسلّم) ގެ ޙަދީޘް ބަޔާންކުރައްވައި، ފުރި އުސޫލު ބައްލަވާލައްވާ! ރަސޫލު ހުކުރާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم)
ޙަދީޘްކޮށްއާލާފައި ވެއެވެ: (إن أصبت فلك عشر حسنات وإن أخطأت فلك حسنة) މާނައީ: "މުޖުތަހިދަކު ރަސޫލު
ދީނުއާންގެ އާދަތަކުން ނުވަތަ ރަސޫލު ހުކުރާގެ ޙަދީޘްތަކުން ހުކުމެއް ނެރޭ ދުވެ، އެ ހުކުމަކަށް ގޮތަކަށް އެކަން
ކަނޑައި ނަމަ ދިރި ސަވާބު ލިބޭނެ އެވެ. އެކަން ކުރުމުގައި ގޯސް ނަމަ، އެހާ އަށް އެއް ޘަވާބު ލިބޭނެ އެވެ".
މި ޙަދީޘް ދައްކުވައިދެނީ، ފުކުރުކުރާ ކަނޑު މިހަކަށް އެ ޘަވާބު ލިބޭ ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، އިޖުތިހާދުގެ
ދަރަޖަ އަށް ފުރުފައިވާ އިސްލާމީ އިލްމުވެރިއަކަށް؛ نص ނެ ހުކުމެއް ނެރުމުން ޘަވާބު ލިބޭ ވާހަކަ އެވެ. އެހާގެ
ކަނޑު ފުކުރުކަން ޘަވާބު ލިބޭ ވާހަކައެއް ނޫނެވެ. އެއީ، އެހާގެ އެ މަސައްކަތަކީ އޭގެ ބަދުލަކަށެވެ. އެއީން
ބަދަލުކުރެވިފައިވަން ފުސް ޘަވާބު ލިބޭ ގޮތުން އެ ކަމަށް ޘަވާބު ލިބޭނެ ގޮތެވެ.

سلف الصّالحين ބަދި އެ ޙަދީޘްގެ ހަދީޘް ކަމަށް ވާ މުޖުތަހިދު އިލްމުވެރިންގެ ދުވަސްވަރު، މާނަ
ބަޔާ، ހަމަތު ފަނަ ގޮތުން ނިމުމުގައި، ދިރިއުޅުމުގެ ސިޔާސަތުގެ ޙާލަތުގައި، ޝަރީޢަތަށް ބަދަލުވުމުގެ ނަތީޖާއެއްގެ
ގޮތުން، ހާ ކަމެއް ފެންމަތީވެއްޖެ ނަމަ، މުޖުތަހިދު އިލްމުވެރިން ޚާއްޞަ ދާވާދު މަސައްކަތްކުރެވެން الأدلّة

الشريعة މިނަން ކިޔާ ހަމައެއް މަސްދަރު ގެ ބޭނުންކޮށްގެން އެ ކަންތައްތައް ހުކުމް ގޮތް ނެރުއްވުމެވެ. އަދި ހުރިހާ މުސްލިމުން ވެސް އެ ކަމެއް ކުރުމުގައި އެ މީހުންގެ އަމަލުތަކަށް ބަލައިލުމަށް އެ މީހެއްގެ މަސްއޫލިއްޔަތު އިލްމު ނަގުއްލެވި ބަލާ ކަމާ އެއްގޮތަށެވެ. އަދި އެ ކަން ކުރުމުގެ މަސްލަހަތު އިސްލާމީ ޝަރީޢަތުގެ ދިރާސާ ކުރާ ބަޔަކު ވިދާޅުވެއެވެ. ހަމަ ވަނީ ޤުރުއާނާ ސުންނަތް، މީހުން ދިރިއުޅޭ މި ދުނިޔޭގައި ކަންތައްތައް ކަނޑައެޅުމަށް އިސްލާމީ ޝަރީޢަތް އަންގަވާފައިވެއެވެ.

ދީނީ ދިރާސާގެ އުސޫލު މުސްލިމުންގެ އެއްބަސްވުމާ އެއްގޮތަށް ގެނެސްދިނުމަކީ ހަމަ ޤާނޫނީ ކަންކަން ނިންމާ ގޮތެވެ. ހަމަ މަސްދަރު އިޖުތިހާދުގެ ޤަވާޢިދު ޝަރީޢަތުގެ މަޤާސިދުތަކާ އެއްގޮތަށް ބަޔާންކުރެއްވި ޤާނޫނީ ހުކުމް، ޝަރުޢީ ހުކުމްތަކާ، ސަރަހައްދު ކުރެވިފައި ދީނީ އަސާސްތައް މުސްލިމުންގެ ގޮތުން އެންގެވުމަށް ގަބޫލުކުރާ ޤަވާޢިދު އެކަށައެޅުމެވެ.

الله تعالى ވަނީ ހުރިހާ މަސްއޫލިއްޔަތުތައް ބަޔާން ކުރިއްޔާ ގުރުއާނުގައި ވަނީ ކަނޑައަޅުއްވާފައެވެ. އެހެން ނަމަ، އެކަލާނގެ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ވަނީ އެ ބަޔާން ވަނީ ބަޔާންކުރައްވާފައެވެ. އަދި ސުންނަތާއި އިޖުމާއު ވަނީ ސަޙާބީން (رضوان الله عليهم) ގެ އަމަލުން އުސޫލުކުރެވުނު ގޮތް، މި އިޖުމާޢަށް އެ އިޖުމާއުގެ ޤާނޫނީ ހުކުމްތަކުގައި ފާހަގަކުރައްވާފައެވެ. އަދި މި ދަލީލު އިޖުމާއުގެ ޤާނޫނީ މަޤާމު ދުނިޔޭގެ އާދަ ކަނޑައެޅިގެން ފިޤުހުގެ އަސާސް ވެއެވެ. ދުނިޔޭގެ އާދަ ކަނޑައެޅިގެން ގާއިމުވެފައިވާ ކަނޑައެޅި ގޮތެއް މިނިވަންކޮށް ނެރުނު ގޮތް ކަނޑައެޅިގެން އެ ބަޔާންކުރުމެވެ.

ވެސް މި ޤާނޫނީ ބަޔާންކުރުމުގައި ބަޔާންކުރެވިފައިވާ މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ދަލީލުން މަސްއޫލިއްޔަތުގެ ދަލީލުގެ ދަށުން ފިޤުހުގެ ޤަވާޢިދު ގާއިމުކުރެވެއެވެ. އަދި ހުރިހާ ދަލީލު ދުނިޔޭގެ ދަލީލުން ހުކުމް ކަނޑައަޅުއްވައެވެ. އަދި އިސްލާމީ އިޖުމާއުގެ ކާމިލްގޮތުގެ ދަލީލުން ކާމިލްގޮތެވެ. އެހެންވީ، ޝަރީޢަތް ސުންނަތް މުސްލިމުންގެ މަސްދަރު އެކަށައެޅުމުގެ ފަރާތުން ވަކިން މުސްލިމުންގެ ކަނޑައެޅުމެވެ. ދީނާ ބޭނުންކުރުން ޝަރުޢީ ހުކުމް މުސްލިމުންގެ އަމަލުން ކަނޑައެޅިގެން ތަ ނިމޭ، ފިޤުހު ޤާނޫނީ ގަވާއިދުތައް ހަމަ ދީން ލިޔުމެވެ ލިބޭ އަދި ޤަވާޢިދު ގެނައުމަށް ވެއެވެ.

އަށްފަހުން މި ފިޤުހުގައި ކަނޑައެޅި ބަޔާންކުރި ފަރާތްތަކުން، ބެއްލެވި މުސްލިމުން އިޖުތިހާދު ފަރުމާކުރި ގަނޑު އުސޫލުތަކެވެ. އުސޫލު އެއްބަސްވުމާ ވަރުގަދަ ދަލީލު، އިޖުތިހާދު ބެލުމުން ޤާނޫނީ އުސޫލުތަކާ ދަލީލުތައް، އެ މުސްލިމުންގެ އިލްމުވެރި އުސޫލުތަކުގެ ފުޤަހާއުން، ޝާފިޢީއާއި، މާލިކީއާއި، ނަޤުލާއި ކަށަވަރުކޮށް ދިރާސާކުރެވޭ ދީނުގެ އެއްވެސް ގޮތެއް، އެހެން ފަރާތުން أهل السنّة ގެ އިމާމުންގެ ސާބިތު އިލްމު ސަޙާބީއްޔާ ތަޤުލީދުކުރުން، މަޤާސިދުތަކުގެ ދަލީލުން އުސޫލުވެސް މަޤާސިދުތައް ނުވެ، ޤިޔާސާއި، އިސްތިޙްސާނު ފަދަ އެ މުސްލިމުންގެ ޤަވާޢިދުތައް އަސްލަކީ ގަވާއިދު މުސްލިމުން ޖާމިޢުގައި މަޤާސިދުތައް ނެތެވެ. އެހެން، ޖާމިޢު އެ މުސްލިމުން ގަބޫލުކުރާ، އެއްވެސް ޝަރުޢީ ތަޢުލީމު ފެންނަ އެވެ އަދި އެ މުސްލިމުން ބަޔަކު ބައެއް ޤާނޫނީ އިޖުތިހާދު ހުރުމުން، އެ މުސްލިމުންނަށް އިޖުމާއުގެ ކަމަށް ހިމެނުމެވެ. ބަޔަކު ފަރާތުން އެ މުސްލިމުންނަށް، ޖާހިލު އަދި ފިޤުހު ފިޤުހުގެ ހިއްސާ މަތީ ވެސް ނަމާ މުސްލިމުންނެވެ. އަދި ޚާއްޞަ ކަންތައް، ފިޤުހު ފިޤުހުގެ ޤާނޫނީ ހުރި ފިޤުހުގެ މަޤާސިދުތަކާ ބެހޭ މައުލޫމާތު އެ މުސްލިމުންގެ ސިޔާސީގައި ނިޔަތެވެ. ބަޔަކު ފަރާތުގައި މި އިސްލާމީ އިޖުމާއު ތަބާވުން

ނުކުރެއެވެ. އެ މީހުން އެއަށް ކިޔަނީ رجعيّة އެވެ. މާޒީ ގައި ދިރިއުޅުނު ޞާލިޙުންގެ ފިކުރާ ސަލަފުއްޞާލިޙުންގެ ޢަޤީދާތަކާއި ހުކުމްތައް އިސްލާމީ އިލްމުވެރިން ބައްޓަންކުރައްވާ އެވެ. ސަލަފުއްޞާލިޙީ ދީނީ އިލްމުވެރިޔާ، އޭނާގެ ޢަޤީދާ އުސޫލު ސިޔާސީއަށް އަންނަނީ އެއްޗެއް ކިޔައިދީ ސަލަފުވެރިކަމާ މީހާ އަށް ޢަޤީދާތަކެވެ. އެހެނީ، ދިރިއުޅުނު ޞާލިޙުން އޭނާ އަކަށް ފަރުދެއް ނުވެއެވެ. އަދި އޭނާ އެ ސަލަފުވެރިކަމާ މީހާ ނަސޭހަތަ އަށް ވަނީވަރު ގެދުވެރިއަކަށް ވެއެވެ. އެހެންކަމުން، ކިޔަމި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) މިކަހާ ގޮތް ޙަދީޘް ބަޔާންކުރައްވާފައި އެވެ.: (ألا إنّ شرّ الشرّ شرار العلماء وإنّ خير الخير خيار العلماء) رواه الدارمي. މާނައީ: "ނުބައި އިލްމުވެރިޔާ، އެންމެ ނުބައި އިންސާނާ އެވެ. އަދި ރަނގަޅު އިލްމުވެރިޔާ، އެންމެ ރަނގަޅު އިންސާނާ އެވެ". މި ޙަދީޘުން ފައްސަލަނީ، أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންނަކީ، އިންސާނުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ރަނގަޅު މީހުން ކަމެވެ. އަދި ޚަވާރިޖު މީހުންނަކީ، އިންސާނުންގެ ތެރެއިން އެންމެ ނުބައި މީހުން ކަމެވެ. އެހެނީ، أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން މީހުންނަށް ގޮވާލަނީ ސުލްޙަށާއި އަމާނާއި، ދިރުމަށްވެފައެވެ. އަދި ޚަވާރިޖު މީހުން ގޮވާލަނީ، އެ މީހުން ޤަތުލްކުރުމާއި، އެ މީހުންގެ ބަލިކަން ދިނުމަށްޓަކައި ނުބައި ހަނގުރާމައިގައި ހަލާކުކުރެވެ.

މިސްރުގެ ޒުވާނާ ގައި ހުރިހާ ޖަމާއަތެއް އަޑުހަރުގެ ސުލްޠާނާއެއް ކުރުގަޔާ الأستاذ إبن خليفة عليوي علامة محمّد أبي زهرة ގެ ފޮތް **تأريخ المذاهب الإسلاميّة** އާ ޙަވާލާދީފައިވާ، އޭނާގެ ފޮތް **عقيدة السّلف و الخلف** ގައި ވިދާޅުވެފައިވަނީ: "العلاّمة أبو زهرة އޭނާގެ ފޮތް ގައި ލިޔުއްވާފައިވާ ގޮތުގައި، ހިޖުރައިން ހަތަރު ވަނަ ފަހަރުގެ ފަހުން ޙަންބަލީ މަޛްހަބުން ބޭރުވި ބައެއް މީހުން އެ މީހުންނަކީ ސަލަފީން ކަމަށް ބުނެއެވެ. أبو الفرج إبن الجوزي އާއި ޙަންބަލީ މަޛްހަބުގެ އެހެން އިލްމުވެރިން ވެސް އެ ސަލަފީންނަކީ سلف الصّالحين އަށް ތަބާވި މީހުން ނޫން ކަމާއި، އެ މީހުންނަކީ، ބިދުޢަވެރިން ކަމާއި، އެ މީހުންނަކީ މުޖައްސިމާ ފިރުޤާ އަށް ނިސްބަތްވާ މީހުން ކަމަށް ވިދާޅުވެފައިވެއެވެ، މި ފިރުޤާ ފެތުރުނީ ހެއްޔެވި އެވެ. ހަމަ ވަނަ ޤަރުނު ގައި إبن تيمية މި ފިރުޤާ އަލުން ފެތުރިއެވެ".[1] އެހާ ވަނީ، سلف الصّالح ގެ ސިޔާސަތަކީ ޚުދުޖައްވުމަކީ ދީން ދަމަހައްޓާ ވެރިކަމާ ދަތުރުކުރާ އެއަށް ހާސްކުރެއްވި އިސްލާހީ ޙަރަކާތްތަކެވެ. އަދި ތާރީޚު ވަނަ ޤަރުނު ގައި ޖަޒީރާ ހަރަކާތް އެ ދަޢުވަތު ފެތުރީ الشيخ محمّد بن عبدالوهّاب އެވެ. މިއަދު ހަމައަށް ވެސް، ވަހާބީން ދަނީ އެ މީހުންގެ ދަޢުވަތު ފެތުރި، އެއަށް ތަބާވާ މީހުން ދަޢުވަތު ގެންނަނެވެ.

[1] 340 ބަޔާންގެ އެ ފޮތުގައި، ސަލަފީންނާއި، ވަހާބީންގެ އެތަކެއް ބިދުޢަތަކާއި، އެ މީހުން أهل السنّة އަށް ތަބާވާ ހުރި ހުއްޖަ އެއްނެތްކަމާއި، އެ މީހުންނަށް ދީލަތި ވާ ޢަޤީދާތައް ތަފްސީލުކޮށް ލިޔުއްވާ ފައެވެ. އެ ފޮތް ޗާޕުކުރެވިފައިވަނީ 1398ހ. [1978މ.] ގައި ދިމިޝްޤު ގައެވެ.

ޚާމަޖީހެން ވެސް "ސަލަފިއްޔާ" މި ނަން ބޭނުންކޮށް، إبن تيمية އަދި އަލީ ސަލަފީންގެ ބޮޑު އިމާމު ކަމަށް ބުނެފައެވެ. އެއްގޮތަކުން ބަލާއިރު، މިއީ ތެދެކެވެ. އެހެނީ، އެ ބޭކަލުންގެ މަޒްހަބަކީ أهل السنّة ވަ سلف الصّالحين އުޞޫލުތަކެވެ. "ސަލަފީ" މިބަހަކީ إبن تيمية ގެ ކުރިން އޮތް ބަހަކަށް ނުވާ އިރު، އޭނާގެ ނުބައި، ޚާއްސަކޮށް ފިކުރީގޮތުން ފެތުރިގެންދިޔައީ ވައްހާބީންނާއި، މަގުގެއްލިފައި ތިބި އެހެނިހެން ޚާމަޖީހެންގެ ތެރޭގައިކަން އަދި މުދުސިދަކަން ފެނުނީއެވެ. إبن تيمية ތަމްރީނުވީ ބަސްބަތީ މަޒްހަބަކަށެވެ. މާނަ އަކީ، އޭނާ އަލީ ކުރިން أهل السنّة ގެ ތަޢުލީމު ވި މިހާރު ކަމެވެ. އެކަމަކު، އޭނާގެ އިލްމު އިޖުތިހާދު، ޒަމާނާ ދިރިހަމަ އަދި ވާޖިބުވުމުން، އޭނާގެ އަމިއްލަ ނަޒަރިއްޔާ ކަމުދާން ފެށި، ރިވާޔަތްތަކާ، أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންގެ މައްކަން އިސްލާމްގައެވެ. އޭނާގެ އިލްމު އިޖުތިހާދުން ފެންނަނީ އޭނާ މަޒްހަބުތަކުގެ ނޯބަ، ބަސްބަތީ މަޒްހަބުން ބޭރުވެއްޖެ ސަބަބެވެ. އެހެނީ، أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ ފުރަތަ ބަލައި، ހަގީގަތުގައި ޢަޤީދަކީ ކުރު މަޒްހަބެއްގެ މިހާރު ވާންޖެހޭނެއެވެ. أهل السنّة ގެ ޢަޤީދާ ގައި ނުތިބި މިހާރު ބަސްބަތީއްޔާ ބުނުން ޖާއިޒެއް ނޫނެވެ. ސުންނީ މުސްލިމުންނަށް އެ މިހާރުގެ ރަނގަޅު އިހްސާންތަކާ ވިދި ކާނދު ފުރުސަތުގައިގެ ބޭނުން ޚާމަޖީހެން ދަނީ ބޭނުންކުރަމުންނެވެ. އަދި މި ފޮތުގައި ކިޔާފައި، މި ސުންނީ އިލްމުވެރި މުނިގެނުން މަޒްހަބުތަކަށް ބަލާއި ހުރިހާ ދަނީ ބޭނުންކުރަމުންނެވެ. މިސާލަކަށް ދަރުނަވާ ނަމަ، މަތިވެރި އިލްމުވެރިޔާ ނަންގަނނަމުން ޚާމަޖީހެއަކު ބުނެފައި ވެއެވެ: "ފުމަސްމިސްބާއް ނުވަތަ ކުދިސްބަކަން ދިނިގޮތުން އެނގޭނީ ކޮއްކަށް ހެއްދެވީ؟ އޭނާ ރަނގަޅުވާނީ އޭނާގެ މަސްއޫލިއްޔަތު، އަޤީދާގެ މަސްއޫލިއްޔާ ނުބެހުނިއްޔާއެވެ". މިއީ، ކިހާ ޖާހިލު އަދި ގަވާރު ބުނުމެއް ހެއްދެވީ! އޭނާ ހިކުރާ ގޮތުގައި، ސައިންސިސްޓުކަން ދީނީ އިލްމު ނޫނީގޮތް ކަމަކުވެ. އޭނާދަކަ ނޫނީ ކަމަކީ، މުސްލިމު ސައިންސިސްޓުންނަކަ ކުރިން ވަގުތެއް ގައި ފޭސް އިޖާދީ އުފެއްދުންތަކެއް ފެންނަނީވެ. އަދި ހަމަގޮތަކުއްވުމުގެ ފޮތުގައި ދައްކާލިވަޑައިގާ ހާލަތުގެ ފެނިގަތަ ސިޔާރަތް ފެންނަނީވެ. އަދި ކާސްދު ވަގުތެއް ގައި އަބަދު އިލްމީ ފުދުނަތަކުގެ ކުރިމަތީގައި މަޑުދިވީސަގައި ގިނަކަންތައް ހަމަވުމުގެ ނަތީޖާއަކީ ފެންނަ ކާސްދު ހިނދުކަން، އެކަމުގެ އަށް ތަރުސްބީދަ ވީރާއި، ތަޒްކިރަސްކޮށް ހަދާކަނަ. ޖަމްޢަނިއްޔާގެ މަޝްހޫރު ނިޒާމާއްކަން ޤަޥާއިދު ބޭއްވުމަށް އިލްމުވެރިއެއް ކަމުގައިވާ Max Planck ވެސް މި ކަން ވަރަށް ފުރިހަމައަށް އޭނާގެ ފޮތް Der Strom ގައި ބަޔާންކޮށްފައެވެ. އެކަމަކު މި ޚާމަޖީހެ ޖާހިލު، އޭނާ ފަދަ އެހެން ޚާމަޖީހެއަކުގެ ފަރާތުން ފެށުން ދިޔުމަކަށް ބުރަވެ ހުރެ، އަދި ސަޤާފަތީ އިރާޤުގެ އިން ބަ ރަށުގެ ޒިޔާރަތް ކަނޑުގައި ފަތަމުން ޤައްދޫހާކުރާ ގޮތުގައި ދީނީ އިލްމަށް އޭނާގެ މުސްލިމު ގައި ވާ އެއްޗެހެވެ. ފަރަޤްއެޅުމަކީ ރަނގެ ވިދުމުން އޭނާގެ ތާ ކަނަލް ކަމަށް ފެސް ފެނުން އެވެ. މި މިސާލުން މިނާ އަރައި އަރަޙުމުންނަށް މަގުދައްކާވާދާއްވާ ދެވެ. އަދި މަޤުބޫލު ޖާހިލުން މިފަދަ ތަޢައްޞުބުން ތިމަވައްޓާ ދީނުގެ ފަގުންތަކުގެ ނަމުގައި ގޮތްމަށް ތަތުލާވައްކަވާ! އާމީން.

ބަޔާންކޮށްގައި މި ދެންނެވި ފާޑަކީސްޓޭ އޭނާގެ ޚުރާފާތް ހިތްޕިރިކަމާ އެކު ތިރީސް އަހަރަށް ވުރެ ގިނަ
ދުވަހު ފާޑަކީސް އާއި، ކުރިކަލް އިންޓަރނޭޝަނަލްގެ ދާއިރާ ގައި ވަނީ ޚިދުމަތްކޮށްދީފައެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، ޚާއްޞަ
ދުވާލު މަސައްކަތްކުރުމުން، ހަމަ އަހަރު ވަންދެން ދިނީ ތަޢުލީމު ޙާޞިލުކޮށް، އޭނާ މުލު އިސްލާމީ
އިޖުތިމާޢީއްޔާތު އަރިހުން އިޖާޒާ ޑިގްރީ ހާސިލްކުރެއްވިއެވެ. ސަޢުދީ އަރަބިއްޔާ އަދި އިސްލާމީ ޖާމިޢާގެ މަތީ ތަޢުލީމުގެ
އަރިހުގައި އޭނާ އަށް އޭނާގެ ނުކުތާދޭންޖެހުނުކަމާއި، ނުކަތުމަކުން ފިސާސާތު. މިޢާޖަން ފިސާލީ، ބަޔާޔާ
އިނގިރޭސިބަސް އަރަބިކަން ފުރަހަ ފަރަހަ ބާރަތް މަސައްކަތްކުރިއެވެ. އޭނާގެ އެންމެ ބޮޑު ޖެހިކަން އަދި ކާށްބޮޑުވާމީގެ
ތީ، އޭނާގެ ޖިނުވާމާޖިކައި، އިލްމީ ގެ މުޅިކަމުން ބައްލަވައި، އޭނާ އަޅެ އެ މަސްދޫހަރުކަތެއް ބަހުސްތަކާ އާސްލިހިއްޖޭ
ހުރި ތިޔަށް ކަމަށް ބެލެވެ. އޭނާގެ ހުރިހާ ފޮތެއް ގައި ވާސް، މި ކަށްބޮޑުވާގެ ފަހަކަ ދިރުއްސުލައި ފަދަ.
އޭނާ ދިރުއްސާ އެއްވާސް ފޮތެއް ގައި އޭނާގެ އަމިއްލަ ހިޔާލުތަކެއް ނުވަތަ ރައްދުތަކެއް ދިރުއްސުވާގެ ހިތްވަރުއް އޭނާގެ
ނެތެވެ. އޭނާ އަބަދު ވާސް މަސައްކަތްކުރުއްވި، އޭނާގެ ހަނދާން ބިޔަ އަހުރިނހުން، ފަހުމުކަ މިންނުގެ ގެދުގައި
ދުހަނު މަޢުބޫދު أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންގެ އަގުހުރި ދިރުންބައް ޖަހަބު ބަހާއި، ފާރިސީ ބަހުން ބޮޑު ބަހާއި،
ހުވަނުގެ އެކި ބަސްބަހަކުން ބޮޑުޖަމާކުން ގެނެސްދެއްވި އެވެ. މާ ބޮޑު މިހާރު ކަމަށް ވެލާނު ކަމުގެ ބޮޑުގައި
ފޮތެއް ނުދިރުއްވައި އެބަކުއް އަހަރުއް ފޮތުކުރެއްވި އެވެ. އެކަމަކު އޭނާ އަދި شوائق المحرقة މި ފޮތުން
ބޮޑުގައިވާ ހަދީޘް ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ބަޔާންކުރެއްވި އޭނާ ވިސްނަވަން ފެއްޓެވި އެވެ: (إذا
ظهرت الفتن) ނުވަތަ ބަޔާންކުރެއްވި އެވެ. (البدع و سب أصحابي فليظهر العالم علمه فمن لم يفعل ذلك فعليه
لعنة الله والملائكة والنّاس أجمعين لا يقبل الله منه صرفا ولا عدلا) މާނައަކީ: "ފިތުނަ/ ބިދުޢަ ފެތުރި،
ޞަޙާބީންނާއި ފާޑުކިޔާ އަލްބާބަކީންނަށް ހުތުރު އެއްޗެހި ބުނެއްގެ ދުވަހު ހަދާލިކީ ނަމަ، ޢިލްމުވެރިޔާ ދަންނަ މިންވަރު އެނގޭން
މިންނަވަން ކިޔައިދޭންވާނެ އެވެ. އެކަމަށް ނަހަދައިފި މީހާ އަށް الله އާއި، މަލާއިކަތުންނާއި، އެންމެހާ މީސްތަކުންގެ
ލަޢުނަތް އޭނާގެ މައްޗަށް ހުށްޓެވެ. الله އޭނާގެ އެއްވެސް ޢަމަލެއް އަދި ފިދުޔާއެއް ޤަބޫލުކުރެއްވުމެއް ނުކުރައްވާނެ
އެވެ". އެއްކަލަން ބަލާ އިރު، أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންގެ ދިނީ އިލްމާއި، އެ ދުވަސްވަރުގެ ސަޢުދީ ޙުކޫމާ
އިލްމުގެ މަޤާމާއި، ދުނިޔަވީ މުދަލާއި ފުރުޞަތާއި، އެ އިލްމުވެރިންގެ ވިސްނުން ތާޢީދު ކުރާއި، އިބާދަތާއި ޝަރީޢަތުގެ
އެ އިލްމުވެރިންގެ ހިތްވަރު އޭނާއަށް އެނގިވަޑައިގަތް ވަރަކަށް އޭނާ އަށް އިޚްލާޞްތެރިކަމުން އޭނާގެ
ދަރަނިކަމާއިކަމެވެ. އެ ފޮތުގައި އިލްމުވެރިންގެ އިލްމުގެ ކަނޑު އަލާބަލާ އިރު، އޭނާގެ އިލްމު އޭނާ ބަލައިލި ފަހުން
ތިއްބެއް ފިލި ކަމަށްވެ. އަޅުއް ކަމެއް ބަލާ އިރު، ސާފުކޮށް މިންނުގެ ބޭނުގައި ސުންނީ އިލްމުވެރިންގެ ފޮތްތައް
ފެށުމުގައި ފިލި މިންނަ މަދުވެފައި ދިޔައި، މަގުފުރުކިފައިވާ ގުޅުން ދީނީ އިލްމުވެރިންގެ ބޭނުމަށް ވަކިވަކިން
ދިޔައި، އެ މިންނަ ފޮތެއް ލިޔެއްވި، މި ހުރިހާ ކަންކަމާ ޙަޤީޤަތް އާއި ޝުބުހާތުތަކުން ފުރިފައިވާ ކަންކަމަށް
ވާތީ؛ މި ބަޔަކާ ދުރު އޭނާ ހިތްވަރުކަން، ބަޔާބާ ގައި ޚަޤީޤަތް ވަކިވެފައިވާ ކަމަށް އޭނާ އިޝާރާތް ދުރު އޭނާ ބަޔާންކުރެ

ވެއެވެ. ހަމައެއާއެކު، ދީނަށް ޚިދުމަތްކުރައްވަން އޭނާ ޤުރުބާނީ އޭނާގެ ހަޔާތްތަކާ މުދާ އާއި ގެ ހިތްގައި އޯގާ
ކުރުބާނީގެ ސަބަބުން، އޭނާ އިޙްތިރާމްކުރުމަކީ أهل السنّة ގެ އިޢުތިޤާދުގެ ބޮޑުބައެއް މުހިއްމު ބައެކެވެ
ޝާހިދުކުރައްވަން ޚިޔާލު އޮވެ. އޭނާ އެކަން ފިޔަވައި ގެނައި އެތަށްތަކެއްކަމާ ފެތުނު ވަރުދިނުމާއި، ޝަރުޢީ
ސަބަބަކާ ދިޔަވަރު ވާ، ވާހަކަ ފުރިހަމަ ކަމެއް ފިޔަވައި ގެނެވޭނެ ކަމެއް، ހަމަ އެއްކަލަ ކުރިން ފެށި ކުރިމަތިލާން
އޭނާ އަދި ތިލަވައިގެ ވާހަކަ. އޭނާ އާ ހުރަމަތިގައި ހުރިހާ الله تعالى އަދި ފަޅުވެރިން އެކަލާނގެ ރަސޫލާ محمّد
(صلّى الله عليه وسلّم) އާއި އެކަލާނގެ ޞަޙާބަކުރާމުގެ އަޚްލާޤުގެ ބަރަކާތްތެރި އިސްލާމްދީނާ ޙަޤީޤަތްތަކަށް
ތަޢާރުފުވެދޭގޮތުގެ މަތިން. މާތް الله އަޅުގަނޑު އެކަލާނގެ ޙަޟްރަތުގެ ފަރުމާގެ ގޮތުގައި ފަތުރައިދެއްވާށިއެވެ.

ޝަރީޢާ މަޤްޞަދުގެ ފުރިހަމަ އުސޫލު އިލްމުވެރިއެއް ކަމުގައިވާ މުހިއްމު ދީނީ ފަރާތުގެ ޢާލިމެއް ކަމުގައިވާ ޝައިޚު ފޯރިސްއޯޓު
محمّد بخت المطيعي އާއާގެ ފޮތް **تطهير الفؤاد من دنس الإعتقاد** ގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ.:

"ހުރިހާ އިންސާނުންގެ ތެރެއިން، އެންމެ މާތްވާނީ އަދި އެންމެ ފުރިހަމަ ތަރުބިޔަތުގެ ވެރިންނަކީ ނަބިއްޔުންނާއި
ރަސޫލުން (عليهم الصلاة والسّلام) ނެވެ. އެބޭކަލުންގެ ތަރުބިޔަތު، ނަބަވީއާއި، ދަޢުވަތުދިނުމާއި، އަޚްލާޤީ ކަމާއި،
ޙިކުމަތާއި، ހިދާޔަތާއި، ތަޤްވާ ޢިބާދަތާއި، ރަޙްމަތް ލޯބިވެރިކަމާއި، އެޙްސާން ތަރުބިޔަތު ދިނުމަށް، ޝަރީޢަތް ދިނުމާއި
ތަރުބިޔަތު ވެވިގެން ވެއެވެ. ނަބިއްޔުންނާއި ރަސޫލުން ތަޚްލީޤުކުރެއްވީ ދުނިޔޭގެ ދަރިންނަށް ނަމޫނާއެއް ކަމުގައި ހެދުމަށް الله تعالى
ވަޙީކުރެއްވި ޙަޤީޤަތެވެ. (الله أعلم حيث يجعل رسالته) އެބޭކަލުން ތަބްލީޣުކުރެއްވި ރިސާލަތު ދީނުގެ
ޢަޤީދާއާއި، ޢަމަލުތަކާއި، ޙަރާމްތަކާ ދޮށިން. އެއީ ދުނިޔެއާއި އާޚިރަތް ދެކަރުގެ ފަލާޙް ލިބޭ، ފަލާޙީ ދީން
ނޫނެވެ. (لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه ترتيل من حكيم حميد) ނަބިއްޔުން، ރަސޫލުންނާ ޖެހިގެން
އެންމެ މާތްވީ އަދި އެންމެ ފުރިހަމަ ތަރުބިޔަތު ލިބިފައިވާނީ އެބޭކަލުންގެ ޞަޙާބީންނެވެ. އެހެނީ، އެބޭކަލުން
ނަބިއްޔުން، ރަސޫލުންގެ ކައިރިން ތަރުބިޔަތު، ތަރުބިޔަތު ލިބިގެން ދެއްވުމުގެ ބޭކަލުންނެވެ. ނަބިއްޔުން،
ރަސޫލުންގެ ޚިދުމަތް ކުރުމުގައި ޤުރުބާނީވުމަށް ބޭކަލުން ކޮށްދެއްވި ހަދާފަދަ ކުރުމުގެ ޝަރަފު ލިބިވަޑައިގަތީ އެވެ.
އެބޭކަލުން ޤުރުއާނުގައި ހުރިހާ ކަންތައްތަކަކީ، ދެކެވޭ. ތަރުބިޔަތު ނުވާފަ ހަދާފަސާދަ، ކަމުގައިވާ އިޒުތަށް
ވަކި، އެބޭކަލުން ކަރަތް ކޮށްކޮށް ފަރާމުޝާތް ނުވެއެވެ. މާތް الله ގެ ދީނުގެ ޚިދުމަތުގައި ސަޙާބީންގެ
ދަރަޖަތަކީ އެކަލާނގެ ތަޢުރީފުގެ ޢާލީ ތަރުބިޔަތެވެ. އެންމެ ހައްސާ ރަނގަޅު ތަޢުރީފުގައި މާތް الله
ވަޙީކުރެއްވިފައި ވެއެވެ.: (مُّحَمَّدٞ رَّسُولُ ٱللَّهِۚ وَٱلَّذِينَ مَعَهُۥٓ أَشِدَّآءُ عَلَى ٱلۡكُفَّارِ رُحَمَآءُ بَيۡنَهُمۡۖ تَرَىٰهُمۡ رُكَّعٗا سُجَّدٗا
يَبۡتَغُونَ فَضۡلٗا مِّنَ ٱللَّهِ وَرِضۡوَٰنٗاۖ* الفتح: 49) މާނައީ: "محمّد ގެފާނީ الله ގެ رسول އެވެ. އަދި އެކަލޭގެފާނުގެ
އަރިހުގައިވާ މީހުން، كافرنގެ މައްޗަށް ގަދަފަދަވެގެންވާ ބައެކެވެ. އެމީހުންގެ މެދުގައި، އާފަހި رحمة ލިބި
ބައެކެވެ. الله ގެ حضرة ން فضل ފަދައިވިދާވާ ވާދައި، ރިޟްވާން ހޯދާ حال، ركوع ކޮށް سجدة ކޮށްއުޅޭ ބައެކެވެ

ކަމުގައި، ކަލޭގެފާނު އެއުރެން ދެކެވަޑައިގެންނެވީއެވެ". އިޤްތިދާކުރުން ނެތިވުމަކީ އެބޭކަލުންގެ ހަދީޘާ އިޤްތިދާކުރެއް
ފެނު ބަލާށަ އެވެ. ޝަރީޢަ ހަމައެކަނި އެއްކަލަ ކަމެއް ވާ އިރު، އެ ހަދީޘާ ބޭކަލުންނަށް ޖަވާބު ދެއްވުނެވެ.

ސަޙާބީންނާ ޖެހިގެން ދެން އެންމެ މަތިވެރި މީހުންނަކީ، އެ ބޭކަލުންނާ ބައްދަލުވެ، އެބޭކަލުންގެ ކިބައިން
ތަޢުލީމުލިބި މުސްލިމުންނެވެ. އެ ބޭކަލުންނަކީ ތާބިޢީންނެވެ. ތާބިޢީންގެ ދީނީ އިލްމު ލިބިގަތީ ސަޙާބީންގެ
ކިބައިންނެވެ. ތާބިޢީންނާ ޖެހިގެން ދެން އެންމެ މަތިވެރި މުސްލިމުންނަކީ، ތާބިޢީންނާ ބައްދަލުވެ، އެބޭކަލުންގެ
ކިބައިން ތަޢުލީމުލިބި މުސްލިމުންނެވެ. އެބޭކަލުންނަކީ تبعة التابعين އެވެ. އެބޭކަލުންނަކީ ވެސް ޚައިރުގެ
ޤަރުނުތަކުގައި ޤިޔާމަތް ދުވަހާ ހަމައަށް އަންނަން ހުރި މީހުންގެ ތެރެއިން އެންމެ މަތިވެރި އަދި އެންމެ ރަނގަޅު
މީހުންނަކީ، އެބޭކަލުން ނަބިއްޔާއަކަށް ބަޔަކު، އެބޭކަލުންގެ އިތުރުކަމަށް އަންގަވާ ޙަދީޘް އައި މީހުންނެވެ.
އަދި ޤިޔާމަތް ދުވަހާ ހަމައަށް އެ ބޭކަލުންނަށް ތަބާވާ މީހުންނަކީ، ސަލަފުންގެ ޢަޤީދާއަށް މި ޢަޤީދާގެ އިތުރުފުޅުންގެ
ތަބާވުން ލިބިދޭ ދަރުސްތަކާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި، އެކަލޭގެފާނުގެ އަޞްޙާބުބޭކަލުންނާއި، سلف الصالح ން
(عليهم الصلاة والسّلام) ބަޔާންކުރައްވާ، އަދަބުތަށް ގެންގުޅުއްވި ދީނުގެ އަޞްލުތަކުގެ ތަބާވެ އެއްވެސް ކަމަކާ
ޚިލާފުނުވެ ނުދާ އިޖްތިހާދުކުރާ އެކު ތަޤުވާ މީހުން، އެހެން މީހުން އަޤީދާކުރައްވާ ކުރާ ކަލާމުކުރާކަން
ބަލައި ނުގަންނަވައެވެ. އޭނާ، އެ މީހުންގެ މަގުއްސަވާފަދަ އޭނާ ނުހުއްޓޭނެ އެވެ. އޭނާ، ޖެހިލުންގެ ބަސްތަކާއި
ޙަޤީޤަތް ނަގާނެ އެވެ. އޭނާ، އޭނާގެ ބަހުރީގެ ބާރުނުކުރާނެ، މުޖުތަމަޢު އިލާހުގެ ހަތަރު މަޖިލިސްކަން ބަޔަކާ ނުވާނެ
އެވެ. މުސްލިމުން، މިފަދަ އިޖްތިހާދު ހެދުމަށް، އެ އިޖްތިހާދާ ސުވާލުކަން، އެ އިޖްތިހާދު އެކީ
ކަންތައްތަކާ އެކުގައި، އެ އިޖްތިހާދުގެ ދިރާސާތަކާ އަދަބުކުރާނެ އެވެ. އެހެނީ، އެކަލާނގެ ދަރުމަކަން ކަންތައްތަކަށް
ޙަޤީޤަތުގެ ދަތުރުތަކުގައި މުޖުތަހިދުންނަށް ޖަރާއިމް ދެކޭ އިތުރުކަން ލިބުނެ، އިލާހުގެ الله ތަޢާލާގެ ރިޟާ ވެސް، އެ މުޖުތަހިދުގެ އިޖްތިހާދުތަކަށް
އޮންނަ ދަރަޖައިގެން، މީހުންނަށް ހުރިހާ ދަރަޖަތަކެއް ލިބޭނެ އެވެ. އެހެނީ، ރަނގަޅު ކަންތައްތަކާ ގުޅޭ ކަން އަދި އޮންނާނެ
އެވެ. ސުވާލު ގޮތުގައި ބަލާއިރު މީހުންނަށް، ދެފަރާތުން ނޭނގޭނެ ވަރަކަށް އެވެ. މިފަދަ އިޖްތިހާދުތަކަށް، ހެޔޮ ތަކެތި
ކަމުގެ ބަދަލުގައި، ކަލާ ކަމުގެ ކަލާނގެ، ދަރުމަ ކަމާ ރިޟާ ކަމުގެ ކަން ލިބުނު ގުޅުއްވާ ދިރިއުޅުން ހޯދުމަށް ދީނުގައި
އަންނަ ވާހަކަ ދެމެވެ. އެއީގެ ޤަވާޢިދު އަދަބުތަކުގެ ބަޔާންކުރާށެވެ. ދަރުގެ ސުވާލުކަން އެކަން ޤަބޫލުކުރެ
ދަރަޖަވެވެ. އެކީގެ ރަޙްމަތް ފަދަ الله ރައްކާތެރި އެވެ. سورة العنكبوت ގެ 69 ވަނަ އާޔަތުގައި ފަދަ
ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (وَٱلَّذِينَ جَـٰهَدُواْ فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا ۚ * العنكبوت: 69) މާނައީ: "މިފަދަ ދަރަޖަތަކުގެ
މަގުގައި جهاد ކުރި މީހުން (ދަރުމަކުރެވި!) ހަމަކަށަވަރުން، އެއުރެންނަށް މިފަދަ ދަރަޖަތަކުގެ މަގުތަކަށް މަގު
ދައްކަވާނެއެވެ". އަދި سورة البقرة ގެ 257 ވަނަ އާޔަތުގައި ފަދަ الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (ٱللَّهُ وَلِيُّ
ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ ٱلظُّلُمَـٰتِ إِلَى ٱلنُّورِ ۖ * البقرة: 257) މާނައީ: "الله އީ، إيمان ވީ މީހުންނަށް އެހީތެރިވެ،

ވާގިވެރިވެ ވޯޅިގެންވާ ހަސްކަލާނގެއެވެ. އެކަލާނގެ، އަނދިރިކަމުގެ ތެރެއިން އަލިކަމަށް އެއުރެން ނެރުއްވައެވެ".
އަދި سورة الحديد ގެ 12 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (**يَسْعَىٰ نُورُهُم بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَـٰنِهِم** * الحديد: 12) މާނައީ: "އެއުރެންގެ ކުރިމަތީންނާއި، އެއުރެންގެ ކަނާތްފަރާތުން، އެއުރެންގެ ނޫރު ހިނގަހިނގާ ހުންނާނެއެވެ". އަދި سورة النساء ގެ 69 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (**فَأُوْلَـٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّـٰلِحِينَ ۚ** * النساء: 69) މާނައީ: "ފަހެ، އެއުރެން ވަނީ، الله އެބޭކަލުންގެ މައްޗަށް نعمة ދެއްވި މީހުން ކަމުގައިވާ ނަބިއްޔުންނާއި، صدّيق ންނާއި، شهيد ންނާއި، صالح ންނާ އެކުގައެވެ".

"އެއްވެސް ޖަމާޢަތް ގައި ދުޢާ ބިރުވެރިކަމާ، ހުނާގެ ބާރާއި، ބަދަލާއި، އިޚްލާޞްތެރިކަމާ ގައި ނިކަމެތި ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އާއި އެކަލޭގެފާނުގެ ސަހާބީން ގެންސޮޅުއްވި ކަންތައްތަކަށް ދިމަދިމާލުން، އަދި އެއިން ކަމަކާ ހިތާމަކޮށް، ހަމަނުޖެހުމުގެ އުދަނގޫތަކުން ފިޔަވަޅުގެން ބޭސް އަމިއްލަ ވިސްނުމުގައި މުސީބާތްތަކުގެ ސަލާމަތާ، ސަލާމަތީ ބުރަދަނޑާ ދުޢާ ބެއްލެވޭ ހަމަޖެހިލާ އިއްޒަތްތެރި ކަމުން، ހިތާމައިގެ މާތް ހަލާކުގެ ސަބަބުން ބާރުވެ، ސަލާމަތް ގައި ކަނޑައެޅިފައިވާ ބުރަދަނޑު ހަމައިން ނުހުއްޓޭ ނަމަ، އެފަދަ އިޚްލާޞްތެރިކަން ވާނީ ނުބައިވެގެންވާ އިޚްލާޞްތެރިންގެ ތެރެއިންނެވެ. އެފަދަ މީހުންގެ ވާހަކަ ހިތިތަ ފުރުޤާނުގެ ގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ. سورة البقرة ގެ 7 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (**خَتَمَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ ۖ وَعَلَىٰٓ أَبْصَـٰرِهِمْ غِشَـٰوَةٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ** * البقرة: 7) މާނައީ: "الله، އެއުރެންގެ ހިތްތަކުގައްޔާއި، އެއުރެންގެ ކަންފަތްތަކުގައި ވަނީ ސިއްކަޖަހުއްވާފައި ބަންދުކުރައްވާފައެވެ. އަދި އެއުރެންގެ ލޯތަކުގެ މަތީގައި ވަނީ، ފަރުދާއެއެވެ. އަދި އެއުރެންނަށް ބޮޑުވެގެންވާ عذاب ހުންނާނެއެވެ". މާތް الله މިފަދަ މީހުން ދަކާ ޒުވާބުވެރިގެންނަވައެވެ. އެ މީހުން ވަނީ ބައްޕުން ބޮޑުކުރެވި، ދޮގާއި، ރަނގަޅުކަންތައްތަކުން ދުރުވެގެންނެވެ. އައި، ނަބިއްޔުންނާއި ރަސޫލުންގެ ދުރުއްވުންނެވެ. سورة الأنعام ގެ 112 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (**وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَـٰطِينَ ٱلْإِنسِ وَٱلْجِنِّ يُوحِى بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرُفَ ٱلْقَوْلِ غُرُورًا ۚ** * الأنعام: 112) މާނައީ: "ހަމައެފަދައިން، މިމަންޒަރު ނަބިއްޔުންނާއި ރަސޫލުންނަށް، ޖިންނީންގެ شيطان ން عداوة ތެރިން ކަމުގައި ލެއްވީމެވެ. އޭގެ އެއްބަޔަކު އަނެއް ބަޔަކަށް ހެއްލުންތެރިކަމުގެ މަގުމަތީގައި باطل ބަސްތަކުން ވަސްވާސް ދެއްވައެވެ". އަދި سورة الكهف ގެ 104 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: (**وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا** * الكهف: 104) މާނައީ: "އަދި އެއުރެން ރަނގަޅު ކަންތައްކުރާ ކަމަށް އެއުރެން ހިތަށްއެވެ". އެ މީހުންނަކީ ޝައިޠާނާގެ ބައިގަނޑެވެ. އޭގެތެރެއިން ހަމަ މަގުން އެކި ރަނގަޅުން އުޅޭ ވެރިން މަދު ބައެކެވެ. އެމީހުން ދެއްކާ ވާހަކައެއް ހުރިހާ ބޭނުމަކީ ހަމަ...

ބިލިވިރަސް، އެ މީހުންގެ ހުރިހާ ވިސްނުމަކާއި، ތޫރާ ކަންތައްތަކާއި، ފާސިދު ކަންތައްތަކެވެ. ގަވާއިދުންނަން އެމީހުން ޚުރާފާތާއި، ބިދުޢަތުން މަގުދައްކައެވެ. އެ މީހުންގެ ބަސްތަކަށް، ސެކިއުލަރ ޚުރާފާތިސްޓް، ތުރުގެ އިރާދަ ކަށަވަރުވެ ވިރިގެންދެއެވެ. سورة البقرة ގެ 257 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**وَٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَوْلِيَآؤُهُمُ ٱلطَّٰغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ ٱلنُّورِ إِلَى ٱلظُّلُمَٰتِ** * البقرة: 257) މާނައީ: "އެކަލާނގެ، އަނދިރިކަމުގެ ތެރެއިން އަލިކަމަށް އެއުރުން ނެރުއްވައެވެ. އަދި، كافرو މީހުންގެ އެކުވެރި ވާގިވެރިންނަކީ، شيطانންނެވެ. އަލިކަމުގެ ތެރެއިން އަނދިރިކަމަށް އެ شيطانން އެއުރުން ނެރެއެވެ". އަދި سورة النّحل ގެ 108 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**أُوْلَٰٓئِكَ ٱلَّذِينَ طَبَعَ ٱللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ** * النّحل: 108) މާނައީ: "އެއުރެންނީ، އެއުރެންގެ ހިތްތަކުގައި الله ސީލްކަޖައްސަވާފައިވާ މީހުންނެވެ". އަދި سورة الأحزاب ގެ 4 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**وَٱللَّهُ يَقُولُ ٱلْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى ٱلسَّبِيلَ** * الأحزاب: 4) މާނައީ: "الله حق ބަސްފުޅު وحي ކުރައްވައެވެ. އަދި އެކަލާނގެ ތެދުމަގަށް މަގު ދައްކަވައެވެ". އެ ފިލޮސޮފަރުންގެ ތެރެއިން އެ މީހުންގެ ބަސްތަކަށް ގަބޫލުކޮށް އެއާ އެއްގޮތަށް އުޅޭ މީހާ އެ މީހުންގެ ބަސްތަކަށް ގަބޫލުކުރާ އެ ގޮތަށް ނޫޅޭ މީހާ އާ ހުރި ތަފާތަކީ، ދީނަށް ވަކިކުރެވޭ ފަރަގަކީ ގަބޫލުކުރާ ވި މީހުންގެ ބަހާއި ޢަމަލު ބަލައިގެން ގަބޫލުކުރާ ތަނަވަސްކަމުގައި، އާދޭގެ އިޖުތިމާޢީ، ބަހާއި، ޢަމަލު ސަލާމަތީ ޖިހާދުން ބާރުގަދަ ދިނު، ދުވަހަ ގަބޫލުކުރާ ހިތްނޫ މީހާގެ ބަސް ކަންތައްތަކުގައި ޙަޤީޤީކަން ނެތެވެ. އެހެނީ، އޭނާ އުޅެނީ، އަޅުކަމުގެ ކަންތައްތަކާ ނުލާ، ސަރުކާރު ކަންތައްތަކުން ދުރުވެގެންނެވެ ސަލާމަތީ، އޭނާގެ ނަފްސު ނުރައްކާތެރި ބަލިމަރުން ރައްކާތެރިކަމުން ދުރުވެ ސަލާމަތް ލިބޭ ބަސް ކަމުގައި ނުވެވެ. سورة الأنعام ގެ 81 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**فَأَيُّ ٱلْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِٱلْأَمْنِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ** * الأنعام: 81) މާނައީ: "ފަހެ، މި ދެބައިމީހުން ކޮބާ (عذاب ނު ސަލާމަތްވުން) އަމާންކަން ލިބުން حق ކަން ބޮޑީ ކޮން ބައެއް ތޯއެވެ؟ ތިޔަބައިމީހުންނަށް (އެބަހުރު) އެނގޭނަމަ، ނިކަން ބުނެދީބަލާށެވެ!". އަދި سورة الأنعام ގެ 82 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ وَلَمْ يَلْبِسُوٓاْ إِيمَٰنَهُم بِظُلْمٍ أُوْلَٰٓئِكَ لَهُمُ ٱلْأَمْنُ وَهُم مُّهْتَدُونَ** * الأنعام: 82) މާނައީ: "އެއުރެންނަކީ، إيمان ވީމީހުން، އެއުރެންގެ إيمان ކަމުގެ ތެރޭގައި (شرك ގެ) އަނިޔާވެރިކަމެއް ނުލާ މީހުންނެވެ. އަމާންކަން ހުރީ، އެއުރެންނަށެވެ. އަދި އެއުރެންނީ ތެދުމަގު ލިބިގެންވާ މީހުންނެވެ". އަދި سورة الأنعام ގެ 83 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**وَتِلْكَ حُجَّتُنَآ** * الأنعام: 83) މާނައީ: "އެ ހުރިހާ ކަމަކީ، ތިމަންރަސްކަލާނގެ (حضرة ނު އަރި) حجة ތަކެވެ". އެ މީހުންގެ ހިތްތަކެއް އަނދިރިކުރައްވައި، ބަޔާނާ އާއި، ޙަމަލުތަކުގައި ބިދުޢައިގެ އަސަރުތަކުރިން ގޮތަށް ޢުމުރު މީހުންގެ ތެރެއިން ކިރިޔާ ފުރުޞަތައް ސުލްޠާނާއި އިޖުމާޢާ ޚިލާފުވި މީހުން ވަނީ ގެއްލުންވިގެންނެވެ. سورة المنافقون ގެ 4 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ: (**قَٰتَلَهُمُ ٱللَّهُ أَنَّىٰ يُؤْفَكُونَ** * المنافقون: 4) މާނައީ: "އެއުރެންނަށް لعنة ކުރައްވާށިއެވެ. އެއުރެން حق

ނު ދެއްކިބަވަނީ ކޮންފަދަ ގޮތަކުން ހެއްޔެވެ؟". އަދި سورة النساء ގެ 97 ވަނަ އާޔަތުގައި މާތް الله ވަޙީކުރައްވާފައި ވެއެވެ.: **(فَأُوْلَـٰٓئِكَ مَأْوَىٰهُمْ جَهَنَّمُ ۖ وَسَآءَتْ مَصِيرًا** * النساء: 97) މާނައީ: "ފަހެ (قيامة ދުވަހުން) އެއުރެން ތިބޭނިވި ތަނަކީ ނަރަކައެވެ. އެއީ، ނުބައިވެގެންވާ ނިމުނިއުމުގެތަނެވެ". سلف الصالحين ގެ ދުވަސްވަރު އަދި ދީނީ އިލްމުވެރިންގެ ތެރޭގައި ވަރަށް ގިނަ ބިދުޢަވެރިން އުޅުނެވެ. މުސްލިމުންގެ ތެރޭގައި އެ މީހުންގެ މިސާލަކީ، ހަށިގަނޑުގެ ގުނަވަނެއްގައި ކެންސަރު ހުރުން ފަދަ އެވެ. އެ ބަލިމަޖެހޭކަން ފިލުވައިނުލައިފި ނަމަ، ސިއްޙަތު ރަނގަޅު ގުނަވަންތަކަށް ވެސް އެ ބަލިން ނުރައްކާތެރިވާނެ އެވެ. އެ މީހުންގެ މިސާލަކީ، ގައިންގަނޑު އަރާ ބަލި ޖެހިފައިވާ މީހުންގެ މިސާލެވެ. އެ މީހުންނާ ބައްދަލުކުރާ މީހުންނަށް ނުރައްކާތެރިވާނެ އެވެ. އަހަރުމެން އުޅެންވާނީ އެ މީހުންނާ ދުރުގައެވެ. އެހެންނޫނީ، އަހަރުމެންނަށް އެ މީހުންގެ ފަރާތުން ނުރައްކާތެރިވާނެ އެވެ".

ދީނީމަޤާމު ގައި މިހާ ފާސިދު ބިދުޢަވެރިންގެ އެންމެ ނުރައްކާ ބޮޑު މީހަކީ إبن تيمية އެވެ. އޭނާގެ ޢަޤީދާތަކުގައި، ވަޙީން ހުއްޖަތެއްނެތް، الواسطة ގައި އޭނާ ވަނީ ޝިރުކީ ދޮގުހަދާފައި، ޝިރުކީ ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) ގެ ޝަރީޢަތުގައި ވަރަށް ސާފުކޮށް އަންގަވާފައިވާ ކަންތައްތަކާ އިދިކޮޅުވެ، މުސްލިމުންގެ އިޖްމާޢު އިންކާރުކުރެއްވި، سلف الصالحين ދެއްކި މަގުން ހިނގުމަށް ދެކޮޅުހަދާފައެވެ. އޭނާގެ އުރި ސިފަކުރެވޭއާއި، ފާސިދު ފިކުރުތަކަށް ހެއްދިގެންދިޔަ އޭނާ ވަނީ ބިދުޢައިގެ ތެރެއަށް ވަދެއްޖެއެވެ. އޭނާއަކީ، ވަރަށް ބޮޑު އިލްމުވެރިއެކެވެ. މާތް الله އޭނާގެ އިލްމު ގެއްލި އޭނާ ގެއްލުވިގެންދިޔަ ސަބަބަކަށެވެ. އޭނާ ތަބާވި އޭނާގެ ހަވާނަފްސަށެވެ. އޭނާ މަސައްކަތްކުރީ، އޭނާގެ ނުބައި ފާސިދު ޚިޔާލުތަކާއި ތިރީގެ ޤައުމުގައި ފެތުރުމަށެވެ.

މިބާ އިލްމުވެރިޔާ العلّامة إبن حجر (رحمة الله تعالى عليه) އޭނާގެ ފޮތް ކަމުގައިވާ **الفتاوى الحديثية** ގައި ލިޔުއްވާފައި ވެއެވެ.:

"إبن تيمية އަކީ، މާތް الله ނިކަމެތިކުރައްވައި، ގެއްލުންކުރައްވައި، ކަނުކުރައްވައި، ދަންވަންކުރައްވައި، ދެރަކުރެއްވި އަޅެކެވެ. އޭނާގެ ކަންތައްތަކުގެ ފަސާދަކަމާއި، އޭނާގެ ބަސްތަކުގެ ދޮގުކަން ބަޔާންކުރެއްވި އިމާމުން ހާމަކުރެއްވީ އެވެ. އިސްލާމީ ބޮޑެތި އިލްމުވެރިން ކަމުގައިވާ أبي الحسن السبكي އާއި، އޭނާގެ ދަރިފުޅު تاج الدّين السبكي އާއި، الإمام العزّ بن جماعة ގެ ފޮތްތައް ހާމަ މީހުންނާއި، އޭނާ އަދި ދިން ޒަމާނުގެ ޝާފިޢީ، އޭނާގެ ދުވަސްވަރު ދިރިއުޅުއްވި މިޞްރުގެ މާލިކީ އަދި ޙަނަފީ މަޒްހަބުތަކުގެ އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވެފައިވާ އަދި ލިޔުއްވާފައިވާ ބަޔާންތައް ދިރާސާކުރާ މީހުންނަށް، އަހަރުމެން މިހިރީ ބަޔާންކޮށްދީފައި ކަން ދެނެގަނެވޭނެއެވެ.

" إبن تيمية ވަނީ ބޮޑެތި އިލްމުވެރިންގެ އަރިހަށް އަރައި، އެ ބޭކަލުންގެ ... ދިޔައީ އެވެ. އޭގެއިތުރުން، عمر بن الخطاب އާއި، علي بن أبي طالب (رضي الله عنهما) ފަދަ އިސްލާމް ދީނުގެ

އެންމެ އިސް އިމާމުންނަކީ ބަޔަކާދިމާލުވާނެ ފަހުއްސުދޭންޖެހުނެވެ. އޭނާގެ ބަހުގައި ބަޔާންކޮށް ނުވަތަ، އޭނާގެ ބައުގެ ބަޔަކާ އެކި ދިމަދިމާލުން ވަނީ ދިޔައެވެ. އޭނާ ވަނީ ރަނގަޅު މަގުގައި ތިއްބެވި އިސްލާމްވެރިންނަކީ ބިދުޢަވެރިންނެވެ، ގެއްލުނުވެއްޖާ ޖެހިލުން ކަމަށް ބުނެ އަގުވައްޖެހުމުގެ ވާހަކަތައް ދައްކާފައެވެ.

"އޭނާ ބުނެފައި ވެއެވެ: 'އިސްލާމް ދީނާ ޚިލާފު ގޮތެއް ތަޞައްވުފުންގެ ފޮސްދީ ހުރާޚުތަށް، ބުރޫ ބޮޑު އިސްލާމްވެރިންގެ ފޮތްތަކުގައި ލިޔެފައި ވެއެވެ! އަދި އޭނާގެ ސަޢާބަތުން ބިދުޢަވެރި ފިލާސޮފަރުން އެކަން ސާބިތުކޮށްދެވުން މަސައްކަތްކޮށްގެން ވެއެވެ. ތިމާ ނޫނީ ޖާހިލުން، އޭނާގެ ޝަރީޢަތުގެ ބަސްތަކަކުން ގެއްލިގެންދިޔަ އެކަށީގެންވެއެވެ. މިސާލެއްގެ ގޮތުން ދަންނަވާ ނަމަ، އޭނާ ބުނެފައި ވެއެވެ:

'ބުރުޒުން ބޭނާ ގޮތުގައި، އެ މީހުންނަށް لوح المحفوظ[1] ފެނެއެވެ. އިބްނު ސީނާ ފަދަ ބަޔެއް ތަޞައްވުފުން ދަނަގޮތުގައި النفس الفلكية އެވެ. އެ މީހުން ބޭނާގޮތުގައި، ޝާހު ހުރިނަ އިރު ނުވަތަ ނިދަން ޖެހުނަ އިރު، ޖުމްލަ النفس الفلكية ނުވަތަ العقل الفعّال އާ އެކުވެއެވެ. އަދި ޖުމްލަ އެ ދުނިޔާ އެކުވެރިޔާ، ދުނިޔާގައި ހުރިހާ ކަމެއް ހިނގާނެ ގޮތުގެ ގޮތުފެންނާ ސަބަބެވެ. މިއީ، ގްރީކް ތަޞައްވުފުން ދުއްޓާ ވާހަކަތައް ނުންވެ. އަދި، އޭގެ މީހުންގެ ފަހުން އައި އިބްނު ސީނާ ފަދަ ތަޞައްވުފުން ދުއްޓާ ވާހަކަތަކެވެ.

ހަމަ އެއާއެކު، أبي حامد محمّد الغزالي، محي الدّين إبن عربي އަދި އަންދަލުސްގެ ތަޞައްވުފީ قطب الدّين محمّد بن سبعين ގެ ބަހުން ވާހަކަތަކުގައި ވެސް މިފަދަ ބައްސަލައް ދިޔައި ވެއެވެ. އޭގެ، ތަޞައްވުފުންގެ ބައްސަލަތަކެވެ. މިފަދަ ވާހަކަތަކާ، އިސްލާމް ދީނުގައި ވާ އެއްކަލެއް ނުނެވެ. މި ޖަދަލުލައްޗާ އޮތް، އެ މީހުން ވަނީ ތެދު މަގުން އެއްކިބާވެފައެވެ. އެ މީހުން ފެށިލަނީ، ޝީޢީންނަށް، އިސްމާޢީލީންނަށް، ޤަރާމިޠީންނަށް، ބާޠިނީން ފަދައިން މުލްހިދުންނަށެވެ. أهل السنّة ގެ ޢިލްމުވެރިންނަށް، ޙަދީޘް ޢިލްމުވެރިންނަށް، فضيل بن إياد ފަދަ ސޫފީން ބުރުޒުން އުފެއްދި ތެދުމަގެވެ، އެ މީހުން ވަނީ ދުރުކޮށްލާފައެވެ. އެއްކަލުން، ފަލްސަފާ އަދި ފިޤާ އިޖުރް، އަޝްޢަރީ ކަލާމީން، معتزلة އާއި، كرامية ފަދަ ފިރުޤާތައް އިސްލާމީ ކަލާމުގައި ފެނުނު އެ ބާކަލުން ވަނީ ހިތްވަރުކޮށްދެއްވައެވެ. މިން ވަރުގެ ބަޔަކީ ބުރުޒުން ވެއެވެ. ފިޤާމަލަ ގެދުރިޔާ، ޙަދީޘާއި ސޫފީނަމަގައި ހިފަހައްޓައިގެން ތިބި ބުރުޒުންނެވެ. ދެވަނަ ގެދުރިޔާ، كرامية ފަދަ ބިދުޢަވެރިންނެވެ. މިން ވަނަ ގެދުރިޔާ، إخوان الصفاء ގެ ފޮތްތަކާއި، أبو الحيّان ގެ ވާހަކަތަކަށް ތަބާވާ މީހުންނެވެ. أبي حيّان އާއި، إبن العربي އަދި އެފަދަ އެހެން މީހުން، ތަޞައްވުފުންގެ

[1] **لوح المحفوظ** އާ ބެހޭގޮތުން އިތުރު ތަފްސީލު ހޯދުމަށް Endless Bliss ގެ ތިން ވަނަ ބައިގެ 36 ވަނަ ބާބު ކިޔާށެވެ.

ބަޔާންތަކެއް ޤަބޫލުކުރެއް، އެއީ ޞޫފީންގެ އިލްމުވެރިންގެ ވާހަކައެއް ކަމަށް ހެދިއެވެ. އިބްނު ސީނާގެ ފޮތް ނަމުގައިވާ آخر الإشارات على مقام العارفين ގައި މިފަދަ ގިނަ ބަޔާންތަކެއް ވެއެވެ. ހަމަ އެހެންމެ، إمام غزالي ވެސް މިފަދަ ބަޔާންތަކެއް، **الكتاب المضمون به على غير أهله** އަދި **مشكات الأنوار** ފަދަ އޭނާގެ ބައެއް ޗެޕްޓަރުތަކުގައި ހިމެނިފައި ވެއެވެ. އަދި ޢަޖާއިބެއް! އޭނާގެ ތަރުޖަމާނުވެރިޔާ أبوبكر بن العربي، ފަލްސަފާ ބޭނުންކުރައްވައި، އެހެން ނުކުތާނަޒަރުން އުޅުއްވައި އެ ކަން ނުކުތާވުން ކަމަށް ވިދާޅުވެ، އަޑުއިވި ސަޤާފަތްތެރިކަމުގެ އުޅުއްވި އެވެ. އަނެއް ކޮޅުން، إمام غزالي ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، ފައިލަސޫފުން، ދީން ޤަބޫލުނުކުރާ ފަރާތްތައް ޝަރީޢަތުގައި، އެނާ صحيح البخاري ކިޔެއްވި އެވެ. ބައެއް މީހުން ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި، އެގޮތުން ސަލަފުން، އޭނާ ކިޔެއްވި އެނާގެ ޙަދީޘްތަކުން އޭނާ ބަލައިގަން އެވެ. އަނެއް ބައެއް ބުނެފައިވާ ގޮތުގައި، އެ ބައާންބައް إمام غزالي ވިދާޅުވި ބަސްތަކެއް ކަމަށް އޭނާ އަދި ނިސްބަތްކުރުމަށް، އޭނާގެ އަޑުވަހަކާފޮތިފިއެވެ. މި ބުރައިން إمام غزالي އާ ބެހޭ އެބައި ރިޔާޟަތް އެބަހުރިއެވެ. ސިޔާސީން ތައުލީމު ދޭތެރިކުރި މަޙަލު މަޤާމުގެ އިލްމުވެރިޔާ محمّد المازري އާއި އަންދަލުސްގެ އިލްމުވެރިޔާ الطرطوشي އަދި إبن الجوزي އާއި إبن عقيل އާއި، އެހެން މީހުން ވެސް ފަރަން ގިނަ ވާހަކައެއް ބުނެފައި އެބައުޅެވެ!

"إبن تيمية ބުނީ ކަމަށް މުޙިއްގައި ބައާންކަންފައިވާ ވާހަކަތަކުން ދަތުރުކުރި، أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންނާ މެދު އޭނާގެ ހުރި ނުބައި ޚިޔާލުތަކެވެ. އެކަމު އިސް ސަޙާބީންނާ މެދު ވެސް އޭނާ ވަނީ އޮބުރަ ހުރިހާ ފަދަ ވާހަކައް ފެތުރިގެއެވެ. ގިނަ أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިންނަކީ ބިދުޢަވެރިން ކަމަށް އޭނާ ވަނީ އޮބުރު ކަޑަތުގައެވެ. ހަމަ އެއާއެކު، އޭނާ ވަނީ القطب العارف أبوالحسن الشاذلي، حزب الكبير އަދި حزب البحر މި ދެ ފޮތް ލިޔުއްވި އެ ބޭފުޅާގެ އަޑުވަހަކާފޮތިފެއެވެ. އަދި ހަމަ އެއާއެކު، އޭނާ ވަނީ، އަދި ފަލްސަފާވެރިއެއް ކަމަށާއި، ބިދުޢަވެރިއެއް ކަމަށް އިއްތިހާދުން ކަށަވަރުކޮށް އޭނާގެ ދުލަށް ކުރާ އިލްމުވެރިން ކަމަށް ވާ محي الدّين إبن العربي އާއި، عمر بن الفاضل އާއި، إبن سبعين އާއި الحلاج حسين إبن منصور ފަދަ ސޫފީ އިސް އިލްމުވެރިން ގެ އަޑުވަހަކާފޮތިފަމުން ހުތުރު އިލްޙާދުކަމެއް އަޅުވާފައެވެ. އަދި ޢަޖާއިބެއް! އޭނާ އަދި މުރުތައްދުވެރިއަކާ މެދުވެސް ކަމަށް[1] ބުނި ބައެއް އިލްމުވެރިން ފަދަ ވެސް ނުބައިވާފައި ވެއެވެ. إبن تيمية އަކީ ހިޖުރައިން 1305 ގައި ވިޔަފާރިއާ ސިޔާސީ ގައި ވެއެވެ: 'މުޙަ އިލްމުވެރިއެއް ކަމަކާއި، މިއަދުގެ އިމާމެއް ކަމަށް ދުޢާ އޭ މުސްލިމު އަދާ އެވެ! އަހަރެން الله އަށް ޝުކުރު ދީގާ ދުޢާ ދުޢާ ކުރަމެވެ. ދީގާ އާ ދުޢާތަކަށް ވާހަކަދެއްކި

1 މަޝްހޫރު އިސްލާމީ އިލްމުވެރިއެއް ކަމަށް ވާ عبدالغني النّابلسي ވަނީ އޭނާގެ ފޮތް الحديقة النديّة ގެ 363 އަދި 373 ވަނަ ސަފުހާ ގައި، އެ މަޝްހޫރު ސޫފީ އިލްމުވެރިންގެ ނަންތަކެއް ލިޔުއްވާފަ އެވެ. އަދި އޭނާ ވިދާޅުވެފައިވާ ގޮތުގައި، އެ އިލްމުވެރިންނަކީ ވަލީވެރިންނެވެ. އަދި އެ ބޭކަލުންނާ މެދު ހުތުރު ވާހަކަދައްކާ މީހުންނަކީ، ޖާހިލު އަދި ބަދުނަސީބު މީހުންނެވެ.

ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސް ޤަބޫލުނުކުރުމަކީ ހުރީމެވެ. އެކަމަކު، މިބާގެ ލާމި ބަޔާންކުރާ ގޮތަ ބަސްބަހައް އަޑުއިވުމުން ބައިތާންވެއްޖެ އެވެ. ޙާމަސްޖީ ފަހަރި އިހު ޒަމާނުގެ ކަމަން ބޭރުވެރިކަމާ ސަރުކާރުތަކުން ހެއްދެވީ؟ މިބާ ބާރީ މިބާ ވަނީ ތެދުމަގުގައި ކަމަށާއި، މިބާ ކުރާ ކަމަކީ، الأمر بالمعروف و النهي عن المنكر ކަމަށް މިބާ ބާރީމު އެވެ. މިބާގެ މަޤްސަދަކީ، ނިޔަތް ދީނުގޮތޭގެންގޮސް މާތް الله އެވެ. އެކަމަކު، މިޒާތުގެ އިޙްލާޞްތެރިކަން އެނގޭނީ އެ މީހާގެ ޢަމަލުތަކުންނެވެ. މިބާގެ ބަސްތަކުގެ ބާރުގަނޑު، މިބާގެ ޢަމަލުތަކުން ވަނީ ވިދާޅުފައެވެ. އެ ބައެއްގެ ހާސަރުވަސް ހެއްދެވުމާ މިހުންނާއި، ބައެއްގެ އިސްލާމު ގެއްލުވުމާ މިހުންނަން ހެއްދި، މިބާ އަދުވަތްބާދީ ހަދައިކަނި މިބާގެ ދުވަސްވަދު ދީނީޢާގައި މިތި މީހުން އެކަންޓެއް ނޫނެވެ. އެކަމަކު، މަދުވެފައިވާ މީހުން ވެސް ކަޑުދުން ކަމަށް ބުނަ އަދުވަތްބާދީމު އެވެ. خلف سلف الصالحين އަށް ބަދަލުވި ނުފޫދުގެން މިބާ ވަނީ ސަބަބުން، ހާސަރުކާރު އެންމެ މަތިވެރި ސަރަޙައްދުތަކުން ހުރުދު އެއްކޮށް ގޮވާފައެވެ. އެ މަތިވެރި ބާކަތުން ޤާޢިދަތު ދުވަހު އެބާކަތުންގެ ބައްޕަތަކަށް އެދި ޖުމްހޫރީކުރުމުން މިބާ ވާނ ބާރަތެއް ހިތަށް ގެނބޭ ހުއްޓެވެ؟ صالحية ގައި ހުންނަ جامع الجبل ގެ މިންބަރު ގައި ހުތު މިބާ ބާރީ عمر بن الخطّاب (رضي الله عنه) ބަޔަކަށްދޫކޮށް ބާޣީންތަކާއި، މުސްލިމުންތައް ކުރިމަތިވި ކަމަށް ބާރީމުއެވެ. އެއީ ކޮން މުސްލިމުންތަކެއް ހުއްޓެވެ؟ އެފަދަ ކިތައް މުސްލިމުންތައް سلف الصّالحين މިބާ އަށް ރިޢާޔަތްކުރި ހުއްޓެވެ؟ علي بن أبي طالب (رضي الله عنه) މިން ސަޙާބާ އަށް ވުރެ ދިނަ ކުން ހުއްދަވި ކަމަށް ބާރީމު އެވެ. ބަލިގޮތާ ގުދި މިބާރީ ތުދުރު ކަމުގައި ވާ ނަމަ، މިބާ މި ބާރީ ތުދުރު ކަމަށް ވާ އެންމެ ބާރަތެއް ވެސް އައި ހުއްޓެވެ؟ މިހާރު އަހަރެން މި ފަހަރީ މިބާ އާ ދިކޮށަން މަސައްކަތްކުރަމުންދެވެ. މިބާގެ ނުބައިކަމުން މުސްލިމުން ބައްކާތިރިކުރަމުން އަހަރެން މަސައްކަތްކުރަން ވާނ އެވެ. އެހެން، މިބާ ވަނީ ނުބައިކަމުގައި ބައްދުން ނަރެޢާފައެވެ. މިބާގެ އަނިޔާކުރުން ވަނީ ހުރިހާ ދިރިދިރުންނާއި، މަތިވެރިވާ މީހުންނާ ހަމައަށް ދާރާފައެވެ. އިމާންވާ މީހުން މިބާގެ ނުބައިކަމުން ދުރުވާން ޖެހެއެވެ!

إبن تيمية، سلف الصّالحين އާ ޚިލާފު ތަޤުލީދު ކުރެއްވި ކަމަށް، ތިރީގައި ވާ ފަދައިން، تاج الدّين السبكي ލިޔުއްވާފަ އެވެ.:

1- ކަލާމާއި ނުދަލާކާ ހިނދަކު ވަރުގައި ނުވާނެ އެވެ. ކަލާމާއި ދައްކައިޢާ ކަމަށް[1] ޢާލަމުގެ ކުރިން އޮތް ވެސް އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިންގެ ބަސްފައި ނުވެވެ.
2- ބައިސްޓީގައި އެންގެނިނ ވަރުކުރުވާ އާ ވަރުގައި ބަހުރަދާ ނުވާނެ އެވެ.
3- ޤަބްރުގައި ނަބީގެ ނުކުނު ދުޢާކުރުމަކީ، ޤަބުރުކުރާ ނުޖެހޭނެ އެވެ.

[1] Endless Bliss ގެ ހަތަރު ބައިގެ ފަނަރަ ވަނަ ބާބައި، ފަސް ވަނަ ބައިގެ ހަތަރު ބާބު ގައި طلاق ގެ މާނައާއި، ސަރަހައްދުތަކުގައި ވެއެވެ.

4- ބައިސްވެއިވާ އަންހެނާ އަށް ގެފުޅު ވަނައި ޖިބާރީލުހުން ހުއްދައެވެ. އަދި އޭނާގެ ވައްކަން ކައްފާރާއެއް ނެތެވެ.

5- ތިން ފަހަރު ވަރިގެ ޠަލާޤުގައި ކުރާ ވަރި ވާނީ އެއް ވަރިއަކަށެވެ. އެކަމަކު، މިހެން ބުނުމުގެ ކުރިން، އެތައް އަހަރެއް ވަންދެން ތަކުރާރުކުރެވުނު އާދަ ބަދަލުކުރެއްވީ މުސްލިމު އިޖުތިހާދުން އެހެން ނުބުނާ ކަމަށެވެ.

6- އިސްލާމް ދީނާ ފުރުޢަތާ ޓެކްސް، އެ ކަމަށް އެދޭ މީހުންނަށް ބަލާލެވެ.

7- ވިޔަފާރިވެރިން އަތުން ޓެކްސް ނަގާ އިރު، އެއީ ޒަކާތް ކަމަށް ނުނަގާނަމަ، ޒަކާތް ކަމަށް ބެލެވޭނެ އެވެ.

8- މިޔާ ފަހަ ޒަނަވާރެއް ފެން އެއްކޮށްއެއްގެ ތެރެއަށް މަރުވިއަސް އެ ފެން ނަޖިސްއެއް ނުވާނެ އެވެ.

9- ޖުނުބުވެރިޔާ ޤާމުސް ހިނގުމަކާ ނުލައި ސުންނަތް ނަމާދު ކުރުމަކީ ހުއްދަ ކަމެކެވެ.

10- ވުޟޫކުރާ މީހާ ކަނޑެއްގައި ސަލާމްދެކަން ރިޢާޔަތްކުރުމަކީ ނުކުރެވޭނެ އެވެ.

11- އެއްމަޒްހަބުގެ އިޖުމާޢާ ޚިލާފުވާ މީހަކު ކާފިރަކަށް ނުވަތަ ފާސިޤަކަށް ނުވާނެ އެވެ.

12- الله تعالى އަކީ محل الحوادث އެވެ. އަދި އުފެދިފައިވާ އެއްޗިއްސަކީ ޤުދުރަތުގެ ކަންކަމުންނެވެ.

13- ޔަޤީން ފުރާނައިން އުފެދިފައިވާ، الله تعالى ގެ ޞިފަތްތަކެކެވެ.

14- ޢާލަމް، މާނަ އަކީ، ހުރިހާ މަޚްލޫޤުން ވަނީ އަލަށް އުފެދިފައެވެ.

15- الله تعالى އަށް ތަނަކާއި އެއްކޮޅަކާ އުފެއްދަވަން ޖެހެއެވެ.

16- الله تعالى ގެ ހަޤީޤީ ރަސޫލުން އެބަ ފެނެން ވެއެވެ؛ އެކަލާނގެ ވުޖޫދުގެ ބައެއް ބައިތަކުން ތަކެތި އެވެ.

17- އެކަލާނގެ ޒާތުގެ ފިޔަވަޅެއް ނުވެއެވެ؛ އެކަލާނގެ ޝަރީޢަތަށް އެންމެ ފުރިހަމައެވެ.

18- ނަބީންނާއި ރަސޫލުން ފާފަވެރިވާން އެވެ.

19- ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم)، އެހެން މީހުންނާ ތަފާތެއް ނުވެއެވެ. އެކަލޭގެފާނު ގޯހުވެރިކަން ތަރައްސުލުތަކުން ހުއްދައެއް ނުވެއެވެ.

20- ރަސޫލާ محمّد (صلّى الله عليه وسلّم) އަށް ޝަރީޢަތުގެ ކުރުމުގެ ނިޔަތުގައި މީހާ އަށް ޝަރީޢަތުގެ ކުރުމަކީ ފާފަވެރިވާން ކަމެކެވެ.

21- ސަހާބީބަތުން އެދި ދަންނަވަން މީހާ އަށް ދުއްމަނީ ބަލާވި ކަމެކެވެ.

22- ބަސްކޮށްރަކަން ބަދާ އިރު، ތައުބާވާއި އިނގިލީ ތަޤުލީދުގެ ނުންގެ. ތަޤުލީ މާނަ އެވެ.

"ބައެއް އިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި، މަތީގައިވާ ގިނަ ބަޔާންތަކަކީ އެއް ހިސާބަކުން ބައްލަވާ ނުވެވޭ.

އުކަމަތު، الله تعالى ގެ އަރި ފަރާތް ވާ ކަމަށް، އެފަރިފައިވަނީ އެކުވެފައިވާ ފާހަކަތްތަކުން ކަމަށް އެހެންގެ ބެނުމާ އެއްވެސް މީހަކު އިންކާރުކުރެވިފައެއް ނުވޭ. އެހެންނަމަވެސް، އެނާ އަރި އިލްމާއި، ޤައުލުތަކައި އަދި ދީނީގޮތުން މުއްސަނދި މީހެއް ވަނީ އިއްތިފާޤުން ކަނޑައެޅިފައެވެ. ފިޤުހާއި، އިލްމާއި، އިންސާފުވެރިކަމާއި، ތަޤުވާ ހުރުމަ މީހަކު ނަމަ، ކަމެއް ފާހަގަކުރީ އެކަމަކާ ގުޅޭ ބަޔާނެއް ނިންމަވާފައި ބައިވެރިކަމާ އެކުގައެވެ. ހާއްބަހުތުމުގައި މުސްލިމުން ދީނުގެ ބަސްތަކުގެ އިޖުމާއުގައި ހުރިތަނުގައި ހިލާފު ހުރި ބަސްތަކެއް ނުވެދާނެ. މިދައްމަ ފަރާތް ކަމަން ކުޅުމާ އެދި ހުރިހާ ރައްޔިތުންގެ ބަހަށް އެއްވެސް ފަދައެއް ނުވޭ."

މި ފަދަކަން އައިސް إبن تيمية ގާތުގައިވެސް، ފަސާދައިނުލާ ކަމަން ވާހަކަދައްކައި ވީމާ. އެފަދަ މީހުން ދެކޮޅު އެހެނިހެން ބަޔަކު ވިދާޅުވެ ދިޔައީ ވަރަށް ސާމާނުކުރުނަ **الواسطة** އަރުން ސާބިތުކުރުމަށް ބުނެވޭ. ފިޔަވަޅު ނިމުމަ ހަމަޖެހެން، އެ ގޮތުގައި އެއްކަލަ ހުރި ހާލަ ހިނދު ފިޤުހާއި، ހިނދު ތަސައްވުފާއި، މުޞައްފި ދީނީތަކުގެ ރަމަޒާން ހިތުމަށް ކަމަނާ ހުރި ޢުލަމާ އެހެނުވާނެ ކަމެއް ބުނެވޭ. އެ ގޮތުން ވަރަށް ބޮޑު ޢިލްމުވެރިއަކާ، ސާބިތުވެފައިވާ ދީނުގައި ބަލަބަލައިގެން އެފަހަރުފެނުނު. އަދި އަހުލުގެ ދީނުގައި ދެވާފައިވާ ގިނަގިނަ އެކިގޮތުގައި ފިކުރުވެރިވީ. އިނގިލާގެ ފަރާތުގެ ބަޔާން، އެހެން ފަރުމުތަކުގައި އެ މީހުގެ ދީނުތަކަކުރިތަކުގައި ޢިލްމުވެރި ޢިލްމު ދީނީ މީހުން ވެސް إبن تيمية އަރި އެ މީހުގެ ނަމަވެސް އަދި އިލްމާއި ކަމަން ބަޔާނުގެން، المجتهد الأكبر އަދިشيخ الإسلام ފަދަ ނަންތައް ދީފައެއް ދިޔައީ. އެ މީހުން އެކަމާ ބަޔާނުވެރި ފިކުރުތަކުގައި، ފިޤުހު ހިތްތައް ބަޔާނުގެ ދީނީގައި ބަދަލުވެދިޔައީ. މުސްލިމުންގެ ދީނުގައި ބައިބަލުން އެޔަރުދައި، އިސްލާމު ދީން ޢައްޔަނުން ފަރާތުބަޔާނަށް މި ބިރުވެރި ޝަރީޢަތް ފުރިހަމަކުރުން ބޭނުމެ، އެ ދީނުވެރިންގެ ވަހަކައިކަން ފުރާނާ އެކެ ދިރުވާ ދީނުތަކުގައިވާ
أهل السنّة ގެ އިލްމުވެރިން ތިޔަމާވެފައިވާ ޤަބޫލުކުރި ތަޢުލީމު ހިފަހައްޓާ އެވެ. މިފަދަ ތަޢުލީމުތައް ފެތުރުމުގައި، تقي الدّين أبي الحسن السبكي ލިޔުއްވާފައިވާ **شفاء السقام في زيارة خير الأنام** މި ފޮތުގައި إبن تيمية ގެ ދީނުވެރި ފިކުރުތަކުގެ ބަލިކުރުން ސާބިތުކުރި، އެނާގެ ބައިގަނޑު ނިމުމުގެ ގޮތަށް، އެނާގެ ގޮތުދީނުދުކުރުން ބަޔަކުކުރެވޭ. މި ފޮތުން އެނާގެ ޝައިޚުނި ނިޔަތާއި، ބަދަލު ފިކުރުތައް ފޮނުވުން ހުއްޓުވައިވޭ.

ލަފްޒުތަކުގެ މާނަ

ސޫފީންނާ ބެހޭ ބަސްތަކެއް އެނގުމަށް ރަނގަޅު ފޮތަކީ، أحمد الفاروقي السرهندي ލިޔުއްވާފައިވާ **مكتوبات** އިންނެވެ.

أدلّة الشرعيّة: އިސްލާމް ދީނުގެ ހަތަރު މަސްދަރު: القرآن الكريم، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ حديث، جماع الأمة، އަދި قياس الفقهاء (ދީނީ ޢިލްމުވެރިންގެ ޤިޔާސް).

أهل: މީހުން; أهل البيت، ނަބިއްޔާ ރަސޫލާގެ އެންމެ ކައިރީ ޢާއިލީ ފަރާތްތަކުން: (ގޮސް އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިން ވިދާޅުވާ ގޮތުގައި) علي (ނަބީބޭގެ ދަރިކަލު އަދި ދަރިކަޅު ދަރިކަލުން)، فاطمة (އަންހެން ދަރިކަލުން)، حسن އަދި حسين (ކާފަ ދަރިކަލުން)؛ أهل السنّة والجماعة.

أئمّة المذاهب: މަޛްހަބުތަކުގެ އިމާމުން.

الله: الله أكبر، الله تعالى، ހުރިހާ ވަރެއްބޮޑުކަމެއްގެ މަތިވެރިކަމެއްގެ ވެރި الله

آمين: (الله تعالى އަށް) "އަޅާގެ ދުޢާ އިޖާބަކުރައްވާދޭވެ".

أمر بالمعروف (والنهي عن المنكر): الله تعالى ގެ އަމުރުފުޅުތަކަށް އުނގަންނައިދިނުމުގެ ވާޖިބު (އަދި އެހެން މީހުން އެކަލާނގެ ނަހީކުރެއްވި ކަންތައް ކުރުމުން ދުރުކުރުން ނުވަތަ ހުއްޓުވުން).

أنصار: މައްކާ ފަތަހަކުރައްވުމުގެ ކުރިން އިސްލާމްވި މަދީނާގެ މީހުން.

عقيدة: ޤަބޫލުކުރާ ދީން، އީމާންވާ ކަންތައްތައް، އީމާންކަމުގެ ރުކުންތައް،

عرفات: މައްކާގެ އުތުރުން 24 ކިލޯމީޓަރު ދުރުގައި އޮންނަ ހުސް ބިން.

عارف: معرفة އިން އެނގެން ހުރި އެއްޗެއް އެނގޭ عالم. **معرفة** ބަލާ.

عرش: ހުރި ހުރިހާ ސަރަހައްދީ ގޮތުން ގުދްރަތުގެ މާއްދާ ނިމޭ ހިސާބު އަދި ހުރި އުޅެން ބޮޑު ގައި އަދި عرش ބާރުގައިވާ كرسي.

أصحاب الكهف: ދީން ޤަބޫލުކުރާ މީހުން އެ މީހުންގެ ރަށް ހިފުމުން، އެހެން ތަނަކަށް ހިޖުރަކުރި މަތިވެރި ދަރަޖަ ލިބުނު (ތާރީޚު ގައިވާ ހަތްމީހުންގައި) ތިބި ހުރި މީހުން.

بسملة: ޢަރަބި ޖުމްލަ بسم الله الرّحمن الرّحيم (رحمن ވަންތަ رحيم ވަންތަ الله ގެ إسم ފުޅުން ފަށައިގަންނަމެވެ.)

باطني: ބިދުޢަތްވެރި باطنية ނަން ކިޔާ ބައި.

فضيلة - وسيلة: ސަވާބުގެ ދަރަޖަ މަތިވެރި ކުރުމަށް.

فقيه: (ގިނަ ނަން. **فقهاء**) ފިޤުހު ޢިލްމުގެ ތޫނު ޢިލްމުވެރިޔާ؛ **فقهاء السبعة**.

فرض: **القرآن الكريم** ގައި **الله تعالى** އަމުރުފުޅުކުރައްވާފައިވާ (ޢަމަލު، ސުލޫކު، ބަސް).

فتوى: i) (**مجتهد** އެއްގެ) **إجتهاد**. ii) (**مفتي** އެއް) **فقه** ފޮތްތަކުން ދޭގައި ހިމަނާފައި ނުވާ ކަމަކީ، ޙަލާލު ކަމެއް ތޯ، ނުވަތަ ނޫން ތޯ ނިންމާ ނިންމުން؛

فقه: މުސްލިމުން ކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތަކާއި، ނުކުރަންޖެހޭ ކަންތައްތައް އަންގައިދޭ ޢިލްމު؛ **عبادات**، **عمل**.

فتنة: މުސްލިމުންނާއި، އިސްލާމް ދީނަށް ގެއްލުންވާ ގޮތަށް ވާހަކަތައް ފެތުރުން.

غسل: **فقه** ގައި ވާ ގޮތަށް ފެންވެރުން.

حديث (شريف): i) ރަސޫލާ ވިދާޅުވެފައިވާ ބަސްފުޅުތައް؛ **الحديث الشريف**، ކީރިތި ޙަދީޘް؛ ii) ޢިލްމު ނުވަތަ ޙަދީޘް ފޮތްތައް؛ **حديث صحيح**، ފުރިހަމައަށް ރިވާކުރެވިގެން، ޙަދީޘް ޢިލްމުވެރިން ކަށަވަރުކޮށްފައިވާ ސަނަދުތަކަކުން ރިވާވާ ޙަދީޘް.

حضرة: ނަބިއްޔާއާއި، ރަސޫލުންނާއި، އިސްލާމީ ޢިލްމުވެރިންގެ ނަމުގެ ކުރީގައި ބޭނުންކުރާ ލަޤަބު.

حلال: އިސްލާމް ދީނުގައި ހުއްދަކުރެވިފައިވާ (އަމަލެއް، ކަމެއް).

حنفي: أبو حنيفة ތަޢުލީމުދެއްވި **مذهب** (ގެ މުތަބިޢު).

حنبلي: إمام أحمد بن حنبل ތަޢުލީމުދެއްވި **مذهب** (ގެ މުތަބިޢު).

حرام: އިސްލާމް ދީނުގައި ނަހީ ކުރައްވާފައިވާ (އަމަލެއް، ކަމެއް).

حجار: ޙަޖަރުލްއަސްވަދު ގައި ތަޅު ކަޢުބާގެ އަސްލުގައި ލަމްތާއި، ލަޙިސާ ދެކުނު ސަރަޙައްދު.

إجازة: އެ ޙަދީޘްތަކެއް ދިނުމަށް އިސްނާދާ އިލްމުގައި އުންގެނިފައިވާ ކަން އަންގައިދޭ ސަނަދު.

إجماع (الأمة، المسلمين): ކަމަކާ ގުޅޭ **شهبة الكرام** އަދި **تابعوت** އިއްތިފާޤުން ނިންމާ ނިންމުން؛ އެފަދަ އެންމެން އެއްބަސްވާ އެއްބަސްވުން.

إجتهاد: އާއްމުކޮށް ގައި ފަތުވާދޭނެ ގޮތް ހޯދުމަށް ބޭނުންކުރާ ... (**مجتهد** އަކީ ... ގޮތް ނިންމާ ނިންމުން).

إباحيين: **ބަޙާވާ** ކަމެއް ކަމުގައިވާ މުސްލިމުން ... ނުވަތަ ... ބާޠިލު ކަމެއް ކަމަށް ... ވަކި މީހުން.

إخلاص: ހަމައެކަނި **الله تعالى** އަށް ޓަކައި ހިތާ ކަމެއް ކުރުން.

علم: **ޢިލްމު** (ގެ ޖަމްޢު)؛ ޢިލްމު؛ **علم الحال:** ކޮންމެ މުސްލިމަކު އުނގެނުން ... ކަމަށް [illegible] (**މަޛްހަބުގެ** ގެ) އިސްލާމީ ... (ގެ ...)؛ : **علم الكلام:** ... ޢިލްމު؛ **العلم اللدنّي:** **ވަލީވެރިން**ގެ ... **ވާތީ** **الله** އިލްހާމު ... ޢިލްމު.

إمام: i) ... ؛ މަޛްހަބުގެ ... (**إمام المذهب**، **مجتهد إمام**)، **الإمام الأعظم**، ii) ނަމާދުގެ ... ؛ iii) ... .

إن شاء الله: "**ވާތީ** **الله** ... ވާ ނަމަ".

إستغفار: ... **الله** އަށް ... .

جلالة: ... .

جماعة: ... ؛ (... ...) ... ... ؛ ... ؛ ... ...

جنب: **غسل** ... ...

كعبة: ... ... مسجد الحرام ގެ ... ...

كلمة: ... ...

كرامة: (... : **كرامات**) ... ... ، ... ...

كريم: ދީލަތި.

خطبة: ޚުތުބާ ނަމާދުގެ ކުރިން، އަދި އިސްލާމީ ޚާއްސަބައްޔަކާއި މިމްބަރު ގައި އިމާމު ދަރުސް ބަޔާން ދޭ ވައުޡު (އެހެން ބަޔާނުން ޚުޠުބާ ކިޔުމަކީ ފަރުޟުކިފާޔާ ކަމެއް).

كرسي: **عرش** ބައްލަވާ.

مدينة المنوّرة: ޖިނަރޮލޮރިކުރުވިގެންވާ މަދީނާ ސިޓީ.

محشر: އެންމެ ފަހުގެ އިންސާފު.

مكة المكرّمة: ޝަރަފުވެރިވެގެންވާ މައްކާ ސިޓީ.

حلال: ހިރިތި ރަސޫލާ ނުރުއްސަވާ އަދި ނުހައްނު ދޫކުރައްވާފައިވާ ނުރަރަނގަޅު (ޢަމަލެއް، ކަމެއް).

مالكي: إمام مالك ރައްސިސްކުރެއްވި **مذهب** (ގެ މެނބަރެއް).

مندب: ކޮންމެ ނަމަ ރަވާތު ލިބޭ، އެކަމަކު ނުކޮންލި ނަމަ ގާވަނުލިބޭ އަދި ނުރުހިއްޖެ ނަމަ ކުފުރުނުވާ (ޢަމަލެއް، ކަމެއް)؛ އަދަބު، مستحب.

معرفة: ވަލީވެރިންގެ ހިތުގަކަން **މާތް ގެ ޖާނުފުޅާއި**، **ސިފަފުޅުތަކާ ބެހޭ** ގުޅުން އިލާހުކުރައްވާފައިވާ އިލްމު.

ميلادي: ކްރިސްޓިއަން ޖަމާނުގެ؛ ގްރެގޯރިއަން ކަލަންޑަރ ގެ.

ميلادي: **އުތަންގައި ޚުދާއާ ހިއާ** މިސްކިތުގައި ހުންނަ ހަރުގަމުކަން އަނާ އުސް ޝުރުޢުގުން.

معاملات: **فقه** ގެ ބާވަތެއް.

مباح: އަމުރު ވެސް އަދި ނަހީ ވެސް ކުރައްވާފައި ނުވާ (ޢަމަލެއް، ކަމެއް)؛ ހުއްދަކުރެވިފައިވާ.

مدرّس: މަދަރުސާ (އިސްލާމީ ސްކޫލް ނުވަތަ ޔުނިވަރސިޓީ) ގެ އުސްތާޛު.

مفسّر: ތަފްސީރު ގެ ތަޢުރީބާކުރު އިލްމުވެރިއާ.

مفتي: **ފަތުވާ** ނެރުމުގެ ހުއްދަދީފައިވާ މާތް **އިލްމުވެރިއާ**.

مهاجرون: މައްކާ ފަތަހަކުރެއްވުމުގެ ކުރިން އިސްލާމްވެ، މަދީނާ އަށް ހިޖުރަކުރި މައްކާ މީހުން.

معجزة: ނަބީއެއް ނުވަތަ ރަސޫލެއް ދެއްކެވިކަމަށް **الله تعالى** ފޮނުއްވާ އަޖައިބުކުރުވަނިވި ކަމެއް.

مجتهد: إجتهاد ކުރުމުގެ ގާބިލުކަން ލިބިފައިވާ މީހާ އާލިމު؛ مجتهد إمام، **مجتهد مفتي**.

منافق: މުސްލިމެއްގެ ކަމަށް ހެދިގެން ހުންނަ އިސްލާމް ދީން ދޫކޮށްފައިވާ މީހާ؛ ދެފުށްކަށިހި.

مرشد: މަގުދައްކާ މީހާ، އިރުޝާދުދޭ މީހާ.

متشبّه: ފަހުމުވާން އުނދަގޫ، ފޮރުވިފައިވާ މާނަ (ހިމެނޭ އާޔަތެއް ނުވަތަ ހަދީޘެއް)؛ **متشبّهات**.

مشبّهة: **الله تعالى** އަކީ މާއްދީ ވުޖޫދުވެގެން ކަމަށް އިމާންވާ މީހުން.

نجس: ދީނީ ގޮތުން ތާހިރުނޫން އެއްޗެއް.

نفس: މީހާގެ ކިބައިގައި ވާ ދީނީ ގޮތުން ގެއްލުންދޭނެ ބާރުތަކާ ބާރެއް.

نص: އާޔަތެއް ނުވަތަ ހަދީޘެއް (ގެ އިބާރަތު ނަސް).

قضاء: ޤަޟާކުރުން، އެ ޤަޟާކުރަން ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަގުތު ގައި އަދާނުކުރެވި، އެ ޤަޟާކުރަން ކަނޑައެޅިފައިވާ ވަގުތުގެ ފަހުން އަދާކުރުން.

قبلة: ޤިބުލަ ކުރާ އިރު އެނބުރިގެން ހުންނަ ފަރާތް (އިސްލާމް ދީނުގައި **كعبة** އާ ދިމާ).

قياس (الفقهاء): އެއްގޮތްކުރުން؛ **نص** އަދި **إجماع** އިން ސާބިތުނުވާ ޙުކުމެއް ހޯދުމަށްފަހު ނުވާ ކަމެއް، ސާބިތުނުވާ ޙުކުމެއް ހޯދުމަށްފަހުގެ ކަމަކާ އެއްގޮތްކުރުން ނުވަތަ އަޅާކިޔުމުގެން (**مجتهد** އަށް ނިސްބަތްވެ)؛ **إجتهاد** (ގެ ސޫރަތެއް).

قطب العارفين: އެންމެ މަތީ ދަރަޖައިގެ ވަލީވެރިއެއް.

ربّ: **الله تعالى**، خالق އަދި ހެއްދެވިގެންގުޅުއްވާ ފަރާތް.

رمضان: މުސްލިމުން ކަނޑައެޅިގެން ރޯދަހިފާންޖެހޭ މަސް.

رسول: (ޖަމްއު: **رُسل**)، ރަސޫލާ، ނަބީ؛ **(رسول الله)**، محمّد، الله تعالى ގެ ރަސޫލާ.

صحابة: ނަބީއެއް ނުވަތަ ރަސޫލަކަށް އީމާންވެ ގުޅުން ހުރި މީހުން؛ **الله ގެ ރަސޫލާ** އާ އެކީ އުޅުއްވި **الصحابة الكرام**.

سلام: i) މަރުޙަބާކިޔުން، އަމާން، ރައްކާތެރިކަން؛ ii) ނަމާދު ނިމޭ އިރު ކިޔާ "السّلام عليكم و رحمة الله" މި ޢިބާރާތް.

صالح: (ޖަމްޢު: **صُلحاء**)، ދީންވެރި އަދި ހެޔޮލަފާ ދުރު މީހާ.

شافعي: الإمام الشافعي ތައުސީސްކުރެއްވި **مذهب** (ބ މަޛްހަބު).

شيخ الإسلام: އިސްލާމީ ކަންތައްތަކާ ބެހޭ ޢާލިމުންގެ ވެރިޔާ.

صدّيق: ޙަޤީޤީ ރަސޫލާ އަށް ތަސްދީޤުކުރި ވަފާތެރި މީހާ؛ އެންމެ މަތީ ދަރަޖައިގެ ވަލީވެރިޔާ.

صوفي: متصوّف، تصوّف ގެ ތަރީޤަތް ލިބި ސޫފީއެއް ގެ ޢިލްމުވެރި ޢާލިމަކީ މީހާ.

صُحبة: އެކުގައި އުޅުން؛ ނަބީއްޔާ ނުވަތަ ރަސޫލާ ނުވަތަ ވަލީއްޔާގެ އަރިހުގައި އެކުގައި އުޅުން.

صُلحاء: ބ ޞާލިޙް.

سُنّة: الله تعالى އަމުރުކުރައްވާފައިވާ ނޫނީ އަދި ޙަޤީޤީ ރަސޫލާ އަޅުކަމެއް ގޮތުން ތަރައްޤީވެފައިވާ ކުރައްވާފައިވާ (ޢަމަލެއް، ކަލާމް) (ކާނުލާ ނަމަ ތަފާތު ދީނީ، އެކަމަކު ނުކުރަތް ނަމަ ޢަޛާބު ނުލިބޭ، އާހިރަތުން ސަވާބުލިބޭ) ؛ i) (ޙަދީޘް އާއި) ޖުމުލަތަކެއް ގައި ހުރިހާ ސުންނަތެއް؛ ii) (ޙަޤީޤީ ޤުރުއާނާ އެކު) **حديث الشريف**؛ ii) **فقه**، އިސްލާމް.

سورة: ޙަޤީޤީ ޤުރުއާނުގެ ބާބެއް.

تقوى: **الله تعالى** އަށް ބިރުވެތިވުން؛ **ޚަރާމް** ކަންތައްތަކުން ދުރުވުން.

تصوُّف: އިލްމު އަދި (ދީނަށް ޚިދުމަ ކުރި ވާ ގޮތުން ޢަމަލުކުރުމަށް ތަރު)، އިލާނުކަން ވަކިގޮތަކަށް ޙަޤީޤީ ރަސޫލާ ގެ ސުންނަތާ އެއްގޮތަށް އުޅުމަށް، ޚިޔާނާތަށް ގޮތުން އަމަލުކުރުމަށް ތަސައްވުފަށް، މީހާ އަށް ލިބޭ ކަމެއް.

طواف: **ޙައްޖުގެ** އަޅުކަމުގެ ތެރޭގައި މައްކާގައި ހުންނަ **ގެޔާގެ** ވަށައިގެން ހިނގުމުގެ **އަޅުކަން**.

توبة: ކަމެއް ކުރުމަށްޓަކައި ދުރުވުން؛ **ތައުބާ ވުން:** ކުރުވުން ފާފަތަކާ ގުޅި الله تعالى އަށް އާދޭސް ދަންނަވައި، ފާފައަށް ދެން ނުކުރުމަށް الله تعالى އަށް ވަޢުދުވުން.

ثواب: الله تعالى ރުއްސަވާ ކަންތައްތައް އަމަލާއި ބަދަލުން ކުރުމުގެ ޖަޒާއެއްގެ ގޮތުން ވައުދުކުރައްވާފައިވާ ޤިޔާމަތް ދުވަހު ދެއްވާން ދަރުމަ.

عُلماء: عالِم ގެ ޖަމްޢު.

أُمّة: ނަބިއްޔަކަށް ނުވަތަ ރަސޫލަކަށް އީމާންވި މީހުން؛ އުއްމަތް؛ މުސްލިމު އުއްމަތް.

وحي: ނަބިއްޔުންނާއި، ރަސޫލުންނަށް الله تعالى ބާވައްލަވާ އިލްމު.

عُلماء: ޝަރީޢަ ރަސޫލާ ދޫކުރައްވާފައިވާ ކަމަކަށް ވުމާ އެކު، ގޮތަކަށްވެސް فرض ވާ އެއްވަރަށް ކުރުން މަޖުބޫރު އަދި ނުކޮށް ދޫކޮށްނުލެވޭނެ (ބަޔަކުރެ، ކަމެއް)؛ **الواجب**، **واجب الوجود**: އެއްކޮށްގެން ވުޖޫދުވުމާ ގުޅި އެއްވެސް ސަބަބަކާ ނުލައި ވުޖޫދުވެވޭނެ މުސްތަޤިއްލު.

ولي: (ޖަމްޢު: **أولياء**) الله تعالى ލޯބިވެވޮޑިގެންނެވި އަދި ރައްކާތެރިކުރައްވާފައިވާ މީހާ.

عُلماء: ولي އަކަށް ވުމުގެ ބާރުތައް.

زُهد: ދުނިޔާގެ ކަންތައްތަކަށް މީހާގެ ހިތް ނުލެވުމުން؛ މުބާރު (ފުއްދަރު) ކުރައްވާފައިވާ ކަންތައްތަކުން ދުރުވެގެން.